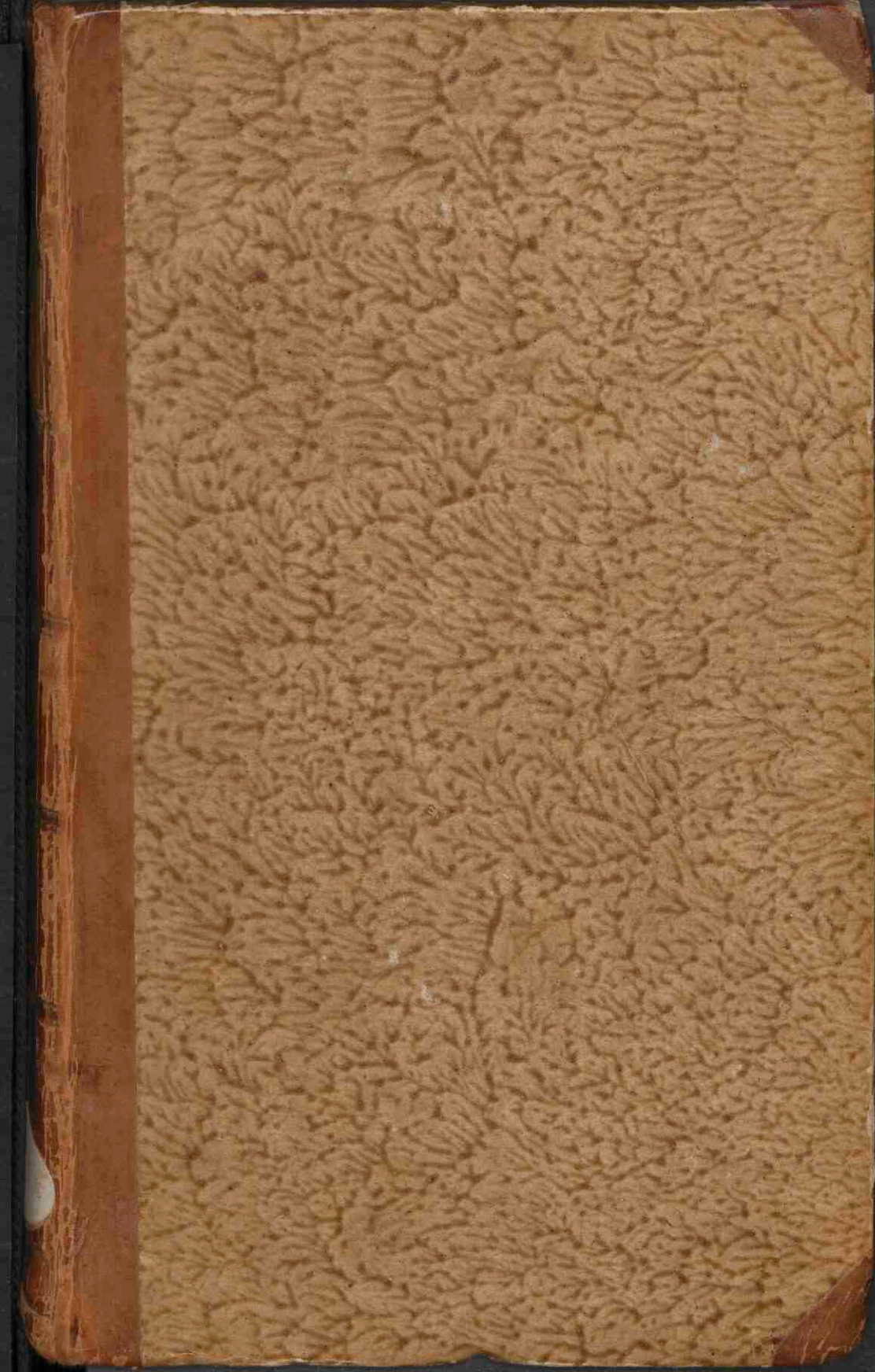

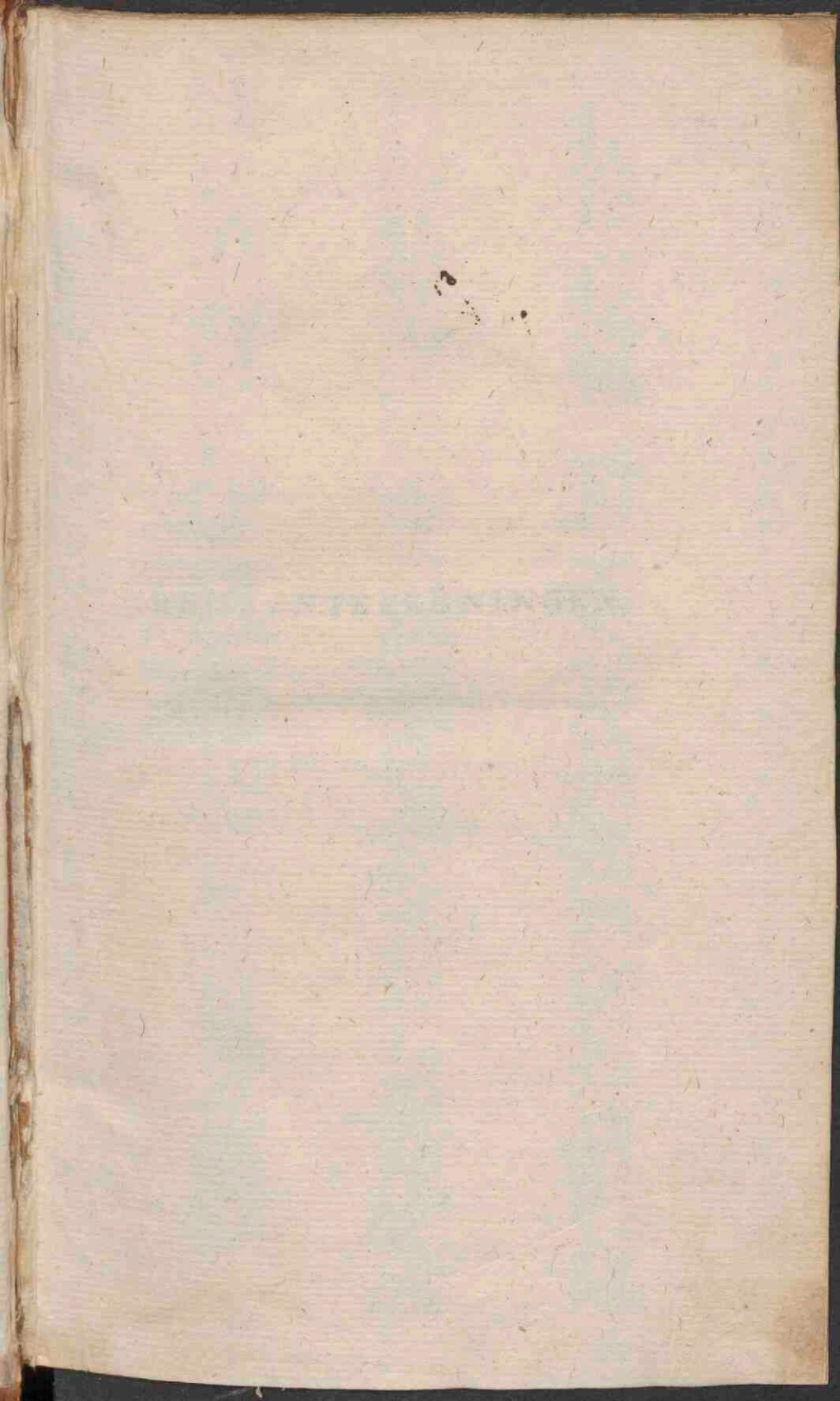
Aanteekeningen, gehouden op eene reize door Turkijen, Natolien, De Krim en Rusland, in de jaaren 1784-89

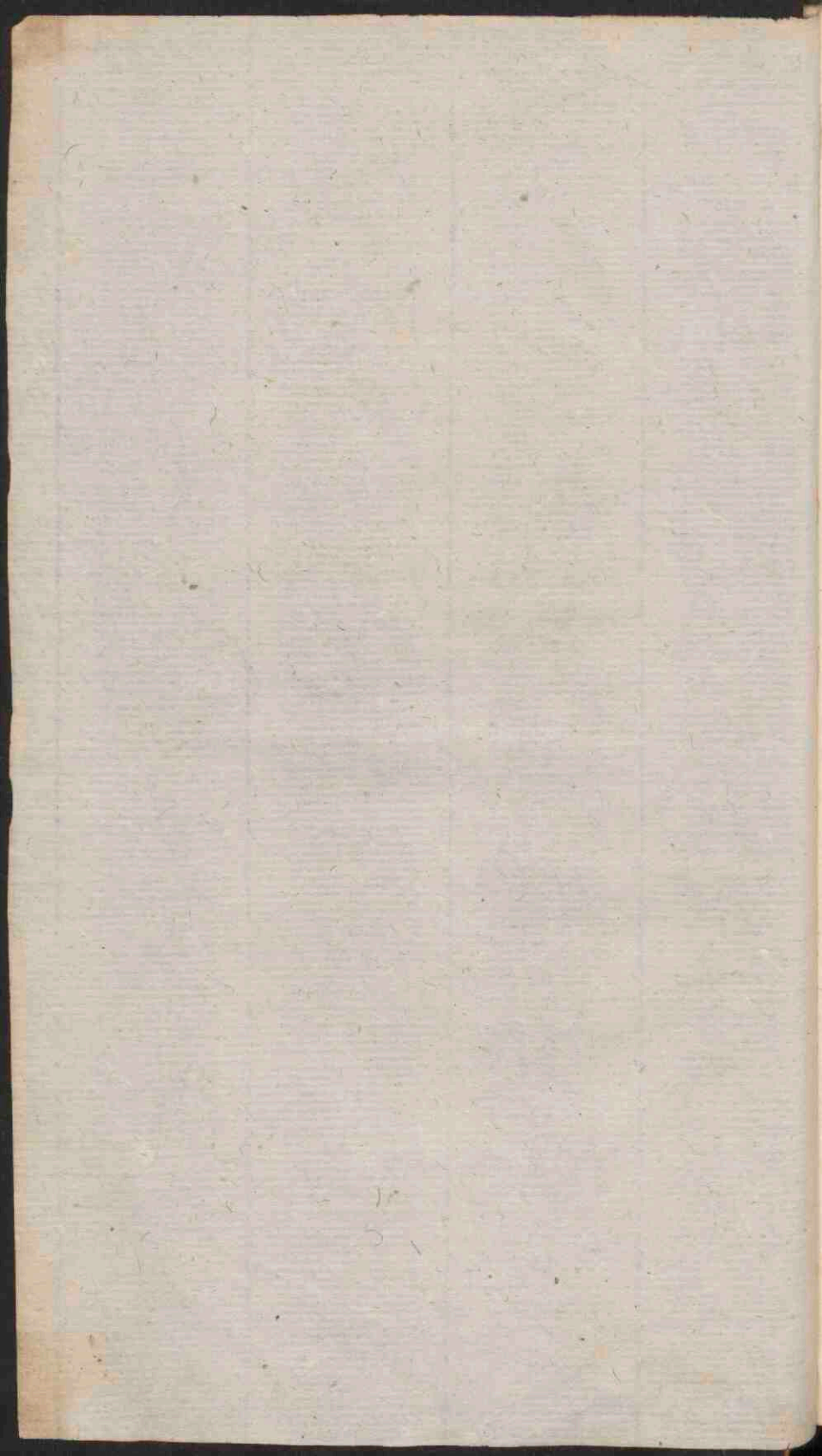
<https://hdl.handle.net/1874/320747>

Geogr. et Itinerat.
Octavo No. 657.

Geogr.
n. 657.

REISÄANTEEKENINGEN.

2017022

XIV. 18. 1884. 12 (1)

8, 9, 10, 11

P. Wagenaar f. ad. v. del. 1790. F. Sangem Sculp.

Ik heb geleerd, dat niets beter is,
dan zich te verblyden, en goed te doen.

Predik. 3. v. 12.

AANTEEKENINGEN,

GEHOUDEN OP EENE

R E I Z E

DOOR

TURKIJEN, NATOLIËN,

DE

KRIM EN RUSLAND,

IN DE JAAREN 1784—89.

Met Platen.

CONSTANTINOPOLEN,

VAN DE HEGIRA MCCVI.

Wenn jemand eine Reise thut,
So kan 'er was erzählen;
Drum nahm ich meinen Sack und
Und that das Reisen wählen. (hut,

Allein, allein, allein, allein,
Wie kann ein Mensch sich trügen!
Ich fand da nichts als Sand und Stein,
Und liefs den Sack da liegen.

Zuerst ging's an den Nordpol hin;
Da war es kalt, bey Ehre!
Da dacht' ich denn in meinem Sinn,
Dass es hier besser wäre.

Drauf kauft' ich etwas kalte Kost,
Und Kieler Sprott und Kuchen,
Und setzte mich auf Extrapost,
Land Asa zu besuchen.

In Grönland freuten sie sich sehr,
Mich ihres Orts zu sehen.
Und setzten mir den Thränkrug
Ich liefs ihn aber stehen. (her;

Nach Jaya und nach Otaheit,
Und Afrika nicht minder;
Und sah bey der Gelegenheit
Viel Städt' und Menschenkinder;

Von hier ging ich nach Mexiko;
Ist weiter als nach Bremen, (froh;
Da, dacht' ich, liegt das Gold wie
Du sollst'n Sack voll nehmen.

Und fand es überall wie hier,
Fand überall 'n Sparren,
Die Menschen gerade so wie wir,
Und eben solche Narren.

FRAGMENTEN

EENER VERONGELUKTE ☞

VOORREEDEN.

☞ Ik had voor ettelijke maanden de koorts. Eenon slapeloos-
zen nacht gevoel ik mij een levendige schrijffader, sla op,
en schrijf eene voorreeden, die van klink was. 'k Begeef
mij niet weder te bed, zonder dit kleynood, men kan 't be-
grijp.

grijpen, zorgvuldig weg te sluiten. Na weinige dagen her-
stel' ik, haast' mij 't zelve weder op te schommelen; maar
helaas! te vergeefs. In weêrwil van een eindeloos zoeken,
vind' ik 'er alleen deeze snippers van, verre't slechtste overfchot. (*)

(*) 't Eenigste, dat mij van de verloren stukken zoo wat scha-
duwachtig voorstaat, is dat 'er veel inkwam van de wanstallige
disproportie van 't boekmakend en boekleezend publiek, de over-
stelping van schriften, 't lastig aanhouden mijner vrienden, van
ijskoud worden, 't uit de hand laten vallen van de pen, en
zulk tuig meer, alles splinter nieuw.

Achter deeze onsfutzeling schuilt iets voor mij onbegrijpelijs,
bijna bovennatuurlijs. Misschien zou 't niet onzondig zijn 'er iets
aan te willen veranderen. Daarom laat ik de voorreeden, zo als zij
mij gelaaten is. En 't mogt zijn, dat deeze gaaping ook op eene bo-
vennatuurlijke wijze geyuld werde, zo laat ik 'er eene spatie voor open.

— — — — — 't Bleef dan afgesproken, dat dit boekje in de waereld zou komen kijken. — — — — —

Twee wegen, zegt PLINIUS (2) staan hem open, die zich zoekt te illustreeren, — zaaken te doen, waardig beschreeven te worden, — zaaken te schrijven, waardig gelezen te worden. Daar ik nu in mijn drie- en- veertig jaarig leeven, geene stoffe tot een heldendicht, zelf niet in éenen zang, aan de markt gebragt heb, en oogschijnlijk, leefde ik ook noch drie maal drie- en- veertig jaaren, 't niet doen zal, zo bleef mij niets over, dan Quamquam o!

Illustreeren! mogt ik maar geene reeden hebben te vraagen, wien zal dit slag van schrijven behaagen? Den geleerden zal 't zijn te oppervlakkig — den ongeleerden te diepzinnig —
den

(2) „ Quibus Deorum munere datum est, aut facere scribenda, aut scribere legenda.” Lib. IV. epist. 16.

— den ernstigen te vrolijk, te schraal in leeringe — den vrolijken te droomig — den fijnen (3) te vrij (4), te los — voorstanders eener gezette denk- en schrijf-trant te vol vlaagen, te vol ontijdige zij-stappen — van smaak te plomp, te geesteloos — jabroërs en jazusters te scherp, te vol tegenspraak. —

Zeker had ik, bemoedigd door 't voorbeeld van den Heer Abt T..... (die zonder de aller-

(3) De finen staan tot de echte godvruchtigen als de zelfkant tot 't laken, dien zij evenaaren in prullerij, grofheid, ruuwheid. Zotheid of huichelaarij kenmerken hen, zwakheid hem, die 'er zich aan stoort.

(4) Mijne vrijheid kan geen redelijk schepzel belgen, bedenken, dat dit boek 't licht ziet in een gewest, 't geen een Porto Franco is van allerlei menschelijke opinien, welke alle, wel niet gelijkelijk aangezien, 'er gelijkelijk geduld worden, die ik, als haar historie-schrijver, dus vrijelijk historice mag invoeren en debiteeren.

tergeringste kennisfe der Turksche, enz. spraak, zo als hij zelve mij te Constantinopolen zeide, een werk over de litteratuur deezer natie onlangs gemeen maakte) de beste geleegenheid, de ingewanden der Oostersche geleerdheid om te wroeten, Arabische, Persische, Turksche geleerden bij risten uit 't graf te haalen; of ook eenen schat van nieuwe waarneemingen (wie kon mij tegenspreken?) over de physica, historia naturalis, chymia uittestallen; dan mij de harsens niet kruimrijk genoeg voelende, om 'er tevens iets waars en iets belangrijks over te zeggen, afkeerig van herhaalingen, ongeneegen, om mij met eens anders véeren dik te maaken, liet ik dit daar; en schreef ... schreef ... de lezer mag zelve zeggen wat. 't Ding bestaat mij te naa (5).

't Staat

(5) „ Etenim si alienæ quoque laudes parum æquis
 „ auribus accipi solent; quam difficile est obtinere, ne
 „ molesta videatur oratio de se aut suis differentis!”
 PLINIUS, lib. I. epist. 8.

't Staat aan hem uitspraak te doen, of ik van de moeilijke taak eens reisbeschrijvers gekomen ben, zonder kleerscheuren, d. i. zonder te vervallen, noch in 't beuzelachtige, noch in 't wonderbaare, duidelijker gezegd, 't leugenachtige. In 't zonderlinge, 't paradoxe? 't Mag zo zijn.

In de daad, mijne heeren en dames! (ik schrijf niet dan voor luiden van fatsoen) de personagie eens reis-beschrijvers goed te speelen, is gaauwer gezegd, dan gedaan. Verhaalt hij als een eerlijk, vroom burger gemeene dingen, b. v. dat men door schommelen van de melk boter krijgt, of maakt hij als een geleerd boedelhouder der natuur, treedende in de uitgevaren spoozen eens LINNÆUS, op nieuws den inventaris van haar nalatenschap, te weinig belangrijk, te weinig nieuw zal hij doen geeuwen: zo als de hoogd. heeren A. B. C. — Z. dit ondervonden hebben. — Slaat hij over tot 't buitengewoone, 't wonderbaare, b. v. dat de
 boc-

boeren te Varna aan den Donau, noch bij overlevering gewaagen van de fraaije zangstem van OVIDIUS, die, voor ruim zeventien hondert jaaren, derwaarts heen droop, met meer lust tot schreijen, dan tot zingen: te vergeefsch boodt hij dan zijne verhalen ook met zijn eigen bloed te onderteekenen; hoe hij meer kromme sprongen maakt, om des lezers vertrouwen te winnen, hoe deeze ergdenkender wordt. — Veroorlooft hij zich 't geen hem voorkwam te berispen, welhaast scheldt men zijn werk voor een schimp-schrift. — Lofruitingen worden verdacht gehouden van vergrootinge, van vleijerije, en maaken onder mijne landslui zelden fortuin. Zo moet 't een gansche gaauwert zijn, die door alle deeze klippen heen komt.

'k Wil niemand bedriegen, noem mijn werk opzettijk niet eene Reis-beschrijvinge, maar

Aanteekeningen, enz. (6). 't Zou voorwaar eene groote onbeschaamdheid geweest zijn, 't eene reize te noemen, daar ik, bij 't einde van dit deel, den lezer zo goed als noch niet van den stoel doe opstaan. Dit moet hem geweldig spijten, zo hij een liefhebber is van posten, postillons, wegen, weér, wind, herbergen, en dergelijk tuig van belangrijke zaaken meer.

Bijaldien 't noodlot 't zo wil, dat dit kind een broértje krijgt (waarvoor ik vader niet instaa) alias, zo 'er ooit een nader deel 't levenslicht aanschouwt, en mijn lezer mij op mijne pelgrimagie in Asiën, enz. gelieft gezelschap te houden, zullen wij ons denkelijk wat meer beweegen.

Ze-

(6) Hem, die in 't geheel niet weet wat reizen is, dient tot naricht, dat deeze Aanteekeningen, zo als ik ze uitgeev', niet op de reize zelve alzo gemaakt, integendeel na de zelve uitgewerkt, beschaafd en opgetooid zijn.

Zeker is 't, dat ik, bij geene mogelijkheid, den lezer overal zal behaagen: maar, bij de groote verscheidenheid van waar in deeze uitdragerij, zou 't toch ook wel vreemd zijn, vondt hij 'er in 't geheel niets in van zijne gaa- ding (7).

Zeker is 't, dat een wellevend man een gast- maal niet laakt, al recht men ook eenige scho- tels aan, tegen zijn zin bereid (8).

Ze-

(7) „ Adixi certe sumus, ut, quamlibet diversa
„ genera lectorum, per plures dicendi species tenere-
„ mus. Ac sicut veremur, ne quibusdam pars aliqua
„ secundum suam cujusque naturam non probetur:
„ ita videmur posse confidere, ut universitatem omni-
„ bus varietas commendet. PLINIUS. lib. II. epist. 5.

(8) „ Nam et in ratione conviviorum, quamvis a
„ plerisque cibis singuli temperemus, totam tamen
„ coenam omnes laudare solemus: nec ea, quæ sto-
„ machus noster recusat, adimunt gratiam iis, a quibus
„ capiuntur.” ID. *ibid.*

Zeker is 't, dat de verscheidenheid van smaaken, belustheedentjes, vize-vazerijen zo legioenig is, dat die zijn kost alle menschen naar den mond zoekt te kooken, stapelzot zal zijn, voor dat hij half klaar is (9).

Zeker is 't, dat 't publiek, 't geen wel vijf voeten aan een schaap, en voor een grein metaal wel een schip-pond vermaak en leeringe eischt, en ook bestendig naar den mond gepraat wil zijn, zijne schrijvers voor 't minste onverschillig behandelt, bij 't leezen van een werk, zo weinig denkende aan den auteur, als aan den schoenmaker, bij 't aanschieten van een paar gemaklijke stoffen. Toon mij een lezer, gedachtig op, erkentlijk voor de moeite, die hij zich gaf, om hem te behaagen! gedachtig, hoe meenigmaal, in slaapelooze nachten, hij zich
met

(9) — — convivæ prope dissentire videntur,

Poscentes vario multum diversa palato.

Quid dem? quid non dem? renuis tu, quod jubet alter,

HORATIUS. lib. II. epist. 2, v. 61.

met zijn onderwerp 't hoofd gebroken, zich zelve de verneederende belijdenisse van de slugheid, de logheid zijns verstands, der dorheid zijns geests heeft moeten doen! hoe dikwerf, in den kouden winter, hij 't bed verlaaten, in donker morrelende na de kaars gezogt, die klapperdandende ontstoken heeft, ten einde een ingevallen gedagten schielijk op 't papier te bergen! Neen, van dit alles droomt 't publiek niet. 't Schijnt te gelooven, dat 't even ligt (10) is, iets bevaligs neêr te schrijven, als zich den neus te snuiten, of rijpe appelen van de boomen te schudden. Dan dat deeze weten, hoe de denkbeelden, voor wier baaringe noch geen vroedkunde is uitgevonden (11), en die zo min na commando luisteren, als 't niezen, even als een fraai meisje,

niet

(10) „Some folks there are who write with ease exceeding. —
Such easy writing is not easy reading.”

Dr. YOUNG.

(11) De Ars Inveniendi.

niet dan na eene lange vrijagie, zich laten lokken. Om nu van de blaauwtjes niet te gewaagen!

Zommige onderwerpen zijn eer aan- dan omgeroerd. Dit moet hen belgen, die ze liefst tot op 't gebeente afgeknaagd, en alles, tot op een schraapzel van een nagel, hun opengelegd zagen. CICERO schijnt opzetlijk vermijd te hebben, iemand de wijsheid met lepels den hals in te gieten, zeggende ergens: „zij, die altoos „'t preciese geheim van de mis willen weeten, toonen meer nieuwsgierigheids dan „hun dienstig is.” Zonder de genie, 't verstand, de kunde, 't gezag deezes Roomschen Burgemeesters te hebben, volge ik wel eens hierin zijn Ed. Groot Achtbaaren; misschien ook wel, wijl ik 'er niet meer van wist.

Bij de verscheidenheid der uit elkander leggende onderwerpen deezzer Aanteekeningen, kan de lezer, met zijne gewoone schranderheid, niet misfen vreemde hulp op'te merken. Ik zal den fraaijen fchrijver van de Historie der Bezittingen der Europeaanen enz. misfchien verleid door 't zwak zijner natie, die wenscht voor univerfeel door te gaan, niet navolgen (hoe gaerne ik anders mij naar dit uitmuntend model fatzoeneere) daarin, dat hij verzwijgt de naamen van hen, die hem de bouwstoffen tot zijn belangrijk boek aandroegen: offchoon ook een kind kan bemerken, dat hij veele helpers hadt. Het is met vermaak en erkentenisfe, dat ik bericht, dat 't grootste gedeelte van 't 'geen betreft 't militaire weezen der Turken, mij is verfchaft geworden, door den Heer Ridder VAN KINSBERGEN, die in dienst der keizerin van Rusland, (toen hij de eerste was, die de vlag van

CATHARINA de II deedt verbiedigen op de Zwarte-Zee, toen hij, door 't schrander beleid zijner operatiën, zijne toenmaalige Souvereine den alleraangelegensten dienst deedt) het Mu-
zulmansche krijgsweezen te water en te land, uit kundige oogen leerde kennen, en dus best bevoegd was, echte en nieuwe berichten aan de hand te geeven.

Ook heeft de Heer TOR, die, door zijn lang verblijf in Turkijen, gelegenheid hadt 't zelve zo wel te leeren kennen, mij verscheide bijzonderheeden medegedeeld, die ik mij ten nut maak'. Van al de rest, staande enkel ter mijner verantwoordinge, verklaar' ik mij den echten vader; eene verklaring, die men niet altoos met even onbezwaard geweeten doen kan.

De schrijver van den Wandsbecker Bothen,
heeft den vriend Hayn anders de Dood, voor-
aan

aan zijn boek, als een huisgod, een beschermengel gesteld. Dit, meer zonderling dan aartig, mishaaft mij, omdat die snaak een groote slaapmuts is, die op zijn best genoomen een boek beschermt, als de auteur die bescherminge niet meer behoeft: en noch hoe?

(Bij zijn leevendig lijf zich moedwillig zullen patroon aan den hals te binden! 'k wil 'er niet mee opgescheept zijn! Helaas! helaas! 'k zal noch eens tegen mijn zin't maar al te lang zijn! Dan „ quatenus nobis denegatur diu „ vivere, relinquamus aliquid, quo nos „ vixisse testemur.” (12).

Ik ben gelukkiger dan de Hr. M. CLAUDIUS, en heb meer werkzaame vrienden; verhoogmoedig mij 'er onder te noemen, luiden van geboorte, stand, aanzien, gezag, en, wat meer
aan

(12) PLINIUS lib. III. ep. 7. „ Hoc sit negotium tuum, hoc otium; hic labor, hæc quies: in his „ vigilia, in his etiam somnus reponatur? Effinge „ aliquid et excude, quod sit perpetuo tuum.” IDEM, lib. I. ep. 3.

dan dit alles is, groote perzoonelijke verdien-
 sten, luiden, die de faam na de oogen ziet, en
 die haar beveelen, wien zij zal uitbazuinen.
 Ik erken de aangelegenheid gepreezen te worden
 door gepreezenen. Te vergeefs schonk de na-
 tuur iemand de grootste voorrechten, tenzij ze
 hem tevens een voorspraak schonk, die ze om-
 roept (13). Vraagt men nu, waarom met dit
 alles, ik niemand deezer schuts-heeren aan de
 voordeur zet, zo antwoord ik dit alleen: mijn
 kind is te stout, om 't iemand op de ar-
 men te geeven.

*Bijaldien de critique, als de coloquinten,
 hoe dik ook geïncrusteerd in 't zoet der fluwec-
 ligste bewoordingen, altoos een bitteren nasmaak
 laat,*

(13) „ Neque enim cuiquam tam clarum statim in-
 „ genium est, ut possit emergere, nisi illi materia, oc-
 „ casio, fautor etiam commendatorque contingat.” PLI-
 NIUS lib. VI ep. 24.

laat, hoe wrang moet men mij dan niet aanzien!
 't Spijt mij, getroost nogtans, niemand 't licht
 te hebben willen betimmeren. „ Dan dezelve
 „ vrijheid, die ik in 't beoordeelen der gevoe-
 „ lens van anderen genomen heb, verzoek ik
 „ ook, dat zij, in wier handen dit goedje ko-
 „ men zal, met mij neemen. Niet schielijker
 „ zullen zij mij van dwaalinge overtuigen, dan
 „ ik mij naar hunne vermaaning zal schikken.
 „ Voor 't overige, zo hier iets strijdigs met de
 „ godsvrucht, met goede zeden, de H. S., de alge-
 „ meen aangenoomen gevoelens der Joodfche, Kris-
 „ ten, of Mahomedaanfche fynagoge, kerke of
 „ moskee, iets strijdigs met eenige waarheid, of
 „ welvoeglijkheid van mij gezegd is, men hou-
 „ de 't als niet gezegd.” (14).

Eindelijk vindt de lezer iets naar zijn smaak,
 dat hij 't nutte ——— 't geen hem ftoot, dat
 hij 'er een dikken, booxen streep door haale ———
 waaraan hij twijfelt, hij zette 't tusfchen twee

() of

(14) GROTIUS de Jure Belli etc. in proleg.

dan dit alles is, groote persoonlijke verdien-
sten, luiden, die de faam na de oogen ziet, en
die haar beveelen, wien zij zal uitbazuinen.
Ik erken de aangelegenheid geprezen te worden
door geprezenen. Te vergeefs schonk de na-
tuur iemand de grootste voorrechten, tenzij ze
hem tevens een voorspraak schonk, die ze om-
roept (13). Vraagt men nu, waarom met dit
alles, ik niemand deezer schuts-heeren aan de
voordeur zet, zo antwoord ik dit alleen: mijn
kind is te stout, om 't iemand op de ar-
men te geeven.

*Bijaldien de critique, als de coloquinten,
hoe dik ook geïncrusteerd in 't zoet der sluw-
ligste bewoordingen, altoos een bitteren nasmaak
laat,*

(13) „ Neque enim cuiquam tam clarum statim in-
„ genium est, ut possit emergere, nisi illi materia, oc-
„ casio, fautor etiam commendatorque contingat.” *PLI-
NIUS lib. VI ep. 24.*

laat, hoe wrang moet men mij dan niet aanzien!
 't Spijt mij, getroost nogtans, niemand 't licht
 te hebben willen betimmeren. „ Dan dezelve
 „ vrijheid, die ik in 't beoordeelen der gevoe-
 „ lens van anderen genomen heb, verzoek ik
 „ ook, dat zij, in wier handen dit goedje ko-
 „ men zal, met mij neemen. Niet schielijker
 „ zullen zij mij van dwaalinge overtuigen, dan
 „ ik mij naar hunne vermaaning zal schicken.
 „ Voor 't overige, zo hier iets strijdigs met de
 „ godsvrucht, met goede zeden, de H. S., de alge-
 „ meen aangenoomen gevoelens der Joodfche, Kris-
 „ ten, of Mahomedaansche fynagoge, kerke of
 „ moskee, iets strijdigs met eenige waarheid, of
 „ welvoeglijkheid van mij gezegd is, men hou-
 „ de 't als niet gezegd.” (14).

Eindelijk vindt de lezer iets naar zijn smaak,
 dat hij 't nutte ——— 't geen hem stoot, dat
 hij 'er een dikken, boozen streep door haale ———
 waaraan hij twijfelt, hij zette 't tusfchen twee

() of

(14) GROTIUS de Jure Belli etc. in proleg.

XX FRAGMENTEN EENER VOORREEDEN.

() of ??: maar was zijn voorneemen, bij eene vermeende kennisfe van den auteur, hem perzoonlijk 'er over te onderhouden, met hem te komen in eenige discussie, elucidatie, explicatie, contestatie, altercatie, hij spaare vrij die moeite; 't is iets, waarna hem de muts niet staat. 't Mag zon- 't mag maane-schijn, goed of slecht weér zijn, hij is niet van zins daarin zich in te laten.

Zegt 't hoort.

P. S. Deeze voorreeden is wel een octaaf te hoog gezet voor 't werk. Mischien 't effect van de koortze?

E E R S T E B U N D E L.

Het reizen. Deszelfs voor- en nadeelen.

Ik mag, dunkt mij, met een scheutje bevoegdheid hiervan spreken. Iedereen heeft den mond vol van deszelfs lof. 'Er kan, meent men, niet te veel goeds van gezegd worden. Ik twijfel 'er aan.

De ondervinding, ik beken 't, is de leiband waaraan wij leeren loopen, en de reizen zijn de beste school, om dien leiband te gebruiken. Maar, of bij slot van reekening de woeligste reiziger een hair gelukkiger is, dan hij, die

227

nimmer uit 's moeders keuken was, is bij mij
noch onuitgemaakt.

*Quid brevi fortes jaculamur ævo
Multa? quid terras alio calentes
Sole mutamus? patriæ quis exul
Se quoque fugit?
Scandit æratas vitiosa naves
Cura. —*

HORAT. Carmin. Lib. II. od. XVI.

————— *navibus atque*
Quadrigis petimus bene vivere: quod petis, hic est.

Id. Ep. XI.

De reizen zijn 't geschiktste middel ter vorming van 't verstand; ze verrijken, of beter ze kunnen 't verrijken met eene waereld van nieuwe kundigheden.

In 't reizen treffen de voorwerpen onze zinnen regelrecht; wij beademden dezelve onmiddelijk; zij doen 't merg van de ziel aan, heften zich 'er aan vast, en amalgameeren zich met haar wezen.

Eene reize te doen of eene reize te leezen,
ver-

verschilt als de vertooning van een treurspel bijtewoonen, of 'er 't aanplak-billet van te zien.

Zij zijn de steevigste borstel tegen den nationaalen, dien lelijken hoogmoed, de kwaal der gansche menschelijke natuur. Zij ontsluiten den geest uit den kerker van vooroordeelen, van kleine, onedele, burgerlijke, schoolsche, landstad- familie- enz. — eigene meeningen, die onze denk-vermogens des te naauwer knellen, naarmaate de kring, waarin wij geleefd hebben, enger is.

De grootste dienst, welken zij ons bewijzen, is dat zij ons 't beste bekwaam maaken tot den omgang met menschen. Zij geeven een *tact* van waereldkennis, verftooken van de welke de onnozele honderdmaal voor 't gelag blijft zitten, en in een maalkstroom gebragt wordt door de argelistigen.

En waarom onder stoelen of banken gestooken, dat zij ons de gansche waereld als ons vaderland, onzen aardkloof als onze algemeene wooning doen beschouwen? ons onverschillig

maaken omtrent dingen, waarop de goede gemeente, geleid door eenigen wier studie en bestaan 't is, ze te blinden, een hoogen prijs stelt?

Keeren wij 't blaadje eens om. Die lang de waereld doorkruist heeft, is voor de rest van zijn leeven misnoegd, bedorven, ongelukkig. Doe met hem alles wat gij wilt, onmogelijk is 't een zekeren waazem van droefgeestigheid, die hem als de schaduw vervolgt, van zijn humeur afsteveegen. Tracht hem zo gelukkig als immer mogelijk te maaken; zijne genietingen zullen altoos onvolkomen zijn; omdat de ervaring hem bestendig herinnert wat 'er aan voelt.

Wat steekt daar achter? De goedaartige natuur, schoon zij haare gunstelingen heeft, behandelt niemand der bewooners onzer aarde, als eene stiefmoeder. Haare gunsten, die zeer verscheiden zijn, deelt zij met eene vrij gelijke hand uit. Niemand schenkt zij alle tevens. Alle landen hebben hunne voorrechten. Daar 't 's zomers alleen warm is, daar is 't 's winters bit-

bitter koud enz. De onderscheidene luchtstreeken hebben hunne onderscheidene voortbrengzels, eene rijke bron van allerlei geneugten, daar de reiziger gemeenzaam mede bekend wordt, die 't onmogelijk is aan één oort op een te stapelen, en wier gemis hem voor 't minst geemelijk maakt.

Door 't reizen verkrijgt men eene zekere ongerustheid, eene woelachtigheid, eene ontevredenheid met de plaatze daar men is. Ik ken luiden, die 'er ellendige martelaars van zijn. Te vergeefsch preëkt men hun:

„ *Que rien n'est plus périlleux,*

„ *Que de changer le bien pour le mieux*”.

Het eenigste middel tegen die kwaal, is juist 't geen ze vermeerdert, 't reizen zelve.

Het is van een reiziger, dat men eigenaartig zeggen mag, dat 't leeven niet meer dan een pelgrimage, eene bestendige vreemdelingschap is. Hoor eens wat SENECA 'er van zegt.

„ Die hun leeven met reizen doorbrengen,

hebben veele herbergen en geene vrienden (1).

Gelijk eene plant, die bestendig uit een grond, waarin zij pas even wortelen begon te schieten, gescheurd en verplant wordt, onvermijdelijk kwijnt en verdort (2) even noodzakelijk is 't, dat de vriendschap eens passagiers niet meer is dan eene uiterlijke beleefdheid, eene oppervlakkige kennismaaking, veeltijds van beide zijden uitgestorven met 't neemen van afscheid enz. enz. enz.

Ten besluite; er blijft ons niet veel overig dan de keus 't leeven weg te slaapen in de doodsheid eens eentoonigen leevens, of door de wakkerhoudende afwisseling van zorg en genoeg, van gemis en genot (afwisseling die

(1) *In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitium habeant, nullas amicitias.*

EPIST. II.

(2) *Non coalescit planta, quae saepius transfertur.*

Id. ibid.

die 't meest ten kosten van een woelig omwandelen op de markt der waereld te koop is) ons van ons bestaan geduurig te herinneren.

*Aanleiding tot deeze reize. Iets over
de Franschen.*

Maar ik vergeet mij zelven. 't Is geen predikatie, maar een verzameling van reis-aanteekeningen, die de lezer recht heeft te verwachten. 't Was dan aan deeze soort van woeligheid te wijten, dat ik mij in den herfst van 1784. na Constantinopolen opmaakte, waar ik ('t geen 't mooiste van de zaak is) kennis noch maag, en ook niet recht met mij zelf uitmaakt had, wat te doen.

Men reist derwaards langs twee wegen, *Weenen, Belgrado* enz. of van *Marseille* over zee. Een van de drie dingen, waarover MARCUS AURELIUS berouw hadt, was ('k zou de twee anderen wel zeggen; maar de vriendschap der vrouwen is mij te veel waard) den weg te water genomen te hebben, wanneer 'er

een te land was. Hadt hij de eene en andere cours in mijn geval kunnen vergelijken, misschien zou hij wel van sentiment veranderd hebben. Zeker is 't dat voor hem, die de zee verdraagen kan, de laatste de voorkeus verdient. De andere is veel bezwaarlijker, afmattender, onderheevig aan ongevallen. Voor 't overige zou 't mij in 't minst niet verwonderen, dat een *Duitscher* stijf en strak staande hield, dat de weg door zijn vaderland duizendmaal vermaaklijker is dan die door *Vrankrijk*. Ik voor mij ben nedrig van gevoelen, dat 't laatste den reizenden meer genoeg en gemak verschaft, dan eenig ander land in, en ik geloof, buiten *Europa*.

't Is niet, dat de *Franschen* dat aange-naam vrolijk, beleefd volk meer zijn, 't geen 't in de zestiende en zeventiende eeuw was. Hun karakter is onkenbaar geworden. Die de menschen uit de boeken, die malkander copieeren, en niet uit de praktijk en omgang beoordeelen, zullen 't niet gelooven. Hun zingen is geen bewijs van vrolijkheid; hun lag-

lagchen komt niet uit den grond des harte; hunne beleefdheid spruit min uit menschlijkheid, uit een zucht om u te dienen, dan uit een drift om een vertooning te maaken van hunne gemanierdheid, en daardoor hunne verwaandheid te koesteren. Zedert de waterdrinkerij in hunne samenleving is ingevoerd, heeft een koude, gemanierde, hoogmoedige, verontwaerdigingsvolle achterhoudendheid de plaats ingenomen der vrolijkheid, der oprechtheid en der goedhartigheid. De heftigheid en de onstuimigheid van hunnen aart maaken, dat zij moeilijk te regeeren zijn. Wanneer ik in den winter van 1785. de buiten-rheede van Toulon omwandelde, en met zeker Heer (den R. v. K.) over de gesteldheid van zaaken in dat koninkrijk sprak, deden deeze in 't oogloopende hoedanigheden der Fransche natie, gevoegd bij hunne verminderde koningsliefde, die zij voortijds tot afgoderij dreeven, ons eene voor de deur staande omwenteling in 't zelve voorstellen.

Iets meer van een zoo bekend land te zeggen, was voorzeker mostert na den maaltijd.

Constantinopolen.

De Heer JOSEPH PITTON DE TOURNEFORT bekwam, in 't jaar 1700, van LOEWIK XIV. de commissie een reize door *Griekenland* en *Afiën* te doen; ten einde van aldaar de Natuurlijke Historie met nieuwe waarnemingen te verrijken. Hij besteedt zijn eersten brief met 't verhaal zijner reize door *Vrankrijk*. — Ik voor mij, dien niemand in commissie gesteld heeft, die vreezen zou mijne lezers te verveelen, door 't verhaal van bekende of niet genoeg belangrijke zaaken, die zelden behaagen, tenzij met een nieuwe en extra gepeeperde sauze opgedischt, en hun dus een kwaad denkbeeld van mijn schrift te geeven, stap in ééns uit mijn vaderland (en terwijl ik noch op de brug sta, verzoek ik in 't overstappen een *parenthesis*, grooter als ooit zedert de schepping der *parentheses* in eenig werk gefigureerd heeft, ten zij men zommige werken

ge-

geheel als een *parenthesis* moet beschouwen, te mogen maaken; en daarin den geëerden lezer vriendelijk te berichten: — dat ik de reize van *Marseille* over *Smyrna*, de scheepsgelegenheden, om regelrecht na de *Turksche* residentie te steevenen zeldzaamer voorkomende, en ook *Smyrna* overbezienswaardig zijnde, genomen heb, met een Hollandschen hoeker. Dit vaartuig, 't welk in de havens der Middellandsche zee als een pronk-juweel onzer nationale netheid gepraald hadt, en uit hoofde van den oorlog in *Vrankrijk* verkogt werdt, hadt eene onkenbaar maakende gedaanteverwifeling ondergaan. De *Hollandsche* en *Provençaalsche* zeelieden contrasteeren 't meest in puntigheid. 't Verguldzet, waarmede 't lijstwerk in de kajuit wel eer pronkte, was noch nieuw genoeg, om door een laag fineer en morsigheid heen te steeken. De deuren zonder sloten of krukken door middel van een touwtje en spijker toegehouden, de vengsters of zonder glas, of met gebroken ruiten, 't dek voortijds zilverwit,

wit, nu morfig en zwart, 't vermilioen en berlijns blaauw schilderwerk, 't geen onze stuur-lui overal aanbrengen, nu half afgesleeten, of bedekt met een korst van drek, troffen te sterk mijn oog, gewoon aan den geest van orde en netheid mijner vaderlanders, om van dit vreemd contrast geen melding te maaken enz. Verder vind ik in mijn kladboekje noch aangeteekend: — dat wij op de hoogte van *Panteleria* een hoos zagen, die ons dicht voorbij gierde, een zeer onappetijtelijk gezicht: — dat een zwaare storm ons beliep, waarin wij de voorsteng verlooren, welk voorbeeld door de groote mast gewis gevolgd was, indien spoedig aangebragte nood-hoofdtouwen hem niet uit die gedagten gebragt hadden: — dat in dit onweêr, vergezeld met dikke duisternisse, alle de kompasfen draaiden als gekken, 't effect der electriciteit op de magneet, NB. zo de lezer dit kleinigheden noemt, de gerechte hemel geeve hem op zijne eerste zee-reize eene dubbele *dosis* deezer kleinigheden! — dat wij eindelijk gedwongen waren ons g.. te ber.

bergen aan 't kleine eiland *St. Pierre*, meer bekend door den Tonijn-vangst, in 't Fransch *la Madrague*, welke visch aldaar op een vasten tijd in talrijke scholen komt aanzwemen, dan 't zo worden zal door deeze mijne meldingmaakinge, offchoon ik 'er ook noch bijvoege, dat alles aldaar in 't begin van Januarij de lente voorstelde: — dat wij, na aldaar ruim een week uitgeblaazen, en in 't geheel eene reize van 28 dagen gehad te hebben, eindelijk te *Smyrna* landden: — dat een delicaat reiziger beter doet zich van brieven van adres voor die plaatze te voorzien, dan 't op de welgestoffeerdheid der herbergen te laten aankomen: dat die een paar brieven en de vereischte hoedanigheden medebrengt, 'er zich uitstekend veel vergenoegen kan belooven, daar de *Smyrniotten* een vreemdeling zeer hupsch en gastvrij ontvangen; iets dat ik niet kan neêrschrijven, zonder mij dankbaar te herinneren aan de huizen der heeren graaf DE HOCHÉPIED, den consul onzer natie, die be-

ne

nevens mevrouw de consules in *Turkijen* een groot aanzien genieten, FREMEAUX en VAN LENNEP, van welken laatste 't fraai, tal-veerde- en orden-rijke huisgezin eenen sentimenteelen reiziger een aandoenlijk tooneel levert, en bij welke, als ook bij veele *Fransche* kooplieden ik een waereld van beleefdheden ontving, hen hier nevens om verschooning vraagende, door mijne nalatigheid in 't schrijven, hen herinnerd te hebben aan 't spreekwoord, *geen groeten bergen* enz. — dat na een verblijf van ruim een maand in *Smyrna*, ik mij inscheepte aan boord van de *Nostra Madona della Gracie*, een *Raguseesche* vlag, wiens kapitein en matroozen, 't was in de vasten, 't talent hebben van bidden, beschuit en olijven te leeuen, zo dat de onze 'er geen handwater bij hebben in frugaliteit: — dat wij, na eenige dagen voor *Gallipoli* geleegen te hebben, eindelijk den 12^{den} dag te *Constantinopolen* aankwamen, op welke reize ik reeds terstond geleegenheid had de wijsheid van MA-

HOMED te bewonderen in 't verbieden van den wijn, welken ik waarnam dat de Muzulmans regelrecht $\frac{3}{4}$ dol maakt: zo dat de kapitein mij schielijk verzogt hun niet meer toe te drinken. *Tantum!*) in de hoofdstad van 't Turksche keizerrijk over, die benevens haare inwoners de voornaamste prikkel van mijne nieuwsgierigheid is geweest, en waaraan ik mij ook hoofdzaaklijk hegte: zo dat men zich vergisfen zou, indien men hier verwachtte een aantal van kleinigheden (*kleinigheden*, zeg ik voor den lezer, die *voor zijn geld*, of, zo hij 't boek ter leen heeft, zelfs *gratis*, of stichtinge, of vermaak; of, is hij wat lastig, beide te vorderen 't recht meent te hebben; zonder voor een penning deel te neemen in een waereld van verdrietelijkheden, onafscheidelijk van 't reizen) en waarmede de reis-beschrijvers nogtans, omdat zij hun van veel belang waren, gewoon zijn hunne boeken op te vullen.

De Turksche hoofdstad, voortijds *Byzantium*, heeft den Keizer CONSTANTIJN, in
de

de IV. eeuw, tot grondstichter gehad. Zedert dit tijdstip, bovenal zedert MAHOMED II. de-zelve den 29 Meij 1453, veroverde, is haar aanwas zo aanmerkelijk geworden, dat 't geen oudstijds de stad, nu alleen 't paleis of ferrail des Groot-Sultans uitmaakte. Haare bevolking is nu ook meer dan tienmaal zo groot, dan zij was ten tijde van CONSTANTINUS PALAEOLOGUS, wanneer zij niet boven de 60,000 zielen liep.

Men komt 'er niet van hier (Amsterdam) langs den weg dien ik nam, dan nadat men 850 mijlen heeft afgelegd. Maar al waren 't ook tienmaal zo veel mijlen, heeft men 't geluk, 's morgens met 't opkomen der zonne, op een fraaijen dag weêr (want de voorwerpen zijn een groot gedeelte hunner schoonheid verschuldigd aan 't licht, waarmede zij bescheenen worden) het gordijn te zien opgaan, en op ééns deeze hoofdstad te overzien, de heerlijkheid van dit gezicht, wiens weêrgaê in de geheele waereld niet bestaat, en aan wiens pracht men

men zich bijna niet verzaadigt, zal u uwe moeite tien dubbeld betaalen. Meermaalen bevond ik mij in gezelschap van reizigers, die geheel *Europa* bezogt hadden, die *Napels*, *Lisbon*, *Bourdeaux* en *St. Petersburg*, vier steden, waarvan de legging onuitspreekelijk gelukkig, overheerlijk schoon is, kenden, alle stemden zij éénvoudig toe, dat *Constantinopolen* ze verre overtrof.

Zo majestueusch de legging deezer Hoofdstad is, even zo belangrijk is ook *Turkijen*, zo door zijne natuurlijke legging, door zijne bewooners, als door de meenigvuldige en groote gebeurtenissen, waarvan het 't tooneel is geweest. Hierom is 't ook altoos, en bijzonder in deeze laatste tijden 't veld geweest, waarin de woelige nieuwsgierigheid van veele reizigers zich oefende. En met dit al zijn de berichten, die men ons hierover heeft toegediend, verre van juist te zijn, en meenigmaal vlak aan den anderen kant van de waarheid.

Om aan dit gebrek te voldoen, was 't nood-

B

dig,

dig, dat 'er gevonden wierdt een man, geboren in *Turkijen*, van de jeugd af bekend met en doorkneet in de taal van 't land, opgevoed midden onder de Muzulmans, ervaaren in alle hunne wetten, zeden en gebruiken, gebooren met een genoeg vast gestel, om door de hitte van 't land niet ontzenuwd te worden, en door die ontzenuwing niet te vallen in de lustloosheid, eigen aan zijne bewooners, begaafd met een uitgestrekte werkzaamheid van geest, om de bronnen van verlichting op te delven, met een onbezweken geduld om zo veele jaaren zijns leevens opteofferen aan den arbeid, die met alle de hulpmiddelen 'er noch vereischt wordt, om een volloedige beschrijvinge van *Turkijen*, enz. te leveren. Deeze man is gevonden in den Heer MURADGEA D'ONSSON, een Armeniër van geboorte, of, om beter te spreken, van natie, voortijds *Zweedschen Tolk* in *Constantinopolen*, nu zedert ettelijken tijd in *Parys* woonachtig, alwaar hij 't eerste deel van zijn werk, handelende over 't godsdienstige,

ge,

ge, onlangs heeft uitgegeeven; een werk, waar aan hij meer dan twintig jaaren gearbeid heeft: alle welke bijzonderheden mij door den Heer HEIDENSTAM, Minister des Konings van Zweeden, een man van uitsteekend groote kunde, begaafd met duizend goede hoedaanigheeden, die perzoonlijk met den aucteur, en met zijn werk en met zijn onderwerp bekend, en dus een bevoegd rechter 'er over is, zijn medegedeeld (3).

Zijn jongste voorganger was de Heer Baron DE TOTT, wiens gedenkschriften, offchoon vol van bijzonderheeden betreffende de Turken, ons meer verflag geeven van des Schrijvers leeven en bedrijf onder dezelve, dan van dezelve. Te veel een Franschman, te veel van

(3) Wanneer dit werk compleet zal zijn, zal de editie, in fol. f 600.--: in 8vo. bij de f 100.--: kosten. Ik ben niet rijk genoeg, kan ook niet uitrekenen, wanneer ik 't genoeg worden zal, om zo diep in de bos te blaazen. En 't ook niet ter leen hebbende kunnen bekomen, is 't mij niet mogelijk geweest, 't raad te pleegen.

van een galachtige complexie, te vol van reflexiën bij de haren 'er bij gesleept, van kwaadlijk aangebragte declamatiën over 't Turksch despotismus, van zamen spraaken naar zijn welbehaagen gefatzoeneerd (door al 't welk te zamen, enz. zijn Ed. Geb. 't bij mij een weinig verkorven heeft) verradt hij terstond een verklaarde partijdigheid tegen dit volk: van hier zijn ijver, om alles kwaad te vinden, af te keuren, of te verkleinen, wat bij 't zelve zich aan zijne opmerking voordeedt. Door deeze te zichtbaare vooringenomenheid verslooken van vertrouwen bij de nadenkenden, heeft hij minder ingang gevonden; men heeft zich de vrijheid genoomen veel van 't kwaad 't geen hij tegen de weêrlooze Muzulmans van zich afgeeft, op de apocryphe lijst te zetten, bijzonder zedert zijn Landsman, de meer kundige Heer PEYSSONEL, (een man van een ongehoofslijke gematigdheid als men de grieven van den laatsten tegen den eersten in aanmerking neemt) begonnen heeft met zo veel waarheid,

als

als gezag en bescheidenheid hen te verdeedigen. (4)

Maar

(4) De *Memoires* van den Heer B. D. T. kwamen in *Marseille* juist in 't licht, toen ik 'er in 1784. als met 't eene been in de slijgbeugel stond, om mij na *Turkijen* optemaaken. Men kan zich voorstellen, dat ik mij haastte ze te doorlezen. Met hoe veel genoegen zag ik niet, dat hij mij een doorn uit den voet haalde, de moeilijkheid der Turksche taal, tegen welken ik berg ik altoos pijnlijk opzag; voordat ik wist dat 't mogelijk was, in zo weinig tijds, zo aanmerkelijke vorderingen 'er in te maaken — om 'er een conversatie in te houden — om zich te bedienen van een *Hodgca* of meester, die niets dan Turksch verstaat — om te leeren leezen, eene taal, geschreeven zonder klinkers (NB, iets, dat onmogelijk is, voor dat men dezelve in haar geheele rijkheid in 't hoofd heeft, om door deeze kennis de achtergelaatene vokaalen aan te vullen.) Ik wist wel, dat de een veel spoediger dan de anderen een spraak leert. Maar, hemel, kon ik denken, dat 't onderscheid zo groot was? Wat mij betreft, noch geen veertien dagen was ik in Constantinoplen geweest, of ik maakte mij een soort van *Liber Memorialis* van de noodwendigste zelfstandige naamwoorden, leerde die als een ijverig

Maar keeren wij tot Constantinopolen te rug. Daar de lezer misfchien ons zou kunnen verdenken van tot een ander uiterfte over te flaan als de laatstgemelde fchrijver, verkiezen wij liever ons te bedienen van 't zo meesterlijk als onpartijdig penneel des Heere GIBBON, om de fraaiheid zijner legginge voor zijne verbeeldinge te brengen. (5)

„ Zo

fchoolier (*volenti non fit injuria*) van buiten, maakte mij ten nutte de lessen van den jongen heer TESTA, een tolk van 't Nederlandsch Gezandfchap in *potentia*. In weêrwil van anderhalf jaar martelens en ftrompelens in deezen loopweg, verre van wat men noemt een converfatie in een taal te houden, hebbe ik 't niet verder kunnen brengen, dan dat ik mij op den weg met 't vraagen om 't noodige, wist te behelpen.

— Maar zo de natuur mij in 't leeren van vremde taalen niet zo gelukkig bedeelde, als den Heer B. DE T. dank ik haar, dat zij mij ook weinig ligtgelovigheds genoeg gegeven heeft, om mij knollen voor citroenen in de hand te laten stoppen. Zie de Gedenkfchriften, I Deel, bladz. 54 enz.

(5) *The history of the Decline and Fall of the Roman Empire, by E. GIBBON, Vol. II. p. 3.*

„ Zo wij een algemeen opslag van 't oog laten gaan over *Byzantium*, in de uitgestrektheid, welke het verkreeg met den prachtige naam van Constantinopolen, zo mag men de gedaante van de keizerlijke stad voorstellen onder die van een ongelijken driehoek. De stompe hoek, die naar 't oosten en naar de oevers van Asiën uitloopt, ontmoet en drijft te rug de golven van den *Bosphorus Thracicus*. De noordzijde van de stad heeft tot eindpaalen de haven; de zuidzijde wordt bespoeld door de *Propontis* of de zee van *Marmora*. De basis van den driehoek is tegenovergesteld naar 't westen. Doch de verwonderingswaardige gedaante en verdeeling van 't omliggend land en water kan, zonder eene naauwere verklaring, niet wel begreepen worden.

't Stroomend kanaal, waar door de wateren van de Zwarte zee, met een snellen en onophoudelijken stroom (6) vloeijen naar de Middelland-

(6) Ik heb luiden in Constantinopolen hooren ver-

landſche zee, bekwam den naam van *Bosphorus*, een naam niet min befaamd in de hiftorien, dan in de vertelzels der oudheid. Een meenigte van tempels en gelofte-altaaren, in overdaad verspreid over zijne ſteile en beboschte banken, getuigden van de onbedreevenheid, den ſchrik en het bijgeloof der Griekſche zee-luî. — De Cyaneïſche klippen maaken den ingang en 't einde van den *Bosphorus*; deeze dreeven voortijds, zo als de dichters zeggen, op de oppervlakte der golven, en waren door de Goden beſtemd, om den ingang van den Euxinus te beſchermen tegen 't oog der ongewijde nieuwsgierigheid. (6*) Van de Cyaneïſche
 klip-

haalen, dat bij aanhoudende Zuiden winden 't wel eens gebeurd is, dat 't water de Zwarte Zee inſtroomt.

(6*) Op een dier klippen, aan den kant van Europa, ſtaat een kolom, bekend onder den naam van POMPEJUS; ſchoon de geleerden 't niet eens zijn, omtrent haar oorsprong en beſtemming. Ik heb gelezen, naar mij voorſtaat, bij onzen eerlijken C. DE BRUIN, die haar denkelijk met 't oog heeft gemeeten,
 dat

klippen tot de punt van de haven van *Byzantium*, strekt zich de *Bosphorus* uit ter lengte van zestien (Engelsche) mijlen; zijne gewoonelijke breedte kan op anderhalf mijl bereekend worden. Op 't fondament van twee befaamde tempels van SERAPIS en JUPITER UZIUS
zijn

dat zij eene aanzienelijke hoogte heeft. Ik heb de *étourderie* gehad deeze klip te bestijgen, in weérwil der moeilijkheid. Die zich op zijne vier handen en voeten niet best verlaaten kan, doet voorzichtigst thuis te blijven; anders loopt hij grooten kans den hals, armen, beenen enz. te breeken. Eindelijk 'er opgekomen, vond ik een afgebrooken kolom ruim vier voet hoog, en omtrent drie voet in diameter (denkelijk heeft dezelve gediend of tot een baak of tot een voetsteen voor een lantaarn) beschreeven, voor eeuwen, met een legioen van allerlei *Grieksche* naamen; zodat (alles bezet zijnde) 't mij niet mogelijk was 'er ook iets op te krabbelen; 't *geen mij considerabel speet*. Maar na gezegd te hebben, dat de sop de kool niet waard is, zou 't mij veel meer spijten, zo iemand mijner navolgers zich hierdoor niet willende laten te rug houden, een partij gebrooken beenen in betaaling zijner nieuwsgierigheid liet.

zijn gebouwd aan de oevers van Europa en Afië en de *nieuwe* Kasteelen. De *oude*, een werk van de Griekſche Keizers, beſtrijken 't naauwſte gedeelte van 't kanaal, aan een oord, waar de tegenovergeſtelde oevers tot op den aſtand van vijf honderd ſchreden naar malkander toegelopen. Deeze fortrefſen werden herſteld en verbeeterd door MAHOMED II, toen hij zwan-ger ging met de belegering van Conſtantinopollen: doch de Turſche veroveraar was zeer waarſchijnlijk onkundig (7) dat ongeveer twee duizend jaaren voor zijne regeering DA-

RIUS

(7) Deeze onkunde is niet zo waarſchijnlijk, indien wat men verhaalt echt is, namelijk, dat in een dier kasteelen een leunſtoel in de klip is uitgehouwen, waarin DARIUS zijn leger 't Kanaal zag overtrekken. Honderd maalen ben ik deeze kasteelen voorbij ge-vaaren, en meenigmaal in verzoeking geweest, om de historie dier leunſtoel na te vraagen, en altoos kwam 'er deeze of geene hinderpaal voor de boeg. De *Conſtantinopolers* hebben weinig weertgierigheid en veel julteloosheid. Deeze ziekte is aanſteekend.

RIUS dezelve legging verkoozen hadt, om de twee landen door een vlot-brug aan een te hegien. Op een kleinen afstand van de oude kasteelen, ontdekken wij de kleine stad *Chrysopolis* (8) of *Scutari*, die wij bijna als de Aziatische voorstad van Constantinopolen kunnen aanmerken. De *Bosphorus* zich verwijderende in de *Propontis*, loopt tusschen *Byzantium* en *Chalcedonie*. De laatste deezer steden was gebouwd door de Grieken, eenige weinige jaaren voor de eerste; en de blindheid haarer sichten, die de overtreffende voordeelen van de tegen overgestelde kust over 't hoofd zagen, is gebrandmerkt geworden met een naam van verachting, 't geen een spreekwoord geworden is. (*)

De

(8) Niet zo klein; men geeft haar 50,000 inwoners. Een zoete voorstad!

(*) *Namque arctissimo inter Europam Asiamque divortio Byzantium in extremâ Europâ posuere Graeci, quibus Pythium Apollinem consulentibus, ubi cenderent urbem, redditum oraculum est, quererent se-*

De haven van *Constantinopolen*, die men als een arm van den *Bosphorus* kan aanmerken, kreeg oudstijds den naam van de *goude hoorn*. — De bijnaam *goude* drukte de rijkdommen uit, die ieder wind van de verafgelegenste landen in de veilige en ruime haven aanvoerde. De *Lycus* gesprooten uit twee kleine zamengevloeiide stroomen, stort in de haven een bestendigen toevoer van versch water, welk dient, om den bodem te reinigen (9) en schoolen visch,

sedem cœcorum terris adversam. Ed ambage Chalcedonit monstrabantur, quod priores illuc advecti, præstis locorum utilitate, pejora legiscent.

TACIT. Annal. XII. 82.

(9) De Heer Baron DE TOTT zegt van 't inloopen van den *Bosphorus* in de haven van Constantinopolen: „ aan deeze werking der Natuur heeft de haven van C.... het voordeel te danken, dat zij „ zich van alle drek en vuilnis ontlast, die men 'er „ dagelijks in werpt.” Dit loopt tegen alle waterloopkundige wetten aan. 't Water, welk uit de Zwarte Zee wordt aangebragt, is belaa den met zand en

visch, naarmaate zij verhuizen, hier een bekwaame wijkplaatze te geeven. En daar men hier geen ebbe of vloed bespeurt, zoo laat de diepte van de haven toe, dat men de schepen zonder behulp van ligters aan de kaaijen lost; en men heeft opgemerkt, dat op zommige plaatsen de grootste schepen (10) met hunne voorsteeven op de wal kunnen leggen, terwijl de achter-

ter

en aard-deelen, door de snelheid van den stroom meêgesleept. Deeze snelheid moet bijna tot niets gebragt worden, zodra 't water aan 't einde van de haven gekomen, door 't uit de Zwarte Zee achter aankomend niet meer voortgestooten wordt. Gevolglijk moet 't zich met een veel verminderden vaart in de *Propontis* ontlasten; gevolglijk zoude het zijn zand en slibber moeten laten vallen: om dezelve reeden waarom de kribben voor dijken en stranden land doen aanwinnen. Zie Gedenkschriften I. Deel. bladz. 50.

(10) Men ziet aan 't arsenaal schepen van 70 stukken met den voorsteeven op de wal leggen, daar hun achtersteeven op vlot water legt. De schepen moeten hier geweldig door lijden. De Engelschen, gis ik, zouden verkiezen ze geheel op vlot water te brengen.

terfteeven in 't water drijft. Van den mond af van den *Lycus* tot aan dien der haven, reekent men de lengte van deezen arm van den *Bosphorus* zeven mijlen lang. Deszelfs ingang is omtrent vijf honderd (Engelsche) ellen breed. Bij gelegenheid zou men dezelve kunnen afsluiten met een sterke ketting ter dekkinge tegen een vijandelijken aanval. " Wie zou daar door worden tegengehouden? Een turffchip!

Volgens denzelven aucteur (GIBBON) beflaat het oude *Byzantium*, of het tegenwoordig paleis van den Grooten Heer, honderd en vijftig *acres*, omftreek de zeventig morgen; de stad *Constantinopolen*, zonder de voorfteden, twee duizend *acres*. Voegt men hier nu bij *Galata*, *Tophana* en *Pera*, maakt dit een geheel uit, niet onwaardig een Keizerlijke residentie, dat echter in grootte voor *Londen* en *Parijs* moet wijken. (11)

VOL-

(11) Volgens de reekening van *Fransche* Ingenieurs,

VOLTAIRE de waanwijsheid van eenige
philosoophen ergens bescpottende , wanneer zij
van

nieurs , die onlangs zich de opzettelijke moeite gaven de oppervlakte van *Constantinopolen* te meeten , bevonden zij dezelve van $4462\frac{9}{11}$ *arpens* , van $1344\frac{4}{9}$ *toises* , *Fransche* maat , waarvan de acht *arpens grosso modo* vijf morgen *Rhijnlandsch* uitmaaken. Volgens welke reekening 't eigenlijk Constantinopolen ruim 2700 morgen inhoudende (S. E.) , een negende grooter is als *Parijs*.

Voegt men nu hierbij de aanzienelijke voorsteden *Galata* , *Tophana* , *Pera* , aan de andere zijde van de haven geleegen , en in de vorige somme niet begreepen , voorsteden wier inhoud niet wel te bereekenen is , om dat zij door geene eindpaalen beperkt , zo ver , om zo te spreekē , als men wil , verlengd kan worden , daar de huizen van *Pera* langs den *Bosphorus* van 't eene dorp tot 't andere aan elkaër slooten , en die te zamen genomen schier de helft van den inhoud van Constantinopolen bedraagen. Kan men de vrijheid erlangen ook *Scutari* ; schoon aan de overzijde in *Asien* geleegen , en door een arm van 500 roeden van 't *Serrail* verwijderd , als eene voorstad van de *Turksche*

van de geheimen der natuur, en 't weezen der dingen spreken met 't zelve vertrouwen, als of zij 'er de makers van waren, vergelijkt hen bij de reizigers, die met evenveel *pertinentie* van 't Serrail spreken, als of zij het zelve gebouwd hadden: daar zij ondertusfchen, naar zijn zeggen, 'er niet meer dan de buitenste muuren van konden zien. Maar *VOLTAIRE* zaliger, indien hij meende dat 't innerlijke van dit paleis niet gekend kon worden

(en

fche residentie te beschouwen (*), eene voorstad, die op zich zelve eene stad van tusfchen de tweede en derde klasfe is, bekomt men een grooter denkbeeld van Constantinopolen, 't geen naar deeze reekening (†) wel voor de grootste stad van *Europa* gehouden mag worden.

(*) En waarom niet? De *Engelfchen* houden *Soutbwarth* wel voor een deel van *Londen*. En niemand betwist 't hun.

(†) Volgens welke zij circa 4000 morgen inhoudt, en dus vier maalen zo groot is als *Amsterdam*. Een zoet plaatsje!

(en deeze meening wordt des te waarschijnlijker, omdat de on-musulmans van Turkijen spreekende, door 't woord Serrail doorgaans 't *Harem* of vrouwen-vertrek verstaan) was niet achter 't geheim van de mis. Zeker is 't wel, dat dit paleis voor een ieder, bovenal voor een vreemdeling, tenzij hij een Arts is, ontoegankelijk is. Nogtans heeft men, zo als ik in 't zekere onderricht ben, 'er een zeer naauwkeurige beschrijvinge van, die wij aan een Engelschman verschuldigd zijn. Deeze, vergis ik mij niet, was in 1736 in *Constantinopolen*, toen 't hof van den Sultan te *Adrianopolen* resideerde. 't Serrail toen leêg staande, maakte hij zich dit toeval ten nutte, om 't naauwkeurig op te neemen en te beschrijven. Hij gaf 'er kort daarna een boekje over in 't licht, 't geen mij tot hiertoe niet is kunnen bezorgd worden. Ook heeft zekere Heer COMIDAS den platten grond van 't Serrail in plaat uitgegeeven; maar dezelve is zo afschuwelijk slecht gesneden, zo omslachtig groot, en word zo duur

verkogt, dat ik mij niet daar meê heb willen belasten. —

Ik heb opgemerkt, dat zo meenigmaal 't te doen is de bevolkinge van een groote stad of land te bereekenen, men van 't getal der menschen spreekt, als of zij vliegen waren. De Parijzenaars, de Londenaars enz. wedijveren zich de volkrijkheid hunner hoofdsteden met honderd duizenden boven 't waare getal te vergrooten. Ik heb geen belang om die van *Constantinopelen* te vervalschen. Zo veel men daarna gissen kan, staat zijne bevolking tuschen de zes en zeven honderd duizend zielen. Zij schijnt eer af- dan toe te neemen.

Men verhaalt van een Engelschman, die te sloop te *Constantinopelen* aangekomen, voor de haven deeze groote en eenige stad een wjl bleef bewonderen, en vertrok zonder voet aan wal gezet te hebben. Dergelijke vertelzels verkorten een winter-avond. Lees alle de schrijvers, die over dit onderwerp handelen, alle weiden zij uit over de uitwendige schoonheid deez

zer residentie, en daarna gaat 't op haare inwendige lelijkheid los. 't Is juist om dat de eerste zo uitsteekende is, dat het inwendige 'er bij afvalt. Maar wanneer men de eerste kon vergeeten, is *Constantinopolen* verre van mishagelijk te zijn voor iemand, die dulden kan, dat alle straten niet snoerrecht, en alle de huizen niet onder één geevel, of op ééne hoogte en één model gebouwd zijn.

Maar is 't de heuvelachtigheid van den bodem, welke aan deeze hoofdstad zo gierlijk aanzien geeft, (want zij maakt dat men dit amphitheater als met een opslag van 't oog overzien kan) dezelve heuvelachtigheid maakt 'er 't leeven een weinig onbekwaam. 't Is afmattend, vertraagend, ongemaklijk bestendig te klimmen en te daalen. Maar aan wat oord heeft men zuivere genietingen, niet verbitterd door eenige ongeleegenheid!

Men kan den Heer B. DE TOTT niet tegenspreken, dat niet veele straten in *Constantinopolen* zeer eng zijn. Als men echter hier

van ophaalt, behoorde men te denken, dat dit gebrek dat van alle oude steden is. *Parijs* zelve is op verre na niet vrij hiervan. In de *ancienne cité* en 't *quartier de Nôtre Dame* zijn de straaten niet veel ruimer; en *STERNE* heeft juist niet ongeestig aangeteekend, dat de Parijzenaars niet slecht gedaan zouden hebben ze een *strootje breeder* te maaken.

Wat de Heer Baron te bedillen vindt, dat men veele huizen bouwt met *balcons*, die aan ieder zijde der straaten meer na buiten en boven elkander uitsteeken, waar door in een weinig enge straaten de geevels van boven dicht bij een komen, is juist een voordeel, waar door de huizen en straaten des zomers, wanneer de hitte hier noch al vrij aanmerkelijk is (offchoon men alsdan ook de goede Muzulmans met twee pelzen over elkander ziet — 'k had haast gezegd loopen, dat doen zij, 't zij uit deftigheid, 't zij uit luiheid, nooit; 't moet zijn *flenteren*) waar door de huizen eene aangename koelheid behouden.

De

De klagten van denzelven schrijver over de morsigheid der straaten hooren niet enkel hier thuis, maar zijn ook van honderd andere steden, en al wederom van *Parijs* billijk, alwaar bij 't droogste weêr, in weêrwil van alle de zorgen der Policy, men ze bestendig met een aart van sneedrige slijm bedekt vindt, waar van de gladheid een onbedachten of onbedreeven voorganger dikwerf de aarde deedt meeten. In *Constantinopolen* zijn ze bij ordinair weêr droog en rein: want zo als één bontekraai geen winter maakt, zo maakt één doode hond, die hier of daar in een afgeleegen hoek te rotten legr, ze niet morsig. 't Is alleen aan de voorgemelde heuvelachtigheid van den grond te wijten, dat bij stort-regens 't water in de laagten oploopt, en eenige oogenblikken blijft staan. Dezelve of mischien noch grootere ongeleegtheid belemmert u in *Parijs*. Wanneer 't 'er hard reegent, maakt het in 't midden der straaten toegevoeld water als een sloot. Men legt 'er van afstand tot afstand planken over, waar

men voor een *liard* over balanceert, in gevaar van zich tot de ooren nat te maaken.

Aan den kant der huizen legt 'er door geheel *Constantinopolen*, *Smirna*, en alle eenigzints aanzienelijke steden in *Afiën*, 't *kalderim*, 't voetpad of *trottoir* (lagen bij ons de kleine steenen wat hooger dan de groote, ze zouden 't zelve effect hebben) een half voet hooger dan 't overige van de straat, beide met keisteenen gepaveid. De engte van dit voetpad, schuinsch gelegd, om water en slijk beter te doen afloopen, maakt het uitwijken wel eens ongemaklijk en heeft dikwijls Muzulmans en Kristenen doen krakeelen: daar de eerste meest vorderen dat men hun uit den weg gaat.

Al dit klaagen over de Turksche onreinheid verschoonde ik ligt een Hollander of een Engelschman; maar zij kleedt een Franschman extra slecht. Liever wil ik dat de lezer 'er aan twijfele, als hem te doen walgen door een zo echt als onappetijtelijk schilderij, dat ik, of

met

met meer waarheid, dat de Franschen van zich zelve maaken.

In *Frankrijk* vindt men bezwaarlijk eene stad van eenig aanzien, die niet haare openbaare wandelplaats heeft (12). De Turken, voor welke 't bijna eene schande is zich te bewee- gen zonder de hoogste noodzakelijkheid, heb- ben daar niet om gedagt. 't Wondert mij dat de Heer Baron daar niet over klaagt.

't Beste deel der inwooners van de Turksche hoofdstad brengt acht maanden van 't jaar, de Turken in *Asiën*, de andere in regenoverleggen- de dorpen van den *Bosphorus*, *Therapia*, *Bu- juchdere*, en ook landwaarts in *Belgrado* enz. door. Maar de winter levert alhier zo veele fraaije dagen, dat men meenigmaal lust heeft een luchtje te scheppen, en zich de leden los te maaken. Nimmer zou 't u invallen wat den

Con-

(12) In *Rennes*, de hoofdstad van *Bretagne*, is 'er een over 't *hôtel* van de beroemde Heeren *LA CHA- LOTAIS*, *la motte - à - Madame* genaamd. Hoe de Franschen gemanierd zijn!

Constantinopolers ter wandelplaatze strekt. De kerkhoven ! Zij zijn met geen ringmuur omvangen, of gelijk elders meestal een tooneel van akeligheid (13). Doorgaans plant men bij ieder graf een cypres (14) en schoon dezelve ge-

(13) Men kent onder de domme, onbeschaafde, barbaarsche, onkristelijke Turken niet 't misbruik, dat bij verscheiden zogenaamde verlichte natiën plaats heeft, om, de Mosqueën tot begraafplaats maakende, de leevenden met de dooden als te verwarren, en den dampkring, dien duizenden inademen, door stinkende uitwaazemingen te bederven. 't Is als 't ware, als of men de doodgravers in de hand wilde werken, door 't vermeerderen der sterfelijkheid ! Want zedert men de dooden zo wel als de leevenden onder contributie heeft weeten te stellen, ten profijte van een klein getal, is dit misbruik, gebooren uit 't bijgeloof en de vermeende waardij eener *quasi* heilige aarde der tempels, onuitwortelbaar geworden, daar 't een gering getal officianten bevorderlijk is, van welke, uit deeze contributie een vet bestaan trekkende, men zeggen kan door den Dood tot erfgenaam te zijn aangesteld.

(14) Toen de Heer Graaf DE FERRIÈRES-SAU-

gelijk de taxis- en populierboom iets treurigs heeft, 't geheel echter laat niet na buitengemeen behaaglijk te zijn. Op den ganschen aardbodem is 'er geen plek gronds zo prachtig, zo rijk, zo interessant, waar zich 't gezicht ook heen keert, werwaarts zich de gedagten ook uitstrekken, als de kerkhoven buiten *Pera*.

Even buiten deeze voorstad digt bij *Ortakui*, een dorp aan den *Bosphorus*, legt een heuvel, waarvan 't gezicht de omliggende kerkhoven bestrijkt, bezaaid op een fraaijen dag met wandelaars in allerlei costumen gekleed. Slaat men 't oog een weinig ter zijde, ziet men de aangename valei van *Dolma-Bachsje*; keert men 't gezicht zuidwaarts, zo ontdekt men de *Propontis* tot aan de zee van *Marmora*; aan 't einde van den horizont, den berg *Olympus* in

Bi-

VEROEUF ze voor Moerbei-boomen aanzag, hadt hij zeker den bril niet op. Zie zijne *Memoires Historiques* &c. Tom. I. bladz. 11.

Bithyniën; op den voorgrond den boek van 't Serrail, de steden *Scutari*, en *Chalcedoniën*, nu *Calde-roa*, de Prince-eilanden, den ingang van de golf *Insmid* (*Nicomediën*) Wendt men zich om, het kanaal van de Zwarte zee, en aan haare oevers in *Europa* en *Asia*, een rei der verrukkelijkste dorpen.

Kan men een tooneel uitdenken rijker in groote gebeurtenissen, in stof tot nadenken! In de *Propontis* (tusfchen de kaap *Coroboa* en 't riviertje *Sataldere*) ontlast zich de *Granicus*, waar ALEXANDER DARIUS versloeg, een slag, die 't Persisch rijk tot den val bereidde, en den eerften steen lag aan 't groot gebouw des Macedonifchen Konings. Digt bij *Scutari* de lijkbus of de asfche HANNIBALS, die 't lot van *Rome* een ogenblik in de hand hadt. Den hoek van 't Serrail (*Byzantium*) daar CONSTANTYN DE GROOTE eene nieuwe ftad aanlag, waaraan zommige den val des Roomfchen rijks wijten. De *Hippodromus*, nu *Atmeidan*, waar BELISARIUS op bevel van

JUSTINIAAN, gedraagen door vier slaaven in een met ijvoor ingelegden triumph-stoel, een onrekenbaare meenigte geld, zijn aandeel aan den buit, onder 't volk strooide. 't Vlek *Sughut*, de geboorte-plaats in 1256, van OTHMAN, OSMAN, of OTTOMAN, den grondlegger des Turkschen rijks. *Brusa*, in wiens buurt bij de 800,000 strijdbaaire mannen onder TAMERLAN in 1401, den fieren Sultan BAJAZET en zijn heir, uit 550,000 man bestaande, bevechten en verflaan. Driehonderd en veertig duizend menschen! blijven als slachtoffers van de heerschezucht en woeligheid van eenige weinigen en hunne eigene dwaasheid (want dwaas zijn ze, zo niet slecht, die zich als werktuigen der vorsten laten gebruiken, om hun evenmensch te ontrusten) op 't slagveld leggen; schoon dood, spreekende getuigen der wanorde in de zedelijke waereld op onze aarde! (15)

Maar

(15) Zie den brief van den Heer BOURLAT DE MONT-

Maar keeren wij stadwaards weder. De legging der Turksche residentie, behalven haare gadelooze schoonheid, is daarenboven allergelukkigst; bestendig gevoed door twee zo melk-rijke borsten als de Zwarte en Witte zeeën (zeker groot Heer pleeg ze also te noemen) waaruit altoos, welke wind 'er ook waaije, een ruime toevoer herwaards aangebragt wordt, gelegen in de buurt van 42° , kan niet misfen over te vloeijen van alles, 't welk 't leeven kan aangenaam maaken. En dit is 't geval met *Constantinopolen*, waar brood, vleesch, visch, wijn, olie, groenten, vruchten, alle landsprodukten tot eenen zeer laagten prijs te bekomen zijn, in weêrwil der meerdere duurte, die de laatste Rusfische oorlog 'er in gebragt heeft.

Een ander nader voordeel is de uitneemende
ge-

MONTREDON in de *Voyage Littéraire de la Grèce*,
par M. GUYS. Tom. I. p. 317.

gezondheid van haar klimaat. Haare legging tusſchen twee Zeeën maakt 'er echter 't weder min beſtendig: waaruit meenigmaal verkoudheid, en uit deeze of verwaarloosd of kwalijk behandeld gevaarlijke borstziektens en teering gebooren worden. De Heer GOBIS, de artz van de Groot-Sultans MUSTAPHA, ABDUL HAMED en SELIM, en die meer dan vijf en twintig jaaren de geneeskunde aldaar met wel verdienden lof geoeffend hebbende, als de HOVIUS of DEIMAN van Constantinopolen kan worden aangemerkt, verhaalde mij, dat wel een derde haarer inwooners teeringachtig was. Dit is vlak ſtrijdig met 't geen de geleerde en bevalige GUYS 'er van zegt (16): maar *cuius in arte suū perito credendum.*

't Schijnt

(16) „ Je parle ici d'après l'expérience, il est
 „ certain que le bain chaud leur fait éviter la plu-
 „ part des maladies qui nous attaquent dans un âge
 „ avancé, & que les maux de poitrine sont très-ra-
 „ res chez eux (les Turcs)”. Voyage Littéraire.
 Tom. I. p. 226.

't Schijnt vreemd een stad voor gezond uitte-
venten, welke men zints eeuwen gewoon is,
en met recht, als een kweekerij der pest aan te-
merken. Zo vreemd, zo buitenspoorig, zo
wonderspreukig mijn zeggen den nadenkenden
ook mag schijnen, de gezondheid der lucht-ge-
steldheid van deeze groote stad is ontwifelbaar.
De aldaar bijna bestendig heerschende pest ont-
zenuwt zo weinig 't ter neêrgefelde, als
de in onze gewesten bestendig heerschende
pokken, de mazelen, de kinkhoest ziekten,
welke men onderstelt een zaad-stoffe te heb-
ben derzelyer ongezondheid bewijzen. 't Zal
niet ongepast zijn alhier op te merken, dat de
lucht, die langen tijd gehouden is, en bij vee-
len noch gehouden wordt voor 't voervochr,
vehiculum, van de pest, dat is 't smet van den
een na den ander, van 't eene huis na 't ander,
van 't eene land na 't andere overtevoeren, hier
zo weinig part of deel aan heeft, als eenige
andere hoofdstof. Stelt men vooraf vast als een
zetregel, dat deeze ziekte uit de enkele uitoeffe-
nin-

ninge der natuurlijke werkingen des ligchaams nimmer gebooren wordt (17); herinnert men zich, hoe men door middel van *lazareths* en *cordons*, die alle gemeenschap tusfchen een aangestoken en gezond land affnijden, dit kwaad kan afweeren, in weêrwil der winden, die uit 't eerste na 't laatste waaijen, zal men 't valsche dier meeninge fchielijk inzien. Zo men daarenboven onderricht, hoe in de Levant de Franken, dat is de vreemdelingen aldaar woonachtig, die men alle onder dien naam begrijpt, gezond blijven leeven, in de vernielendste pesttijden, leevende in denzelven dampkring als de Muzulmans, van alle kanten omringd van deeze ziekte, woonende als in een buurt van lijken:

(17) Deeze troostelijke waarheid vindt men breedvoerig en outegenzeglijk beweezen in zekere Verhandeling over de Pest, in 't jaar 1788, te *St. Petersburg* uitgegeeven, tegen het gestelde van den vermaarden Hoogleeraar DE HAEN, namelijk: „*Sponte eandem (pestem) nasci posse.*” *Ratio Medendi*, Vol. IV. p. 133.

ken: zo lang zij de slijpste en onafgebrookenste omzichtigheid gebruiken, om alle gemeenschap met alle zaaken en perzoonen van buiten te onderscheppen; dit alles aangenomen zijnde, zo zal 'er geen schaduw van twijfel omtrent mijn gezegde overblijven.

Ik heb ergens geleezen, hoe in aanvang dier pest, welke, in 1721, zo veele duizenden der inwooners van Marseille wegmaaide, zeker horlogiemaaker, na zijn huisgezin van alles voor zes maanden voorzien te hebben, de deur en vengsters van zijn huis toemetzelde, met zo goed een gevolg, dat hij en alle de zijne volmaakt gezond bleeven, daar hij, bij zijn eersten uittocht zijn geheele buurt uitgestorven, en 'er alle de huizen van leêg vondt.

Hieruit blijkt, dat de groote TH. SYDENHAM zich vergist heeft ('t zij met allen eerbied voor de nagedagtenisse van deezen beroemden waarneemer gezegd) wanneer hij 't waagt te stellen: „*ut ad tristissimæ ægritudinis propa-*

„ ga-

„ *gationem jam non amplius fomite vel perso-*
 „ *nali consortio opus sit, verum quemcunque*
 „ *hominem, vel summa cura a peste correptis*
 „ *semotum, ipse aër cum spiritu intro subiens,*
 „ *per se ac suo Marte inficere valeat, modo*
 „ *ille corpus habeat humoribus ad afflatum re-*
 „ *cipiendum paratis refertum.*” V. Opuscula

Univerſa. Capit. II.

Hier had ik bijna de wreeddaartigheid gehad, dit bundeltje hier meê toetevouwen, en 'er een spelletje bij te ſteeken. Maar! dagt ik bij mij zelve, is 't welvoeglijk mijne lezers zo aſteſcheepen, en naa zo veel groots van *Constantinopolen* beloofd te hebben, 'er zo luttel ter zaake van te zeggen, en hen te behandelen, als men 't iemand doen zou, wien, te vooren hongerig gemaakt, men een wel-aangeregte tafel in een ſpiegel vertoonde, of wien men den waſem van lekkere *ragoûts* en gebraad door 't ſleutelgat van de keuken-deur liet ruiken? Neen dat kan niet door den beugel. Eer ik dan deeze hoofdstad der hoofdsteden verlaat,

D

wil

wil ik als mijns lezers *Ciceroni* met hem 'er noch wel eens eene wandeling door doen. Vindt hij mijne narichten wat schraal, dat hij ook gedenke, dat 't hem geen steekpenning kost.

't Eerste, welk men 'er van ziet, als men uit de zee van *Marmora* komt, is 't kasteel der zeven torens, 't geen de *Bastille* (tyrannieker gedagtenisse) der Constantinopolitaners is. Schoon zeer uitgestrekt, schijnt dit proveniershuis vol te zijn. De Heer Graaf *FERRIERES DE SAUVE-BOEUF* verhaalt (*Tom. I. p. 17.*) dat een meenigte derzelven, bij toeval van brand, 'er in omkwam. Dat deeze kerker, schoon groot, vol moet zijn, laat zich daaruit opmaaken, dat den Heer *BULGAKOW*, Envoyé van haar Rus-Keizerlijke Majesteit, niet meer dan twee vertrekken voor zijn Ed. en zijn gevolg, zo als mij in 't zekere bericht is, waren toegekend.

Uit den bouwtrant van dit gebouw gis ik,

dat

dat dit een stuk werks der vorige bezitters
deezzer hoofstad is.

Voor een half dozijn eeuwen mogt dit kasteel een aanval van deezen kant, dat is van dien der witte Zee, kunnen afweeren; maar thans zoude men het kunnen neemen, in plaatze van kogels, met gebrade appelen.

Dit kasteel voorbij gevaaren zijnde, komt men aan 't Serrail des Sultans. Reizigers, die niet dit, maar wel paleizen van koningen en vorsten gezien hebben, zullen zich in de verbeelding schilderen een uitgestrekt, grootsch gebouw, 't geen men tuschen lange vleugels, over groote voorplaatzen nadert, waardoor men op groote tuinen uitkomt, enz. Niets van dit alles. 't Serrail is eene onregelmaatige verzameling van eene voor mij tallelooze menigte van groote, middelmaatige en kleine gebouwen (over wier schikkinge men raaden zou dat een blinde architect 't opzicht gehad hadt) van baden, die men daar aan kent, dat zij een koepel met glazen van boven hebben,

om 't licht 'er te doen invallen, van *kiosks*, meest aan den waterkant staande, en die ik 't natuurlijkst bij de koepels onzer lusthoven vergelijk, behalven dat zij van een luchtiger bouwtrant zijn, alle gebouwen bedekt met lood, iets dat des Sultans paleizen of keizerlijke gebouwen kenmerkt, pronkende met vergulde halve maanen, gebouwd in een oosterschen stijl, die zich beter laat schilderen met 't penseel dan met de pen, omringd en dik doorzaaid van hooge cypresen, ten einde deeze waereld voor ongewijde oogen onzichtbaar te maaken. Des Sultans en zijner hovelingen achterkousigheid duldt geene bespiedinge. Daar zij weten dat 'er teleskopen en kijkers in de waereld zijn, gedogen zij niet, dat zelfs de vreemde gezanten hunne huizen in *Pera*, geleegen op den kruin van een heuvel, boven eene zekere hoogte optrekken.

Volgens E. HABESCI bedraagt 't getal van deszelfs bewooners 9,100. 't Is vreemd, zo 't gemeene zeggen waar is, dat, in weêrwil

van

van de Muzulmansche flosheid, of nimmer of zeer zelden 'er de pest in grasfeert.

Hoe verward nogtans de architectuur des Serrails ook zijn mag, dit gebouw laat niet na *imposant* te zijn zonder weêrgaê, zodra men zich uit de verbeelding geboend heeft, dat dit niet eene stad, maar de woning alleen eens Souvereins en zijns hofstaats is.

Lezer! uw *Ciceroni* heeft eene zeer partikuliere reden, waarom hij u, op alle uwe vraagen omtrent 't huizelijke leeven in 't zelve, niet antwoordt.

Uit 't Serrail gaande door de groote poort, ontmoet men eene fraaije, schoon onregelmatige plaatze, verçierd door een schoone fontein, van welke plaatze een der zijden gemaakt wordt door de heerlijke kerk van St. SOPHIA, onder de regeering van JUSTINIAAN, door twee *Griekſche* architecten ANTHEMIUS en ISIDORUS gebouwd, een werk, waarin ſchoon oud, zij langer zullen bestaan, dan in dit mijn boekje, wiens lot miſſchien zijn

zal maar korte oogenblikken te leeven.

Ik wil wel gelooven, dat de haat der Turken tegen alles wat naar beelden lijkt, 'er 't mozaïk van verdorven heeft. Voor 't overige moet men zich verwonderen over 't frisch en onbeschaaid aanzien van een zo oud gebouw, een der grootsten, zo als bekend is, op den aardbodem. Rondom deeze kerk vindt men fonteynen om zich te waschen (een der Mahomedaansche godsdienstige voorschriften) voor dat men zich tot 't gebed begeeft. Ik heb *Effendi's* gekend, luiden, die men anders voor een soort van *esprits forts* zou versleeten hebben, die in dit stuk zo scrupuleus waren, dat zij in omstandigheden, waarin 't van den wil niet afhangt het ligchaam in een staat van reinheid te houden, deeze *emunctoria* met een prop katoen slopten, voor dat zij naar de moskee gingen.

Bij deeze moskeeën staan 1. 2. 4. of 6 hooge, spitze torens, *minarets*, wier bouw voorbeeldeloos stout is, derzelven hoogte tot de breedte in aanmerking genomen zijnde. Om deeze *mi-*

narets zijn 1. 2. 3. omgangen, van welke zo veel als kosters de rechtgeloovigen tot 't gebed oproepen: want DON QUICHOT heeft met waarheid opgemerkt, dat de Turken geene klokken nahouden.

't Is in dit kwartier der stad, 't geen 't aanzienlijkste is, dat de groote heeren hunne wooningen, *konaks*, hebben, voorzien alle met groote plaatzen. In 't midden deezer huizen is doorgaans eene zeer groote zaal, in de vier hoeken van welke eene een weinig hooger zoldering staat, waarop rondom *sopha's*. In deeze zaalen zijn meest kolommen van eene magerere proportie, berlijnsch-blaauwachtig gemarmerd. Zommige vengsters zien 'er van uit op tuinen, met kleine fonteintjes, waarvan de paden met in bonte figuren ingelegde keisteentjes, en het lat- en stokwerk met veel verguldsel pronken. Of de Zaandammers bij de Turken, of de Turken bij de Zaandammers den aanleg der tuinen geleerd hebben,

laat ik daar: maar hij gelijkt als twee droppelen waters, behalven dat in dezelve meer en fraaijer boomen staan, onder anderen de bij ons zeldzaame plataan, voor welke alle der *Turken* hoogachting waereldkundig is: in zo verre dat men 't een vreemd Gezant, die bovendien bij de *Porte* in groot aanzien was, zeer euvel heeft opgenomen eenigen daarvan in 't bosch van *Belgrado* te hebben omgehouden.

De zonrijkheid des klimaats maakt de schaduww noodwendig. Wie zou raaden, dat 't mogelijk was, dit op 't *Despotismus* thuis te brengen! Zeker was de edele DE TOTT hier alleen in staat toe. „ Alle de „ boomen van een stuk lands blijven be- „ waard, op welke wijze zij ook geplant „ zijn; men schikt gemeenlijk (*bij 't arsenaal „ ziet men den kruin van een boom boven uit 't „ dak van een gebouw*) 't ontwerp der gebou- „ wen naar dezelve, en zulks buiten twijfel, „ om dat, schoon in een heet klimaat de scha- „ dunn

„ duw van zwaare boomen noodzaakelijk is,
„ men echter onder eene despotieke regeering
„ die gebruiken moet, die men vind, also men
„ geen tijd heeft om anderen te zien groeijen”.

1. Deel. bladz. 108. Even als of de langzaamheid van derzelver groei niet overal maakt, dat hij die ze plant, 'er zelden 't lommer van geniet!

Mijn boekje ('k vertrouw 't gewillig) mag min belangrijk zijn: maar ik zou mij echter schamen, 't met zo kinderachtige *tirades* te hebben opgevuld.

Verder komt men aan de *Bezestan*, 't kwartier der winkels, geheel van steen gebouwd, als eene kleine stad, waar, in één woord, alles, behalven geld, te koop is; waar kooplieden van allerlei natien van 't op- tot 't ondergaan der zonne ('s nachts loopt men 'er geen gevaar voor; want als dan is ze gefloten) u bij den neus zoeken te krijgen.

In deeze wijk zijn ook de koffijhuizen der

Theriaki of Opiumflokkers (18). Dr. KARADGEA, wiens broeder ik als ex-patriarch, in een hoogen ouderdom, gekend heb maakt 'er in deeze woorden den lof van. „ 't Opium „ is een waar *aurum potabile*. 't Is een voor- „ treflijk middel tegen de ziekten der ziel, „ die 't alle verdrijft. 't Geneest van de liefde „ (*t tegendeel is waar; wanneer men 't in „ een kleine gifte van $\frac{1}{2}$ grein gebruikt; als „ dan verwarmt, verjeugdigt, versterkt 't „ ons*

(18) *Opium-flokkers*. Ik gebruik deeze uitdrukking met opzet, gewettigd door de spoorelooze hoeveelheid (men ziet 'er die meer dan $\frac{1}{4}$ loods op eens naar binnen slaan) en 't misbruik. Deszelfs uitwerkzel heeft veel overeenkomst met dat der sterke dranken. De dommelachtigheid der *Theriaki* overtreft echter die der dronkaarts, welke laatste 's morgens meer ziek van ligchaam dan van geest zijn: $\frac{3}{4}$ leevenloos sleepen de eerste zich vroeg naar hunne koffijhuizen, daar de knechts ieder klant zijne gekende dosis toedient, waarvan de trapswijze oplossing hem na een half uur tijds doet ontwaaken, weder tot een mensch, tot een vrolijken bol maakt, enz.

„ ons *gestel*) ons afkeerig maakende tegen de voorwerpen, die ze ons inboezemen; „ 't stort ons in eene zoete mijmering; deszelfs „ dampen vervliegen ongevoelig, en op die „ kwijning volgt eene vrolijkheid, die ons in „ de aangenaamste stelling van de waereld „ brengt. Men lagcht, men zingt, men is „ vervoerd, men gevoelt zich geheel anders, „ men praat, men heeft verstand, geestige invallen. Maar als men de gift verdubbelt, ijlt „ en raaskalt men” (19).

De *Hippodromus* of *Atmeidan* is eene te be-
ruchte plaatze, om ze niet over te loopen. Deze-
ve is een *hairije* grooter dan de *place de victoire*,
of de *Vendôme* te *Parys*, en mij dunkt ook al
vrij regulier, een langwerpig vierkant uitmaa-
kende. De huizen aan de eene zijde, 't is waar,
schitteren niet door hunnen fraaijen regelmaati-
gen bouwtrant, maar de moskee van SULTAN

ACH-

(19) Zie *Lettres de Mr. GUYS*. Tom. II. p.
265.

ACHMED (zo heet, dunkt mij, dezelve; of misschien de *Solimania*) die in fraaiheid of grootte voor die van St. SOPHIA geen hair wijkt, en die 'er eene geheele zijde in de lengte (oordeel van de grootte deezer plaatze) van uitmaakt, geeft aan deeze plaatze een ongewoon aanzien, dat noch belangrijker wordt door twee zeer hooge obeliskken, bekrabbeld met voor mij onverstaanbaare figuren, en een aart van metaalen kolom, in 't midden, gevormd door twee in een geslingerde slangen.

Deeze plaats diende oudtijds, zo als men met een oortje *Grieks* verstaan kan, tot een wedloopbaan der paerden. Thans gebruiken de *Turken* dezelve zomwijlen tot een baan om zich te oefenen in 't werpen van de *dsgerid*, een stok, wat korter, maar even dik als een beezem-stok, welken zij met een ongelooflijke kragt en behendigheid, te paerd, 'k weet niet hoe veel over de honderd schreden v'er werpen. 't Is bij deeze natie eene zonderlinge eer hierin uitte-munten. Van hem, die 'er de eerste in is, wordt de naam,

naam, heeft men mij anders wel onderricht, in steen gehouwen; een eer, die deeze held met 't geeven van festijnen, die wel in *Turkyen* min kostbaar dan bij ons, 't echter worden door de talrijkheid der gasten, betaalen moet.

Men vindt in dit kwartier, mischien echter min dan in de andere wijken, verscheide uitgebrande buurten. Wie zal den Heer Graaf FERRIERES DE SAUVE-BOEUF tegen spreken en zeggen, dat dit een oeraad is! In deeze hoofdstad beveelt de voorzichtigheid, om der aardbeevingen wille, zo als reeds gemeld is, de huizen en van hout en ligt te timmeren. De droogte van 't heete zomer-klimaat, de afgeleegenheid van 't water in eene stad, verstooken van gragten, zouden, onder deeze omstandigheeden, den brand bij alle en ook de verlichtste natiën meenigvuldig maaken.

Mischien zou de brand geringer verwoestingen aanrichten, indien men de houten buitenwanden der huizen met een mengzel van leem

leem en kalk (20) bestreek, de daken met lijen belegde; alsdan zouden vuur en vlam 'er minder vat op hebben. Ook zouden ze langer duuren.

De vermindering in de scheepvaart op de zwarte zee, van waar 't timmer hout meest wordt aangevoerd, de zedert den laatste *Russischen* oorlog vermeerderde duurte der levensmiddelen, de daaruit volgende verhooging der arbeidsloonen, minder welvaart, min rijkdom onder de menschen, maaken, dat deeze uitgebrande buurten nu traager dan voorheen volgebouwd worden.

Uit deeze wijk komt men in die der *Grieken*, het *Fanal*, van welke natie de hooge adel (21) hier zijn zetel heeft. Hier hadt de be-

roem-

(20) 't Zelve weerslaat lang de vlam, gelijk mij de ervaring geleerd heeft in 't *Katharina-Slafsche* gouvernement.

(21) De echtgenoot des Heere КРОУТА, Dragoon van 't *Engelsche* gezantschap beweert de laatste af-

stam-

roemde CANTIMIR, die de historie van 't Ottomansche rijk beschreven heeft, zijn paleizen. Ook woonen hier de *Hospodars*, of prinzen uit de *Wallachyen* en *Moldaviën* te rug gekeerd.

Hoe hoog deeze vrienden ook onder elkaar de borst mogen opsteken, ongelooflijk is de fierheid, waarmede een klein *Turksch* burgerije deeze klanten, prins of geen, bejeggent. 't Gansche leeven der *Grieken* 't is waar bevreedigt hen met, en maakt hen gewoon aan deeze vernedering. Ik heb meer dan eens den Dragoman der *Porte*, een post van groot vertrouwen en aanzien, waaruit hij tot die van *Hospodar* bevorderd wordr, den zoom des kleeds eens Muzulmans knielend zien kussen.

Een enigzins ordentlijk gekleed Muzulman komt nimmer in een vertrek, of het gansche gezelschap, *Jooden*, *Armeniërs*, *Grieken*, (evenstammeling te zijn van CONSTANTINUS PALAEOLOGUS,

evenveel welk, rijst fluks op. De *Turken* zijn hierin zo verwend, dat zij dit vorderen als een recht. *Sans façon*, zonder acht te slaan op den heer des huizes, of den voornaamsten des gezelschaps, gaat hij op de beste plaatze zitten; hij drijft zelfs de *insolentie* meenigmaal zo ver, dat hij, schoon ook een halfblanks heer, gezeeren den heer des huizes, in zijn eigen huis (luister wel toe; 't is der pijn waard) zegt, *otour*, gaa zitten (22) en let wel, dat hij u dit verkoopt voor een bewijs van beleefdheid.

Aan den anderen kant zal een gering Muzulman voor een perzoon van distinctie nimmer opstaan, tenzij hij zijn geloofsgenoot was. Hunne religie, zeggen zij, verbiedt 't hen. Op dien voet is hunne religie zeer *gemaklijk*. Hoe dikwerf heb ik mij niet raazend van ergernis gemaakt te zien de *Janitzaaren*, die den vreemde

(22) Ik heb hun, bij dergelijke gelegenheid, meenigmaal de kool gestoot, hun 't eerst te *otouren*,

de gezanten in *Pera* ten wacht dienen, (23) en waarvoor zij 8, 9, 10 piafters 's maands 't ftuk betaalen, aan de poorten hunner *hôtels*, onbeweeglijk op den ftoel, zonder de pijp uit den mond te neemen, blijven zitten, wanneer de gezant uitgaat (24). Begrijp hierbij, dat dit niet uit onkunde, uit lomphheid gefchiedt. De *Turken* zijn vol van welleevendheid, *égards* en ceremoniën onder elkander; weeten zeer wel wat hun zelve, dus wat een ander toekomt.

(En

(23) Anders mag een Turk geen *on-Turk* dienstbaar zijn. Zo een kristen 't waagt 'er een in dienst te hebben, moet hij zich veel gehaspels voorftellen. Ik fpreek niet van hooren zeggen.

(24) Hoe minachtings-vol deeze khapschinkels ook zijn mogen, hunne fierheid moet nogtans voor hunne geldgierigheid wijken, om welke laafte te voldoen de *Janitzaaren* van elk gezandfchap ieder, welke ook de afgeleegenfte betrekking 'er toe heeft, weeten op te delven, om hem, bij geleegenheid van hunne of onze feestdagen, een drinkgeld (*Bachsjes*) aftebeedelen.

E

(En nu tot u lezer, die, zo ik vertrouw, niet enkel leest, maar ook gevoelt en nadenkt. Verdienen de kristen-mogendheeden, wier onderlinge kwaade trouw, intrigues, wantrouwen, wier commercieele afgunst de een de ander verdringt, en ter wederzijdsche bespiedinge een Staat gezanten opdringt, welke deeze zogenaamde attentie met geen gelijke munt betaalt, verdienen zij, vraag ik u, deeze en honderderlei andere verneederingen niet door deeze eeltachtigheid op 't stuk van eer, door haar verdoofd gevoel van eige waardigheid?)

Zoude 't zonder deeze opvoeding, begrijpelijk zijn, dat de afgaande *Hospodars* van de twee boven genoemde provinciën, waar in zij zich een aanzienelijk fortuin kunnen bij een schraapen (bovenal zo zij den ijdel en waan konden vaarwel zeggen, om den hofstaat des Sultans te *Bucharest* en te *Jassy* in 't klein te willen naaapen) niet liever dat fortuin stillerjes na *Weenen* of *Venetiën* verbrugden, om daar zelf als luiden van aanzien te leeven, dan zich in

Constantinopolen aan den smaad hunner oude veroveraars bloot te stellen.

Maar met zo onweerstaanbaar geweld beheerscht den mensch de dwang der hebbelijkheid !

De wijk der *Jooden*, waarin men nu komt, is niet zo groot als de twee voorgaanden. Ik kan niet zeggen dat dezelve onreiner is dan de voorgaande. Die der *Grieken* heeft mij 't minst toegescheenen in zindelijkheid uittesteeken. De nijverheid, onafscheidelijk van den imborst deezer arme verdrukte *Jooden*, schoon hier minder dan elders, moet hier de meeste rijkdommen doen zoeken, vermeerderd door de behandeling en 't omzetten der kapitaalen, die de *Muzulmans* aan deeze handen liefst toebetrouwen.

Beide deeze laatstgenoemde wijken, schoon even vol van vermogende menschen, als de eerste, verminderen in 't uiterlijk aanzien van welvaarendheid. De *Turken* gedoogen geene ketters, zelfs met hun eigen geld te pronken. Veele rijke *Armenische* kooplui den hebben aanzie-

nelijke lusthuizen aan den *Europischen* kant des *Bosphorus*. Maar zij zouden 't niet durven waagen ze eenig uiterlijk lofwerk te geeven, of ze anders als donker bruin, bijna zwart, te doen schilderen. De Franken echter, de vremden, de buitenlandsche gezanten neemen zich de vrijheid, in spijt der Muzulmans, 'er zich niet aan te flooren; eene vrijheid waarin hen de *Baratarisfen* niet durven volgen.

Een der grootste gieraaden deezer prachtige en in haare soort eenige hoofdstad, is haare haven, eene der grootsten, der schoonsten, der diepten, der veiligsten van den aardbodem, waarin de Noorde en Zuide winden eene onafgebrokene afwisseling van komende en gaande schepen veroorzaaken. Zij is bijna twee uren uitgestrekt in de diepte; in haare gemiddelde breedte vaart men dezelve in ongeveer een half kwartier over.

HORATIUS spreekt van een *mare tabulatum navibus*, van een zee, bevloerd door de schepen. Dit kan op geene andere haven met even

even veel recht, als die van *Constantinopolen*, de *Theems* zelve niet uitgezonderd, worden toegapast. Van den opgang der zonne tot haaren ondergang, wimmelt 't hier van schepen, *saiiken*, *piadés*, *caiken*, waarvan de beide laatste vier- en twee riemige vaartuigen zijn. De voorbeeldelooze behendigheid der roeijers, de ongelooflijke snelheid der vaartuigen zijn alleen in staat om ongelukken te voorkomen, die de ligtheid en rankheid boven en behalven de belemmering van 't gedrang, noodwendig zouden maaken: want alle deeze roei-vaartuigen zijn van dun noteboome hout, wel zeer netjes gemaakt, de spijker-koppen met rood lak toegestopt, door snij- en verguld lofwerk vercierd, maar ook zo rank, dat zij bij de minste hobbeling omslaan, zo zwak, dat de minste kneuzing ze indrukt.

Daar deeze haven geen kaai heeft, is de aanleg, op waggelende planken, bij 't groot gedrang niet altoos zonder gevaar: boven al wan-

neer de Zuide-winden 't water sterk doen kabbelen.

Het over 't eigenlijk *Constantinopolen* leggende gedeelte der stad, wordt in drie voorsteeden afgedeeld *Tophana*, *Galata* en *Pera*.

In de eerste vindt men de geschutgieterij des Sultans, van waar deeze wijk ook haaren naam voert. Naar mijne sobere kunde in dit vak zoude ik zeggen, dat hunne stukken, die alle van metaal zijn, te lang en te zwaar zijn. Daar zij toch meestál haár laten, en hun geschut zo dikwerf den vijand een prooi wordt, zoude ik hun durven raaden zich liever van ijzer kanon te bedienen. In den voor-laatste oorlog met de *Russen* ontnamen deeze hun 'er eene groote hoeveelheid van, 't geen zij versmolten, om 'er geld van te slaan, waar mede zij toen reeds niet overlaaden waren: bij welke scheiding der metaalen de Hr. *** 't mededoogen hadt zich zelven niet te vergeeten.

In *Tophana* ontmoet men een der grootste

pu-

publieke baden. Was 't niet dat ik wilde wedden, dat men ze reeds bij een half dozijn auteurs beschreeven vindt, ik zoude grooten lust hebben 'er in 't breede over uitteweiden: dit zal ik nu in 't voorbij gaan alleen aantekenen, dat 't onmogelijk is twee natiën op aarde uittenken, die sterker in dit stuk contrasteeren dan de *Turken* en de *Russen*. Bij de eerste heerscht de hoogste zedigheid en decentie; bij hen baden beide de sexen nimmer terzelter tijd. Men slaat den baadenden met zo veel vaardigheid een blauw gestreept stuk linnen om den middel, dat ook de allerzedigste oogen 'er niet door beleedigd kunnen worden. Een wellustig gemak heerscht in de zaalen, waarin men voor en na 't baaden rust, waarin men zich door aangename verfrischingen kan verkwikken.

In de *Russische* dampbaden, verwarmd of liever gloeiend heet gemaakt door den waazem van water, die bestendig vliegt uit een sterk gehitten ooven, dien men geduurig besprengt,

staat een stellagie van planken, in de form van een amphitheater rijzende, om de hitte, 't sterkste boven aan den zolder, te mogen temperen, door zich laager te zetten. Hier loopt vader, moeder, broeder, zuster, jongeling, maagd, bekenden en onbekenden, zieken, gezonden, in één woord de menschen van allerlei slag, zo als zij naar de kerk gaan, *in puris naturalibus* door elkander: welk een gezicht! &c. &c. &c. (25)

Om uit deeze wijk in *Galata* te komen, voer ik mijn lezer voorbij 't tolhuis der *Franken*, om

(25) De Ketzerin van *Rusland*, de glorieijke CATHERINA II, die, zo als een ieder weer, haare onderdaanen als een voorbeeld van reinheid van zeden voorgaat, geërgerd over iets zo vatbaar voor aansoot, heeft bevolen, door eene affchuttinge, beiderlei geslacht in de baden uit elkander te houden. Maar zo als 't in de waereld gaat, *naturam expellas furcâ* &c. deeze schutting is veelâl zo laag en zo doorluchtig, dat dezelve eer dient, om de nieuwsgerigheid uit den slaap te wekken, dan haar paalen te zetten.

om gelegenheid te hebben hem te doen opmerken, de voorbeeldloze: toegeevendheid en vertrouwen waarmede de *Turksche* tollenaars de kooplui behandelen; deugden waarover de onmuzulmansche ontrouw hun dikwerf gelegenheid geeft zich te beklagen; zo dat 't kwaad, 't geen in 't N. T. van de tollenaars gezegd wordt, onmogelijk hier thuis kan hooren. Zeker is 't dat de *Turksche* baden niet meer kunnen contrasteeren met die der *Russen*, dan hun tolhuis met 't *Custom-house* te *Londen*. Dan als financier gesproken, zou ik geneigt zijn te gelooven, dat zij deeze hunne rekkelijkheid, wat te ver gerekt, in sloffheid en verwaarloozinge doen ontaarten. — De in- en uitgaande rechten, door de vremde natiën betaald, be-
loopen, dunkt mij, drie ten honderd, daar de inlander 'er vijf betaalen moet. Doch hier over mischien in 't vervolg iets positievers.

't Is aan den weinigen trek der *Turken* tot visch, eene bij hen als onbekende spijs, aan 't weinig overleg der *Grieken* te wijten, dat de

visch-markt, waaraan wij nu komen, schoon noch wel voorzien van visch, het niet meer is: want 't water is hier rondom zeer rijk in lekkere en bij ons onbekende vischen, waarvan ik nu hier den inventaris niet invoeg; omdat ik bij ongeluk niet één ééning *Ichtyologisch* schrijver bij de hand heb.

Nu met vallen en opstaan klauteren wij eindelijk in de wijk van *Galata*, alwaar de lezer aanstonds bemerken kan, zonder den bril of 't *lorgnet* uit den zak te haalen, 't onderscheid in bouw der huizen, waarvan 'er veele hier van steen zijn, de meenigte der kloosters, den wal die deeze voorstad omringt, de poorten, welke ze affluiten; alle teekenen van onderscheidene werkmeeesters.

Dit kwartier strekt den *Fransche* kooplieden, eene natie, die wel de helft van den *Levantschen* handel drijven, welke *Provence* voornaamelijk, en *Languedoc* voor een gedeelte doet bestaan, meest ter wooninge, uit welker huishoudinge men met vertrouwen mag opmaaken, dat de

koop-

koophandel hier niet sterk verrijkt zelfs niet den handelaar, die voor eige reekening negocieert.

Galata is noch befaamd door zekere huizen, waar de liefhebbers eeten, drinken, dansen kunnen. Men vindt 'er ook jonge heerrjes, die netjes gekleed zijn, wier haren in lange tressen hun langs den rug hangen, in den stijl der vrouwelijke kleeding. Wanneer 't met de affaires flap gaat, zitten of loopen zij voor de deur, niet enkel om een luchtje te scheppen. In deeze huizen, die men bij de *musico's* kan vergelijken, vertreeden zij de plaatze der ligte jofferschap. *De gustibus non est disputandum.* Maar dat deeze huizen door 't dagelijksch kraakeel en vegterijen den *Waiwode* ten vette melk.koe strekken (zo als de Hr. Graaf F. DE SAUVE-BOEUF beweert, *Tom. I. p. 12.*) is mij niet gebleeken, schoon ik ze dagelijks ben voorbij gegaan.

Rust noch een weinig, Lezer, want zo gij mij naar *Pera* vergezellen wilt, zult gij bestendig moeten steigen tot aan 't klooster der *Der-vies*,

vies, voor dat gij op den gelijken bodem
deezzer voorstad komt. Dit klooster kan ik
niet voorbij gaan, zonder aan de religieuze
dolle kuuren deezzer kloosterlingen (die men,
naar mij voorstaat in den Tegenwoordigen Staat
van alle Volkeren in plaat afgebeeld vindt) te
denken, en uit te roepen:

Lieve Heer, wat hebt gij al vreemde die-
naars!

Nu zijn wij onder ons: want hier wonen
de vreemde gezanten, de kooplieden, de *Fran-
ken*, die, alle onder elkander eene kleine so-
ciëteit uitmaakende, de een den ander van ha-
ver tot gort kennen, en welke sociëteit 'er
dus de ongeleegenheid van heeft, achterklap
en kwaadsprekendheid.

Zo ik 't woord *kiosk* wel versta, is 't een
luchtige koepel, afgescheiden van 't overige
van 't gebouw, en op zich zelven staande. Dus
weet ik niet, hoe 't den Heer Graaf F. DE
SAUVEBOEUF in de harsens gekomen is te zeg-
gen (zie *Tom. I. bladz. 9.*) dat de huizen van
Pe-

Pera alle *kiosks* hebben. De huizen van deze wijk staan alle zo dicht op elkander gedrongen (die der gezanten uitgezonderd) dat men moeite heeft 'er zich niet in te verwarren; de deuren raaken zo dicht aan elkaar, dat een eenigzins *non-chalant* reiziger bijna noodig zou hebben, uitgaande de zijne met een krijt te merken. Ook staan de *corps-de-logis* (indien deeze uitdrukking geoorloofd is voor huizen die geene vleugels hebben) alle voor aan de straat. Hoe kan men dus hier van *kiosks* spreken! De zaak is, dat zij meest alle overdekte, en boven elkander vooruitspringende uitstekken hebben, waarin *sopha* 's gepraktizeerd zijn, waarvan de *Grieksche* en *Frankische* dames, half bezig, half leedig, de passanten beloeeren.

Mylady CRAVEN is niet wel onderricht (26)

wan.

(26) „ *Les rues de Pera & de Constantinople sont*
 „ *si étroites, qu'on n'y peut aller en voiture. A cha-*
 „ *que étage les fenêtres s'avancent sur la rue, beau-*
 „ *coup plus que celles de l'étage inférieur, desorte*
 „ *que*

wanneer zij beweert, dat men noch hier, noch in *Constantinopolen* rijtuigcn vindt. Alle vreemde ministers, en ook verscheide kooplieden houden hier koets of rijtuig: daar de straat van *Pera*, noch een weinig verder als 't hôtcl des *Zweedfche* gezants, 't geen 't verfte naar onderen staat, derzelver gebruik toelaat. Ook ontmoet men in de stad van *Constantinopolen* honderd rijtuigen, die fterk gelijken naar onze ordinaire post-wagens, behalven dat 't onderftel laager staat, en dat zij meer verguld fmeijwerk hebben. In deeze rijden de *Turkfche* Dames, achter jalouziën gezeeten, uit; fchoon de heuvelachtigheid van den bodem den voerman meenigmaal dwingt af te ftappen, om vóór de paarden bij den toom af te leiden.

In deeze straat hebben alle de vreemde gezan-

„ que ceux qui habitent le haut des maisons, peu-
 „ vent facilement se donner la main, d'une maison
 „ à l'autre, à travers la rue.” Zie *Voyages &c.*
 p. 175.

zanten (27) alle hunne *hôtels*, die van *Engeland* en *Venetiën* alleen uitgezonderd. De *Turken* geeven deeze *hôtels* den naam van *ferrail*, 't geen de *Italiaanen* door *palazzo* vertaalen, welke uitdrukking in den gemeenen omgang de huizen der ministers behouden, hoe onoogzienlijk ook dit verblijf zijn moge, zo als dit 't geval wel eens pleegt zijn, bijzonder met de woningen op 't land.

Naa

(27) Veele der gezanten, wier oorspronkelijke bestemming geweest is hunne landslut en derzelver handel te beschermen, oefenen een aart van elders ongekende souvereiniteit over dezelve uit. Alle of verre de meeste zijn zij geneegen hunne bescherminge met een aart van schoolmeesterschap te paaren. De Fransche Ambassadeur depecheert zijne landslui met een willekeurig *de par le roi*, en dwingt hen met 't eerst zeilreeë leggend schip te verkassen. Die van *Venetiën* heeft over zijne landgenooten 't recht van leeven en dood. Maar zo die, bij voorbeeld van *Engeland* of van *Holland*, (wie wordt niet zomtijds be kroopen door lust tot heerschen!) hen hierin wilden navolgen, zouden hunne natien, die niet gaarne onder de plak staan, hun in 't aangezicht uitlagchen.

Naa 't *Fransche hôtel* behoeft dat onzer natie voor geen ander in grootte of aanzien te wijken. 't Is noch maar weinig jaaren geleeden, dat 't nieuw uit den grond is opgetimmerd. Het bestaat in een groot houten gebouw, drie verdiepingen hoog. De dubbele trap, die tot de fraaije *étage* leidt, is breed en aanzienelijk; en de zaalen en kamers in dezelve zijn van een goede ordonnantie. Voor 't overige is 't zelve voorzien van eene meenigte vertrekken, waarin des noods niet één, maar drie Ambassadeurs zich zouden kunnen behelpen; bijzonder zo zij 't zo wel weeten te doen, als die, welke 't thans occupeert, de Baron VAN DEDEM.

(*)

In 't midden deezer straat zal u aan de
rech-

(*) Bij mijne komst in deeze hoofdstad vond ik
er

rechterhand een groot gebouw in 't oog loopen; 't zelve is 't *hôtel* der pages, *isoglans*.

De

'er den Hollandfchen *Chargé d'Affaires*, Heer KROL, wiens gulle en vriendschapsvolle behandeling ik alhier dankbaar erkenne. Deeze behandeling verdient des te meer erkentenisfe, naarmaate een reiziger, hoe vet ook anders zijn beurs gefpekt mag zijn, zich hier in eene bijzondere verleegenheid kan vinden, door gebrek aan herbergen, die men zeggen kan, voor een ordentlijk mensch hier zo goed als niet te zijn, eene ongeleegenheid, welke een nieuw-aangekomen, wel eens een nacht, en niet uit gebrek aan geld, in 't voorportaal van eene kerk heeft doen doorbrengen. 't Is waar deeze ongeleegenheid lokt de gastvrijheid der gezanten van meest alle natiën uit, om hunne landsgenooten, die zich vleijen hier bijzonder onder hunne befcherminge te staan, eene elders ongewoone, en ook min noodzaakelijke, beleefdheid te toonen. Maar 't is ook waar, dat dit niet zo begreepen wordt door alle gezanten, onder welke men ook zo wel ezels vindt, als onder de sleepers, kruijers en turfdragers.

Dan om tot den Heer KROL weder te keeren, ik kan niet van mij verkrijgen hier niet te melden, hoe 't gansche *Corps Diplomatique*, na deszelfs vertrek,

F

den

De Heer F. DE SAUVEBOEUF verhaalt, dat de Groote Heer 't zelve eens 's jaars bezoekt, met zijn' ganschen hofstaat, en twee verkiest uit de jonge luiden, welke de meeste vorderingen in hunne oefeningen gemaakt hebben, die hij met zich naar 't Serrail neemt. Hij voegt 'er bij dat niemand zo wel als de Sultan zich kent in die geene, welke de geschiktste zijn, en die de voorkeuze verdienen. Zie *Tom. I. p. 9.* Deeze bijzonderheden waren mij onbekend, offchoon ik bijna een jaar tegen over dit gebouw gewoond heb.

Daar ik nu (behalven 't hospitaal, waarin de
 Fran-

den mond vol hadt van deszelfs lof, over 't gedrag door zijn Ed. gehouden, geduurende den tijd, welken hij alhier met de zaaken der Republiek belast was. Zeker is 't, dat in geval zijn opvolger noch eenigen tijd was uitgebleeven, hij grooten kans geloopt zou hebben voor onze natie de vrije vaart op de *Zwarte Zee* te bedingen, eene zeer kittelige zaak, waaraan men reeds onderscheiden maal vruchteloos getornd hadt. Ten minste zo was 't algemeen zeggen in *Pera*.

Franken, die de pest hebben, door geestelijken behandeld worden) u in deeze straat niets dan huizen aan beide kanten kan doen opmerken, en gij, Lezer! dit *mischien* ook wel in andere straaten zult hebben opgemerkt, zo neem ik hier mede van mijn post van uwen *Ciceroni* mijn demissie. En 't mogt bij geval zijn, dat gij noch eenige misnoegdheid tegen hem voedde, zo neemt hij de vrijheid, om u de maat vol te meeten, u op de belangelooste wijze, eene echte afbeelding van *Constantinopolen* aan te bieden. Dezelve is afgeteekend naar een schilderij van den *Hollandschen* schilder VAN DER STEEN, (27) die eenige jaaren alhier doorgebragt, en dit gezicht uit 't *Zweedsche hôtel* genoot.

(27) Deeze Heer VAN DER STEEN was een vreemde pasfagier. Na eenige jaaren alhier zich geneerd te hebben met 't penceel, verwisfelde hij 't zelf met den degen; verhuisde met eenige *Engelschen* over land naar de O. I.; nam den naam van Mr. STONE aan, en stierf in *Bengalen* als Artillerij-luitenant in dienst der Engelsche O. I. Compagnie.

nomen heeft? 't zelve is door mijn vriend den Ed. Heer TOR, die onzen Staat in onderscheiden commissiën met eer heeft gediend, aan de kamer van den Levantschen Handel te Amsterdam geschonken. —

Enfin, ik beken 't, dit kapittel is niet groot genoeg voor eene zo groote stad als *Constantinopolen*: maar 't is groot genoeg voor mijn boek, waarin ik noch eene geheele rommelzoô van zaaken te pakken heb.

TWEEDE BUNDEL.

Constantinopolen Zede- en Staatkundig
beschouwd.

- „ Men either from habit and the prejudices of edu-
„ cation, or from presumption and opinion, are
„ apt to think their own government the best; to
„ censure others, point out their defects, and fre-
„ quently, without sufficient knowledge to judge,
„ will venture to revile and abuse them.
„ The government of the Turkish Empire has been in-
„ juriously misrepresented by censures of this kind,

J. P O R T E R,

Wat is 't profijtelijk de dingen uit eige
oogen te zien! uit eige oogen te zien! want

hoe veele kijken door een bril, zonder 'er een op den neus te hebben, zonder 't te weten! En was die bril maar in 's hemels naam dikwerf niet zo kleurend of zo valsch geslee- pen! Lees de berichten over *Turkijen*, lees de bitterlijke Jeremias-klagen van den god- zaligen BJÖRNSTÄHL, door zijne *Oosterfche Brieven* verspreid, men zou schrikken 'er een voet in te zetten, dien te zetten in een land, gehouden voor den zetel van woestheid, wan- orde, barbaarschheid, willekeurig gezag en slavernij; maar komt men 'er aan wal, men bemerkt wel haast — dat de menschen hier zo min als elders elkaër opeeten — dat ieder gerust in huis leeft — dat men 's morgens op- staat zonder van huisbraak, moord, diefstal, afzetterij of brandstichting, des nachts gepleegd, te hooren.

Waardoor heeft dit land dan al dat schelden verdiend?

Vergelijkt men de hoofdsteden der twee, zo niet beschaafdsfe, zeker de verlichtste (niet ge-
sproo-

sprokken van de lantaarns of *reverberes*) hoofdsteden van *Europa* met die der Muzulmans, men zal moeten bekenen, dat de *policy*, of 't stedelijk bewind, tot onderhoud van orde en veiligheid der beide eersten, bij die der Turken geen handwater heeft, onder welke men, zonder zorg voor *high-way-men* of *valeurs de grand chemin*, des nachts zo veilig als des daags in en rondom de hoofdstad kan omgaan. (1) Op een kleinen afstand van elkander ontmoet men door de gansche stad en voorsteden, overal *kortegaards* (*corps-de-garde*) voor welke een lantaarn 's nachts

(1) Hier ter plaatze de Turken wegens hunne *policy* prijzende, is 't mij een uitsteekend genoegen tot mijn vaderland, en in 't zelve tot 't volkrijk Amsterdam terug gebragt te worden, waar de misdaden (*delicta*) schaarscher zijn dan in eenige andere stad, even bevolkt, en daar dus de masfa der nationaale deugd grooter is. Dan, zo deeze de burgers van enveldaaden afhoudt, is 't ook de voorbeeldlooze waakzaamheid en orde der *policy*, welk een zo talrijk schuim van allerlei natiën beteugelt.

nachts brandt, van waar de wachters op 't eerste onraad toefschieten, en ook eenige door de straaten patrouilleeren.

Zo de Constantinopelsche *policy* niet zeer wel opgewonden was, zou 't 'er ligter dan elders zijn, ongeregelgheden te pleegen, daar de straaten doorgaans eng, donker en door geene andere dan de bovengemelde lantaarns en dus slecht verlicht zijn. De onderscheiden wijken van de stad, door poorten 's nachts afgeslooten, belemmeren de communicatiën en nodigen alsdan de inwoners veelal ieder tot zijnen te blijven; zo dat de straaten hier in den nacht zeer stil zijn.

Men mag met waarheid, volstrekt zonder de geringste vergrooting, zeggen, dat in één éénige wijk van 't kristelijk *Londen*, in een éénigen nacht, meenigmaal meer of grooter euveldaaden gepleegd worden, dan in een geheel jaar in de geheele stad en voorsteden van 't Mahomedaansch *Constantinopelen*.

Achttien maanden heb ik 'er geleefd, ik mag
zeg-

zeggen in de stad (want zeer veele der bewo-
ners van *Galata*, *Tophana* en *Pera* komen 'er
of nooit of zeer zelden) en allen dien tijd hoorde
ik niet eens van steelen, huisbraak, moord of
afzetterij spreken.

Eén éenige maal zag ik, in *Galata*, den
knecht uit eene Grieksche kroeg, beschuldigd
een *Galeongi* of Turkschen matroos, in dron-
kenschap te hebben omgebragt, ophangen: op-
hangen, zeg ik, niet zonder genadeslag rade-
ren, om gezet te worden op een rad, *tot dat*
het der Goddelijke barmhertigheid behaagen
zal hem (den delinquent) *uit zijn lijden te*
verlossen, zo als de woorden van 't vonnis in
't beschaafd, verlicht, menschelijk, kristelijk
Vrankryk voor dergelyk feit zouden geluid
hebben.

Brand, 'k beken 't, is 'er meenigvuldig. Dit
is niet de schuld van verwaarloozinge; 't is die
van 't plaatselijke der stad. De huizen zijn 'er
van hout, door vakwerk in een gebon-
den: maar de aardbevingen maaken deeze voor-

zorge noodwendig. De zomer-hitte doet ze droogen; dit is de schuld van 't klimaat. De natuur gaf *Constantinopolen* wel eene haven: dan deeze bewatert alleen zijn zelfkant en doorsnijdt 't niet. Gragten heeft men 'er niet kunnen inbrengen, wegens de ongelijkheid van den grond, die ook bij brand den aanvoer van 't water moeilijk maakt. Deeze ongeleegenheden moet men niet ten laste van de *Turken* leggen, die alles gedaan hebben wat men van een verlicht, waakzaam en werkzaam volk, tegen dit kwaad verwachten kon.

Voor ieder der gemelde *Kortegaards* staat een brandspuit met haar toebehooren. Bij 't paleis van den Aga der Janitzaaren staat een hooge wachttooren, waarvan 't gezicht de gansche stad bestrijkt. Hier is bestendig een wacht op de been, die bij 't eerste teken van ongemak in de weer is. Van alle zijden vloeit hulp tot blussen. Edoch, ik herhaal 't, *Constantinopolen* is geen Hollandsche gragrijke stad.

De Groot-Vizir is gehouden, nacht of niet,
een

een der eersten bij den brand te zijn. Wordt hij door den Sultan voorkomen, dan vervalt hij in een aanmerkelijke geldboete. Wat kan men meer eischen!

Zeker zou 't mogelijk zijn door een vuur-machine in 't hoogste der stad een' aan haare grootte geëvenreedigden waterbak te praktizeeren, waaruit door onder elkander communiceerende buizen, in alle de straaten gelegd, gelijk de bloedvaten in 't dierlijk ligchaam, men overal een spoedigen overvloed van water zou kunnen aanvoeren. (2)

Maar de *Turken* lijken na de *Hollanders* hierin, dat ook de nuttigste nieuwigheden moeite hebben onder hen fortuin te maaken. (3) —

De

(2) Men ziet 't zelve, naar mijn best geheugen, in *Londen*.

(3) Waarom zou 't onmogelijk zijn (van zwaarigheden spreek ik niet: wat groote onderneeming ontmoet 'er geene? hielden deeze den landman op, wij hadden
geen

De *Turken* zegt men, zijn woest, ongema-
nierd. Ei lieve waarin bestaat dit toch? zij
heb-

geen brood te eeten) *Amsterdam* door dergelijke ma-
chine van versch water te voorzien (daar dit te *Parijs*
door een sociëteit van *Entrepreneurs* gedaan wordt) en
den armen *gratis* ten minste den dorst te lesschen?
Zal men zeggen, ik herhaal het, dat 't *onmogelijk*
is. Dit vergaf ik een onbereidsen Hollander, die
een vreemdeling in de wereld is. Maar hij, die weet
welke moeite zommige natiën zich gegeven hebben,
om zich van deeze behoefte van 't leeven te voorzien,
zal dit niet staande houden. — De *Amsterdammers*
mogen roemen op hun raadhuis; 't zelve 't achtste
wonder der waereld noemen; de *Londenaars* mogen
van hun *St. Pauls* kerk, de *Romeinen* van die van *St.*
Pieter ophaalen, de *Constantinopolitaners* hebben even
veel recht op hunne waterleidingen te *Burgas* grootsch
te zijn, die alle reizigers bewonderen, en als een der
zwaarste stukken werks van 's menschen handen be-
schouwen. De *Turken*, 't is waar zijn van eenigen
deezer waterleidingen niet de werkmeesters geweest;
en kenners (*) vermoeden, dat eenige daarvan ten
tij-

† (*) Zie *Lettres de Mr. GUY'S*, Tom. II, p. 5.

hebben eene andere kleder-dracht, waar zij zints eeuwen zich aanhouden. Steekt hierin de

tijde der *Griekſche* Keizers gebouwd zijn. Maar 't is ook even zeker (want ik ſpreek van zaaken die ik zelve beademd heb) dat een, zo niet twee, derzelven gewis noch geen 50 jaaren oud, en dus een Muzulmanſch ſtuk werks zijn: een bewijs boven alle tegenſpraak, dat deeze natie niet zo veel, als kwaade tongen wel zouden willen doen gelooven, Gods water over Gods akker laat loopen. Deeze waterleidingen zijn geleegen te *Burgas*, ongeveer drie mijlen van de hoofdſtad. Ik heb dezelve bezogt en 'er vijf in getal, de eene wat grooter dan de anderen, digt bij elkaar geteld. Ook zijn zij alle wel in zo goeden ſtaat, dat 't zich met beide handen laat grijpen, dat zij 'er de hunne aan houden.

De Heer BOURLAT DE MONTREDON (*) geeft van de oudſte derzelven de volgende beſchrijving.
 „ De oude waterleiding van *Burgas*, van onderen
 „ breeder dan van boven, doorloopt, ter lengte van
 „ ongeveer 420 voeten (†) eene vallei, verfraaid door
 eene

(*) Zie *Lettres de Mr. GUYs*, Tom. II. p. 5.

(†) Geene maat- of duim + ſtok bij mij gehad hebbende,
 toen

de woestheid of ongemaniertheid? Veele *Europeaanen*, luiden aan wie men oordeel en
smaak

„ eene aangename beemte , door welke eene beek
„ loopt; zij dient om twee heuvels ter rechter en ter
„ linker zijde te vereenigen, ter hoogte van de wa-
„ terleidinge zelve, die 107 voeten is. Deeze wa-
„ terleiding heeft twee verdiepingen (*) in ieder van
„ de welken vier groote boogen (*arcades*) zijn, die
„ de een boven de andere staan. Ieder boog wordt
„ gescheiden door een muurwerk , tegen welk van
„ buiten kalven aangebragt zijn, die pyramideswijze
„ in een scherpe punt uitloopen. In 't midden van
„ dit muurwerk zijn wederom andere boogen, waar-
„ van 't denkbeeld in den Bouwmeester, die hier 't
„ opzicht over gehad heeft, eene meer dan gemeene
„ bekwaamheid in de bouwkunde aan den dag legt.
„ Want behalven dat geen gebouw hoe genaamd, oud
„ of modern, hem 'er 't voorbeeld van gegeven hadt,
„ heeft

toen ik te *Burgas* was, kan ik de preciese lengte der groot-
ste niét opgeeven: maar zo ik mijn oog betrouwen mag, is
de grootste derzelve wel 300 roeden lang.

(*) 'Er zijn te *Burgas* waterleidingen, welke drie rijen
boogen of *arcades* boven elkander hebben.

smaak toekent, houden deeze kleedinge voor die, den mensch 't natuurlijkst passende.

Zij

„ heeft hij door dit eenvoudig middel de onkosten
 „ veel weten te verminderen, en zijner waterleidinge
 „ eene luchtigheid gegeeven, die zonder aan de vast-
 „ heid van zijn werk te schaaden, 't zelve een fraai
 „ aanzien bijzet.

„ Eene andere opmerkenwaardige bijzonderheid, en
 „ welke zonder weërgaë is, bestaat hier in, dat men
 „ de waterleidinge, in de eerste en tweede verdiepin-
 „ ge te paerd kan doorgaan, want het muurwerk is
 „ in zijne dikte open, waar door men de waterleidin-
 „ ge van 't eene eindè tot 't andere doorloopen kan.

„ Boven op deeze waterleiding wordt 't water over-
 „ dekt van den eenen heuvel naar den anderen gebragt.
 „ Kunstig bij een gevoegde en dakswijze gelegde plat-
 „ te steenen bedekken 't zelve. 't Is onmogelijk
 „ dit stuk werks genoeg te prijzen. 't Gansche toe-
 „ stel 'er van is verwonderlijk; bekleed met gehouwen
 „ steen: iets, 't geen aan dit gansche gevaarte eene
 „ pracht en netheid bijzet, die alle aanschouwers
 „ treft.”

Deeze waterleidingen voorzien 947 fonteinen van water. (*)

(*) Zie MARSIGLI, p. 39.

Zij eeten zonder mes of vork (wel met lepels, die van hout, ijvoor, hoorn, schildpad, nimmer van metaal zijn, 't geen tegen de wet strijdt: waarom? de Heer mag 't weeten) met de vingers. Ook hierin is niets onvoeglijks, daar zij, onmiddelijk voor dat zij aan 't eeten gaan, zich bestendig de handen waschen. Stel u behalven dat niet voor, dat een Muzulman met de vijf vingers in de schotel wroet als een *Westfaalsche* kinkel. Zij eeten met veel gratie, alleen den voorsten vinger en duim gebruikende.

Zij eeten van den grond; voor eene natie, die geene stoelen kent, maar op de hurken zit, heeft dit niets aanstootelijks. Ook kan men niet zeggen, dat onder hen 't meest van den grond (waarop toch altoos hoe arm de luiden ook weezen mogen, een tapijt legt) gegeten wordt. Doorgaans eeten zij, op hunne sofa of Divan gezeeten. Veelal hebben zij eene kleine, zeshoekige, niet veel meer dan een voet middel-lijn hebbende, met ijvoor of paarlemoër ingelegde tafel, die veel overeenkomst heeft met een

een *hollandsche* thee-stoof. Deeze keeren zij met 't blad op den grond en leggen op de voeten, (van tusfchen beide de welken zij een langen, katoenen of zijden gestreep-ten doek haalen, die rondom dezelve gelegd den gasten tot ferviëtten dient) een geel- koper, blinkend fchoon, rond blad van on- geveer drie voet middellijns, met een wei- nig verheeven rand. Rondom dit naakte blad ligt men het gefneeden brood, 't geen in *Turkijen* niet altoos van dezelve figuur, onder de *Constantinopoolfche Turken* de ge- daante van een dikken pannekoek heeft, en 't zout enz.

Vervolgens zet men niet meer dan één gerecht tevens op; beginnende met 't ge- braad, gaat men over tot veelerlei *ragouts* en *fricassés* op hunne niet onfmaakelijke manier toebereid. Groote komkommers met klein gekapt vleesch, rijst en fpecerij- en gevuld; *dolma*, is hun liefingskost. Nim-

mer zag ik visch op hunne tafels. *Pillaf* of gekookte rijst is 't laatst, wat zij voor 't *desfert*, bestaande uit in water en zuiker ingemaakte vruchten, nuttigen. Schoon de maaltijd ook uit dertig schotels bestaat, is dezelve in min dan een quartier-uurs geëindigd. Dertig seconden voor ieder schotel, 't is wat volle kort. Maar de *Turken* eeten als luiden, die geen honger hebben.

Niemand roert een gerecht aan, voor dat de voornaamste van de tafel, de vader des huisgezins, of wie hij zijn mag, door zijn vinger in den schotel (want men eet niet ieder van een tafelbörd) te steecken, of door een woord 't sein tot de attaque gegeven heeft.

Met de zon opstaande, doen zij wat wij 't middagmaal noemen, om negen uren; 't avondmaal neemen zij kort na zes uren. Ik beken gaerne, dat hunne maaltijden min behaaglijk, bovenal min vermaaklijk, wie

zou van een muizen-maaltijd houden! dan de onze zijn; maar daarom zijn ze niet boersch of ongemanierd. Dat men zich herrinnere „*non eadem omnibus esse honesta* „*atque turpia.*” C. NEPOS.

Niet lang na mijn aankomst in *Constantinopolen* bekreop mij de lust den Groot-Heer 's vrijdags naar de Moskée te zien gaan. Deeze plegtigheid is, 't kan zijn, vijftig maal beschreeven. Maar 't is niet van deeze staat-zie waarvan ik wil spreken. Ik weet niet, dat iemand voor mij heeft aangetekend 't middel, dat de wachthebbende officieren der rijen Janitzaaren, waar door de Sultan gaat, gebruiken, om de door nieuwsgierigheid aangedreeven en aandringende schaare, die de rijen te veel tot elkander persende, den doortocht hinderlijk zouden zijn, te rug te keeren. Dit middel trof mij zeer en gaf mij meer genoeg dan al het overige; naarmate 't mij altoos geërgerd hadt, bij soort-

gelijke geleegenheden, zelfs in zogenaamde vrije staaten, de dienaars der justitie, de goede en onschuldige gemeente stokslagen uitdeelen, of elders de zoldaat den burgers de kolf van 't geweer op de borst drukken. 't *Turksch* middel bestaat in een houten steel ter lengte van anderhalf voet, waaraan een leer vast is, ruim een voet lang en in veele dunne reepen gesneden, 't geen 'er als een weij-kwast van maakt. Hier mede tikken zij zagjes op de dikke tulbanden der vreedzaame, der gezeglijke Muzulmans, even als of zij 'er de vliegen van wilden jaagen, zonder hun 't minste leed aan te doen. Dit doet hen te rug deinzen. Ik twijfel of, beter gezegd, ik geloof niet, dat zo een zwak huismiddeltje 't gemeen van eenige hoofdstad der kristenheid in teugel zou houden.

Eenigen mag mijn *riempje* een armzaalige kleinigheid toeschijnen: 't zij zo. Ik voor
mij

mij ben op die kleinigheid blijven staan, omdat ze aantoonst, met welke achting de regeering, (NB. in een vermeend despotiek land) 't *Turksch* gemeen behandelt; omdat ze aantoonst, dat 't in *Turkijen* noch eenige waardij heeft mensch te zijn, en dat zijn gepeupel (schoon ik bijna zou durven staande houden, dat 'er in dat land geen gepeupel is, daar 't eigenlijk bestaat uit die klasse van menschen, die eerst verachtlijk in hun eige oogen, 't daarna in die van anderen geworden zijn: en zulke lieden heeft men niet onder de *Turken*, die tot de gemeenste door een houding vol van waardigheid toonen dat zij zich zelve voelen, iets dat met laagheid onbestaanbaar is) dat dit gepeupel, of beter, dat de laagste klasse der *Turken* verre is van woest te zijn.

De stand waarin ik mij in *Constantinopolen* bevond, boodt mij meenigvuldige geleegenheid aan met veelerlei Muzulmans,

meest van den eersten rang, door een vertrouwden en bijna broederlijken omgang, in 't binnenste hunnes huizelijken leevens, en ook in hun openbaar bedrijf te leeren kennen. Onder deeze bevondt zich de braave ATTA-BEY, een *Turksch Effendi* (15), van wien en van wiens familie ik talrijke bewijzen van vriendschap en bescherminge genooten heb. De post van *Chiaux-Bachi* of Request-meester, dien hij vier maanden bekleedde, maakte hem tot richter over kleine zaaken. Tweemaal 's weeks bezogt ik hem, en daar ik behaagen schepte en in zijn

(15) *Effendi* is geen naam, maar een titel dien men aan 't geen men bij ons luiden van fatzoen noemt, en die groote huizen (*Konaks*), bewoonen, geeft. De Turken zetten dien achter den naam, zo als ook 't woord *Bey*, 't geen van meer distinctie, door de zoons van *Pacha's* of Generaals geëigend wordt, en bijna zo veel als prins beteekent. De *Hospodaaren* van *Moldaviën* en *Wallachijen* heeten zo.

zijn omgang en in 't huishouden der *Turken*, strekte ik mijne bezoeken zo lang als mogelijk uit.

De *Turken*, die de meeste zaaken met minder omflag dan wij doen, verrichten hunne kleine ampten, in hun ordinair woonvertrek, in hunne gewoone kleeding en houding, onder 't gewoon smooken van hun pijp, onder 't bezoek hunner vrienden. Zo deedt ten minste de mijne ATTA-BEY, dien ik veele uren fungeeren zag. Zo had ik dan de gelegenheid, van nader bij dan hooren zeggen, mij te onderrichten omtrent den aandacht, bedaardheid, geduld, bescheidenheid en onpartijdigheid, waarmede de rechter de partijen aanhoorde — met hoe veel vrijpostigheid in woorden, toon en gebaarden, alle deeze luiden, veeltijds van den laagsten stand, *Turken*, *Grieken*, *Jooden*, enz. hunne be-

langen voordroegen in eigen perzoon (16) een voordragt, dat gevolgljik niet misfen kon meenigmaal verward en verveelend te zijn.

Dit alles, 't geen letterlijk waar en onvergroot is, ruikt niet naar woestheid, barbaarschheid of slaafachtigheid. En misfchien mogt men, onder zogenaamde befchaafde, gemanierde en hoogverlichte natiën, rechtbanken vinden, waar 't niet altoos noch zo zagt, noch zo vrij toegaat.

Maar is 't wel te verwonderen, dat 't publiek in een mist van vooroordeelen, omtrent de *Turken*, omwandelt? Verre 't meerdergetal van boeken (17) over dit

volk,

(16) Ik herinner mij niet in *Turkijen* immer van advocaaten te hebben hooren fpreken.

(17) Van deeze harde fententie dunkt mij, moet de Heer J. PORTER (*) uitgeflooten worden. Zijn boek.

(*) De auteur van de *Observations on the religion, laws, &c. of the Turks*. London 1768.

volk, in plaats van ze te weder spreken, beuzelen eeuwig van slavernij, veelwijverij, gesneedenen, eigendunklijk gezag. Was ik een *Engelschman* (deeze houden veel van wedden) wedde ik tien tegen één, dat de lezer de *Turken* voor een hoop slaaven houdt.

Die met eenige aandacht de meergemelde Gedenkschriften van den Heer B. DE TOTT geleezen heeft, moet zeker, in dien auteur, voor 't minste een weinig partijdigheid tegen *Turkijen* hebben waargenomen. Spreekt zo iemand 'er ten voordeele van, 't bekomt een dubbel gezag. „ De *Grieken*, *Arme-*
„ *niërs*, de *Jooden* zelfs (18) zijn niet meer
„ dan

boekje is geschreeven met een conscientie niet bekneepen door godsdienstige meeningen, met een geest vrij van vooroordeelen, met een hart zuiver van den voor allen, bijzonder voor Engelschen, moeilijk afteschuddenen nationaalen hoogmoed.

(18) De *Jooden* zelfs. Recht gesproken als een

„ dan de *Turken* onderheevig aan eene na-
 „ tuur-

Kristen! Bij de Turken zijn alle onrechtzinnige, kettersche gezindheden, een gelijk voorwerp van afschuw, de *Perfiaansche* mischien uitgezonderd. Even als onder de Kristenen de Katholijken en Hervormden elkander meer bitter zullen haaten, dan een van beide de Turken. De kristenen, gewoon de Jooden onder den last hunner verachtinge overal te overspelen, moeten, 't doet mij plaisir, hier de verneederling opeeten, met hen over ééne kam geschooren te worden. Geen van beiden mogen tegen een rechtgelovigen getuigen (*). Alle, die met de bewoners van C. omgang gehad hebben, zullen (ten zij ze de vooroordeelen, welke men hun met de pap ingaf, noch niet uitgespoogen hebben) uit één mond bekenen, dat na de Turken de Jooden 'er de eerlijkste zijn:

(*) *Neither Christians nor Jews are admitted as evidence against a Turk; but Christians or Jews can witness for or against each other.* PORTER, vol. II. p. 9. In de Turksche rechtbanken legt een Bijbel, waarop de ongeloovigen zweeren.

„ *tuurlijke* slavernij (19). De onafhankelijke
 „ heer-
 zijn : een sprekend bewijs , dat zo zij elders 't
 niet zijn, dit 't gewrocht is der tijrannieke onder-
 drukkingen, der onrechtvaardigheden , dat hun de
 meeste middelen van bestaan afsnijdt, en der smaad
 waar zij bestendig onder zuchten, en welk hen op 't
 laatst dwingt zelfs te gelooven dat zij verachtlijk
 zijn, en dus de achting voor zich zelven, de voor-
 muur tegen slechtigheden, slecht. Zo de Jooden min
 deugdzzaam zijn, is 't de schuld der Kristenen.

Wat volk is geduldiger, arbeidzaamer, vindingrij-
 ker, om aan de kost te komen, dan deeze mededo-
 genswaardige martelaars der verwachtinge op eenen
 Mesias, tegen wiens komst, in weêrwil van alle de
 propheeten, de waakzaamheid der policij en 't voor-
 beeld van 't voorleedene, een ondoordringbaare borst-
 weering is en blijven zal.

(En gij, onuitputbaare bron van mededoogen! gun
 deeze al te lange slachtöfiers 'er een druppel uit; trek
 hen uit hunne doolinge, en, zo 't wezen kan, maak
 ze eens zo gelukkig, als zij 't thans weinig zijn.

(19) Ik weet niet wat de Hr. DE TOTT door *na-
 tuurlijke* slavernij verstaat. De menschen, in den staat
 der

„ heerschappij van den Sultan kan zich
 „ van geen eene jonge dochter met geweld
 „ meester maaken (20) welke eene drift
 „ zij ook aan haaren *Souverein* mogt inboe-
 „ zemen; en alhoewel 't *Grieksche* bloed
 „ noch dezelve schoonheden (21) aan-
 „ biedt,

der natuur, alle vrij gebooren wordende, kan de sla-
 vernij niet dan *onnatuurlijk*, 't werk van 't baas- en
 beest- speelen der sterkeren over de zwakken zijn.

(20) In *Muscoviën* gaat 't geheel anders toe. Al-
 daar, principaal in *Lijfland*, koopt men wel eens
 eene aartige, jonge, lieve deern voor eene meir-schui-
 me tabaks-pijp, waarvan men aldaar veel werks
 maakt. 't Is bekend, dat de adel in 't *Russische*
 Rijk ('t *Archangel'sche* gouvernement uitgenomen) de
 boeren verkoopt, zo als de boeren de ganzen.

(21) De grootste boezemvriend, dien ik heb, en
 die duizende *Griekinnen* gezien, en ook al ettelijke
 beademd heeft, verzekert mij eene zuivere, gezonde,
 bloozende, *Hollandsche* deern de voorkeuze te geven
 boven een ordinaire *Grieksche* schoonheid, die, schoon

fraai

„biedt, die aan *Praxiteles* ten model gediend
„hebben, echter hebben de *Turksche* jaar-
„boeken geen voorbeeld van dergelijke
„woestheid opgeleverd.” In de Inleid.
bladz. XXXV.

Waar de inboorlingen heeren zijn over
hun perzoon, daaden en goederen, aldaar
heerscht geene slavernij. Dit is 't geval
met de inboorlingen.

Met de *inboorlingen*, zeg ik, niet met de
inwoners van *Turkijen*. De eerste zijn of
de Muzulmans, gebooren onderdaanen des
Turkschen Keizers, de Raja's, dat is, on-
derdaanen, die niet van de waare, orthodoxe
kerke of Moskée zijn, en 't *Gharads* of 't
hoofdgeld betaalen: hoedaanig zijn zonder
on-

fraai van oogen, edel van trekken, echter doorgaans
verlept van verwe, en niet even aanzienlijk van leest
is. Zo verschillen de gevoelens over 't schoone!

De Hemel vergeeve hem zulke eene oudheidtergen-
de ketterij!

onderscheid de *Grieken*, de *Armeniërs*, de *Jooden*. De *Baratarissen* (22) alleen zijn hier van

(22) De *Baratarissen* zijn luiden, die onder de bijzondere bescherminge van eenig gezandschap staan. Toen deeze laatste en de consulaaten in Turkijen zich vestigden, ontbrak het den Ministers aan tolken; zij waren verplicht bij dien geenen der Raja's hulpe te zoeken, die de Turksche en eene van onze taalen sprak. Deeze werdte daardoor aan 't gezandschap gehegt. Dit voordeel deedt derzelver getal toenemen, des te meer daar de Ministers uitsteekend groote voorrechten genieten. De Porte bepaalde eindelijk derzelver getal. Ophoudende van als tolk te fungeeren, bekwamen zij den naam van *Barataris*. De Fransche Ambassadeur, de best bedeelde, heeft 'er veertig. De Ministers verkoopen bij vacatuur dergelijken *baraat* of brief van protectie, voor 2, 3, 4 en meer duizend piasters. De *Baratarissen* hebben onder anderen vrijheid, om gelijk de Muzulmans en Franken, geele leere zokken en pantoffels te draagen. Dit is eene distinctie, waar alle Raja's naar haaken. Deeze *Baraaten* maaken een der revenuën van de gezandschap.

van uitgezonderd. Veelen deezer menschen zijn gelukkig genoeg, om niet eens te weeten, dat 'er landen zijn, waar men de menschen onder elkander verkoopt.

Zeker is 't intusfchen, dat 'er slaaven en slaavinnen in *Turkijen* gevonden worden. Hunne krijgsgevangenen behandelen zij gaerne als zodaanig. Voor 't overige worden de

schappen uit. Van verscheiden kan men dit, 't eene jaar door het andere gerekend, op 10,000 piasters 's jaars begrooten.

Men zegt, dat zedert de regeering van SELIM, en dus na mijn vertrek, hier in eenige verandering gekomen is.

Schoon nu de Groot-Vizir en Reis-Effendi, bij 't overdraagen van een *Baraat* 500 piasters onder elkander deelen, is 't onnauwkeurig 't geen de graaff *FERRIERES DE SAUVE-BOEUF* 'er van zegt. „ *Ce (les Barataires) sont des Arméniens, des Grecs, & même des Juifs, qui, après avoir payé une certaine somme à la Porte Ottomane, ne sont plus soumis à ses officiers de justice.*” *Ec. tom. II. p. 151.*

de Zwarten, meen ik, uit *Ethiopiën*, en de koers uit van *Arabiën*, de blanken, die meest vrouwelijke zijn, uit *Georgiën*, en *Circassiën* aangebragt. Wat den verkoopers nu 't recht geeft deeze waar als hun eigendom aan de markt te brengen, kan men, zonder naar *Turkijen* te reizen, onze slaaven-handelaars, die de kust van *Guinee* bevaaren, afvraagen.

Op deeze en hunne afstammelingen alleen (waarvan 't getal ook niet zo ruim is, als men buiten 's lands gelooft) en niet op de landzaaten, zijn alle die fraaije *declamatiën* tegen de Oosterfche, of ten minste Constantinopelsche slavernij toepasfelijk. (23)

De *Turken*, die de slaaven als hunne geloofsgenooten beschouwen, dulden niet, dat

(23) Volgens de Turksche wetten heeft de heer „'t recht van leeven en dood over zijn' slaaf, maar „de burgerlijke wet laat 't hem niet toe.” Dit zegt

dat de Kristenen of Jooden, ik zeg niet ze koopen, maar niet eens de markt, waar omtrent zij te koop staan, betreeden. 't Is op een afstand en fer sluip, dat wij in 't voorbijgaan 'er een oog op werpen durven: en wij hebben geen grooter haast als 't zelve van deeze ongelukkige aftewenden, en onze treden 'er van te verwijderen, zodra onze nieuwsgierigheid van eenig Muzul-

zegt de Heer GUYs, (*) maar voor mij is dit zuivere wartaal. Hij laat 'er op volgen: „ Men heeft „ nogtans, in Turkijen een Engelschman zijn slaaf „ in zijn eigen huis zien ophangen: met veel moeite „ en gelds redde hij zich uit deeze zaak, omdat men in „ Turkijen zich van moord vrijkoopt, en met geld „ betaalt 't bloed, dat men vergooten heeft“. Dit alles is of onnauwkeurig of onwaar, of zijn informeele voorvallen, die geen regel maaken.

(*) „ Suivant la loi Turque, le Maître a droit de vie et „ de mort sur son esclave: mais la loi civile ne le lui permet „ pas“. V. GUYs, tom. I. p. 457.

zulmans, alle meer of min achterkousig, opgemerkt wordt. Ik herhaal 't niemand dan den rechtgeloovigen *Turken*, is 't geoorloofd slaaven te koopen.

Niemand, Kristen of Jood, Raja of Frank heeft vrijheid die elders gekogt in *Constantinopolen* in te voeren. De Heer BARON DE BRENTANO, mijn bijzondere goede vriend (24) kwam aldaar, in 1785, uit *Amerika* aan. Hij hadt uit de West-Indiën een Neger medegebragt, die voorzeker met de *Turken* niets gemeen hadt. Ik weet zeer wel, dat 't alleen 't uitwerkzel eener bijzondere bescherminge was, dat men hem denzelven liet behouden.

De *Turken*, die wij nedrig voor *Barbaaren* houden, gaan voorwaar met hunne slaaven zeer *barbaarsch* om: want de wet, die
een,

(24) Thans den Heer DE HEIDENSTAM, Envoyé des konings van Zweeden, gëadjungeerd.

een *Turk* vrijheid geeft een slaaf te koop-
pen, geeft den slaaf, zodra hij van zijn
meester mishandeld wordt, of met hem t'on-
vreede is, de vrijheid naar de markt
te rug te keeren, en 't recht te vorderen,
dat men hem aan een ander meester ver-
kooppe.

Laagheid, vrees en diefachtigheid ken-
merken een volk van slaaven, en voorwaar!
deezc zijn niet de hoofdtrekken van 't
Turksche nationaal karakter. Ik weet zeer
wel wie deezc schoen past: maar men moet
niet alles zeggen wat men weet.

Wanneer ik nu om de andere bladzijde
in de boeken over *Turkijen*, van slaaven
en slaavernij lees', zo haal ik den adem om
te voelen of ik noch leev', wrijv' mij de
oogen om te beproeven of ik ook slaap' of
droom', en weet eindelijk niet, wat mou-
wen 'er aan te zetten: ten zij men liever
't woord slaaf, omdat 't wat oosterfcher

klinkt, dan bedienden heeft willen beezigen.

Wat nu aangaat de veelwijverij, een ander *gravamen* tegen dit volk, men zoude voor eerst in omvraag kunnen brengen, of deeze een bewijs is van woestheid en barbaarsheid; en zo ja, als dan zouden veele, die nu voor verlicht en gemanierd doorgaan, *compagnons* van de *Turken* worden: zodra men meer aan 't weezen dan aan den schijn, aan de substantie dan aan de form gehegt, zich zou willen belijden, dat in *Europa* onder de zogenaamde luiden van fatzoen, veelen aan dit euvel hinken.

Maar ten anderen de eigenlijke veelwijverij is op verre na niet zo algemeen in *Turkijen*, als 'er wel ophef van gemaakt wordt. De *Turksche* vrouwen, die ook meer dan brood-honger hebben, zijn niet van een zo lammerachtigen, kouden, of *jaloersloozen* aart, om als sloofjes te dulden,
dat

dat haar echtgenoot van 't voorrecht, dat de wet hem toekent, om vier vrou ween een geheele zôo bijwijken te hebben, ter haarer contemplatie gebruik maake. Be-
proeft hij 't, zeer schielijk wordt zijne wo-
ning die van gekibbel, krakeel, oorlog en
dadelijkheden. Ook heeft de *Turkse* wet
de vrouwen niet vergeeten, nauwkeurig
acht geevende op de billijke eischen der
fexe, die de man omtrent eenige, door
drukke bezigheden met meer begunstigten,
zou kunnen vergeeten. Zij verplicht hem
ieder van haar ten minste ééns in de week
te herinneren, dat zij noch geene weduwe is.

Ik heb mij in de gelegenheid bevonden,
't inwendige van veelerlei huizen van alle stan-
den, en ook 't inwendige der *harems* of vrou-
wen-vertrekken — iets, waar ieder rei-
ziger niet aan mag ruiken — te bezich-
tigen. Ik herinner mij alleen twee heer-
schappen ontmoet te hebben, waarvan

de een twee, de andere drie vrouwen in 't zelve *harem* hadt. Deeze dames, zo veel ik van haar gebaarden door haar fluijer, en door de weinige woorden, die ik verstond, kon opmaaken, hielden vrij wat tot uitspattingen en iets meer (mischien maakte mijne voor haar belachlijke kleeding en spraak haar Ed. zo los) ook hadt mijn vriend alle zijn *Turksche* deftigheid noodig, om ze een hairbreed binnen de boorden der betamelijkheid te houden. Een paar maal liet hij zich 't woord *doumus* (varken) ontvallen. Vast gaat 't door, dat hij die een half douzein van deeze juffrouwen zo onder de plak weet te houden, dat ze in een vreedzaame te zamenwooninge haar dagen slijten, een in alle stukken extra knap man zijn moet, en wel zo knap, als 'er maar zeer enkele gevonden worden. (25)

Wat

(25) „ 't Is zeer opmerkenswaardig (zegt HARES-

Wat is hier 't gevolg van? Wil de man zijne voorrechten genieten, en te gelijker tijd in vrede leeven, zo blijft hem niets anders

„ci) dat 't houden van bijzitten in de vrouwen „geen jalouzij verwekt, als in kristen landen”. Welk eene diepe menschen-kennis! Deeze schrijver heeft een werk uitgegeeven, onder den tijtel van *The present State of the Ottoman Empire &c.* Londen, 1784. Bij mijn komst in Constantinopolen vond ik 'er 't zelve. Ik doorlas het vlijtig. De Heer Internuntius Baron HERBERT, een man vol kundigheden omtrent Turkijen en die zijnen post aan zijne groote verdiensten alleen schuldig is, waarschuwde mij, dat het een mengelmoes van waarheid, onnauwkeurigheid en dwaaling was. Echter zijn de *Nieuwste Berichten van het Turksche Rijk*, enz. 's Gravenhage 1789, de eerste afdeeling uitgenomen, alleen eene verhaspelde vertaaling van dit Engelsch Werk, waarvan de Nederduitsche uitgeever geen mentie maakt; iets dat de Heeren Vaderlandsche Letteroefenaars als in eene verleegeheid en verwarring schijnt gebragt te hebben, waaruit ik hun Ed. hiermede trekke.

ders over, dan zo veele huishoudens optezetten, als hij vrouwen behoeft. Nu kan ieder tasten en grijpen, dat maar zeer wenigen een beurs hebben, voor zo duure huurpaarden: zonder te spreken van 't gevaar van huislijk verdriet, dat hem voor de deur staat door de ontdekking van deze *bijna ontrouwheid*, iets, dat in 't groot *Constantinopolen* zelfs zeer mogelijk is; want de *Turksche* vrouwen, (en hierin gelijken zij alle andere vrouwen) hebben op dit stuk argus-oogen en dulden geen scherts.

Derhalven zijn alle die verheeven *declamatiën* over de Oosterfche veelwijverij al wederom niet veel meer dan een kramerij van uitgekipte en schoon klinkende woorden, verschoonlijk in hen, die de een den ander uitschrijven, maar onbegrijpelijk in hem, die de zaaken met eige oogen gezien heeft, of heeft kunnen zien.

Een ander overröud vooroordeel heerscht
er

'er onder 't onmuzulmansch publiek omtrent de *Harems*, die men als gevangenisfen aanziet, voor niemand toegankelijk dan voor den echtgenoot. Men is in de vaste verbeeldinge, dat in *Turkijen* de getrouwde vrouwen in eene eeuwige gevangenisfe opgeslooten leeven.

Zie hier de waarachtige toedragt van de zaak. 't Zijn niet dan groote heeren, die *Harems* hebben. Deeze heeren wonen in groote huizen. Van deeze huizen neemen de vrouwenvertrekken een groot gedeelte, veeltijds de helft in, 't welk haare kinderen en dienstmaagden toegeëigend is. Zo zeker als 't nu is dat de man, zo dikwerf als hij 'er uit komt, den sleutel 'er van in de zak steekt, even zo zeker is 't, dat deeze *Harems* ook een andere deur hebben, die met de openbaare straat gemeenschap heeft, waardoor zij uit- en ingaan, zich van 't nodige voorzien, bezoek ontvangen enz.

Schatrijke luiden alleen hebben in hun *Harem* een huishouden apart; voor verre de meeste is 'er in de scheidinge tusfchen 't vrouwen- en mannen-vertrek een draaijende bak, gelijk als men die bij de vondelhuizen vindt, waardoor de vrouwen, als 't fchaftijd is, de gerechten ontvangen, zonder dat de knechts met de dienstmaagden gemeenfchap hebben, of elkander zien kunnen.

Honderdmaal vroeg men mij, of zij fchoon zijn. — Om hier op te antwoorden, diende men wel voor eerst te weeten, van welke religie, in 't ftuk van 't fchoone, de vraager is: want de oordeelen van 't publiek verfchillen hieromtrent niet minder dan omtrent het godsdienstige; en geen potje is zo fcheef of men vindt 'er noch wel een dekzel op.

Ten anderen, is 't andwoord op die vraag moeilijk: want men ziet ze nimmer
als

als bedekt met een dubbele, digte, neteldoekfche fluijer. Haar leest echter fchoon gebaakerd in een ruime lakensche overrok, (*verechek*) blijft noch zichtbaar genoeg, om niet behaaglijk te zijn aan onmuzulmansche oogen. Haar gang is fleeplenderig, log, haare voeten binnenwaarts gekeerd, doen haare beweegingen gelijken naar die der gansen, wier pasfen zeker niet de bevalligfte zijn. Hoe een *Turksche* dame corpulenter is, hoe zij voor die heeren een appetijtelijker brokje wordt; al woog zij ook 250 w , fchoon aan de.... Van de honderd zal men 'er niet eene vinden, die blaauwe oogen heeft: en dit mag men gerust zeggen, daar zij 't neteldock niet zo digt om 't gezicht flaan, dat de oogen niet vrij en dus zichtbaar blijven. Zij hebben mij eer kwijnende dan leevendig, niet onverftandig, maar opmerkzaam en fraai toegescheenen. 't Is bekend, dat 't een artikel van 't *Turksche* toilette

is,

is, tusſchen de oogen en de oogleden een zeker poeijer *ſurmé*, zonder reuk of ſmaak, 't geen 'er uitziet als fijn geſtamp't *antimonium crudum* te wrijven, 't geen de oogleden een zwarten rand geeft. Dit middel, 't geen ook door de dames van *Pera* wel eens gebeezigd wordt, en 't geen men voorgeeft 't ſchoone der oogen uitneemend te doen afſteeken, heeft, zegt men, de kragt om ze zeer koel te houden. Zo moeten haar Ed. van eene warme complexie zijn. Men houdt 't onder deeze ſexe voor eene bijzondere ſchoonheid, de winkbraauwen zwaar, en over den neus tot elkander gegroeid te hebben. Ik heb te *Karaspazaar* in de *Krim*, dames gezien die (zij hadden veel inſchikkelijkheid en wilden zich den ſluijer wel laaten afneemen) met een zoort van zwart ſchoen-fmeer, zich de twee winkbraauwen als aan elkander verbonden hadden.

De

De haatelijke fluijer, die niet gedooft, dat ons oog in 't befchouwen deezer fchoonen zich verlustige en baade, en die honderdmaal voor *St. Felten* gewenscht wordt, (want maar enkele menschen hebben de penetrante gaave van den fchrijver van een jongst uitgekomen werk over *Turkijen*, om namelijk door een dubbel, digt neteldoek de wezenstrekken te kunnen onderscheiden (26) wordt de meisjes ordinair niet veel vroeger als haar achtste jaar aangelegd, voor welken

tijd

(26) „ *Le curieux apperçoit à la derobée (*) deux „ beaux yeux noirs, qui s'échappent entre deux mousfelis, „ nes si legeres qu'elles ne voilent qu'en apparence „ le reste du visage*”. V. F. DE SAUVE-BOEUF. tom. I. p. 5.

(*) Onder de Turken is 't een bewijs van minächting, van onbeschoftheid, van slechte opvoeding, eene vrouw in de oogen te zien. Een ordentlijk Muzulman zal de oogen nederflaan, zelfs, wanneer hij tegen eene kristen vrouw spreekt.

tijd zij met 't aangezicht bloot langs de straat gaan. Is 't nu geoorloofd van de figuren der ligchaamen te oordeelen door de strekkinge der schaduwen, de *Silhouettes* zijn 'er getuigen van, noch veel billijker mag men naar de figuur deezer kunne uit die der meisjes gissen, wier gelaat vroeger dan bij de noordelijker natiën geformeerd is. Op dien voet moet haar profil, de neus bovenal, zeer schoon zijn, en iets edels hebben. Doorgaans hebben zij zeer veel en mooi *hoofd*-hair. Haar een weinig tedere en flappe huid mist meest eene aangename *incarnatie*, 't uitwerkzel haarer levens-wijze en baden. Haarè mond moet veel bevalligheids hebben. Haare tanden zijn bij haar zo weinig een voorwerp van oplettendheid als bij de Hollanders, bij welke, ik spreek van 't gros mijner edele natie, 't geene disqualiteit is ze in eene confuuse flagorde, zwart, morsig en $\frac{3}{4}$ rot te hebben. Schoon

nu

nu de warme baden, door 't verslappen der vezelen, de schoonheid schielijk doen verwelken, hebben zij, aan den anderen kant, 't voordeel de zindelijkheid in die opzichten, waarin de vrouwen dezelve meer dan wij behoeven, te onderhouden: iets, dat ik weet wel bij welke natie ongelooflijk in den wind geslagen wordt; waardoor zij voorzeker niet wint in appetijtelijkheid.

Ik had bijna vergeeten te melden, dat de gemeene *vrouw* zich de nagels van de hand, (of ook van den voet, weet ik niet) rood (27) verwt. Wanneer ik ten besluite 'er bijvoeg', dat men onder de laagere klas-

(27) De Heer BUFFON hadt zich de moeite kunnen sparen een pasage uit Belon. p. 136 aan te haalen, waarin hij zegt, dat de Turkinnen zich de handen, voeten en haren ook geel verwen. Of dit eens de mode was, laat ik daar. Zeker is 't dat dit gebruik 'er thans onbekend is. Z. tom. II. p. 220.

klasfe 'er vindt, die in helleveegerij voor onze juffrouwen van 't franche-pad niet onderdoen, zo *refero relata*; en die fchaapjes niet onfchuldig willende betichten, itaa ik voor die waarheid niet in.

Die mij nu bovengemelde vraage (bladz. 122.) omtrent de figuur der *Turkfche* vrouwen deden, waren, 't fpreekt van zelfs, waarom 'er doekjes om gewonden? mannen. Mifchien zouden mijne lezeressen, fchoon denieuwsgierigheit anders *geene* eigenfchap van 't fchoone geflacht is, wenfchen te weeten, hoe de mans 'er hier uit zien. Om dan voor te komen (men moet beleefd zijn) eene vraag, die mij mogelijk niet gedaan durft te worden, gelieven haar Ed. te weeten, dat hunne fchoonheid buiten kijf is. Dezelve hangt in 't algemeen voor beide fexen af, volgens 't oordeel der fchranderste natuurkenners, van drie dingen, de luchtftreek, de voedzels en de levenswijze.

't Naas-

't Naaste aan de poolen en evennach-
 lijn ontmoet men de leelijkste menschelijke
 figuren. Onder de schoonste fchepzels in
 onze soort, die tusschen de 40° en 50°
 N. en Z. B. stallen, zijn die geene onder een
 zelve volk 't behaaglijkst, welke de beste
 spijsen nuttigen; en de behoeftiger stand,
 de arme bewoners der dorpen zijn *caeteris*
paribus min welgemaakt dan de meer gegoe-
 de burgers in de steden.

De levenswijs geeft onze figuren eene
 aparte sned. Waarom bejagent men anders
 onder onze landslui nergens meer kromme,
 verdraaide, scheeve, kleine, mismaakte, ge-
 boghelde misgewassen, dan onder de *Haar-*
lemmers en *Leijdenaars*? nergens anders om,
 dan omdat zij hanteeringen en fabrieken
 drijven, schadelijk aan den wasdom des lig-
 chaams. Waarom vindt men onder de *West-*
phaalsche grasmaaijers altoos hoekige, bonke-
 rige, mishaaglijke klompen, nimmer luiden

van een bevallig postuur? omdat de zwaare arbeid hen mismaaft.

Uit deeze reeden kan men afleiden, dat de *Turken* een schoon volk moeten zijn (28). Zij zijn doorgaans groot, zeer zelden buikerig of misbakken, meest sterk gespierd.

Hun-

(28) 't Is verveelend dingen, die men zelve onder-
vonden heeft, te moeten staaen met 't gezag van
schrijvers, die 'er nooit aan gerooken hebben; maar
't is noch harder, dat dit gezag een tweede vertrou-
wen aan 't zeggen eens ooggetuigen geeft. „ *Tout*
„ *ce qu'on peut dire, c'est qu'en général les Turcs sont*
„ *des hommes robustes et assez bien faits; il est même*
„ *rare de trouver parmi eux des bossus & des boiteux.*
„ *Les femmes sont aussi ordinairement belles, bien fai-*
„ *tes & sans défauts; elles sont fort blanches, parce-*
„ *qu'elles sortent peu, & que quand elles sortent, elles*
„ *sont toujours voilées*”. BUFFON, tom. II. p. 219.

„ — *Tous ces peuples* (van verscheide natiën
„ spreekende, waaronder de *Turken*) *sont aussi les*
„ *plus beaux et les mieux faits de toute la terre*”. Id.
„ tom. I. p. 274.

Hunne weezens-trekken zijn aanzienelijk, hunne houding edel en mannelijk; hunne bewegingen zeer langzaam en staatig. De gemanierdheid, in hunnen stijl, is onder dit volk zo natuurlijk, zo erflijk als onder de *Franschen*. Men heeft gezien Groot-Viziers, getrokken uit de laagere klasfe des volks, zich aanftonds eene houding geeven, aan den eerften dienaar des rijks pafende, met zo groote natuurlijke bevalligheid, met eene zo eige houding, dat men gezwooren zou hebben, dat zij ten minfte zoons van pacha's waren van drie paardenftaarten.

Volgt men hunne levensmanier, alles loopt te zamen om u te doen gelooven dat zij de verwijfdfte, de weekfte luiden van den aardbodem zijn. Hunne perzoneele dapperheid echter is waereldkundig; en ik ben ooggetuige geweest, hoe *Capigi-Bachi's* (kamerheeren van den Sultan, luiden van aanzien) de brandendfte, de afmattendfte

zomer-hitte uithielden, met de minste vermoeijinge.

Keeren wij tot de vrouwen te rug. Men ziet ze bij duizende de straaten bewandelen; oneindig zeldzaam één alleen, nooit, nooit, nooit mans en vrouwen, ouders en kinders, broeders en zusters, vrienden en vriendinnen te zamen, maar altoos bij scholen: 't geen toch bewijst, dat zij in eene zekere gezelligheid of bekendschap te zamen leeven.

Haare sluier en haare overkleeding, die voor de vrouwen van alle standen gelijk is, bestaande in eene donker-groene, lakensche, tot aan de voeten hangende overrok, (*verechek*) en die ze alle aan de anderen gelijk, en alzo de een van de ander onkenbaar maakt, de voorrechten van 't *Harem*, die 't zelve bij gelegenheid zelfs voor den echtgenoot sluiten, de wet, die haar verplicht, na twee of drie zekere omstan-

ftandigheeden naar 't bad te gaan, laaten haar de wicken veel vrijer dan die der vrouwen van andere natiën.

In een vertrouwden omgang (NB. ik verftaa hier door een vertrouwden omgang zo ver als die mij veroorloofde, *absque periculo prapū*... in een gemeenzaam gekout te treden) vroeg ik haar wel eens, of 't afgefcheiden leeven des *Harems* haar niet verveelde: zij waren zo verre van zich ongelukkig aan te merken, dat zij mijne vraag bijna niet vatten.

't *Harem* leidt ons als van zelfs op tot de vraag: welk der twee gebruiken verdient den voorrang, dat der Turken, welke de mannen en vrouwen van elkander afzonderd, of dat van andere volkeren bij welke de beide fexen onder elkander vermengd leeven.

Deeze vraag heeft meer dan een oogpunt. 't Zou mij leed zijn een oogenblik

te twifelen aan den voordeeligen invloed, dien de omgang met vrouwen op 't zedelijke der mans heeft, voor zo verre die omgang hen gemanierd, zagt, beleefd, ge-dienstig, infchikkelijk, mededoogend, men-fchelijk maakt, beminnelijke hoedaanigheden, die wij alle aan 't overheerfchend voorbeeld der vrouwelijke liefstaaligheid verfehuldigd zijn. Zo woestheid een der ingrediënten van 't *Turkfche* nationaal karakter uitmaakt, moest men 't alleen wijten daaraan, dat zij van den menfehelijk-maakenden omgang der vrouwen verftooken zijn.

Maar of dit vermengde leeven tufchen beide de fexen even voordeelig is voor de goede zeden en nationaale deugd..... ik wensch dat geen één getrouwd man 'er aan moge twifelen.

De afgezonderde levens-manier der *Turkfche* vrouwen, haare kleeding, die de fchoonheid van haare gefalte, de fluijer, welke
die

die van haare gelaatstrekken (enkel de oogen uitgezonderd) verbergt, moet, zou men zeggen, den lust onzer sexe doen insluimeren, en dus de vrouwelijke kuischheid aan geen aanval van onze zijde, noch aan 't gevaar van struikelen van haar kant blootstellen: want *ignoti nulla cupido*.

En zo van *syllogismus* tot *syllogismus* voort argumenteerende, zou een liefhebber van reekenen wel kunnen uitcijferen; dat de masfa der *Turksche* nationaale deugd (voor 't minste in dit opzicht) grooter is dan die van andere volkeren.

Pleeft men raad met de boeken over *Turkijen*; 't een zal u zeggen, dat een verborgen minnenhandel met een *Turksche* vrouw te drijven, zo gemakkelijk is, als den hemel te beklimmen! (29) Hoort men andere-

(29) *I cannot help observing, how the world has been imposed upon and amused with romantic stories of the*

deren (30) men zou zeggen, dat de *galanterie* 'er zo algemeen is als te *Parijs*. Volgens den Hr. PEYSSONNEL, een auteur voor wien ik anders de muts afneem, is 't karakter van 't geen wij *gens à bonne fortune* heeten, dat is te zeggen, luiden, die geen liefde-handel met eene vrouw onderneemen zonder succes, onder de *Turken*, (zij noemen ze in hun eige taal *Zempara Tchelebi*) niet zeldzaam.

Voor mijn deel, ik ben bereid voor no-

ta-
artful and subtle amorous intrigues, carried on with Turkish ladies. It is as easy to scalade the heaven, as to come at them. J. PORTER. Ibid. vol. II 89.

Maar 't geen zijne Excellentie 'er op laat volgen, dat de vrouwen niet op de straat komen, is zo waarachtig abusief, als 't nu zeker woensdag middag den 10 Maart 1790 is.

(30) ELIAS HABESCI, een auteur, die, zo als de lezer reeds zal hebben opgemerkt, op voeten en vamen na, bij mij niet in 't beste blaadje staat.

taris en getuigen een declaratie te pasfeeren, en ze des gerequireerd met solemneelen eede te bevestigen, geduurende mijn verblijf in de *Turksche* hoofdstad, niet één eenige intrigue met een *Turksche* dame gehad te hebben.

Hoe nu de *Turksche* coustumen, de beide sexen afzonderende, te paaren met de vrijagiën, hoe de neiging van een jongman tot een ongekend voorwerp bepaald kan worden, ik weet 'er geen mouwen aan te zetten. Onder de *Turkinnen* vindt men 'er, die 'er een beroep van maaken de huwelijken te koppelen, iets, dat geschiedt door elkander over en weêr een beschrijving van den perzoon, aart, vermogen, enz. te maaken. Mischien doen de familien, die tot een zekeren graad *namahrem* zijn, dat is die de vrije *entree* in de *Harems* hebben, ook 't haare tot de gemaklijkmaakinge der huwelijken.

Bij geluk hebben de Muzulmans de wijsheid gehad in eene zaak, welke gaaf bestaat in een burgerlijk verdrag van twee perzoonen, om met elkander te leeuen, kinderen voortteteelen, ze op te voeden, enz. den godsdienst, die zo min als eene bemoeiallige geestelijkheid, 'er niets mede te stellen heeft, 'er in te mengen. Zij zijn niet dwaas genoeg geweest om schepzelen, te onbestendig om heden te bestemmen wat zij morgen zullen willen, voor eeuwig aan elkander te smeeden.

De *Turken* trouwen op meer dan ééne manier: 't *Kapin* is een verdrag tusfchen twee perzoonen, om, op zekere voorwaarden, een bepaalden tijd te zamen te hokken.

Daar nu 't voornaamfte voordeel der reizen is, ons bekend te maaken met de nuttige instellingen der onderscheiden be-
wooners der aarde, ten einde de reiziger
thuis

thuis gekomen daarmede zijn vaderland verrijke, zoude ik aan mijn plicht meenen te kort te doen, zo ik mijne landslui eene zo voortreffelijke instelling niet op 't ernstigste aanprees; ook zal ik mijne moeite, noch reiskosten voor verlooren schatten, indien mijne aanbeveeling dit heerlijk gebruik hier in de mode mogt brengen!

Naast aan 't vrouwen-vertrek staan de gesnedenen. 't Is ook hier mede als met de rest.

Mylord CHESTERFIELD geloofde van alle publieke historietjes niet meer dan de helft. Volgens die reekening zou hij zich omtrent de *Turken* bijster misrekend hebben. Al wederom van een vlieg een oliefant!

Zonder 't paleis van den Groot-Heer 'er van uit, en gij zult oneindig weinig *Harems* van partikulieren vinden, door Eunuken bewaard. Nimmer hoorde ik in *Con-*
stan-

stantinopolen spreken van de gesneedenen van een particulier. Zo ze 'er zijn, waaraan ik twijfel, iets dat ik bovendien bijna wedden zou, dat is verboden, is 't een zeker enkel geval.

't Kan zijn, dat men in de gouvernementen noch eenige aantreft, die de dames van eenig pacha bewaaren.

Gaerne stem ik toe, dat dit een zeer barbaarsch gebruik is. Maar wat is 't meer ons soort te verminken, om lieflijk te zingen, of om op 't best mooie vrouwen te bewaaren, die toch, zo niet door haare deugd of gestel, 't seculst door gesneedenen bewaard worden.

Ik geloof niet (ik zeg *ik geloof*: want wie behalven een zeker schrijver, met wien ik daarover noch een appeltje te schillen heb, kan met zekerheid van de geheimen van 't ferrail spreken!) dat zelfs de zwarte

Eu-

Eunuken, de *Kislar-Aga* (31) denklijk niet uitgezonderd, in 't binnenste van des keizers vrouwen-vertrekken worden toegelaten, veel weiniger dezelve, in haar gewoon huishouden en leeven zonder fluijer, zien mogen.

De Heer *GOBIS*, mijn vriend, de gewoone geneesheer van den Sultan (want de *Hekim-Bachi* of Muzulmansche archiater heeft 'er, om zo te zeggen, alleen den tijtel van) heeft mij de omstandigheeden verhaald, die zijne visites in 't *Harem* des Turkschen keizers vergezellen. Om daartoe te komen, gaat hij eerst door eenige kamers, tusfchen een rei witte gesneedenen, daar-

(31) 't Hoofd der zwarte gesneedenen. Ook deeze, heeft men mij anders geene knollen voor citroenen verkogt, heeft zijn *Harem*. Arme vrouwen! Even zo goed als een doove, die een fraai orchester onderhoudt, of de zo goed als blinde Hr. G., met zijne collectie teekeningen.

daarna in eenige andere, waarin een rei zwarte dito, de wacht heeft. Door deeze wordt hij geleid tot een deur, die voor hem alleen doorgankelijk is, en aan welke hij ontvangen wordt door een *Turksche* dame, die men als hof-maarschalkin moet aanmerken. Deeze, is 't nodig te zeggen gesluijerd? een zwaaren stok in de hand hebbende, waarmede zij, op ieder stap door de groote zaalen, een donderend geluid maakt, ten einde alle de vrouwen te verwittigen zich uit de kinken te houden, begeleidt hem tot aan 't zieken-bed (32). Hier vindt hij de zieken meest-al gezeeten, niet gesluijerd zo als de vrouwen 't anders zijn met twee neteldoekze doeken, maar met een *chaal*, die haar geheel bedekt van 't hoofd tot aan de teenen. In dit postuur steekt

zij

(32) In Turkijen maakt men, met eene kleine verandering, van de sofa een bed.

zij de hand, zo verre als 't even noodig is om de pols te laten voelen, van onder haar *chaal*. Dit pols-voelen, en eenige weinige vraagen, moesten langen tijd den artz alleen ten baak strekken, in de behandeling der vrouwelijke ziekten.

Sultan ABDUL-HAMED, de laatst-overleedene Keizer, is de eerste geweest, die zijne vrouwen vrijheid gaf haaren geneesmeester te toonen de tong, de *tong alleen*, niet 't gansche aangezicht, 't geen voor een *Turksche* vrouw een dood zonde zou zijn aan iemand, behalven aan haar eigen man, naaste bloedverwanten en *namahrens* te doen zien.

Gedurende deeze geheele ceremonie staat de hofmaarschalkin met haaren stok nevens den Dr. dien zij uitbrengt zo als hij gekomen was, zonder dat hij daar een oogenblik langer vertoeft dan noodig is.

Hier uit mag men, dunkt mij, opmaken,

ken, dat de vrouwen des keizers zich 't aangezicht niet ontblooten, in tegenwoordigheid van zelfs de zwarte gefneedenen.

In spijt van alle deeze bergen van zwaarigheden, van de digtheid van 't scherm, dat rondom 't huizeijk leeven van 't ferral staat, vindt men luiden, die van deszelfs geheimen spreekten zo pertinent (of veel liever *impertinent*) als of 't hun vaders huis was. Luister eens toe en hoor toch hoe de reeds meergemelde HABESCI, de man dien ik beoogde, 'er van spreekt. „Zodra „de Groot-Heer uitgezocht heeft de „maagd, die hij tot deelgenoot van zijn „bed bestemd heeft, zo volgen haar alle „de anderen naar 't bad, haar wasfchen- „de, haar met welriekende wateren be- „sproeiende, en op 't prachtigste aankleedende: dan brengen zij haar zingende „en dansende van blijdschap, (NB. van „blijd-

„ blijdschap! als of 'er geene jaloezij in de
 „ wereld was) naar 't slaap-vertrek des Sul-
 „ tans, die bij dergelijke geleegenheeden
 „ meest al te bed is. Naauwlijks is de
 „ nieuw verkooren *favoriet* in de kamer
 „ gekomen, ingeleid door den grooten ge-
 „ sneedenen, (33) die als dan de wacht
 „ heeft, of zij knielt neder, en wanneer
 „ de Sultan haar roept, kruipt zij bij hem
 „ van aan 't voeten-einde te bed; zo hij
 „ haar de bijzondere genade niet bewijst
 „ haar te zeggen 'er van de zijde in te stap-
 „ pen: na een zekeren tijd, op een sein,
 „ gegeeven door den Sultan, komt de gou-
 „ vernante van de maagden, met al haar
 „ stoet, in 't vertrek" enz. (34.)

'Er

(33) Wat mag dat wel zijn?

(34) *The Present State of the Ottoman Empire*
 p. 168. „ *As soon as the Grand-Signor*
 „ *has chosen the girl, that he has destined*

K

„ 18

'Er feilt noch aan, dat hij 'er maar bij-
voegt, hoe meenigmaal ——— ——— ———
——— ——— .. helst.

Een

„ to be the partner of his bed, all the others follow
„ her to the bath, washing and perfuming her, and
„ dressing her superbly, conduct her singing, dancing
„ and rejoicing to the bed-chamber of the Grand-Sig-
„ nor, who is generally on such occasion already in bed.
„ Scarcely has the new elected favourite entered the
„ chamber, introduced by the Grand Eunuch who is
„ upon guard, than she kneels down, and when the
„ Sultan calls her, she creeps into bed to him at the
„ foot of the bed, if the Sultan does not order her by
„ a special grace to approach it by the side: after a cer-
„ tain time, upon a signal, given by the Sultan, the
„ governess of the girls, with all her suite, enter the
„ apartment. &c.

In 't geheel een vreemd boek! hier zijn de aspers,
bladz. 9. en de piasters, die men op 4 Engelsche
schellingen waardeert (reeds lang gelden ze zo niet
meer dan f 1-2-8) een ingebeelde munt; bladz.
16, neemt OTHMAN eerste Turksche Keizer, voor

Een is 'er die, zedert lang 't recht heeft of beter *neemt* ons brood voor vleesch, water voor wijn, en paarde..... voor vijgen in de hand te stoppen; maar wanneer een ander zich zo verre vergeet, om ons een omstandig relaas te geeven van geheimen, die hij onmogelijk weeten kan, zo wil ik hem juist niet tot de straffe verwijzen, die SANCHE over alle valsche historiefchrijvers uitspreekt, namelijk om hem in de olie te doen kookken, ('k mogt mij zelfs eens branden: wie is onfeilbaar!) maar 't

VOOR-

1325 Constantinopolen: daar 't toch, eerst den 29 Meij van 1453 door MAHOMED den II. veroverd is. Zijn Nederduitsche vertaaler heeft even gemeld verhaal op bladz. 119. De Heer HABESCI moet al een vreemd slag van een man geweest zijn of zijn. In den laatsten Amerikaanschen oorlog pas even 3 dagen uit den Archipel in Londen aangekomen, vervoegt hij zich reeds terstond bij Lord NORTH, om hem dien oorlog af te raaden! etc. etc. *ibid.* 256.

voorzichtigste is dergelijke historietjes op de apocryphe of liever leugenachtige lijst te zetten. — —

Tot dus verre heb ik den mond bijna niet open gedaan, dan om 't een of ander paradox van de *Turken* en *Turkijen* voort te brengen. Of ik geslaagd ben en den lezer in mijne meening heb overgehaald, mag hij zelve voelen. Vooroordeelen, die zo diepe wortelen geschooten hebben, op eens tot de laatste steel uit te rooijen, valt pijnlijk.

'Er blijft mij thans noch een zwaarer taak over, die namelijk om hem te overtuigen, dat de *Turksche* regeeringsform niet despotiek is.

Het karakter eens despoots is, mijns begunkens, in de uitoefening zijner magt aan geene grondwetten gebonden te zijn, en zijn willekeur voor den eenigen richtsnoer zijner daaden te houden.

„ Bij

„ Bij de krooning (35) van ieder Mo-
„ narch

(35) Ibid. blad. 276. Bij de *krooning*! 't Is niet beleefd, iemands woorden te herhaalen; maar de Sultan draagt geen kroon en wordt niet gekroond. Hij draagt voor op zijn tulband een diamante *aigrette*. Wanneer hij ingehuldigd wordt, onigordt men hem 't zwaard van OTHMAN, 't geen in of bij de moskée van *Joub*, alwaar deeze plegtigheid geschiedt, bewaard wordt.

Om den lezer te overtuigen, dat ik niet in 't wil: de scherm, met den Heer HABESCI tegen te spreken, zal ik hier de plechtigheeden, welke de inhuldiging des Sultans vergezellen, laaten volgen.

Dezelve geschiedt, gelijk gezegd is, in de Moskée van *Joub*, op die plaatze, alwaar de graf-tombe of *Turbé* staat van HALID, zoon van ZEYID, Sangiakdar of Vaandrager van den Propheet MAHOMED, bijgenaamd EBOU EYUBI EUSARI. Wanneer de Groot-heer zich derwaards begeeft, is hij alleen vergezeld van den *Cheyhul-Islam* Effendi, of Mufti, en den *Nakibul-Eehraf* of 't hoofd der Emirs, d. i. bloedverwanten van den propheet. Deeze beide

„ narch (zegt HABESCI, spreekende van
 „ den

fluiten de deur. Dan stelt de *Nakibul Eehraf* zich ter rechter zijde des Sultans, en steekt hem aan den anderen kant de zabel op zij, deeze woorden spreekende: *yuru nurret fenindur*, u zij de overwinning. Daarna heft de Musti zijne gebeden hemelwaarts, zo voor 't welzijn des Sultans, als voor de ziel van den *Jangiakdar HALID*. In deeze oogenblikken staan de Kislar-aga en de Seliktar-aga achter de deur; al de overige stoet blijft op een afstand. Vervolgens laat men den Keizer geheel alleen, die zijn *namaz* (*) doet, gevolgd van eenige bijzondere gebeden voor den gez gden *HALID*. Zo als hij hier uit komt, vindt hij de *cademi cherif* (†) voor den welken hij ten tweede maal zijn *namaz* verricht.

Wan-

(*) *Namaz* is 't gewoon gebed, 't geen de Muzulmans verrichten; zich, onderscheiden maalen en op zekere tempo's, 't hoofd op de aarde drukkende en weder opstaande.

(†) De rechtegeloovigen beweeren, dat *MAHOMED* op deezen steen zich oprechtte, om zich in de gebeden tot den Almachtigen te keeren.

„ den Turkfchen Keizer) zweert hij dat
 „ hij de verdediger zal zijn van den Ma-
 „ homedaanfchen godsdienst, van deszelfs
 „ in-

Wanneer de Sultan de Eski Oudular, d. i. de oude
 Kafernen der Janitzaaren voorbij gaat, zo nadert hem
 de odda-bachi of Luitenant-Kollonel van 't regiment
 N. 61. deeze biedt hem een drink-schaal met sorbet,
 en na hier uit eenige druppels geproefd te hebben,
 geeft hij dien odda-bachi vier handen vol sequinen
 of Turkfche ducaaten. (§).

(§) Dit gebruik heeft deezen oorsprong. Zeker Sultan, gaande, om ingehuldigd te worden, voorbij deeze kafernen, hadt dorst en vroeg te drinken. Een der Kara-kouloukzi of keuken-jongens van N. 61. vloog toe, bragt hem water, en naar het lesfchen zijner dorst, gaf hij hem ettelijke flukken gelds. Zedert is dit gebruik altoos opgevolgd.

De Groot-heer behoort ook tot 't corps der Janitzaaren, en trekt in die hoedanigheid 1000 aspers 's daags, die hij zich laat uittellen. (*)

(*) In Rusland is de Keizerin overfte of kollonel van alle de regimenten gardes. Zij vordert altoos, dat haar haare zagie als zodaanig alle vier maanden stipt uit betaald wordt.

Is de waereld wel meer als een groot apen-fpel?

„instellingen, gebruiken, plechtigheeden,
„en alle de wetten van Mahomed.”

„’t Gebruik der Ottomannen is den
„nieuw verkooren Sultan een zabel aan te
„gorden. Omringd van de Janitzaaren,
„tot welker getal hij behoort, daar zijn
„naam staat aan ’t hoofd van de eerste
„hunner benden, zweert hij hun hunne
„privilegiën te zullen bewaaren, en be-
„looft aan alle de orden van den staat
„met rechtvaardigheid te zullen regeeren.”

De Graaf FERRIERES DE SAUVE-BOEUF,
tom. I. p. 28.

Nu is ’t bekend dat de Koran zo wel
de Bijbel als ’t *Corpus Juris* of Wetboek
der *Turken* is. Moet hij dit bezweeren,
zo is zijn gezag bepaald, zo is hij geen
despoot. HABESCI zegt daarna, dat de
Sultan zelve de eerste uitlegger van dit wet-
boek zijnde, zijn magt zo groot is als zijn
wil. En ei lieve! zo hij al de eerste uit-
leg-

legger is, de eenigste is hij zeker niet, en 'er zijn 'er, die ook wat te zeggen hebben: daarenboven dit al eens aangenomen zijnde, in hoe veele andere landen vindt de Monarch geene wegen, om de bezwooren wetten te verijdelen, dien men daarom noch niet voor despotiek houdt?

Maar 't is niet van andere landen, dat ik nu spreek wil. Of en in hoe verre deeze verklaring den Sultan toekome, zal men terstond kunnen opmaaken, wanneer men weete, dat in Turkijen gevonden wordt een ligchaam van menschen *Uhlemas*, lieden van de wet, aan wier hoofd de *Mufti*, aan welken de uitlegging van den *Turkschen Bijbel* is aanbetrouwd.

De opmerkzaame lezer heeft reeds kunnen waarneemen, dat ik een liefhebber ben van *parentheses*; ik mag ze zelfs wel een weinig corpulent. Nogtans zoude ik hier ter plaatze mijn lust niet hebben beliefd,

was 't niet dat die ik gaa openen, hier juist, en 't kon onmogelijk juister, te pasfe komt. Daarom heb ik geen hair op 't hoofd, dat 'er aan denkt om 'er eene verschooning voor te zoeken.

„ Maar naauwlijks hebben de Janitzaaren MAHOMED op den throon gezet, of deeze vorst ziet in hen vijanden, die hem dreigen. Hij offert ze aan zijne veiligheid op. Hij voert 't ontwerp van hervorminge uit, 't geen MAHOMED IV hadt ondernomen op raad van den Groot-Vizier KUPERLI; 't welk tot 't verderf des Sultans toebragt. 't Janitzaaren-corps wordt gedegradeert (36); 't verliest zijne gansche sterk.

(36) Dit corps was voortijds in 't grootste aanzien verdeeld in odda's of compagnien. 't Was eenen aart van krijgstucht onderworpen; 't verhoogmoedigde zich aan zijn hoofd den Groot-Heer te hebben, dienen bij zijne geboorte 'er in opneemt. Sultan MAHMOUD,

sterkte; 't militaire bewind neemt een einde; en de magt gaat over in de handen der *Uhlema's*, of luiden van de wet. Het is in dit corps waarin 't willekeurig gezag gevestigd is. Men zou kunnen zeggen, dat zo de godsdienst van MAHOMED de Ottomansche mogendheid gestigt heeft, 't deeze godsdienst is, die ze omverwerpt. Dit vordert eene verklaaring; laaten wij die van hooger opneemen.

De Kaliphen vereenigden, op 't voorbeeld van MAHOMED, den scepter en 't wierookvat. MOUD, na 't bloed van meer dan twintig duizend Janitzaaren vergooten te hebben, voerde in dit corps een abuis in, 't geen 't zelve voor altoos in die verneederding moet houden, waarin hij 't gebragt heeft. Deeze Prins gaf den Janitzaaren vrijheid 't beroep der wapenen te mogen paaren met eenige hanteeringen. 't Gevolg hiervan is geweest, dat alle de werklieden van Constantinopolen en der groote steden Janitzaaren geworden zijn, en dat de soldaaten van dien naam zeer bezwaarlijk te verzamelen zijn.

vat. Is 'er eene magt, meer geëerbiedigd, beter gevestigd dan die wier grondsteen de godsdienst alleen is? De Kaliphen scheenen hun gezag van God zelven te ontleenen. Men heeft moeite om te begrijpen waarom de eerste Ottomannen (36) die de Kaliphen afzetten, den Opper-Priester van den Prins scheidden (37), 't was niet uit onkunde

(36) Deeze prinzen waren, overeenkomstig de Turksche jaarboeken, te weinig geletterd, om 't opperpriesterchap te oefenen. Deeze reeden is mijns oordeels niet voldoende. Ik zie niet dat de Turksche Mijter veel geleerdheid vordert, en de Sultans moesten ze genoeg bezitten, terwijl zij gevangen in den leertijd der regeering zijn, om texten van den Koran aan te haalen en te verklaren. In 't getal der Vorsten die den Ottomanischen throon besteegen, heeft men geletterden gevonden, en die eene manier van welsprekendheid bezaten.

(37) Ieder Mahometaansch vorst hadt een Opperpriester, onder den naam van Mufti, en eene geestlijkheid onder den naam van *Uhlema*.

de van den invloed des Godsdiensts op de foldaaten en op de geestdrijverij. Alle acten, die van den throon komen, draagen 'er 't zegel van. Zij moeten de goedkeuring van den Mufti hebben (38). Voortijds was 't alleen uit staatkunde en *pro forma*. Thans is deeze afhankelijkheid weezenlijk. Toen de Otomansche Vorsten eerbied en schrik inboezemden, zo lang 't zwaard der willekeurige magt in de hand des Soevereins was, altoos gereed om te slaan, waren de Mufti's de blinde en gehoorzaame werktuigen van alle de bevelen des Sultans. Men ziet niet dat de *Uhlema's* 't hoofd boven gestookten hebben, tot aan de regeering van MAHOMED IV. Toen lieten zij 't vaandel van MAHOMED

(38) Men noemt deeze uitwijzingen *Fetva's*. Met zijne hand zet hij aan den voet van 't request 't geen men hem in schrift presenteert, *olour* of *olmaas*, 't is mogelijk, of 't is onmogelijk.

MAHOMED (39) uitbrengen, waarvan zij de be-
waarders zijn, met oogmerk om een oproer te
dem-

(39) In tijd van oorlog, wanneer de Groot-Vizier
aan 't hoofd des legers uit Constantinopelen vertrekt,
op 't oogenblik als de Mufti 't vaandel van MAHO-
MED overleevert, en zijnen bijstand inroept, de ver-
vloeking over alle de ongeloovigen uitspreekende,
alsdan ontsteekt de geestdrijverij alle de gemoederen.
Mannen, vrouwen, kinderen worden woedend. Zij
brengen alle de kristenen, die hun op dat oogenblik
voorkomen, om. 'Er vallen ijselijke toneelen voor.
De Emirs speelen 'er de voornaamste rol in. (Deeze
zijn afstammelingen van MAHOMED, welke men on-
derkent aan 't groene neteldoek, welk den tul-
band omringt. De nakomelingschap van den Propheet
is talleloos, omdat de dogters der Emirs deezen titel
op haare kinderen overbrengen. Men vindt ze in al-
terlei standen. Behalven deeze plechtigheid, die ver-
schrikkelijke gevolgen heeft, is de uittocht des Groot-
Viziers opmerkelijk door den stoet der handwer-
kers, als bakkers, schrijnwerkers, slotemakers, enz. die
voor 't leger uitgaan. Dit gebruik herinnert ons aan
de

dempen; zij bragten veel toe tot de onthooring van dien Vorst. AMURAT IV, misnoegd over den tegenstand, dien hem de Mufti boodt, deedt hem in een vizel stampen. Deeze Vorst, te gelyk een tijran en een fophist, was de uitvinder dier afschuwelijke straffe; om dat de Koran verbiedt 't bloed der luïden van de wet te vergieten.

Dit corps heeft behendig zijn voordeel weeten te doen met de verdeeldheeden des keizerrijks, met zijn buitenlandsch verlies, de zwakheid en nietigheid zijner Soevereinen, in één woord met 't lafhartig en noodlottig voorbeeld, 't geen de Sultan ACHMED III aan zijne opvolgers gegeven heeft, met de eerste optehouden van aan 't hoofd zijner troepen te marcheeren, om een masfa van overheerschend geweld, 't
geen
de instelling van een militaire mogendheid en doet
ze herleeven.

geen zich dagelijks versterkt, te formee-
ren.

Zo men gadeslaat de staatsgesteldheid des Keizerrijks, zal men mischien verwonderd zijn, dat de *Uhlema* niet vroeger verkreegen heeft de overmacht, die zij geniet. De Koran is tevens de Bijbel en 't Wet-boek der Turken. De eerste plaatzen in de Divan worden bezeeten door de luiden van de wet (40). De leden van de *Uhlema* zijn de

(40) De Mufti en de Cadi-el-askers (de-rechters over 't leger) zitten in de divan. De Mufti volgt den Groot-Heer naar de armee. 'Er zijn twee Cadi-el-askers, een van Europa en een van Asia. Zij volgen, gelijk de Mufti, den Sultan in 't camp. Zo de oorlog in Europa gevoerd wordt, is 't eerste, die marcheert; voert men dien in Asia, zo is 't de ander. De hoofd-officier van Constantinopolen, dien men *Istambol Effendi* noemt, is een van de luiden van de wet. Twee zaaken betengelen hun gezag, de verkiezing en 't afzetten des Muftis, die van den wil des Sultans

de eenige buiten 't bereik der verbeurtverklaringen. De Sultan kan dezelve alleen straffen met bannissement; hun leeven en goed is buiten zijn bereik; zij laten hunne kinderen hunne rijkdommen na, gevoegd bij 't aanzien, dat gehegt is aan eene onafgebrookene opvolginge in de eerste posten van 't rijk. Dit corps alleen zweemt 't meest naar den in Turkijen ongeenden adel. De *Uhlema* is den Soeverein zo geducht geworden, dat zij hem in zijne eige residentie opgeflooten en gevangen houdt. Sultan MUSTAPHA III. wilde te vergeefs in den laatsten oorlog zich aan 't hoofd zijner troepen stellen; hij vondt de *Uhlema* altoos in den weg en kon 'er zich niet van ontdoen." GUYS, tom. 3. p. 43.

Om tans afhangen. Alle, die na 't Opper priesterchap staan, houden 't onder de *Uhlema's* natuurlijk met den Keizer".

Om dit corps onafhankelijk te maaken, zijn aan 't zelve groote voorrechten toegekend; de hoogfte straf, die de Sultan deszelfs leden kan aandoen, is ze in ballingschap te zenden. Hun leeven en hunne goederen zijn buiten zijn bereik. Hun getal beloopt, zo als mij een der *Uhlema's* zelve zeide, op ruim tachtig. Om in 't zelve te worden opgenomen, moet men verscheidene jaaren de lesfen der *Turksche* Hoogleeraars (*Muderis*) op hunne hooge scholen (van 't een en ander hierna breeder) bijgewoond en proeven van bekwaamheid in de *Turksche* en *Arabische* taalen, als ook in de kennis van den Koran gegeven hebben.

Uit dit kweekschool komen daarna de *Cadi's* of rechters, de *Moullahs* of opperrechters, de twee *Cadi-al-eskers*, hoogste rechters, van Europa en Asia, de *Stambol-Effendi* of hoofd-officier van Constanti-

popolen, de *Mufti*, die zo veel als Opperpriester en Rijks-kancelier is.

Daar nu den Muzulmans de Koran even zo heilig is, als den Kristenen 't N. T., daar 't zelve gelijkelyk het godsdienstig en burgerlyk wet-boek van dit volk is, daar 'er een corps van luiden van de wet is, met den *Mufti* aan 't hoofd, aan 't welk de uitlegging van dit boek toekomt, zo is 't zonneklaar, dat de *Turksche* regeeringsform niet despotisch, maar theocratisch is.

„ Deeze theocratische regeering is een
 „ groote hinderpaal voor de willekeurige
 „ regeering des Soevereins, en belet hem
 „ inbreuk te maaken op de wetten en rechten der natie. Zij beteugelt en overweldigt voor een groot gedeelte de grillen en woestheid van den vorst, onderworpen aan de Muzulmansche wetgeving, waaraan hij zich bij plechtigen eede verbindt, wanneer men hem 't zwaard aan-

„ gordt, eene plechtigheid, die op t zelve
 „ uitkomt als de krooning der koningen in
 „ Europa. Hier aan moet men dank wij-
 „ ten, dat, zo de orde en 't bestier van
 „ den Sultan niet overeenstemmen met de
 „ theocratische wet, zo dezelve, door 't
 „ despotismus, 't nationaal systema, en de
 „ rechten van den godsdienst verbrijzelen,
 „ de *Musti* zich daartegen wederzet bij re-
 „ monstrantie; en na drie aanmaaningen,
 „ gedaan in naame des volks en der wet,
 „ verklaart men hem een ongeloovigen, en
 „ onbekwaam tot de regeering. Van dat
 „ oogenblik is hij van de Keizerlijke waar-
 „ digheid vervallen; men zet hem plech-
 „ tig af, men neemt hem gevangen en
 „ zomtijds brengt men hem ter dood (41).

„ Dit

(41) „ Wij zetten hier letterlijk over (zegt de
 „ Fransche Vertaaler) het Italiaansch oorspronkelijke;
 „ maar wij veroordeelen openbaar deeze spooreloos-
 „ heid

„ Dit voorbeeld leveren ons de Ottoman.
 „ sche historiën op in OSMAN II, MU-
 „ STAPHA, IBRAHIM EN MAHOMED Sul-
 „ tans.” (42).

„ Wan-

„ heid der volkeren, en dien geest van opstand, wel-
 „ ke hen 't juk van 't gezag des Soevereins doet af-
 „ schudden”. Hier was ik op 't tipje, om mij tegen
Monsieur Cournand moeilijk te maaken; en ik
 zou 't zeker gedaan hebben, had ik mij niet herin-
 nert de gezegden van H. GROTIUS *de Jure Belli &*
Pacis libr. I. cap. III. n. VIII, waarvan 't opschrift
 is: *Refellitur sententia, quæ statuit summam potestatem*
semper esse penes populum; et solvuntur argumenta: en
n. IX. Refellitur sententia, quæ statuit semper mutuam
subjectionem regis et populi: uit de lectuur van dit
 gansche hoofdstuk is 't mij met verwondering en
 weêrzin gebleeken, dat deeze groote man, wien ik
 meer verëerd heb, dan ik 't op dit oogenblik doe,
 (doch

(42 *De la Littérature des Turcs, par l'Abbé TODE-
 RINI. 3. vol. Paris, 1789.*

„ Wanneer eindelijk de onderdrukking te
„ zwaar

(doch wiens erkende verdiensten echter boven mijn lof zijn, wiens werk jaaren noch pronken zal in de boekerijen; wanneer dit boekje mischien, hier of daar op een onaanzienlijk stalletje, in reegen en wind, voor een dubbeltje onder een hoop theologische voddens te koop zal leggen) doorgaans de voorstander is eener blinde gehoorzaamheid van de onderdaanen jegens den Soeverein, wien hij geneegen schijnt te zijn eene goddelijke commissie te geeven (*). Mijsn bedunkens,

(*) *Licet homini cuique se in privatam servitutem cui velit addicere, ut ex lege Hebraea & Romana apparet: quidni ergo populo sui juris sit et se unicuiquam, aut pluribus ita addicere, ut regendi sui ius plane in eum transcribat, nulla ejus juris parte retenta? Daaron niet, omdat zo eene vrouw b. v. haare vrijheid kan verkoopen, zij niet verkoopen kan die der vrucht, die zij bij zich draagt: ten zij de menschen reedenlooze beesten zijn, gelijk aan 't hoornvee. 4. *Addo quod sicut Aristoteles dixit quosdam homines natura esse servos, id est ad servitutem aptos (daaron toch niet NATOS?); ita populi quidam eo sunt ingenio ut regi quam regere norint rectius.**

Alterum argumentum sumunt ex dicto philosophorum, regimen

„ zwaar wordt, vinden zij ligt een hoofd;

„ de

kens, aan welk ik nogtans den lezer niet raaden zou 100 fl gezags te hegten, is 'er geen andere regeerings - form rechtvaardig; dan die, welke steunt op een verdrag tusfchen 't volk en hem of hen, die 't regeeren; een verdrag, waarbij 't volk zeker zich 't recht voorbehouden heeft, bijaldien hij of zij tegen 't hoofdoogmerk van dit verdrag, de gelukkigmaakinge des volks, handelt, en dus 't zelve 't eerst verbreeken, ook van zijn kant 't als verbrooken aantemerken. Voor

't ove-

omne eorum qui reguntur, non qui regunt causa esse paratum: unde fequi existimant ex finis nobilitate, eos qui reguntur superiores esse eo qui regit. Sed nec illud universaliter verum est &c. —

At in imperiis, quia progressus in infinitum non datur, omnino in aliqua aut persona, aut cœtu consistendum est, quorum peccata, quia superiorem se judicem non habent, Deus sibi curæ peculiari esse testatur, qui ea aut vindicat, si ita opus judicis; aut tolerat in poenam aut explorationem populi. — „ In the general order of Providence, princes and tyrants are considered as the ministers of Heaven, appointed to rule or to chastise the nations of the earth”, zegt GIBBON Chap. XX, en zo hij regt heeft, worden de vorsten zo beminlijk als de scherprechter.

„ de luiden van de wet en 't leger veree-
„ nigen zich met 't volk in hun gemeen
„ be-

't overige geeve ik deezen beroemden man zeer ge-
willig toe 't gevaar, welk 'er in steekt 't volk dit
voorrecht in handen te stellen, principaal wanneer 't
lang aan eene blinde gehoorzaamheid gewend is ge-
worden. 't Geen wij beleefd hebben, beleeven, en zul-
len beleeven, getuigt 'er van. Iedereen zal 't zelve ('t volk)
raaden met zeer veel omzigtigheids, en niet dan in
den uitersten nood 'er gebruik van te maken. te meer
daar de burger-oorlogen meenigmaal op een staat van
zaaken uitloopen, slimmer dan die was, waarom men
ze begon: even als in de oorlogen tusſchen enkele
perzoonen en de daaruitspruitende tweegevechten, de
beleedigde partij, gedwongen door eene zo ongerijmde
als tijrannieke opinie, een *point-d'honneur*, tot 't
vorderen eener zogenaamde ſatisfactie, in plaats van
dezelve wegedraagen, een ſchop, trap, klap, kink,
houw, ſteek of ſchot bekomt; zo meenigmaal die
beleedigde partij te doen heeft met een kneevel van
meer brutaliteit, ſterkte en behendigheid. — De
waereld, niet de natuurlijke, is een groote *list gaa-*

„ belang, en zetten den onderdrukker
 „ af; maar plaatzen altoos op den throon
 „ den wettigen opvolger.

„ En dit enkel ontwijfelbaar gebruik,
 „ om den *wettigen opvolger* te neemen,
 „ toont

ren gelijk; pluist men de draaden aan de eene zijde
 uit elkaër, 't is meest ten koste eener grooter ver-
 warringe aan een andere zijde; wil men ze met ge-
 weld ontwarren, zo breekt men 'er de helft van. —

Voor 't overige zijn de politieke ligchaamen de dierlijke
 gelijk, waarin men voortleeft met oude *corrupties*,
 om welke in den grond te geneezen men den geheee-
 len staat in den grond zoude arbeiden. C. TACITUS
 heeft 't zelve reeds geraaden: *Quomodo sterilitatem*
aut nimios imbres, & cætera naturæ mala, ita luxum
vel avaritiam dominantium tolerate. Vitiâ erunt donec
homines sed neque hæc continua, et meliorum interventu
pensantur.

Ik zal deezen uitstap, of liever deezen uitval beslui-
 ten met deeze aanmerkinge, die de schrijf. manier
 van H. GROTIUS mij heeft afgeperst:

Tot 't bijleggen der duistere geschil-stukken van

„toont dat zij de bekrachtiging van de wet
„zoeken.” (43).

Een ander bewijs van 't aanzien en gezag van de *Mufti* en *Uhlema's* en dus van 't *non-despotismus* des Sultans, is dat deeze geen vrede of oorlog maaken kan, zonder de eersten te raadpleegen, en van hen hierover eene wettige uitwijzinge *Fetva* af te vraagen. (44)

„Maar 't natuurlijk Recht, de Zede- of Staat-kunde te willen inroepen de Godgeleerdheid, ten einde uit die diepe en troebele bron een beslissend licht op te winden is, precies zo veel, als zich beide de oogen digt toe te knijpen, om beter te zien.

(43) PORTER *ibid.*

(44) *Le corps de l'Uhlema ou des Ecclésiastiques, a un tres-grand crédit dans l'esprit du peuple, qui s' imagine que tout ce qui en vient, a reçu son approbation préalable du Fetva. Si donc vous les voyez se joindre aux gens de guerre, et se déclarer avec eux contre quelque entreprise, soyez sûr qu'elle ne passera jamais.* CANTIMIER tom. III. p. 490. — *Le Mufti est*
chai.

„ Maar dat de Sultan zelve zich gebon-
 „ den reekent aan de wet (zegt dezelve Heer
 „ J. PORTER, die vijftien jaaren als En-
 „ gelfche Ambafadeur bij de Porte gerefi-
 „ deert heeft,) blijkt uit deszelfs handel-
 „ wijze; want bij 't maaken van een trak-
 „ taat, bij 't aangaan van een oorlog, bij
 „ 't ftraffen van overtredingen tegen hem
 „ zelve begaan, of door luiden van groot
 „ aanzien in zijn dienst, vervoegt hij zich
 „ tot de *Musti*, om zijn *Fetva*, zijn goed-
 „ dunken, zijne uitwijzinge tot bekragtigin-
 „ ge van de wet.

„ Nu is 't waar, dat zo wel als hij (de
 „ Sultan) den *Musti* aanftelt, hij hem ook
 „ af-

*choisi parmi les Cadilesquers, par la faveur du Sultan,
 et encore plus par celle du Vizir; et lorsque ces deux
 Grands Officiers sont unis, ils peuvent, comme je le
 dirai ci-après, faire la loi au G. Seigneur lui-même.*
 MARSIGLI p. 19.

„ afzetten en in ballingschap zenden kan,
„ 't ergste dat hij te vreezen heeft. Even
„ waar is't, dat veele van hen (de *Mufti's*)
„ zich in verscheide regeeringen tegen den
„ wil des Sultans dadelijk weêrzet hebben:
„ en dat hij nogtans niet onmiddellijk dee-
„ zen weêrstand heeft durven wree-
„ ken”.

„ Men leert den *Turken* van de vroegste
„ jeugd af, dat zo de Soeverein zodaa-
„ nig is door een goddelijk recht, 't zelve
„ gevestigd is op den *Koran*; dat hij als zo-
„ danig aangesteld is door dat goddelijk
„ wetboek, waarin hij als een waar geloo-
„ vige zich kundig gemaakt heeft, en 't
„ welk hij wist, voor dat hij den throon
„ besteeg, 't zijn bestendige plicht te zijn
„ op te volgen: dat gevolglijk hij aan alle
„ deeze wetten even zo sterk gebonden is,
„ als zij 't zijn”.

MONTESQUIEU heeft zeer wel ingezien
't ver-

't vermogen van den godsdienst, om den wil des Sultans paalen te zetten. „ 'Er is „ evenwel nog eene zaak met welke men „ zomtjids den wil van den Vorst kan te- „ gengaan. Dat is de Godsdienst, — de „ wetten van den Godsdienst zijn een ver- „ heveners voorschrift, om dat zij, zo wel „ aan den Vorst, als aan zijne onderdaanen „ gegeven zijn” (45).

't Is met allen eerbied voor den be- roemden schrijver van de *Esprit des Loix*, dat ik mij hier gaa veroorlooven de volgen- de weinige aanmerkingen tegen dit werk, 't geen de bewondering der *Franschen* en de goedkeuring van andere natiën verkregen heeft: aanmerkingen door mijn tegenwoor- dig onderwerp, de despotieke regeeringsfor- men, aanleidelijk gemaakt. De liefde tot de
waar-

(45) De Geest der Wetten, Boek III. Hoofdstuk X. bladz. 94.

waarheid, een door den lezer zeker reeds opgemerkte afkeer tegen 't bukken onder 't gezag van wien 't ook zijn mag, en niet eene walglijke bedilzucht hebben ze mij afgetroont. Voor 't overige heb ik daar in 't geheel niet mede beëogd een beroemd werk, zeer verre boven mijne critique, in de algemeene en billijk verkreegene achting te doen daalen, maar mijne confraters auteurs omzichtig te maaken, in 't waagen van algemeene stelregels.

„ In *despotike* staaten in welke men, zo
„ als ik gezegd heb, zig niet bepaalt tot
„ het doen of laten van 't een of ander,
„ dan door de hoop op 't genot van de
„ aangenaamheeden van het leeven, heeft
„ de Vorst, die beloonen wil, niet anders
„ dan geld om te geeven, I. D.
„ bladz. 209.

Zo was 't den Heer M. onbekend, i. wat
in *Turkijen* de *sabels*, *kaftans* en eerepel-

zen

zen zijn, die de Sultan ter belooninge van bijzondere diensten uitdeelt.

2. Dat 'er geen land in Europa is, waarin de eere teekens, *decoratiën*, talrijker zijn dan in Rusland, zeker een *despotieken* staat. Men telt 'er twaalf diverse ridder-orden; en de ridders zijn 'er zo dik gezaaid, dat men ieder oogenblik 'er een op 't lijf loopt: zonder nu te spreken van alle die raadsheers, tijtels, van titulair-raad af tot werkelijken geheimraad toe, die alle enkel eere-tijtels zijn, waaraan *per se* geen geld verknogt is.

't Geen dezelve auteur, Boek III. H. IX. aantee kent over de noodzaaklijkheid der gestrengheid en 't bloedvergieten, wordt al wederom geloogenstraft door de ondervinding. Niemand kan de regeering van CATHARINA II. beschuldigen van gestrengheid. Daar de doodstraffen bij haar zijn afgeschaft, is dezelve veel zagter dan verre de meeste
an-

anderen. Dus is 't noch geene uitgemaakte waarheid: „ De gestrengheid in het straffen komt meer te pas in eene *despotieke* „ regeeringsform”. Id. B. VI. H. IX. Ook kan men de crimineele wetten der *Turken* van geene overgroote gestrengheid beschuldigen, zo min als die des Konings van *Pruisfen*.

Zo de Godsdienst den wil des Sultans bindt, doet hij 't zeker niet dien der Keizerinne van Rusland, die zeer wel weet waar Abraham de mostaart haalt. Zij heeft in dit en 't weinige werk, 't geen zij van de geestelijkheid maakt, en haar gerustheid, getoont, met deezen stand zijne vaste goederen te ontnemen. Zie. B. III. H. X.

Volgens denzelven auteur, B. IV. H. III. hebben de *Turken*, als leevende onder een despotieke regeering, dus slaaven zijnde, niet ééne deugd. 't Is hard! Verre de meeste reizigers erkennen hen voor luiden van *probiteit*. Zeker bezitten zij ten minste
de

de deugd van zedigheid en van stilzwijgendheid; maar deeze zijn 'er geene voor alle natiën. Even weinig algemeen waar is B. V. H. XV. 't gezegde omtrent de landdieverij, iets zeer zeldzaams in *Turkijen*.

„ In *despotieke* staaten voeren de vrouwen de weelde niet in, maar zij zijn daar zelve een voorwerp van weelde. Zij worden daar ten uitersten slaafachtig behandelt.” B. VII. H. IX. In *Rusland* hebben de vrouwen de weelde sterk ingevoerd; zij zijn 'er, buiten de lijfeigenen, geene slavinnen; in hoe verre zij 't in *Turkijen* zijn, is gebleeken.

„ Sterke vestingen zijn een eigenschap van monarchiën (46). In *despotieke* staaten is men voor dezelve bevreesd: men durft dezelve daar aan niemand toe-
„ ver-

(46) Alzo niet der republieken? Ik meende, dat wij 'er ook noch eenigen voor de vraag hadden.

„vertrouwen; om dat men te wel weet,
 „dat daar niemand den vorst, en den
 „staat bemint.” B. IX. H. V. Zo zijn dan
 Belgrado, Choczim, Bender, Oczakow gee-
 ne sterke vestingen! enz. enz. enz. (47)

B. IV. H. III. Over de opvoeding in
 despotieke regeeringsvormen houdt de heer
 DE MONTESQUIEU zich, als of hij onder-
 zocht, of de *Turken* verlicht (*éclairés*) kun-
 nen zijn. Zo hij zich herinnert hadt aan
 de gebeurtenissen, die in 't staatsweezen
 van zijn vaderland, even voor en in zijn
 tijd

(47) M. GUYS, vervoert door 't gezag van MON-
 TESQUIEU, en 't zwak zijner natie, om algemee-
 ne stellingen te waagen, herhaalt dezelve dwaalin-
 ge. „*Un Etat despotique ne peut avoir des fortifieres.*
 „*Jes. A qui oseroit-on en confier la garde?*” tom. III.
 p. 54. 't Is ellendig, hij hadt ze toch zelve ge-
 zien! De grenzen van Turkijen zijn daar, waar zij
 nodig zijn, door vestingen bewaard. 't Zelve is waar
 van Rusland.

tijd voorgevallen waren, indien hij 't daaruit opgemaakte *facit* van de magt der *Fransche* koningen, onverschillig 't zij wettig of niet, vergeleeken hadt met dat der Sultans, hij zou zich mischien min gehaast hebben, om de nationaale onkunde als een *adtributum esfentiale* van dergelijke regeeringsformen aan te neemen; waarvan 't onmiddelijk gevolg weezen zou, dat de *Franschen* niet verlicht zijn: een affront, 't geen niemand deeze zeker verlichte en in duizend opzichten zeer verdienstelijke natie zal aandoen.

't Gezag des konings van *Pruisfen* is voor 't minst zo willekeurig als dat des Sultans. Niemand zal echter ontkennen dat kunsten en wetenschappen in zijne staaten zo veel, zo niet meer (althans in de voorige regering) bloeiden dan elders. Zo derzelver licht min algemeen over *Rusland* verspreid is, moet dit, mijns bedunkens, daar aan geweeten worden, dat dit rijk zedert PE-

TER I. meest door vrouwen geregeerd is. Derhalven is 't gezegde: „ *à un maître ab-*
 „ *solu, qui ne connoît d'autre loi que sa vo-*
 „ *lonté, il faut un sujet qui obéisse aveugle-*
 „ *ment. L'instruction ne peut être que funes-*
 „ *te à un esclave. Elle n'éclaire que ses fers,*
 „ *et les fait peser sur son ame. L'ignorance*
 „ *est donc un vice nécessairement lié au Gou-*
 „ *vernement despotique,*” niet veel meer dan een cierlijke declamatie van den heer DE GUYS. Ik ontken niet dat verstandige luiden den despoot hinderlijk zijn; ik geloof 't tegendeel, en houde 't daarvoor dat de tegenwoordige omwenteling in *Frankrijk* de oogst is van 't geen verscheide staatkundigen zints 50 jaaren gezaait hebben in hunne schriften over de rechten der menschen. Maar omdat 't helder licht der reden en gezond verstand den oogen des despoots haatelijk is, daarom volgt noch niet, dat het 'er niet schijne.

En

En zelf is dit mijn eige zeggen overdreven en stroomt niet precies met de waarheid. Want wie is zo onkundig dat hij nimmer heeft hooren spreken van alle de moeite, die de *Russische* Keizers en Keizerinnen zich gegeven hebben, om kunsten en wetenschappen in hun rijk te doen bloeijen, welke groote zommen de anders niet spilzieke PETER I. heeft aangewend, om een academie van geleerden (eene academie, die ik altoos in mijn geest bij eene menagerie van vreemde gedierten heb vergeleeken) in zijne hoofdstad op te richten; dat de regeerende keizerin CATHARINA ALEXIEWNA een zomme van 7,000 roebels, omtrent f 14,000 jaarlijks heeft vastgesteld, om daarvoor de beste werken in 't *Russisch* te doen overzetten: om nu van een geheelen zwerm van gestichten ter verbetering der opvoedinge en opklaaringe des volks niet te gewaagen. Wat zal men hier uit opmaaken? niets

anders dan dat de souverainen menschen en dus *inconsequent* zijn. Nu weder tot de *Turken*.

Hunne jaarboeken bevestigen onze meening omtrent 't *non-despotismus*. De *Kislar-Agha*, of 't hoofd der zwarte gesneedenen, is iemand, die altoos veel vermogen heeft aan 't hof van den *Turkschen* Keizer. Niemand hadt 't in langen tijd meer dan BEKIR-AGHA, in de regeering van MAHMOUD, die ACHMED III, in 1730 afgezet, opvolgde. Zijn raazende drift was na diamanten en rijke kostbaarheeden. Om hier toe te komen, waren hem alle wegen onverschillig, veroorloofde hij zich de ergste gruwelen. Toen dezelve 't volk ondragelijk geworden waren, voegde zich de Mufti kloekmoedig tot den Sultan, lei hem 't onrechtvaardig gedrag van zijnen gunsteling voor oogen, vroeg recht, en verklaarde dat bij weigering van dien hij gevaar liep den troon te verliezen: 'er bijvoegende, dat zo de Sultan hem

hem BEKIR-AGHA niet wilde opgeeven, hij verzocht om ontslag van zijn post, ten einde liever als een partikulier getuige te zijn der schrikkelijkste gebeurtenis, den val van zijn vorst, dan als hoofd van de wet genoodzaakt te zijn 'er in te stemmen.

In weêrwil van al zijn tegenspartelen was MAHMOUD gedwongen den *Kislar-Agha* ter dood te veroordeelen. Men kan zich een denkbeeld maaken zijner knevelarijen, uit zijne in beslag genomen goederen, die f 44,000,000 bedroegen. „ De Muf-
„ ti en de Uhlema's, die de wet in han-
„ den hebben, zijn vermoogend, en heb-
„ ben veel heerschappij over den geest
„ des volks; zodat als zij zich vereeni-
„ gen met 't leger, zij alle onderneemin-
„ gen kunnen keeren. Men kan de Uhle-
„ ma's in ballingschap zenden; maar hunne
„ goederen kunnen niet verbeurt verklaart

„ worden, en noch veel min kan men
„ hen doen sterven” (48).

„ De wet van den Koran, zo wel als
„ de constitutie van 't Ottomaansche Kei-
„ zerrijk, verbiedt 't ter dood brengen van
„ een Moullach en noch veel meer van de
„ Musti. De grootste straf van 't ligchaam
„ der *Uhlema's*, van de luiden van de
„ wet, van een Cadi, strekt zich niet ver-
„ der uit dan tot een bannissement.” (49)

In den voor laatsten oorlog wilde Sultan
MUSTAPHA, een vorst van een sterk en
niets min dan buigzaam karakter, zich in
perzoon aan 't hoofd zijner legers zetten.
Doch hoe ongaarne ook, was hij echter ge-
dwongen 'er van aftezien, en voor de mee-
nigvuldige representatiën der luiden van de
wet te wijken.

Dat

(48) Toderini tom. I. p. 37.

(49) CANTIMIR, *Histoire de l'Empire Ottoman*,
tom. 4. p. 397.

Dat de Groot-Heer geen despotieke magt kan uitoefenen over zijne onderdaanen, blijkt noch uit de geheiligdheid hunner eigendommen. In 't jaar 1755, brandde de Porte, dat is de bewaarkamer van alle de rijks-archiven, tot den grond toe af. Ten einde in 't vervolg dergelijk ongeluk voortekoomen, besloot men bij 't opbouwen, rondom 't zelve eene ledige plaatze te laaten. De eigenaars der huizen, die ten dien einde moesten afgebrooken worden, lieten 't zich gevallen ze te verkoopen. Een eenige vrouw bleef, naar de slijfhoofdigheid, oude vrouwen niet zeldzaam eigen, onverzettelijk en wilde haar huis niet afstaan; de Sultan, offchoon hij 't haar tien dubbeld betaalen wilde, kon 'er haar niet toe dwingen (50).

De Sultan, aldus beperkt in zijn gezag door den *Koran*, dien hij bij de aanvaarding

M 5

zij-

(50) PORTER *ibid.*

zijner regeering bezweert, een scheen-
schroef, die men hem des te naauwer aan-
zet, naarmate de Muzulmans haare wetten,
zo a's gezegd is, voor goddelijk houden;
nagegaan en bewaakt in zijn gedrag door
de Mufti en Uhlema's, die dit met des te
meer vrijheids kunnen doen, naarmate de
Sultan, zo als gebleeken is, hen weinig
deeren kan, regeert zijne onderdaanen
met 't gezag en in de form van een militair
opperhoofd, van een *generalissimus*. De
Koran kan als een artikel-brief worden aan-
gezien, en 't *Turksche* rijk als een militair
gouvernement. Even nu als 't opperhoofd
van een leger over leeven en dood, rijk-
dom en armoede, eer en schande van een
individu door zijn stem alleen beschikt, al-
zo doet ook de Sultan. Gelijk de *generalis-*
simus, hoe *superlativissimus* ook zijn gezag zij,
door de kriegsartikelen gebonden is, zo is
't ook

't ook de Sultan door den *Koran* en noch meer door zijne uitleggers.

Nu behoeft men maar eene kleine maat van waereldkennis, om te weeten hoe de meerderheid en invloed van den chef aanleiding geeft, dat hij zich zelven en de krijgswetten vergeete, en zich onrechtvaardigheeden en *pasfe-droits* veroorloove, welke de ondergestelde uit égarde duldten.

Zo is de zaak al wederom met den Sultan gesteld. Maar zo haast zijne regeering te zichtbaar en te lang een inbreuk maakt op de rechten der *Turksche* onderdaanen, door 't verkragten der bezwooren wetten, zodra hij den boél te veel op haren en snaaren stelt, zo wordt zijn proces schielijk opgemaakt, en neemt dit treurspel een einde.

Alhoewel nu al ook de *Turksche* Keizer, bijaldien hij een tijran is of tijrannieke ministers heeft, bijaldien hij de bezwoorene grond-

grondwetten, in gevaar van zijn leeven met voeten treedende, deeze of geene zijner onderdaanen 'er 't ongelukkig flachtoffer van wordt, zijne bezittingen blijven des niettemin geheiligd.

Van waar dan, vraagt wel iemand, alle die confiscatiën van de nalatenschappen der pacha's. Met deeze en met de Groot-Vizirs is 't een bijzonder huishouden. Deeze weeten vooraf bij 't aanvaarden van den dienst des Sultans, dat bij hun overlijden hunne nalatenschap aan de keizerlijke schatkist ten deel valt (51). Maar de bezittingen van
par-

(51) „ *Those who are directly employed in his ser-*
 „ *vice, and those less immediately so; for example*
 „ *the officers under pashaws in distant provinces,*
 „ *know that they hold their offices on a kind of feu-*
 „ *dal tenure: they notwithstanding eagerly solicit and*
 „ *contentedly accept them on that condition, submit-*
 „ *ting, or it may be said, covenanting and agreeing,*
 „ *that he should inherit at their death*”. PORTER,
 vol. 1. p. 85.

partikulieren, die met den dienst des Sultans niet te doen hebben, zijn heilig.

De goederen der Groot-Vizirs en Pa-cha's zelfs zijn buiten bereik der keizerlijke confiscatiën, of eenige beslagneeminge, bij form van geldboete, of uit welken hoofde en van wien 't ook zijn mag, zodra dezelve *vacuf* gemaakt zijn. 't Zelve bestaat hierin. Bij voorbeeld ik bezit (de lezer begrijpt wel, hoop ik, 't is eene onderstelling) ik bezit aan vaste goederen een kapitaal van hondert duizend ducaaten. Op deeze hypotheek neem ik van eenig Mosquee of godsdienstig gesticht een klein kapitaal, waarvoor ik daaraan een zeer kleine rente betaal: op deeze voorwaarde, dat nadat mijne familie in den rechten lijn zal weezen uitgestorven, dit goed aan die Mosquee of dat gesticht vervalle.

Deeze bezitting wordt alsdan zo heilig,
dat

dat geen Sultan of rechter daaraan immer heeft durven raaken.

De Heer PORTER merkt op dit artikel aan: „ De *Jooden*, 't is waar, zijn van „ eenige mosquees uitgeslooten, wjl 't „ uit de kerkboeken bleek, dat in geen „ hondert jaaren aan dezelve één éénig „ erfdeel vervallen was: waaruit de *Tur-* „ *ken* beslooten hebben, dat de rechte „ lijn der zoonen *Abrahams* onuitsterflijk „ was”.

Voor 't overige wordt van alle die zogenaamde meenigvuldige rechtspleegingen en confiscatien in 't kristenrijk veel meer geschreeuws gemaakt, dan 'er indedaad aan is. En wanneer zulks geschiedt, behoorde men, voordat men alle dergelijke verteltjes voor contante munt aanneemt, eerst te onderzoeken wat 'er op den bodem van de zaak legt.

Twée dergelijke historiën zijn 'er geduurend

rend mijn verblijf in de *Turksche* hoofdstad voorgevallen, die veel geruchts gemaakt hebben, en waarvan ik een woord spreken zal, in 't geval geweest zijnde daaromtrent eenige partikulariteiten te verneemen.

Kort na mijn aankomst in *Constantinopelen* valt de *Capudan Pacha* of Groot-Admiraal HASSAN PACHA aan een zwaare long-ontsteeking ziek. Zijne hooge jaaren, de heftigheid der toevallen, en 't verval der levenskrachten deden een *Joodschen* artz van *Padua*, met naame TREVES, met veel waarschijnlijkheid, voorspellen dat de dood voor de open deur stondt.

Om zich bij den toen regeerenden Groot-Vizir HALIL PACHA aangenaam te maaken, haast hij zich hem deeze tijdinge te brengen. Deeze Groot-Vizir, wiens goede hoedanigheeden door een kanker van geldgierigheid verdonkert wierden, ijde om

al-

alle de paleizen en huizen, (de lezer moet weeten dat de Capudan-Pacha een schatrijk man is) niet alleen te doen bezetten met wachts, en ook zelfs te doen verzeegelen; maar, ziet! ten bewijze dat 'er geene kitelachtiger zaak is dan de geneeskundige prognosticatiën, wat gebeurt 'er? in plaatze van te sterven, zo als hij behoorde te doen, herstelt de oude admiraal.

Daar nu de Groot-Vizir zelve zijn creatuur was, en aan hem zijn geheel fortuin te danken hadt, was zijne wraak, zo niet billijk, verschoonelijk. HASSAN PACHA, die alvermogend het gansche *Turksche* rijk regeert met even zo veel geweld, onmogelijk meer ten nadeele, en denkelijk met min verneederling voor de grooten des lands, als nu de Prins POTEKIN Rusland beheerscht, (de goede hemel weet hoe!) lei den Sultan alle de onrechtvaardigheeden en knevelarijen, waar de Groot-Vizir geduu-

duurende achttien maanden zich aan hadt schuldig gemaakt, voor oogen; met dat gevolg dat hij afgezet, zijne goederen verbeurt verklaard, en daarna hem 't hoofd afgeslaagen werden. Dat nu deeze procedure vrij is van eenige onrechtvaardigheid, blijkt uit zijne in 18 maanden zamengeschraapte schatten, die ik op 36,000,000 piasters heb hooren begrooten, eene somme daar ik niet voor instaa — blijkt uit een wissel van 200,000 roubels aan hem door den *Russischen* Minister gepasfeerd, voor den formeelen afstand van de *Krim*: een staaltje van zijn hebzucht en landverraderije.

't Ander geval betreft den in *Constantinopolen* beruchten PETRAKI. Deeze was een *barataris* van den *Zweedfchen* Minister, uit wiens mond zelven ik gehoord heb, dat hij zich in de onmogelijkheid bevondt, om hem te beschermen, zo hem eenige onaangenaamheid bejegende: iets, dat zich liet

voorspellen uit zijn slecht gedrag, en 't in den wind slaan van den welmeenendsten raad dien hij hem meer dan zes maanden voor zijn ongeluk hadt gegeven. Deeze hadt zo niet 't eerste opzicht over, ten minste een voornaam deel in 't muntweezen, en alles wat daar aan vast is. Dit gaf hem geleegenheid zich schuldig te maaken aan 't verminderen der innerlijke waardije van de piaster en anderhalf-piaster stukken.

Zijne schatten hierdoor verworven, en veel wissel-affairen gaven hem grooten invloed in 't Serrail, en (waar is 't geld niet welkom en vermogend?) hadden 'er hem veel crediets doen krijgen. Zich zelve vergeetende, bemoeide hij zich met veele hof- en staatszaaken. Dit was 't geen hem, veel meer dan de munt-vervalsching 't leeven kostte.

't Ongeluk wilde dat de Capudan-Pacha, op dien tijd, een Dragoman hadt, MAVRO-

JE-

JENI, een *Griek* van laagen afkomst, thans Hospodaar van de *Wallachijen*, dien de oude admiraal tot deezen post bevorderen wilde. De post van Hospodaar of Prins van de *Wallachijen* en die van *Moldaviën* is eene belooning, waarmede men zedert overlang de Dragomans of Tolken van de Porte gewoon is te beschenken. 't Vooruitzicht op een zo vet brokje maakt, dat zij 't gevaar van omkoopinge, waaraan zij altoos zijn blootgesteld, daar alle de staatsgeheimen hun door de handen gaan, daar zij de brug van communicatie zijn tuschen de *Turken* en vreemde gezanten, getrouw weerstaan. Ook is men in de bestendige gewoonte alleen den oudsten en aanzienlijksten adel der Grieken 't Dragomanschap toe te betrouwen.

Dus kon de nieuwigheid, welke de Capudan Pacha wilde invoeren, de eersten van deeze natie, alle uit den aart trots en

heerschzuchtig, niet dan ten hoogste mis-
haagen. Van deeze laat onze PETRAKI
zich gebruiken, om door middel van eeni-
ge dames van 't Serrail den Groot-Heer
een geschrift in de hand te doen komen,
waarin MAVRO JENI direct, en de Capu-
dan-Pacha indirect van veele grove euvel-
daaden beschuldigd wordt: ten einde 't door
den admiraal gelegde plan te doen misfen.
Maar niet lang hadt de zwakheid des Kei-
zers geweeken voor de instantiën van HAS-
SAN PACHA, om hem zijn beschuldiger
aan te toonen, of PETRAKI was verloo-
ren. Op 't zelve oogenblik als de scherp-
rechter hem, op een der plaatzen van 't
Serrail, 't hoofd affloeg, reedt MAVRO-
JENI (vermoedelijk hadt men de oogenblik-
ken zo afgeperkt, dat dit zich zo moest
ontmoeten) van zijne inhuldiging als Hos-
podaar terug komende, 'er neven voorbij.

Deeze is de waare toedracht van de zaak.

Ik

Ik zoude 'er zo lang niet op hebben blijven staan, was 't niet dat Milady CRAVEN, uit wier pen men de verschte en dus ook de echtste berichten over *Turkijen* zou verwachten, 'er geheel anders van opdeunt. „ Een dag waarop de Ministers „ raadsvergadering houden, vraagen zij on- „ der verschillende voorwendzels, 't hoofd „ van PETRAKI; de Sultan brengt bij- „ zondere en meer sterke reedenen bij, om „ hem te redden; maar de Capudan-Pacha „ en zijne vrienden durven zeggen, dat „ zij niet uit de raadzaal zullen gaan, voor „ dat ACHMED (*wat is dit nu wederom* „ *voor een poespas!* ACHMED heeft tot in „ 1730 en ABDUL-HAMED in 1786 gere- „ geerd) de order geteekend heeft; en de „ noodlottige order wordt met de traanen „ in de oogen gëteekend; toen werdt ie- „ mand gelast te onderzoeken de papieren „ van een ongelukkigen, wiens doodvonnis

„ geteekend was, omdat hij zaaken met t
 „ Ottomansche kabinet te verhandelen ge-
 „ had hadt” (52).

Kort hierop laat deeze Dame volgen:
 „ hij (de Capudan-Pacha) is altoos gevolgd
 „ van een leeuw als of 't een hond was.
 „ Voor eenige dagen vergezelde hem de
 „ leeuw in de Divan (NB. de vergadering
 „ van de voornaamste leden van staat)
 „ maar de Ministers hadden zo een groote
 „ vrees, dat verscheiden 't vengster uit-
 „ sprongen, en dat een van hen schier
 „ den hals brak door te schielijk de trap-
 „ pen af te klimmen. Men liet den
 „ „ Groot-

(52) *Voyage de Milady Craven à Constantinople par la Crimée en 1786. Traduit de l'Anglois.* Ik ben geneegen te gelooven, dat 'er verscheiden fouten in de vertaaling — niet te vinden in 't oorspronkelijke — gesloopen zijn. Maar is 't wel genoeg, een blaauwen maandag in zo eene groote stad enz. geleest te hebben, om 'er met bevoegdheid van te kunnen spreken?

„ Groot Admiraal met zijn leeuw dien dag
„ alleen staatsvergadering houden” .ibid.p.108.

Ik heb op een gedeelte mijner wandelingen door *Natoli n* een reis-kameraad gehad, een jongen Engelschman, die een zeer groot liefhebber was van alles naauwkeurig aan te teekenen. Deeze jonge heer hadt de gewoonte zich altoos te informeeren bij den barbier, omtrent de bijzonderheeden van de plaats, en de antwoorden op honderd vraagen over zaaken, waaraan die eerlijke luiden nimmer dagten, godvruchtig op te teekenen. Oordeel welk eene fijne collectie dit moet gemaakt hebben! Daar nu deeze edele dame geen barbier beezigt, kan 't niet anders zijn, of deeze of geene vrolijke bol heeft haar Ed. Geb. deezen knap-uil aan den mouw gespeld (53).

Ze.

(53) Om 't noch gekker te maaken, zou de Heer
Graaf FERRIERES DE SAUVE-BOEUF 'er noch wel

Zeker heb ik den ouden admiraal meer gezien, dan haar Ed. Gebooren, maar nimmer gevolgd van een leeuw, ook zelfs dan niet, wanneer hij naar de Divan, niet zelfs wanneer hij naar 't Arsenaal ging. Hij hadt of heeft een jongen leeuw, die los bij hem in de kamer en om 't huis liep. Voorwaar eene vreemde en onvoorzichtige liefhebberij! Dan dit zal min ongerijmd of onvoorzichtig schijnen, wanneer men weet, dat zijn huis aan de overzijde van de stad, bij de Admiraliteit en Bagnio, op een uitsteekenden hoek naar *Galata* legt, alwaar zijne wooning, als een district apart maakt.

Ik heb getracht de *Turken* van woestheid, barbaarschheid en slavernij (54) vrij te

een tijge willen bijdoen. Z. tom. I. p. 104. —
„ *Perlectis, negligite multa. &c. &c.*

(54) 't Geen ik ginds en elders van de slaaven gezegd

te pleiten; ik meen betoogd te hebben, dat hunne regeeringsform verre is van dat te zijn, 't geen men gelooft, despotiek namelijk, en dat de verbeurtverklaaringen, die zo als men buiten 's lands meent, dagelijks aantal'en van *Turksche* en andere inwoners van dit rijk tot den bedelzak brengen, dat de vonnissen, die hen als om een haverklap ter dood verwijzen, in de daad, of veel zeldzaamer, of door herhaalde wanbedrijven der veroordeelden gerechtvaardigd zijn.

Mijne

zegd heb, is letterlijk waar; maar mijn gezegde zou onvolkomen zijn, ten zij ik 'er 't volgende noch bijvoegde: Voor het jaar 1760, of om die freek, hadden luiden van allerlei gezindheid de macht om slaaven te koopen. Zedert is dit recht hun ontnomen, met verlof nogtans om die slaaven, welke zij bezaten, te behouden. Den Turken staat 't zedert die verandering alleen rij ze te koopen. En deeze wet word meer slijpt onderhouden, dan veele wetten mischien in andere landen, gemaakt, men zou zeggen, alleen *pro forma*.

Mijne gezegdens, als komende uit den mond van iemand, die zekerentijd in dit land, met en onder dit volk geleefd hebbende, in de gelegenheid geweest is, zich 'er mede bekend te maaken, die om geene reeden hoegenaamd van partijdigheid te verdenken is, mijne gezegdens, vertrouw ik, zullen bij den onpartijdigen lezer eenigen ingang vinden, hem een weinig tot nadenken brengen, en hem de nadeelige denkbeelden van dit land en volk ontnemen.

Ten besluit van deezen bundel mijner aantekeningen, zal ik 'er een woord bijvoegen, om te toonen, waar die zo kwaade reuk van daan komt, in welken de *Turken* altoos geweest zijn. Behalven de minachting voor andere volkeren, welke ieder natiejegens eene andere natie uit de algemeene borst van den nationalen hoogmoed zuigt — behalven 't afgrijzen, welk den naam van Muzulman en Muzul-Vrouw een Kristen inboezemt.

zemt — behalven de vreemdheid der *Turkse* zeden en gebruiken, die andere volkeren van de *Mahomedaanen* afkeeren, is deeze verwijdering noch aan een ander beginzel, de *Dragomans*, te wijten. Dit is zo goed als 't eenige kanaal waardoor wij met dit volk gemeenschap hebben. Alle of verre de meeste *Dragomans* zijn *Raja's*, dat is, on-Muzulmansche onderdaanen van den Sultan. Deeze, veeltijds een hoop onkundige, bijgeloovige, zieleloze schepzels, zuigen met de borst een heimelijken haat tegen de *Turken*, een haat des te vergiftiger, naarmate zij dien moeten verbergen, en eene gedwongen vertooning van eerbied en onderdaanigheid maaken, die een *Raja* van den hoogsten rang beneeden den geringsten Muzulman stelt (55). Voor al dat lijden zoeken zij zich

(55) Zeker prediker, gebelgd over de fiere houding waarmee veele *Dragomans* in *Pera* daarheen treden, en kennende de snottelijke figuur, die zij bij de

zich te goed te doen, en 't hart op te haalen, zo dikwerf zich de gelegenheid opdoet, om iets haatelijks van de *Turken* naar 't *Kristenland* over te brieven, en ze zo leelijk als baarelijke duivels af te schilderen.

En hiermede eindige ik dit mijn pleidooi voor de zaak der *Turken*, en houde het voor gewonnen.

Cecini.

de *Porte* en *Turken* maaken, zei altoos bij 't aanbeveelen der *Kristelijke* needrigheid: *soyez humbles, comme un Dragoman à la Porte.*

DER.

DERDE BUNDEL.

Staat der Geleerdheid in Turkijen.

Ik heb noch niet waargenomen, zegt ROUSSEAU ergens, naar gis in zijne *Confessions*, dat de groote wetenschappen en geleerdheid de menschen zo uitneemend gelukkig maaken. Vermoedelijk sprak hij naar zijne eige bevinding. 't Is vreemd, dat een man, die waant de binnenste schuilplaatzen van zijn hart te doorsnuffelen en open te leggen, 't zelve zo weinig gekent heeft, dat hij de waare, de geheime beweeg-

weegreedenen, die hem tot die *Confessions* aanspoorden, voorbij gezien heeft, de zucht namelijk om zonderling te zijn, de drijfveër van de meeste zijner daaden. Aan deezē, aan zijnen menschen-schuwen, aan zijnen wantrouwigen, met zich zelven te veel ingenomen inborst was 't mischien te wijten, en niet aan de weetenichappen, dat hij zijne dagen min gelukkig gesleeten heeft, dan zijne groote talenten hem waardig maakten. Wat hiervan zij, dit houde ik voor zeker, dat men ook zonder weeten-schap niet ongelukkig kan zijn; en 't zoude mij niet verwonderen, dat het studeerend leeven niet was 't geen, waartoe ons de natuur bestemd heeft.

De *Turken*, die meestal met leezen en studeeren zich niet veel de harsfens breeken (56), schijnen van dit voorlaatste

(56) Daar 't toch waar is, dat niets bijna zo moei-
je;

zeggen een spreekend, een onwraakbaar voorbeeld.

Ik durve met des te meer vertrouwen deezen bundel mijner aantekeningen, over de *Turksche* litteratuur los maaken, naar maate ik met den lezer reeds voorzie, dat dezelve niet dik is.

Ψυχας Ιατρειον staat of stondt te *Zaandam*,
aan

jelijk is, 't geen de menschelijke vlijt n'et bereiken kan, daar de onkunde der Turken een paal is, die boven wa'er staat, kan ik mij niet begrijpen, hoe 't den Heer *TODERINI* in 't hoofd gekomen is de Turken voor zo weetgierig te houden (*). Ook is 't geen hij zegt van hunne geoefendheid in vreemde taalen overdreeven. Ik weet door zeer zekere ondervinding, dat een Turk, die eenige andere, behalven de Oostersche taal verstaat, een witte raaf is: offchoon ik wel geloove dat dit talent en de geleerdheid hun door den *Koran* niet verboden wordt, zo als men versp eijl heeft.

(*) Ibid. tom. 1. p. 4.

aan de straat, in groote vergulde letters, voor een boekvertrek. 'Er is inderdaad een weërgalooze overeenkomst tusfchen een bibliotheek en een apotheek; in de eerfte vindt men artzenijen voor de ziel, in de andere voor 't ligchaam. Beide hebben ze noch dit gemeen, *ut mole laborent sud.* Wat de apotheeken aangaat, hiervan overtuigd, is men reeds meenigmaal aan 't fnoeijen geweest, en een aantal van potjes zijn reeds ten vengfter uitgevlogen.

Met de geestelijke medicijnen, met de boeken, blijft 't noch erg gefield. In weërwil der verflindende kommenijen zijn wij 'er noch zo ellendig mede overkropt, dat iemand, die zonder leidsman uit al dit kaf 't goede, 't nutte en 't waare wilde ziften, niet klaar zou raaken, al leefde hij ME-THUSALEMS leeven.

Iets dat wij, iets dat onze nakomelingfchap niet ligt zullen beleeven, zou zijn,
dat

dat een dozijn der grootste vernuften in ieder vak zich vereenigden, om de waarheden, die 'er toe behooren, in haaren natuurlijken ketting te zamen te stellen, 't waare voor te draagen als waar, en 't waarschiynelijke, 't twijfelachtige, 't valsche als zodaanig, met bijvoeginge der wijze, waarop de menschelijke schrandtheid, of 't geval, dat is een zamenloop van omstandigheeden, die 't noch in onze magt is te doen daarzijn noch te voorzien, van de eene waarheid geleid is geworden tot de andere.

Zodra een dergelijke *Encyclopedie* eens vaerdig was, behoorde men niets zo *presfants* te hebben, dan onmiddelijk al ander geleerd gereedschap op een hoop te smijten, en zonder genâ of aanneeming van perzoon, 'er een *auto-da-fé* van te maaken.

Zo lang deeze justitie niet gehouden is, mag men altoos uitroepen: Gelukkige!

O

werf

werf gelukkige *Turken!* onder welke 't
schrijven geen broodwinning geworden zijn-
de, de boeken niet vermeenigvuldigt zijn
als 't ongedierte in uwe *Caravenserais!* twee
duizend is alleen derzelver getal! (57).

Ik zoude alhier van verre 't grootste ge-
tal den catalogus uit *TODERINI* kunnen
plaatzen: maar 't zou zo amufant zijn als
MATTHEUS I.

Schoon nu de *Turken* verre zijn van
weetgierigheid, vindt men in *Constantinopolen*
dertien openbaare boekerijen, die 't, even
zo als te *Parijs* en *Londen*, een ieder vrij
staat

(57) Twee duizend boeken! En in *Duitschland* al-
leen zijn, zegt men, 10,000 auteurs. *MARSIGLI*
verhaalt (*ibid.* p. 39.) een catalogus te bezitten van
86,000 auteurs in 't Arabisch, 't Perfisch en 't
Turksch; waarvan hij een copij aan den paus *CLE-*
MENT XI. gegeven heeft. Ik beken mijne onbe-
voegtheid *tantas componere lites*: maar is gis dat de
laatste meer misgetast heeft dan de eerste.

staat te bezoeken, raad te pleegen, en 'er raad van mede (*excerpta*) naar huis te brengen. XIII publieke boekerijen in *Constantinopolen*, en een der grootste, der rijkste, zeker de handeldrijvendste stad van *Europa* heeft 'er zo goed als niet ééne!

Men telt 'er elf hooge scholen, waarvan de oudste in 1453 opgericht is. Voor den brand van 1782 waren 'er 511 collegien en 1600 kleinere scholen (58). Dit groot getal zal minder verbaazen, indien men weet, dat de *Turken* nimmer eenig godsdienstig geslacht bouwen, waaraan zij niet een ander groot of klein voor 't onderwijs der jeugd hegten. Vraagt men mij nu naar de reeden, waarom met zoo veel hulpmiddelen, de *Turken* in de geleerde loopbaan zo veel posten achteruit

(58) Van dit alles kan men nader onderricht bekomen bij den Heer TODERINI, *ibid.*

uit zijn (59) zal ik 'er op antwoorden:
 Voor eerst de spraak, die men niet verstaan
 kan, zonder ook de *Arabische* en *Persische*
 te verstaan, en die dus zo moeilijk
 wordt

(59) Te onrecht beschuldigt men MAHOMED in
 zijnen godsdienst de beoefening der wetenschappen
 verboden te hebben (*): zo 'er al eenige teksten in
 den *Koran* staan, die 't studeeren afraaden, zou men
 ook wel eenigen in het N. T. kunnen vinden, die
 ons voor de philosoophen en filosofie schijnen bang
 te maaken. Voor het overige blij en luiden, die 't ge-
 loof en luiden die 't onderzoek preêken, zelden goede
 vrienden.

(*) „*Septimo dein seculo MAHOMED novam religionem con-*
didit, ex ipsis suis legibus inimicam bonis artibus, A. HAL-
LER prælect. in Inst. BOERHAAVII, tom. I. p. 34.” Maar
 't geen 'er onmiddellijk op volgt, wedspreekt dit zeggen,
 en komt juist ter staavinge van mijn gevoelen: „*Et brevi*
quidem nova secta Palaestina, Arabia, Aegypto, Assyria po-
tita est, linguamque suam Arabicam, sacram & literatam
prætulit omnibus, in eam transtulit optima veterum Græcorum
monumenta, eademque artes tradere coepit.”

wordt (60) dat een ordinair schoolier, en van een ordinair leeven, als in 't voorportaal der wetenschap blijft steeken. Ten tweede de hitte van 't klimaat, die de energie van de ziel, de halfarrigheid van 't karakter, nodig om bergen van moeilijkheden te oversteigen, ontspannende, ons meer aangenaam doet fluimeren dan leeven. Ten derde mischien een opvolging van Sultans, die op militaire verdiensten een hooger prijs stelden, dan op geleerdheid. De opvoeding der Sultans (61) voor zij den thron

(60) Alle menschen zijn zo vlug niet in 't leeren van taalen als de Heer B. DE T...

(61) Albier kan ik niet afzijn de nagedagtenis van den laatst overleeden Sultan ABDUL-HAMED de rechtvaardigheid te laaten wedervaaren, dat hij de gerste geweest is, die zijn Oomzegger (*), den thans rege-

(*) Dit woord is meer in N. dan in Z. Holland bekend, en wordt gebruikt, om te onderscheiden de betrekking, welke

throon besteigen, berooft hen van smaak tot studie, doet hen leeven in de onkunde der waardij van eenen opgeklaarden geest, kon hen onmogelijk op den inval doen komen verdiensten op te zoeken, aan te kwee-

ken geerenden SELIM, verre van hem, naar 't oud gebruik, in een bestendigen kerker op te sluiten, eene zo vrije opvoedinge gegeven heeft, als eenig erfprins zou kunnen wenschen. Ik weet niet waarom de Heer Graaf FERRIERES DE SAUVE-BOEUF van 't tegendeel gewag maakt. (tom. I. p. 21.) Mogt dit ten gevolge hebben, dat 't Turksch Rijk, zo vol van resources, van middelen van herstel, zich eindelijk eens in postuur zette, om de brutaliteiten van niemand te moeten vreezen!

Alle vrienden van recht en billijkheid, dus vijanden van geweld en onderdrukkinge, zullen, zonder aan godsdienstige begrippen te denken, mij dit helpen wenschen.

'er is tuschen Breedere- en Zusters- kinderen tot hun Vaders- of Moeders Broeders of Zusters, en die betrekking, welke 'er is tuschen die kinderen onder elkander.

ken en te beloonen. Nu! laauwe mecenaten maaken koude studenten, enz.

Dit zij genoeg, wat aangaat 't uitwendige des tempels der *Turksche* geleerdheid. Laat ons 'er eens ingaan. De godgeleerdheid, altoos zo delicaat als kraak-porcelain, en die zich overal vooraandringt, houdt hier de rechtsgeleerdheid aan de hand: dat is, gedebaarbariseerd, de *Koran* der Muzulmans is hun Bijbel en Wet-boek. — Iedere zaak, zegt men, heeft twee handvatzels; maar deeze heeft 'er wel zes. De meenigvuldigheid der gezichtpunten, waaruit deeze stoffe zich laat beschouwen, zou mij kunnen verbijsteren. Hoe belieft de lezer dat ik 'er over spreek, als een Jood, een Kristen, een Muzulman? Om geen jalouzij te verwekken, zal ik, als of ik uit de maan gevallen was, 'er eenige weinige reflectien over maaken, zonder te denken aan excom-

munication of kerkenban. Voor 't overige zal 't weinig gezegde zijn *sans consequence*, als gevloed uit de pen van iemand, die in 't geheel geen vaart loopt op zijne theologifche kennisfen, en die, schoon zijne opvoeding tot den geestelijken stand was aangelegd, min bekend is ('t is schande 't te zeggen!) met h. bladen, dan met de vermaakelijke van MIGUEL CERVANTES DE SAVEDRA. —

Toen MAHOMED begon te *propheteeren*, was de kristelijke godsdienst niets anders dan een vernieuwd, opgewarmd, verergerd heidendom, eene afgodendienst, een religie, alleen geschikt om haare priesters te mesten in luiheid en overvloed, verworven ten koste van 't zweet en armoede der door hen in domheid, slaafachtigheid en bijgeloof opgevoede gemeente. Zoude het onmogelijk zijn, dat MAHOMED een bijzondere bevoegtheid gehad heeft om ver-

re

re het volkrijkste deel van onzen aardbo-
dem tegen dergelijke pestilentie te beveili-
gen? (62).

't Vordert niet meer dan een kinder-stap
uit 't gereformeerd, (door gereformeerd ver-
ftaa ik, in mijne onnozelheid, al wat niet
katholijk is) kristendom over te gaan tot 't
Mahomedaanendom. Onwetenheid en heilige
ijver geeven der renegaaterij een afschuwe-
lijk aanzien. Zijn godsdienst af te zweeren,
J. C. te verloochenen, welke gruwel! Be-
daar godvruchtige, kristelijke, gemoedelijke
lezer! Een renegaat zweert zijn godsdienst
niet af. Hij behoudt zijn zelve kleet; hij
keert 't niet eens om; hij trekt 'er alleen
een

(62) „ MAHOMED qui eut l'adresse de s'ériger
„ en prophète, et put, par son génie autant que par
„ la terreur de ses armes, ramener des nations idolâtres
„ au culte d'un seul Dieu.” Z. *Memoires &c. du*
Comte FERRIÈRES DE SAUVE-BOEUF, tom. II.
p. 115.

een overrok over, om 't te bewaaren. Het is 'er zo verre van daan, dat (luister wel toe!) een Jood bij MAHOMED niet welkom is, tenzij door J. C., in 't *Turksch* ISSA, ingeleid, dien zij meê houden voor een propheet van de beste editie, op één' na.

Wat de zedeleer aangaat; alle, vertrouw ik, staan daarin gelijk, dat zij deugd en menschen-liefde preêken. En zouden de Kristenen tot een toets-steen durven nemen van de meerdere voortreflijkheid der leer de voortreflijkheid der leerlingen? Ik vreeze, dit mogt een misfelijk aanzien aan de zaak geeven.

Schoon de deugd zich zelve loone, hebben de staatkundigen de slimheid gehad 'er buitengewoone prijzen op te zetten. Welke verdient den voorrang, die kittelt 't instinct, eigen aan alles wat leeft, of die een ver-

vermaak belooft, dat veelen streelt, ettelijken onverschillig, eenige weinigen pijnlijk is?

Maar wimmelt de *Koran* (63) niet van
on-

(63) „De *Koran* is 't werk van een Nestoriaansch „ monnik, van den Israëliet Phineus en den Arabier „ Abdallah: dit is 't gevoelen der meest geachte „ Oosterfche kristenschrijvers”: zeker luiden van even veel gezag en onpartijdigheid als de Jooden 't zouden zijn in 't beoordeelen van 't N. T.

Abubeker is de geen geweest die den *Koran* bijeen verzameld heeft. Hij verdeelde denzelven in kapitfels en vaerzen. Men telt zeven hoofduitgaven van deezen Turkischen Bijbel, welken de uitleggers aanneemen. Van deeze zijn 'er twee te Medina, een te Mekka, een te Kouffa, een te Baslora en een in Syriën gemaakt. De andere uitgaaven hebben min gezags. Deeze zeven editiën verschillen onder elkander in 't getal der vaerzen; maar alle komen zij overeen in dat der woorden, bedragende 77, 839, en dat der letters, namelijk 324,015. S. E. De eigenlijke naam van Abubeker was Abdallah, d. i. dienaar des Heere. De andere beteekent vader der Maagd; daar
zij-

ongerijmdheeden? Ik zou denken ja. Zeker is 't bijzonder gelukkig, dat men die elders niet aantreft, al zegt men 'er ook met lantaarns na!

De Muzulmans hebben een onverwinlijke verachting voor de ongeloovigen! 't Woord *Dsjaur*, 't geen dit beteekent, is onder hen een schimpnaam. Of 't hun even weinig moeite kost als den kristenen de eeuwige verdoemenis over hunnen evenmensch uit te spreken, is mij onbekend: maar dit weet ik

ze-

zijne dochter Aischa 't eenigste ongehuwde meisje geweest is, waarmede MAHOMED zich in den eelt begaf. De andere waren alle weduwen. Abubeker was de eerste Khalif, d. i. stedehouder, opvolger. MAHOMED heeft hem vereerd met den titel van *Seddik*, d. i. getrouwen en echten getuigen, een eer-naam, dien de Muzulmans ook aan J. C., aan de H. Maagd en aan den aartsvader Joseph geeven. Zie over dit alles HERBELOT, *Bibliothèque Orientale*, pag. 18 en pag. 81. edit. in fol.

zeker, dat mijns vaders sterven niet by 't huilen van de honden is toegekomen.

De Muzulmans zijn de tolerantste menschen op den aardbodem, uit welk beginsel? Ik zou haast meenen, dat ze ons niet genoeg achten, om zich met ons op te houden.

Zij zijn naar de voorschriften van hun Bijbel gehouden de onrechtzinnigen te bekeeren. 't Is eene tastbaare ongegrondheid (schoon de Heer Baron DE TOTT ze niet getast heeft (64) die stelt dat ze de renegaaten zouden veraffschuwen. Zo zij 't doen, is 't niet, omdat zij renegaaten zijn, maar omdat zij, voor zij 't wierden, meest alle schelmen, den scherprechter uit de hand geslipt, en 't uitvaagzel van 't menschdom zijn.

Voor ik van dit artikel aftappe, zal ik noch aanmerken, een verkeerd begrip van 't on-Muzulmansch publiek op 't stuk der be-
(64) Gedenkschriften, I. Deel, bladz. 23.

besnijdenisse. Verleid door 't geene bij de *Jooden* geschiedt, meent 't doorgaans, dat dit eene heilige plegtigheid, een aart van bondzegel is, dienend om de *Turken* in hun geloof intelijven. Dit alles is abusief. Men kan een waar geloovig Muzulman zijn, zonder deeze ceremonie ondergaan te hebben. Daar dezelve altoos met eenige onkosten (de priesters doen niet veel gratis) vergezeld gaat, treft men arme Muzulmans, die men van de kristenen niet zou kunnen onderscheiden. Des kundigen zeggen dat de *circumcisie* door MAHOMED meer aangeraden, dan bevolen is. Dit wordt waarschijnlijk, als men nagaat, dat dezelve den *Turken* eerst, wanneer zij omstreeks de acht jaaren bereikt hebben, geadministreerd wordt. Was 't nu de leer des *Korans*, dat de man zijne zaligheid niet koopen kon, als ten koste van zijn *præputium*, (een deel, waarmede 't de natuur behaagt meer dan met

met eenig ander deel te speelen, ten minste in de oogen des waarneemzielen *DRAKE*, die beweert — zie de *Encyclopedie* op dit woord — dit geöbserveerd te hebben: ik wenschte wel eens te weten bij welke occasien?) zou dezelve zeker zo spoedig als mogelijk verricht moeten worden, uit vreeze voor een onbesneeden afsterven.

Deeze ceremonie veroorzaakt of vergezelt een luiddruftig festijn, waarin de rijken wedijveren zich voor te doen. Wanneer een groot heer zijn zoon laat besnijden, zenden alle zijne bekenden hem geschenken, toch meest mondbehoeftens. 't Knaapje wordt in zijn zondagspak gestoken. 't Hoofd vercierd met bloemen en klater-goud, wordt hij, voorafgegaan van een bende muzikanten, vergezeld van een stoet van bekenden, door de straten van de buurt omgevoerd. 't Gansche huis is in oproer en in ongewoone luidruchtige vrolijkheid.

Men

Men eet, men drinkt, men laat een partij schriele *fooden* eene morsige comédie speelen. Dan komt men ten principaale. De plechtigheid zelve wordt in 't publiek verricht, en toch met decentie. Men heeft hiertoe eene een weinig verheeven stellagie opgericht, boven voor 't welk een zijde voorhangzel gespijkerd is. Een barbier (en niet de priester, maar die 'er toch bij is; 't geen van zelfs spreekt) leidt 't knaapje achter 't zelve, verricht, onder 't geluid van muziek, in een snap zijn werk, en vertoont den toeschouwers de vrucht van zijn *exploit*. Bij dergelijke gelegenheid krijgen veele kinderen der min rijken een veeg uit de pan. En 't gebeurt wel eens, als de heer van zeer groot aanzien en vermogen is, dat op zo een tijd twee drie hondert jongskens befnót naar huis loopen. Of nu de knaap 't geen de barbier hem ontnemt, zich, als een aart van *talisman*, onder

der de kalot laat naaijen, zo als men gemeenlijk beweert, is iets 't geen ik te vies geweest ben om uit te pluizen. Maar te oordeelen uit 't bedrijf van eenige losse kwanten, zou ik wel haast gelooven, dat deeze praktijk onder 't gemeen al vrij gebruikelijk is. — Hier zou ik noch wel iets meer over hunne enz. plechtigheeden kunnen uitkraamen; dan daar ik, in mijne Aanteekeningen, ze vinde in 't pakje van *wisjewasjes*, is 't ooirbaarst 'er een spelletje bij te steeken. —

't Geen mij in den *Koran* bijzonder bevalt, is dat dit zo wel 't burgerlijk als godsdienstig huisboek der *Turken* is. Dit heeft een aanmerkelijk voordeel. De wetten, uit eene goddelijke bron gevloeid, verkrijgen hierdoor een bijzonderen klem. —

't Zedelijk gevoel, 't instinct, de conscientie, of zo gij 't noemen wilt, is een kompas, waarop men in de zedelijke wae-

reld meest veilig kan afzeilen: maar 't is ook waar, dat 'er duizend gevallen zijn, waarin 't geweeten ons in den steek laat, waarin de geschreeven wetten, omtrent 't zedelijk goed of kwaad ons alleen kunnen voorlichten. Welk voorrecht hebben nu de *Turken* boven ons niet, daar hun de burgerlijke wetten, zo wel als de godsdienstige door hunne domine's in de moskees verklaard worden! zou 't dan zo desperaat zot zijn, dat men onze wetten, onder hoofdstukken, in een stelzel te zamen bragt, en dat men 's zondags ook eenige uren besteedde, om ze der goede burgerije te verklaaren? en zou dit van minder nut zijn, dan ze te onderwijzen in de *stratagemata* der *theologia polemica*, of in Hebreeuwische en Grieksche etymologiën? (65).

Iets

(65) Deeze *digressive* reflexie troont mij wederom tot eene andere. Voor eenige jaaren werd de zaak
der

Iets anders, 't geen de *Turken*, met ons vergeleeken, vooruit hebben, is dat, zo veel

der gelukzaligheid of verdoemenis van *SOCRATES* bepleit. Zeker bedienaar des H. Woords, weinig *familiariseerd* met tegenspraak, hadt zich bij die geleegenheid in 't vertrouwen van eenige zwakke en bijgeloovige Regenten of derzelver Egaas zo ver weeten in te dringen, dat op derzelver gezag de vrijheid der drukpers op 't punt stondt van gekluisterd te worden, d. i. met andere woorden, dat men ons verstand onder curateele wilde stellen. Nu vraag ik, zou die ijveraar niet beter gedaan hebben met de luiden van zijn eigen stand, wier wangedrag schreeuwt, aan den leiband te leggen? Hoe lang zullen deeze, vast alle dagen in de week, door hunne leeringen (*h Diis placet*) 't nationaal verstand vervalschen! waar is 't wel, dat de kerken reeds niet veel meer (*) dan

(*) De kerkelijke Heeren kermen bitter over 't gebrek aan *klandisie*. Zij zouden ons onze absenties wel voor eene doodzonde willen toerekenen. Weeten zij dan niet, of houden zij zich zoo, dat onze tijds omstandigheden

veel ik weet, zij noch advokaaten noch
prokureurs hebben; of zo iemand ter ver-
dee-

dan door de laagere klasse der burgerijen bezogt
worden; maar mag deeze ook geene gezonde
predikaatſie voorgedicht worden! — Daar
't publiek onderwijs, 't geen 't beste deel der natio-
naale opvoeding kon zijn, door deugd en braafheid
onder de menſchen aan te kweeken, een artikel van
de alleruiterſte importantie is, behoorde men, dunkt
mij

geheel verſchillen van die der II. Apostelen, wier aanbevee-
ling tot 't bijwoonen der kerkelijke en herderlijke vergade-
ringen, en van den openbaaren godsdienst, waar, wijs,
vroom en heilig zijn, toen 't mondelijk onderwijs de eenige
weg tot ſichtinge was? maar dat zedert de uitvindinge der
drukkonſt een vroom huisvader, die jaarlijks een paar ducaat-
ten ten aankoop van paerden, van pronkstukken van leerre-
denen uitlegt, hiermede zich en zijn gezin meer nut, leeringe
en ſichtinge verzorgen kan, dan met 't nalooopen van een
heir ordinaire predikers? Mij dunkt, dat 't noch zelfs geen
granum falis ('t geen niet veel is) vordert, om te tasten dat 't
geen oudtijds nuttig en noodig was, nu overtollig en misſchien
ſchadelijk weezen zou.

deediging van zijn recht zich van eens anders voordracht bedient, hij hier niet toe ge-

mij onder verbetering, de vrienden geestelijken met 't menschelijke verstand niet langer naar hun welgevallen te laten omspringen. Is 't mogelijk iets van meer belang uittedenken, dan hen te verbieden hunne predikaatsiën, die nu altoos *qualitate* en *quantitate* peccereen, uittebazuinen, tenzij geloutert in de smeltkroes eener gezonde censuur? — De vaderlijke zorg onzer Regenten voor de gezondheid der goede ingezeetenen heeft in de meeste steden aangesteld Keurmeesters, die schadelijke eetwaaren van de markten, en bedorven artzenijen uit de apteecken weeren. Daar nu de predikaatsiën niets anders zijn, dan geestelijke spijsen, geestelijke artzenijen, verdienen zij niet even veel de inspectie der Overigheid? of is de menschelijke geest dezelve min waardig dan 't ligchaam? en zal men met CICERO altoos moeten blijven vragen: „*quidnam, Brute, putes esse causse, cur, cum*
 „*constemus ex animo & corpore, corporis curandi gra-*
 „*tia detecta est ars, ejusque inventio Diis immortalibus*
 „*adtributa, animi autem et cætera*”? VOLTI SUBITO.

gedwongen is; meester zijnde 't zelve in
 perfoon voortestaa: zodat een arm mensch,
 die

Daar valt mij noch iets in gedagten. Doodzon-
 de was 't 'er den lezer geen communicatie van
 te doen. *Ridendo dicere verum, quid vetat?*
 Welke ook de voortreflijkheid eener leerreeden
 zijn mag, dezelve maakt eenen geringen in-
 druk, tenzij de leevendigmaakende kragt der uit-
 spraak, de declamatie, de gebaarden haare lesfen tot 't
 weckgemaakt hart der toehoorders toegankelijk maaken.
 Laat nu de natuurlijke begaafdheid eens K. reede-
 naars ook noch zo groot zijn, zij kan hen niet ont-
 slaan van de moeite en tijd, om zijn opstel zich 't
 geheugen in te prenten.

De tijd, gevordert tot 't memorifeeren, gaat verloo-
 ren voor 't opstel, en 't geen de gemeente wint aan
 't fatsoen, verliest zij aan de stoffagie. Zie hier een
 middel voor dit kwaad. De voorzanger heeft niet
 meer te doen, naa 't afzingen van den Psalm. Onze pree-
 dik-stoelen zijn altoos, hoe corpulent de leeraar ook
 zijn mag, ruim genoeg, om twee perfoonen te be-
 vatten. Zou 't nu niet praktikabel zijn, hem op een
 nee-

die geen geld heeft om een prokureur te qualificeeren, geen gevaar loopt 't hemel-
ter.

needrig bankje achter den Kristelijken reedenaar te plaatzen, en alzo verborgen voor de oogen der schaa-
re, hem den predikant of pastoor zijn opstel te doen toefluisteren? Laat dit gebruik eens in de mode komen, dan zal men predikaatsfies hooren, waardig om in 't marmer gehouwen te worden! Deeze uitvinding, waarvan mij alleen de eer toekomt, (offchoon eene zekere Dame, respectabel door haare geboorte, haar opgeklaard verstand, beminlijk door eene waereld van goede hoedaanigheeden, eene Dame, welke het mijne vaniteit niet weinig freelen zou, hier openlijk als mijne vriendelijke beschermster, indien ik durfde, te noemen, mij bericht heeft, dat zij reeds met veel succes in een paar landen gepractiseerd wordt) deeze uitvinding kan noch een ander nut hebben. Het meer en meer toeneemend gebrek aan K. leeraars is waereldkundig; en, gaat 't zoo voort, 't licht, dat zo veele eeuwen, zo helder! gebrand heeft, loopt ge-
vaar van onder ons uit te gaan, tenzij 't gesnooten, of beter, meer olie in de lamp gegooten wordt. Ze-

tergendst ongelijk te moeten lijden, bij gebrek van een prokureur dien hij niet betalen kan, verstooken van 't voorrecht om zichzelven te mogen bedienen.

Ik geloof niet, dat eenig redelijk schepzel op aarde kan ontkennen, dat 't de zo evengenoemde heeren zijn, die de processen tot in 't eindelooze uitrekken en vermeenigvuldigen. Men ziet dus reeds in, dat die bij de *Turken* veel zeldzaamer en korter van duur zijn. Bij hen is 't niet wel mogelijk beide de partijen tot den bedel-

ker zou men door verhooging der jaarwedden dit gebrek 't gemaklijkst kunnen verhelpen: maar de bezwaarde 's Lands financiën, en de noodwendigheid aan de onontbeerlijke zoldaten enz. gedoogen niet dit m'ddelt e applicceeren.

Zou 't nu niet mogelijk zijn deeze *geestelijke Oorblazers*, na een zekeren proeftijd tot Leeraars te slaan? Ik vertrouw, ja, indien zij zich bepaalden een gegeven opstel te declameeren.

delzak te brengen, daar zij ieder 't recht hebben, hun zaak aan de luiden van de wet (*Uhlema's*) voortedraagen, die spoedige uitspraak (*Fetva*) geeven: waarvan 't zo goed als onmogelijk is te appelleeren, als maaken de met de *Mufti* aan 't hoofd 't opperste gerichtshof.

't Ontbreekt mij aan bevoegtheid, om over de kern der *Turksche* rechtsgeleerdheid te oordeelen; maar zo veel mij gebleeken is in mijne kleine ondervinding, uit informatiën genomen bij luiden van meer kunde, uit 't leezen van geäccrediteerde fchrijvers, zoude ik geneegen zijn te gelooven, dat 't deel des *korans*, dat hun tot burgerlijk wetboek dient, niet meer gebrekig is dan dat van andere natiën; dat de abuizen, niet talrijker bij hen dan elders, ontstaan uit de geldgierigheid der rechters, die ze bloot ftelt aan omkoopig, uit 't gebruik om alles door getuigen aftedoen,

die in meenigte gereed staan zich aan de meestbiedenden te verpanden. Zo de rechter een eerlijk man is, zijn de wetten haast goed genoeg: maar *quid van leges sine moribus proficiunt?* (66.)

De *Koran* als een burgerlijk wetboek te onderzoeken is, ik herhaal 't, mijne zaak niet, is niet de zaak van dit boekje, geschikt voor losse aantekeningen. Zo de lezer 't preciese geheim van de mis wil weeten, recommandeer ik hem *adire fontes atque haurire*; of zo hij daar wat te slof toe is, kan hij mischien naar zijn lust te recht komen bij PORTER. Chap. IV. —

't Wondert mij dat niet iemand, wreevelig

(66) „ *It is not their (the Turks) laws, but the*
 „ *corrupt administration of them, the flagitious venality*
 „ *of their judges, and the number of false witnesses*
 „ *connived at, and whose testimony is accepted, that*
 „ *is the opprobrium of the Turkish Empire.*” PORTER. Vol. I. Chap. VI. p. 84.

lig over alle de injuriën, der Geneeskundige Faculteit door J. J. ROUSSEAU aangedaan, 't op zich genomen heeft (mischien is 't buiten mijn weten gedaan) den stroom zijner welspreekendheid door kragt van reedenen te stoppen, en hem, terwijl hij leefde, zo niet tot bloozen, tot zwijgen te brengen. 't Volgende alleen volstaat om alle die verheevene declamatiën te vergruizen.

't Lot der menschheid is over den ganzen aardbodem, door haare gevoeligheid, door de vergankelijkheid haars werktuigs, door den invloed van alles, wat haar omringt, onderheevig te zijn aan lijden. De gevoeligheid doet ons dat lijden ontvlieden. Dit doet ons naar hulpe omzien. 't Meedelijden maakt ons tot gemaklijke raadgeevers. Nu geef ik den ijverigsten *Rousseauist* de vrijheid, 12 deelen *in fol.* te vullen met de gebreken, met de onzekerheeden, de onvol-

volmaaktheeden enz. enz. enz. van de geneeskunde. Ik wil 'er zelfs geen woord tegen kikken, alles beämen, en nogtans wil ik hen dit alleen gevraagd hebben, wat 't reedelijkste is, wanneer men lijdt, zich om hulpe [te] vervoegen bij minnen, bakers, oude vrouwen, barbiers, kruidmengers, tanden-trekkers, kwakzalvers, en die eindelooze ceël van medicinaale stroopers, wier raad van eenigen door menschlievendheid, der meesten door dorst naar winst ingegeven, van geenen door kunde voor- gelicht wordt — dan wel bij eene klasce van menschen wier opvoeding van de jeugd is opgeleid, om door de kennis der natuur- lijke huishouding van 't menschelijk lig- chaam, door 't nagaan, 't waarneemen, en, zo veel mogelijk, stipt onderkennen van de onderscheiden afwijkingen van die huis- houdinge, door ervaring bij 't zieken-bed, en kopbreeken in 't boek-vertrek zich een

voor-

voorraad van hulpe tegen die afwijkingen verga-
dert, en zich dus 't best bevoegd gemaakt heeft,
om in de duistere paden der oefenende ge-
neeskunde, met 't minste gevaar voor stoo-
ten of kneuzen, om te wandelen?

Onze voorvaderen hebben dit leevendig
gevoelt, en dit aangelegen en gevaarlijk
handwerk aan niemand betrouwd, tenzij hij
vooraf bewijzen van bekwaamheid gegeven
hadt (67).

In *Turkijen* alleen oordeelt men deeze
voorzorg overboodig. Aan 't hoofd der
Turksche geneeskunde staat de *Hekim-Bachi*,
zo veel als de *Archiatrorum Comes*, 't op-
perbestier over alle medicinaale zaaken van
't rijk

(67) Ik ben niet onkundig van de verleegenheid,
waarin 't onmedicinaal publiek zich bevinden moet
omtrent de keuze eens arts, door 't schandelijkste
der trafieken, welke een partij hongerige en gewee-
tenlooze profesoren, op veele universiteiten, drijven
in de *diplomata*. Maar de overigheid alleen kan en
moet deeze geleerde sluikerije weeren.

't rijk voerende. Onder hem staan onmiddelijk de tien gewoone *archiatri* des Sultans, waarvan 'er altoos een in 't ferraill moet blijven.

De *Hekim-Bachi* kan tot deeze waardigheid (die hij menigmaal verwisfelt, zo hij in gunst is met die van *Stamboul-Effendi*, dat is Hoofd-officier van *Constantinopolen*, of *Mufti*) kan tot de eerstgemelde waardigheid niet stijgen, tenzij hij behoore tot 't corps van de *Uhlema's*; maar hij behoeft geen geneeskundige te zijn. Men beschouwt zijnen post bijna enkel als eene eere-waardigheid, die hem bevoegt maakt de artzenijen voor den *Sultan* na te zien, en te zorgen, dat 'er niets inkome, verboden door den *Koran*. Ook hadden de twee laatstoverleedene Sultans MUSTAPHA en ABDUL-HAMED inzihts genoeg, om hunne gezondheid en die hunner familie hunnen *Hekim-Bachi* niet aantebetrouwen. 't Is de heer GÖBIS

van *Ragusa*, welke door zijne kunde, de kennisfe der *Turksche* spraak (zonder welke dit werk een heet hang-ijzer wordt) en de voortreffelijkheid van zijn karakter zich deezee eere waardig gemaakt heeft.

Hoe onervaaen nu ook de *Hekim-Bachi* in de Geneeskunde zijn mag, heeft geen *Turk* of *Raja* vrijheid ze te oefenen, mag niemand een Apteekers- of Chirurgiënswinkel opzetten, tenzij hij hem een verlobbrief gegeven heeft: iets, dat voor geld nooit geweigerd wordt. Men telt 'er drie hondert *Hekims* of Doctoren, zo als de *Hekim-Bachi* in een bezoek, 't geen ik hem gaf, mij zelf verhaalde.

Van deeze drie hondert zijn verre de meeste ontbloot, volstrekt van eenige de minste studie. 't Zeer klein overschot, dat zich eenige bekwaamheid zoekt te verkrijgen, heeft zo goed als geene andere hulpmiddelen (daar zij geene andere dan hunne
en

en de Oosterfche taalen verftaan) dan de *Arabifche* en eenige weinige *Turkfche* fchrijvers.

Offchoon 'er nu een tijd was, waarin hunne fchool (die der *Arabieren*) bloeide, de eenige fchool werwaarts (in *Toledo*) de geleerdheidzoekenden vloeiden, om zich in de medicijnen te volmaaken, is 't echter bekend, dat de *Arabieren* zich bijna alleen opgehouden hebben met 't uitpluizen en verfijnen van de werken van *GALENUS*, wien (in weêrwil van alle zijne talenten, van zijne ervarenheid in de disputeerkonst, in de *Aristotelifche* wijsbegeerte, in de natuurkunde der ouden, talenten die hem misfchien op den doolweg bragten) wien, zeg ik, men niet kan vrijpleiten de leer van *HIPPOCRATES* 't eerst te hebben verbasterd, en opgevuld met zijne *quatuor qualitates radicales, elementa primigenia, humores primigeniti quatuor, quatuor gradus caloris &c.*

't Is

't Is toch bekend, dat de *Arabieren* de Ontleedkunde (verboden door hun godsdienst te oefenen op 't menschelijk ligchaam) niet hebben aangeroord, dat zij in de praktijk der geneeskunde zeer geringe voordeelingen gemaakt hebben, een weinig gelukkiger geweest zijn in de Heel- en Kruidkunde; dat zij de Artzenijkunde aan de medicijnen nader verbonden hebben; dat men niet veel verliezen zou, al waren AVENZOAR, AVICENNA, AVERHOËS, MESÛE nimmer in de waereld geweest; dat RHASES over de kinderziekte alleen van 't hier voorgemeld *auto-da-fé* vooreerst verdient verschoont te blijven.

De Muzulmans hebben ook hunne eige werken; de *Tachit fit Thebb*, door HADGI-BACHA, handelt van de Bespiegelende en Praktikaale Geneeskunde, van de spijsen, dranken en geneesmiddelen, van de oorzaken en voorzegginge der ziekten, enz.

De inhoud der schriften van HAJRUL-LAH EFFENDI, MUSTAPHA EFFENDI, SEID MOHAMMED is mij zo min als der-zelfver waardij bekend: in welk zeggen ik den sneedigen lezer mijne zedigheid verzoek op te merken: eene deugd, die alle schrijvers niet overal eigen is.

Alle deeze hulpmiddelen tot ophelderinge des verstands zijn gering, en noch verre van onder iedereens bereik te zijn. De *Turksche* en *Arabische* boeken zijn allen, 'k beken 't, keurlijk netjes geschreeven, maar ook peper-duur. Eens bevond ik mij bij een *Effendi*, die mij een geschreeven Atlasje in gr. 8vo. toonde, drie vingers dik, waarin naar gis een paar dozain geteckende kaartjes, met de verklaaringen, een boek, dat volgens zijn zeggen, hem 500 piasters gekost hadt.

De *Engelschen* mogen zich beroemen (67),

(67) Als 't op beroemen aankomt, mogen wij 't
 dat
 noch

dat hun HIPPOCRATES in 't *Turksch* vertaald, in de bibliotheek van *Ragib-Pacha* te vinden is; wij mogen 't doen, dat de *Aphorismi* van den onzen, door den broeder van den laatsten *Internuntius* bij de Porte, den Heer HERBERT, op order van MUSTAPHA vertaald zijn. Maar stel ook dat 'er 10,000 exemplaaaren van onder 't publiek verspreid waren, zijn SYDENHAMEN BOERHAAVE schrijvers, die men zo met ongewasfchen handen kan aanvatten, of bovenal de *Aphorismi*, zonder voorafgaande studie, voor een ieder verstaanbaar?

't Gevolg hiervan is, dat de nationaale geneeskunde der *Turken* een zuivere kwakzalverij is (68). En ach, of de meeste vreem-

noch meer doen dan de Engelschen. De *Turken* bezitten ook den *Atlas* van BLAAUW, in hunne spraak overgezet.

(68) Niemand zal mij van vooringenomenheid te-

vreemdelingen en Franken, die ze in *Turkijen* oefenen, ze zo oefenden, dat men zeggen durfde, dat ze geene kwakzalvers zijn (69)! Maar 't is 'er zo mede geleegen, dat verre 't meerder getal 'er van beflaat uit een schuim van *Sclavoniers*, *Itali-*

aan gen de *Turken* beschuldigen; maar 't gezegde is onvergroot, letterlijk waar, niet in 't hondert heen gewaagd en met meer bevoegtheid gesproken, als 't de Heer *TODERINI* gedaan heeft (*).

(69) Een deezer fraaije heeren, die in Padua de medicijnen geleerd hadt, schreef een volwasfen mensch, in eene ontsteekingsziekte, een aderlaating voor van 60 druppels! Wat zijn 'er overal voorzichtige menschen! Ik ken 'er hier (in Amsterdam) een der oudsten en befaamdsten, voor wien 't *Kermes Mineral* een hoogstgevaarlijk middel is. Zo de man, wien ik beoog, dit leest, zal hij toch mijne bescheidenheid erkennen.

(*) „*Les Turcs ont beaucoup de connoissance en médecine Européenne &c.*” *ibid.* p. 212. Wat wind zou ze hun aangewaaid hebben?

aanen, van luiden, die, volstrekt niet weetende hoe aan de kost te komen, ch voor *Hekim* opwerpen.

Derzelver praktijk kenmerkt zich door 't meenigvuldig gebruik van heete, zweetdrijvende, versterkende middelen, *cardiaca*, *alexipharmaca*, *aphrodisiaca*.

Derzelver gebruik zou elders meer schadelijk zijn, dan in een land, waar de heete ontsteekingsziektens (*morbi inflammatorii acuti*) allerzeldzaamst zijn, de pest alleen uitgezondert, welke bij bloedrijke gestellen, in haar eerste *stadium*, en voor zij in eene hoogst-kwaadaartige rotkoorts overgaat, zeer *inflammatorisch* pleegt te zijn.

De warmte van 't klimaat doet in 't algemeen de vochten meer tot de rottige ontbindinge, dan de *inflammatorische* scherpte overhellen, welke laatste ook door 't dagelijksch gebruik der warme baden bestendig uitgedreeven wordt. Deeze gelee-

genheid kan ik niet nalaaten, om de vaderlandsche heeren der faculteit aan derzelver kragt, meer gepreezen in jicht- en huidziektens, dan gekend in die, welke spruiten uit eene *diathesis inflammatoria* van 't bloed, te herinneren: iets, 't geen zij mischien kunnen nodig hebben, omdat de inrichting des huishoudelijken levens, hier te lande, 't beezigen van warme baden moeilijk makende, hen met derzelver kragten min bekend gemaakt heeft. De vaste deelen des ligchaams, ontspannen door de hitte van 't water, 't geen als geneesmiddel gebruikt meer dan laauw en zo warm als draagelijk gebeezigd behoort te worden, geeven gelegenheid ter herstelling van den vrijen omloop des bloeds, en door die ontspanninge der vezelen, en door de meenigte van opgefloopt en 't bloed verdunnend water, en door de verwijderinge der zweetgaten, waardoor een aanzienlijk deel der prikkel-

len.

lende deelen des bloeds zijnde uitgeworpen, de *irritatie* op de vezelen vermindert wordt, 't geen dus derzelver ontspanning bevordert. Om nu 't nut der warme baden in gemelde ziek tens te begripen, is 't alleen nodig, dat men dezelve de kragt toekent, om den belemmerden omloop des bloeds, enz. vrij te maaken: want de ondervinding heeft ons in de aderlaatingen geleerd, dat de mensch, zonder eenig gevoel van ongesteldheid, deezel ontsteekings scherpte, in een groote maat, bij zich kan draagen, zo lang 't bloed vrij omloopt. Maak hier uit op, wat in de *morbi inflammatorii* hij gewonnen heeft, die 't bloed vrij kan doen omloopen.

Zo, na een half uur baadens, in water tuschen warm en heet, de hardste pols niet week wordt, bekenne ik mijne dwaalinge.

Noch 't uit noch 't inwendige der *Constantinopelsche* Apotheeken, waarvan een

groot heir voorhanden is, boezemen veel vertrouwen in. —

't Is bekend, dat de Muzulmans haare vrouwen liever tien duizendmaal zouden laten sterven (niet uit jalouzij, maar uit godsdienstigheid) dan zich van een vroedmeester bedienen. —

De naam van filosoofph wordt, God betere 't! heedendaags zo geprostitueerd, dat een fatzoenlijk mensch 't zich schaamt 'er voor door te gaan. De eerste kapstok de beste heeft, of geeft zich een in 't oogloopende gril, zegt zich een filosoofph, en men gelooft hem. Zo 't mijne vrienden *Muzulmans* plaasfiert, wil ik wel zeggen, dat ze ook filosoofphen zijn. En voor zo verre de boven-natuur. en zedekunde een groot deel der wijsbegeerte uitmaakt, mogen zij 't misfchien met even zo veel recht zijn als wij.

Hoe onverschillig dit volk anders omtrent
al.

alles, de vrouwen en 't geld uitgenomen, zijn mag, 't deelt toch in der menschheid algemeen eige nieuwsgierigheid, omtrent de oorzaak van haar begin. Zijne traagheid belet het niet in dit scheemerlicht naar zijn en aller Oorsprong onrustig om te voelen, en reikhalzende de handen uittesteeken. Onder de voornaamen, onder de diependsten deezer natie, schijnt 't reeds voorlang in de mode gekomen te zijn, dit omvoelen als eene verlooren moeite aantemerkten: 't zij uit hoofde van de fijnheid der materie, 't zij, zo als zij zich ongeveer uitdrukten, om den weinigen kans, die 'er is, een naald in een voër hooi te vinden. In dit stuk schijnen de Muzulmansche Philosophen naar de eerste mode te zijn, en 't precies eens te wezen met de in dit tijdperk heerschende denkwijze der voornaamsten, der luiden van den eersten rang, in twee à drie der grootste en toongeevendste

steden van *Europa*, onder welke SPINOZA meer rekruten gemaakt heeft, dan 'er voortijds in eeuwen gevonden werden: iets, dat ik toeschrijve aan een afkeer, dien veele menschen hebben, om van één gevoelen met den grooten hoop, onder welken men zich door 't *Deïsme* reeds niet meer onderscheidt, te zijn. Dus bedriegt zich de Eerw. Heer OCKERSE, als hij zegt: „De vrijdenkerij, het *Deïsme*, is evenge-lijk de *Vrais-masonnerie*, (zou dit de *Vrij-metzelarij* zijn?) het kenmerk van wellevendheid.” Zijn Eerw. is ééne mode ten achteren in beide de stukken. Men berijdt thans een paardje, 't geen wat harder draaft. (70)

Maar

(70) Z. *Ontwerp tot eene algemeene Charakterkunde*. bl. 152: een werk mischien boven de kragten, bezijden de bevoegtheid des Eerw. Auteurs. Om 'er heels huils af te komen, is 't onontbeerlijk *multorum hominum mores vidisse*; en *Wijk te Duursede!* Om de

Maar in de Natuurkunde zijn zij noch zo goed als vreemdelingen. Geen *West-phaaftsche* grasmaaijer zou zich meer kunnen verwonderen over de proeven met de Electrizeer-machine, als verscheiden fatzoe-nelijke Muzulmans 't deeden. En is dit te verwonderen? Deeze weetenschap heeft thans bij hen dezelve weezenstrekken, die zij hadt ten tijde van ARISTOTELES, zo niet hun eenigen, hun voornaamsten leidsman zo in de *physica* als in de natuurlijke historie. DIOSCORIDES over de planten bezitten zij in 't Arabisch, zo als ook PLI-NIUS. Wij staan 'er niet voor in, dat *la philosophie de NEWTON, mise à la portée de*

tout

de waereld wel te waardeeren, is 't niet best een theologische bril op te hebben. Mischien zou een Toneel-speeler ons de karakters der menschen juistcr kunnen afbeelden dan een K. Leeraar.

tout le monde door VOLTAIRE ook in 't *Turksch* is overgezet. —

Hunne bekwaamheid in 't maaken van zonnewijzers is zo min een bewijs hunner vorderingen in de *mathefis*, als 't maaken van uurwerken bewijst de mechanische talenten onzer Horologiemaakers, of 't bemesten der gronden de scheikundige bekwaamheid eens landmans.

De Astrologie is bij deeze natie in een groot aanzien, en mijn vriend, de eerlijke Dr. V. N., zou 'er fortuin bij maaken. Gelijk men aan andere hoven voortijds hofnarren hadt, heeft men aan dat des Sultans een hof-astrologist. Ik voor mij bekenne geen scherp genoeg gesleepeu bril te bezitten, om 't verband tusschen 't gesternte en 't geluk of ongeluk, in 't menschelijk leeven, te kunnen waarneemen. Dan, daar 't mij bekend is, hoe iemand, wiens diepdenkend oordeel, wiens uitgestrekte kunde, en wiens rij-

rijke ervaarenheid, gevoegd bij duizend goede hoedaanigheeden, bij mij en alle, die de eer hebben tot hem te worden toegelaaten, in welverdiende hoogachtinge zijn, iemand boven dien, die door zijn aanraden, voor de helft, dit *inclasficabel* boekje op de conscientie heeft, hier eenige waardije aan schijnt te hegten, zo vordert een betaamelijk wantrouwen in mijn eige doorzicht, mijne gedagten op te schorten.

In geen minder achting is bij deeze natie de Alchijmie, gebooren uit luiheid, dat is, uit een zucht om met kleine moeite een groot fortuin te maaken. Verscheide *Esfendi's* hebben mij, in mijne bezoeken, *largo* over deeze materie onderhouden (71).

Voeg hierbij de reeds meergemelde lusteloosheid, onverschilligheid, weinige weet-

(71) *L'Alchymie leur platt infiniment.* MARSIGLI, p. 39.

gierigheid der *Turken*, duurte der geschreeven boeken, schaarsheid der gedrukten, en 't *facit* zal schielijk in 't oog loopen, in welken nevel van vooroordeelen omtrent de verschijnzelen der natuur zij moeten omzweeven, dat is te zeggen die geene, welke 'er zich 't hoofd met *physica* breeken, die wel verre onder de deftige menschen 't minste in getal zijn.

Misfchien zijn de fraaije letteren en kunsten onder hen min vervallen. „'Er is in „*Constantinopolen* een vermaarde Academie „voor de Poëzij, alwaar men hun, die „deze kunst met succes oefenen, en be- „wijzen van hunne vorderingen 'er in ge- „geeven hebben, academische pluimpjes „uitdeelt, die hun veel aanzien geeven.”

TODERINI, *ibid.* 't Is jammer, anders konden wij 'er hun een snees van bijzetten, met de zinspreuken 'er bij, de een zinrij-

ker

ker als de ander. Wij zouden 'er ons niet
meê ontrijven.

Ook hebben zij hunne *Improvisatoren*.
Een zeer twijfelachtig voordeel! Wie zou
denken, dat een zo deftig volk tegelijk zo
fnaaksch was? Geen ander is gereeder in 't
geeven van *aliasfen*. Alle natiën moeten bij
hen een veêr uit de staart laten. Wij zijn
bij hen bekend onder den *alias* van *kaas-
boeren*. Weinige komen 'er zo goedkoop af.

De Georgianen, *l..zen-knappers*.

De Grieken, *Rammen zonder hoorns*.

De Bulgaaren, *Dieven*.

De Rusfen, *Slechte Zielen*.

De Duitschers, *Fiere Godslasteraars*.

De Italiaanen, *Bedriegers*.

De Franschen, *Slimme Vossen*.

De Spanjaarden, *Leêgloopers*, enz. enz.

Z. CANTIMIR, Tom. III. bl. 50. — — —

't Is beter, dat een Koning of een Sul-
tan goed regeert, dan dat hij een goed
vaers

vaers maakt, en niet goed regeert. 't Is even zo moeilijk, dat de tijd, der zanggodinnen toegewijd, niet verlooren gaat voor 't rijks-bestier, als 't zeldzaam is een FREDERIK, Koning, Veldheer, Staatsman, Wijsgeer, Dichter enz. enz. enz., in één persoon vereenigd te vinden. Maar de Zanggodinnen lijken naar 't ligte jufferfchap, en debaucheeren in een onvoorzien oogenblik den kuischften. Was ik met 't noch moeilijker dan glorierijk werk der opvoedinge eens troon-opvolgers, als *Aristoteles*, belast, ik zou mijn *élève* ernstig raaden dit vee de deur uit te houden. Ik ken eene familie, voor twintig jaaren in een zeer goed doen gezeeten, waarvan de eene helft totaal, en de andere helft half bedorven is, en dat alleen door de poëzij. Ô Kanaille! hoe gaerne gaf ik niet een drie gulden, om u alle negen aan de kaak te zien staan!

Hadt Sultan ACHMED mijn raad gewee-
ten,

ten, en dien opgevolgd, denkelyk zou hij (in 1730), zijn met laurieren bekransd hoofd onthoofd niet verloren hebben. Maar als een vorst de helmstok van staat verwisfelt voor de dichterlijke veder, loopen de varkens in 't koorn, en is de boelijn over de nok.

Mischien, zegt wel de lezer, barstte des Sultans dicht-ader door eene ontembaare *plethora*. Oordeel zelve.

Hij liet in Constantinopelen eene fraaie, marbre fontein bouwen, voor welke hij, in vergulde letters, dit opschrift in vaerzen van zijn eigen opstel, (want de *historia litteraria Turcica* maakt geene mentie van eenige *wasch-vrouw*. Mischien was de zijne discreeter als VOLTAIRE) liet hounen:

„ Deeze Fontein spreekt u van haar ou-
„ derdom,

„ In deeze vaersen van den Sultan ACH-
„ MED!

R

„ Open

„ Open de kraan van deeze stille en
 „ zuivere bron.

„ En roep den naam des Heere in!

„ Drink van dit helder water, dat niet
 „ verdroogt,

„ En bid voor den Keizer ACHMED!

De thans regeerende Sultan SELIM schijnt ook een gons van den molen gekreegen te hebben, die hem tot de rijmelarije doet vervallen. 't Volgend *impromptu*, gemaakt op 't oogenblik zijner thron-besteiginge, wordt Z. K. M. geädtribueert, 'k zei bijna geïmputeerd; en schoon 'er al niets zondigs in zijn opstel was, laat 't zich toch aanzien, dat de roem der werken van *Sans-Souci* daardoor niet verdonkerd zal worden:

„ De groote God heeft beschikt, en deeze thron is de thron van Salomon.

Ontwaak uit den slaap, uit de werkeloosheid; want 't heel-al is in oprocr.

Ik

Ik heb reeds alle mijne zaaken gesteld
in handen van den Heere God.

't Is de groote Heer en God, welke mij
dit rijk gegeven heeft.

Geef uw hart der waereld niet over;
u overlatende aan de boosheid des Dui-
vels.

Geef u aan God over; hij bedekt alles,
en is de bewaarder van alles.

O gij, ingegeven (*inspire*) (72), wees niet
onvoorzichtig, u op deeze waereld verlaa-
tende.

Zij zal u niet bijblijven, daar 't rad der
wisfelvalligheeden altoos draait."

Op eene plaatze, naast aan 't hôtel van
Zweeden, in Pera, legt de beruchte Graaf
BONNEVAL begraaven, met dit Turksch
Grasschrift.

De
(72) Zo noemen de geleerde Muzulmans Saltan
ELIM.

De Heer is bestendig.

„ De glorierijke, de voor de recht geloof-
vigen groote God.

„ Geeve vrede aan den overleeden ACH-
MED!

„ PACHA, Generaal der Bombardiers.

„ In 't jaar van de Hegira 1160. —

De Heer TODERINI verhaalt ons, dat
voor 1677, in welk jaar AMURATH IV.
Bagdad innam, de *Turken* noch de weten-
schap, (dat is te zeggen, noch theorie)
noch praktijk van de Muziek hadden —
dat deeze woeste veroveraar bevolen heb-
bende 30,000 *Persiaanen* omtebrengen, dee-
ze ongelukkigen hun behoud schuldig wa-
ren aan SCHAH-CULI, die de treurige
verwoestinge van *Bagdad* zo aandoenlijk
zong, zich accompaneerende met de *Sches-
hadar*, eene soort van harp, dat AMURATH
tot meededoogen bewogen werdt, en dat

van

van dit tijdstip de Muziek onder de *Turken* heeft beginnen te bloeijen. *ibid.*

Onze muziek-sleutel bestaat uit heele of natuurlijke toonen, en halve toonen, mol-
len voor dien toon, voor wien de heele
toon staan, kruizen voor dien waarop zij
volgen. De *Turken* hebben, volgens den-
zelfen auteur, tusschen den natuurlijken
en kruis of mol bestendig noch een toon,
dus een quart-toon. Zo is hun gehoor fijner
dan 't onze. Is 't nu waarschijnlijk, dat
een volk, 't geen de natuur als tot de mu-
ziek geknipt hadt, dit talent zo lang onge-
oefend en als begraven zou hebben laten
leggen, daar de vrolijkheid, 't zingen der
vogels, en noch meer dat hunner buuren
de *Grieken*, luidruftige zingers, tot de mu-
ziek uitlokten.

Zo als in al 't overige, also ook in de
zang-kunst, schijnt 't schoone d. i. ons oor-
deel over 't schoone, van de opvoedinge af

te hangen. Zonder over dat der *Turksche* nationaal-muziek uitspraak te doen, neem ik de vrijheid te zeggen, dat hun, zo 't mij toeschijnt, eentoonig, sleepend, treurig muziek mij niet behaagt, en noch min hun desperaat geaffecteerd zingen door den neus (eigenlijk *niet* door den neus, maar men zegt zo) als of zij bitter van de .kken geteisterd waren: iets, dat een gebrek nabootst, en dus geene schoonheid zijn kan. Voor 't overige heeft hun muziek een gedeceerd karakter. Om'er den lezer een denkbeeld van te geeven, volgt aan 't einde van deezen bundel een *Turksch* muziekstukje, 't geen ik uit den Heer TODERINI niet zou hebben overgenomen, had ik 't in *Constantinopolen* niet hondertmaalen hooren speelen.

Hun gehoor moet voorwaar zeer goed zijn, want zij speelen nimmer (ten minste ik zag 't nimmer) naar de nooten, en laten niet naa in de maat te blijven, schoon
hun-

hunne concerten instrument-rijk genoeg zijn, om zich te verwarren. Hun gewoon kamer-muziek bestaat uit een dozein zo snaar- als blaas-instrumenten. Mogelijk zijn zij daarom zo vast in de maat, omdat hunne accom-pagnementen, zo ze mij toefcheenen, nergens anders in bestaan, dan in een *thema*, één of twee nu octaaven, nu quinten, dan terfen hooger of laager gezet. Zij schijnen zich meer op de harmonie dan op de melodie toeteleggen.

Wat zal ik van hunne Teeken- Schilder- Beeldhouw- of Plaatfnij-kunst zeggen? Best gezwegen; want wat wil 't zeggen, dat zommigen zo wat afgezette bloemen, tot cie-raad van 't binnenste hunner vertrekken weeten te krabbelen, of dat andere *Turk-sche* letters in steen weeten te graveeren? De Mahomedaansche godsdienst, een vijand van beeldendienst en afgoderij, verbiedt 't maaken van menschelijke figuren, en smoort dus de Teeken- en Schilder-kunst.

Waar is 't echter, dat men in 't Serrail de portraiten der Sultans vindt. Zie de Historie van den Prins CANTIMIR. Alle deeze portraiten zijn 't werk van *Persiaansche* en *Armenische* meesters. MENASI, een *Armeniaan*, was bij mijn tijd Hofschilder. De *Russische* Heer Envoyé BULGAKOW, verhaalde mij zijn manier van portraiteeren. Zonder de omtrekken van 't aangezicht en deszelfs voornaamste deelen te schetzen, te teekenen, schilderde hij direct met verwen, beginnende met den neus, en zo in 't rond werkende. 't Bijzonderste van allen was, dat zijne portraiten, in weerwil van 't onkunstige zijner manier, eene treffende gelijkenis hadden.

Ik herinner mij niet, ooit eenig sterveling van *Turksche* plaatsnijderij een woord te hebben hooren reppen. —

De Historie der Muzulmansche litteratuur en fraaije kunsten laat zich gevoeglyk be-

slui.

sluiten door die der boekdrukkunst, de fraaiste der kunsten, hadt zij, van 't schrijven 't eerst een broodwinning gemaakt hebbende, (en dit is de reeden, waarom de Ouden hondertmaal een diepe reverentie, als de Modernen pas ééns een *goeden dag* verdienen) mischien niet bijna zo veel goed als kwaad in de waereld gestift, en een heirleger van boeken rijp en groen onder de menschen gebragt. Langen tijd scheen zij den aandacht der *Turken* onwaardig. Hadden zij ze zelven moeten oprechten, 't laat zich aanzien, dat zij 'er nimmer om zouden hebben gedagt. Voor 1726 hadden zij 'er weinig denkbeeld van. SAID EFFENDI, die *Vrankrijk* tweemaal be- zocht, meer nieuwsgierig dan zijne landsluf, gaf zich de moeite alles weetenswaardig te zien en opteteekenen. Onder anderen trof hem tot verwondering de gemaklijke ver- meenigvuldiging der boeken door middel

van de drukpers. In de *Turksche* hoofdstad te rug gekeerd, spaarde hij geen vlijt, om voor deeze nieuwe uitvinding genade te verwerven. Door zijne voorpraak was 't, dat een *Hongaarsch* edelman, die den mantel op den *Turkschen* schouder verhangen hadt, nu bekend onder den naam van IBRAHIM *Muteferrika* (een tijtel van distinctie aan 't hof des Sultans) door ACHMED III. aan 't hoofd der *Turksche* drukkerije gesteld werdt, en dat de regeering deeze nieuwe uitvinding zelfs door voorschotten begunstigde, betaalende de zettters en werklui uit de openbaare schatkist.

IBRAHIM, een man van diep inzicht, begreep (schoon, om dit te begrijpen, men juist zo diep inzicht niet nodig heeft) dat de woorden-boeken de sleutel zijn, die den toegang tot de wetenschappen openen. Twee jaaren na 't bekomen octrooi gaf hij in 't licht een *Turksch-Arabisch* en

Ara-

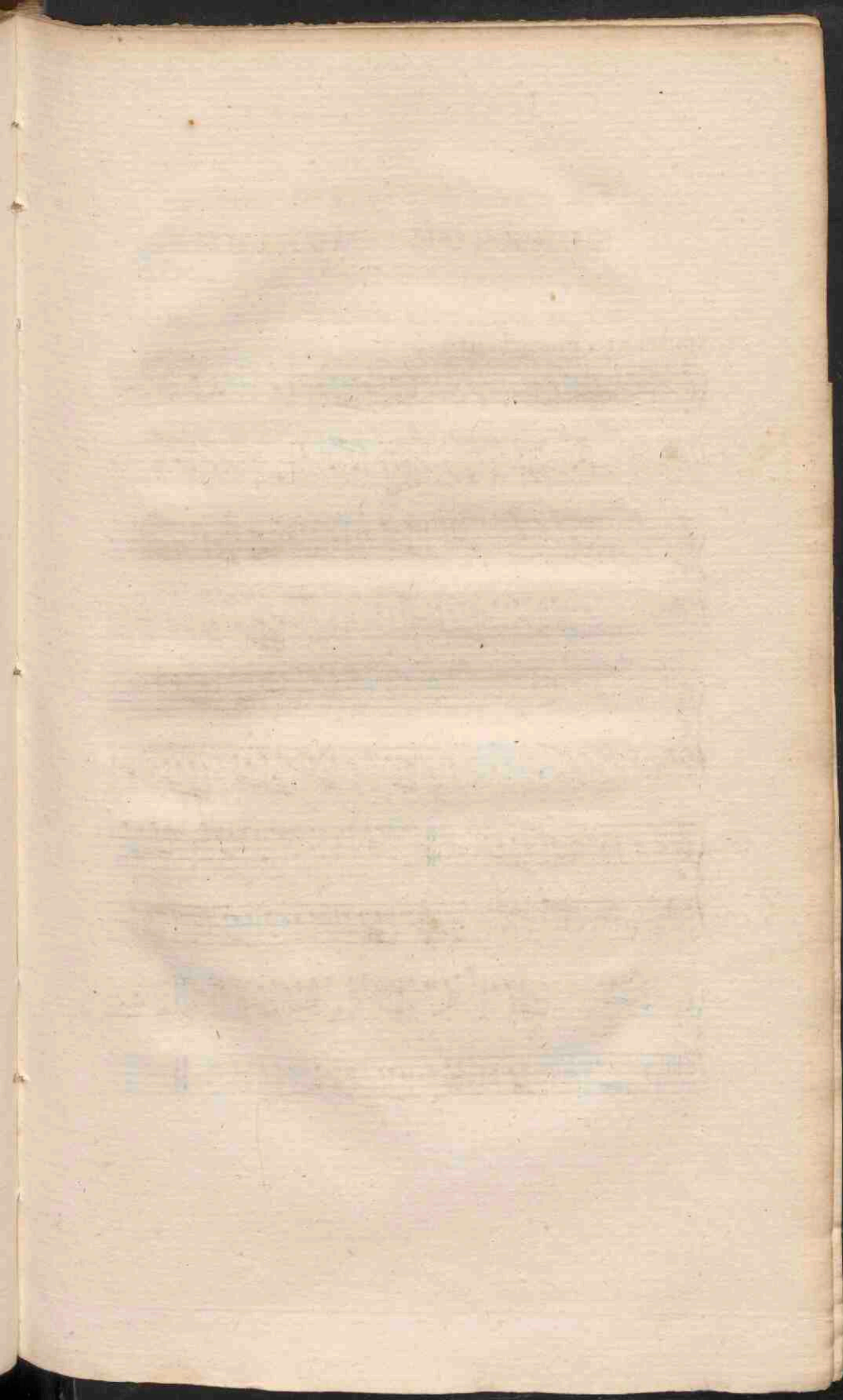
Arabisch-Turksch woordenboek, in twee deelen in *fol.* In een tijdloop van zestien jaaren heeft zijne drukkerij de litteratuur van 't land met even zo veel werken verrijkt. Na zijn dood werdt dezelve wel, onder CAZI-IBRAHIM voortgezet; maar zij kwijnde, en stierf, onder de regeering van MUSTAPHA, door de bekommernissen en verliezen van den oorlog met de *Russen* geheel uit.

ABDUL-HAMED heeft wel, in 1784, een *Hatf. cherif*, of eigenhandig bevel, ter oprechtinge van eene nieuwe drukkerije afgevaardigd; maar verre van dezelve door geldmiddelen te schraagen, heeft hij ze bezwaard met de belastinge van een asper, (120 aspers maaken een piaster of 22½ ft.) per vel, ten voordeele van een godsdienstig gesticht. Ook kwijnde deeze affaire zodanig, dat 'er, voor drie jaaren, noch maar twee

twee werken van door den druk gemeen gemaakt waren.

Eén éénige drukkerij voor een zo uitgestrekt rijk! Ja, en noch van honger uit te sterven. De reeden hiervan is handtastelijk. De *Turken* zijn de minst weetgierige, misschien de meest indolente menschen van de waereld. Zij zijn zeer gekleefd aan hunne oude gebruiken. Volgens deeze hadden zij alleen geschreeven boeken. Duizenden van Copisten winnen hier 't brood meê, en zijn 'er onnavolgbaar behendig in. Kenners stellen een fraai geschreeven *Turksch* boek boven alles wat schoon van de pers eens ELZEVIER, BARBOU, BASKERVILLE gekomen is. Alhoewel nu de *Turken* met ongelooflijk klein dagloon kunnen uitkomen, werken zij zo treuzelachtig (73), dat derge-

(73) Zij sehrijven met pennen van riet; hun inkt sehijnt uit zwartzel en gomwater te bestaan; hun papier

TURKSCH MUZIEK.

Moderato poco lento.

Andarlando.

The musical score is written for two parts: a piano (upper staff) and a cello/bass (lower staff). The time signature is 2/4. The key signature has one flat (B-flat). The tempo is marked 'Moderato poco lento' and the style is 'Andarlando'. The score consists of six systems of two staves each. The music is written in a style typical of 18th-century manuscript notation, with many accidentals and slurs. The piano part is in the upper staff and the cello/bass part is in the lower staff. The music is characterized by a mix of eighth and sixteenth notes, often beamed together, and frequent use of accidentals (sharps and flats) to indicate chromaticism. The piece concludes with a double bar line in the final system.

gelijk boek zeer duur uitkomt, en ligt van 100 tot 2,000 piasters kost.

Ook mogen noch de *Koran*, noch eenige godsdienstige boeken, hunne begunstigde lectuur, nu, noch in eeuwigheid gedrukt, maar moeten altoos afgeschreeven worden.

pier is dik, geelachtig, maar zeer glad. Wanneer zij schrijven, houden zij 't of op de knie, of op de hand, en treuzelen zo alle half uur eene letter.

VIERDE BUNDEL.

't Militaire weezen der Turken te water en te land.

„ Il y a, lui dirai-je, un autre moyen d'employer son temps
„ & sa personne ; c'est de se mettre au service, c'est-à-dire de
„ se louer (74) à très-bon compte pour aller uer des gens qui
„ ne nous ont point fait de mal. Ce metier est en grande es-
„ time (75) parmi les hommes, & ils font un cas extraordina-
„ naire de ceux qui ne sont bons qu'à cela.”

J. J. ROUSSEAU, Emile, Tom. IV.

Niets vordert meer omzichtigheids dan 't
vast-

(74) Dit is letterlijk waar. Wat zou 't anders zijn
dan Rusland te dienen, dan met zijn dienst bij Zwee-
den,

vaststellen van algemeene regels. Meenig-

maal

den, Pruisen, Oostenrijk te koop loopen, dan zich te verhuuren aan den eersten, die geld geeft, ten einde luiden, die ons nimmer leed deden, den hals te breeken? Lees 't leeven, bij voorbeeld, van den Veld-Maarschalk L..... (in 't *Algemeen Magazijn*. 1790) op wien dit letterlijk past? — De hoofden des volks, die veel belang hebben bij 't aanfokken van dit ras, noemen 't groot en glorieus; en de goede gemeente *papegaait* dit na. Publiek! Publiek! hoe kristelijk zijt gij in uwe benamingen! wel te doen (zo prijzen anders weldoen is) de geenen die u haaten! — 't Eenig gezichtpunt, waaruit dit zelfs-verhuuren een gunstiger aanzien verkrijgt, is, wanneer een militair in vreemden dienst gaat, ten einde zich voor dien zijns vaderlands, bekwaam te maaken. —

(75) Alle de standen der menschelijke Maatschappij hebben iets, ieder hun eige bespoeliks. De militaire is 'er niet van uitgeslooten. 't Hunne is altoos op alle anderen met verachting van hunne hoogte neêr te zien, en hun de minste aanspraak af te spre-

maal slaapt men gerust, en ziet! daar duikt
een

spreeken op grootheid van ziel, die, zo als de krijgers waanen, zich alleen toonen kan door zelfs-opoffering, door 't in den mond loopen der gevaaren in 't veld des oorlogs.

(Ongelukkig menschedom, 't geen zich niet kan verheffen dan op de puinhoopen der verwoestinge, dan op stapels van lijken, in 't welk een orgewoone, overvliegende voortreffelijkheid onzer natuur (want onder de militairen zijn ook de helden dun gezaaid, en 't zijn op verre na alle geen koks, die lange mesfen draagen) alleen te koop is ten koste der traanen en des bloeds van duizenden!)

Maar bij geluk voor de eer onzes geslachts is dit een ongegronde waan. Veele beroepen, verheeven boven de werktuiglijke handwerken (als bij voorbeeld 't steen-zaagen) veele gevallen des menschelijken levens geeven alle geleegenheid in grootheid van karakter uit te munten; en de schuitemvoerder, die in gevaar van zijn leeven, ter redding zijns evenmensch, in 't water springt, is in 't oog des wijsgeers zo eerwaardig, als de heldhaftigste Hoofdman over honderd,

een onwelkome exceptie uit den hoek, en

't

die aan de spits zijner bende zijn leeven waagen durft. —

Daar toch 't aanzien, welk deeze stand in de maatschappij geniet (een aanzien 't geen hij tot adoratie verdient, dan, en dan zeker alleen, wanneer hij ter verdediging van een t'onrecht aangevallen vaderland zijn gezondheid en leeven in de waagfchaal stelt, in dit geval alleen, zeg ik, en hemelsvast niet, wanneer hij de helper wordt eens veroverzielen woelals, wien — zo als b. v. voor etlijke maanden 'er een in Weenen aan de teering is gestorven — de vrede der aarde eene ergernis in de oogen is) voor een groot gedeelte aan zijn gedistingueerde kleeding, aan zijne fraaije, en op allerlei wijzen geschaakteerde, met goud, en zilver, en franje belede uniformen moet dankwijken, is 't mij onbegrijpelijk voorgekomen, dat de list van de staatkunde der menschelijke ijdelheid dit lokaas niet eer heeft aangeboden: daar derzelver uitvinding zich niet hooger dateert dan de regeering van LODEWIJK XIV, die naar mijn best geheugen, zijne legers 't eerst in monteerling gesloken heeft.

't gansche gebouw stort in (76). Dus stelt de Heer GUIBERT in zijn *Essai Général de Tactique*, een werk boven mijn lof, een werk, waarvan 't *discours préliminaire* mij een meesterstuk van den allereersten rang is toegescheenen, „ dat de historie van „ ons Heel-al ons de Krijgskunst voorstelt „ als daalende bij de volkeren, naar maate „ andere kunsten 'er vorderingen bij maa- „ ken” (77). Op dien voet zouden zij buiten-

(76) Zo zegt de Heer Baron DE TOTT, dat nimmer 't lot van een welgevestigd rijk door een enkel veldslag is beslist geworden. Was die van Pultawa ook beslissende voor Zweeden? Zou die van Fontenoy, indien voor de Franschen verlooren, ook beslissende geweest zijn? Gaf dezelve ook eene beslissende wending aan de zaaken deezer republiek? En is de groote FREDERIK niet meermaalen in 't geval geweest, dat 't verlies van eene bataille zijn lot beslist zou hebben?

(77) *Discours préliminaire*. p. LXXIII.

tengemeen moeten bloeijen in *Turkijen*; en 't omgekeerde van 't voorstel zou bewijzen, dat ze in de Staaten van *Pruisfen* pas in de wieg zijn.

Even als in de werktuig-kunde 't rijzen of daalen van een schaal niet enkel afhangt van 't af- of toedoen van haar gewicht, maar ook van dat der tegenoverhangende schaal, even zo hangt de bloei of 't verval van een Staat niet enkel af van de wijsheid zijns staatkundig en militair bestiers alleen, maar ook van de zwaarte of sterkte zijner nabuuren. Dus kan een Rijk, zonder de minste inwendige verandering te ondergaan, in confideratie winnen of verliezen, in reeden der politieke gedaante-verwisselingen van andere, principaal aangrenzende, rijken.

Van deeze waarheid is *Turkijen* een sprekend bewijs (78). Zonder de dweeperij, gebooren

uit

(78) Ook is 't deeze republiek. Wanneer men

uit domheid, zonder de verdeeldheid, de nietigheid der *Griekſche* Keizers, zou dit land nimmer tot dien trap van aanzien zijn geſteegen. Zo ook deſzelfs legers even zo goed waren als in de zestiende en zeventiende eeuw, laat 't zich toch niet aanzien, dat de *Turken* eene derdemaal *Weenen* zullen beleegeren. De kruisvaarten getuigen van de betrekkelijke zwakheid der *kristen* Vorſten, en van de ſterkte der *Turken*. En nu is, binnen hondert jaaren, eene Mogendheid opgereezen, die alleen en lust en magt genoeg heeft, om dit ganſche Keizerrijk opteflokken; die, onder

voor-

van eene der twee in evenwicht hangende ſchaalen, iets van 't gewicht afneemt, daalt deeze en rijst de ander; maar wanneer men 't geen men van de een afneemt, bij de andere voegt, wordt 't onderscheid veel grooter.

Dit is ons geval in 't politieke.

voorwendzel van de *Grieken* in hun oude bezittingen en vrijheid (God betert!) te herstellen, dit land zoekt te overheeren. *Rusland* alleen is zo zeker in staat dit ter uitvoer te brengen, als 't, misschien reeds zedert *PETER I.* 't voorwerp zijner begeerlijkheid geweest is. Waarom zou deeze Czaar anders 't zich zo aangelegen hebben laten zijn *Afot* te veroveren, zo 't niet geweest was zich daardoor een toegang naar *Constantinopolen* te openen?

Zo veel vermag sterkte, gepaard met beleid, boven sterkte alleen!

Vis confit experts mole ruit sua. HORAT.
Lib. III. od. IV.

Zodra de Vorsten eene manier van oorlogen invoerden, waarin 't meer op militaire discipline dan op personeele bravoure aankwam, moesten de Muzulmans achterleggen.

Betracht men nu, om dit in 't voorbij-

gaan optemerken, dat 't weezen der militaire discipline daarin bestaat, dat zij ons ons verstand en wil doet afzweeren, om onze bewegingen te regelen naar 't verstand en den wil der gebiedvoerders, eene metamorphose, die van een mensch eene machine maakt, die alleen door de vreeze daar gesteld, en dus onder slaaven best kan worden ingevoerd: betracht men dit, en herinnert men zich, hoe verre de *Turken* daarvan afzijn, zal men met beide handen kunnen tasten, dat zij, 't even ver van flavernij zijn.

Soldaaten en alle subalternen zijn voorwaar niet meer dan machines. Hoe zij, gezondheid en een gehard gestel gelijk gesteld, dommer, dat is, min *raisonneurs* zijn, zich door de vrees (wie zou 't gelooven!) meer laten regeeren, hoe zij beter zijn. Even als de affuiten machines zijn die de kanonnen draagen, zo zijn, in welgedisciplineerde

armeeën de soldaaten machines, die 't de musketten doen; met dit onderscheid, dat de kragt, die de eersten doet voortrollen, van voren is, de paerden die 't de soldaaten doet doen, van achteren, de stok. — Of nu weezens, begaafd met 't vermogen om 't waare en 't valsche, 't goede en 't booze uit elkander te ziften, dit vermogen afzweeren mogen, en zich als blinden en dooven laten gebruiken, om hun evennaasten te verdelgen, is eene vraag, die niemand met jaa beantwoorden durft. En deeze stand is 't, waaraan de waereld, voor verre 't grootste gedeelte, haar ongeluk moet wijten. Had den de Vorsten deeze luiden niet te gebieden, zouden zij niet zo veel kwaads kunnen stiften.

De tijds-omstandigheeden, die wij beleeven, de groote Alliantie van *Rusland* en *Oostenrijk*, die niets minder beoogt, dan zekere, oude, wurmfteekige, die reeds

veel te veel hooi op haar vork heeft, te zetten op den thronon der *Griekſche* Keizers (79), den *Turken* bij proviſie alle hunne bezittingen in *Europa* afteneemen, enz. omſtandigheeden, die van een veruitgezienen invloed op de belangen van verſcheide Mogendheeden van ons waereld-deel zijn, dit alles moedigt mij aan 't militaire weezen der *Turken* een weinig meer bijzonder te behandelen, te meer daar ik mij juist in de gelegenheid vinde over dit onderwerp eenig licht te verſpreiden, en mijn lezer eenige partikulariteiten mede te deelen, die hij bij mogelijkheid niet kan weeten.

Om

(79) Om den lezer te overtuigen, dat ik niet in den wind ſcherm, zou ik hier meer dan ééne bijzonderheid, die maar enkelen bekend zijn, kunnen aanvoeren; zo ik dezelve openbaar, zal 't eerst in 't volgend deel zijn, wanneer ik over de Krim zal handelen.

Om 't beste beentje vooruit te zetten, zal ik beginnen met hun Zee-weezen.

Te vergeefs gaven hun de *Rusfen*, die zelve 'er geen groote tovenaars in zijn, hun op den 7 Julij 1770, een dag, waarop zij hunne gansche zeemacht zagen vernielen, enkel en alleen door hunne onkunde, daardoor aan den dag gelegd, dat zij met een talrijke vloot de wijk neemen in eene baai, waarvande ingang niet bedekt wordt door batterijen te land; te vergeefs, zeg ik, gaven hun de *Rusfen* deeze heilzaame les, dat men bovenal ter zee met dapperheid alleen aan laager wal raakt; zij schijnen 't noch niet ooirbaar gevonden te hebben, zich bekwaam te maaken.

De *Capudan-Pacha*, nu een grijsaart, van een beproefden moed, van een reputatie boven dien moed, langen tijd de Groot-Admiraal der *Turksche* Marine, een bestendig *factotum* onder de vorige regeering, is in hun zee-weezen de eenigste man, en

welke man! laat ik den lezer uit 't volgen-
de opmaaken.

In den zomer van 't jaar 1787 legt hij met een gedeelte van zijn vloot in de golf of *Limam* van *Oczakow*. Deeze golf, die gemaakt wordt uit den verbreedden *Dnieper* en den *Bog*, die even boven die vesting 'er zich in ontlast, is oogfchijnlijk zeer breed, maar in de daad is 't vaarwater voor groote fchepen zeer eng, zo eng dat een groot fchip 'er niet dan met moeite in wenden kan, en zeer moeilijk te vinden. Daar hij nu 't vooruitzicht niet gehad hadt, om deezen tijd te nutten, en 't zelve te peilen, door merken of boeijen aftebaaken, en 'er een naauwkeurige kaart van te maaken (80) laat hij zich door *Griekfche* lootzen

(80) Deeze voorzorg fchijnt den Rusfen ook overbodig. Schoon de *Dnieper* van *Cherfon* af, daar zij hunne admiraliteits-werf hebben, vol ondieptens en

zen verleiden met zijne groote schepen deeze engte 't volgende jaar in te zeilen. Maar niet lang was hij in deeze fuik, of hij merkte zijne fout, en zocht wederom in 't ruime zop te komen. Dan dit mislukte hem; vijf van zijne zwaare schepen raakten aan den grond, en werden op één na verbrand (81).

In een lootsmans vaarwater is, hebben zij 't tot dus verre (1788) te druk gehad, om te denken aan 't afbaaken van die rivier, 't onderrichten van lootsen. Zij laten hunne schepen op Gods genâ maar afdrijven; en tot hier toe dient hun 't geluk.

(81) Zo mijn lezer een Nederlander is, zal 't hem vermaak doen te hooren, dat 't succes der Russische wapenen voor een groot gedeelte 't werk van twee zijner landslui geweest is. Wijlen de Heer c. REDELIJKHEID, Collonel der Russische Ingenieurs, bevondt zich in dien tijd te Kinburn, een klein fort, vlak tegen over Oczakow. Deeze arbeidzaame, bijna nimmer rustende man, hadt niet zo ras gemerkt de mo.

In den zomer van 't jaar 1785 lag een esquader van den *Capudan-Pacha* voor zijn sief-

mogelijkheid, (*) om van de punt dier land-tong 't vaarwater te bestrijken, of hij rustte niet (alle nieuwigheden ontmoeten bergen van regenspraak) hij tamboerde 'er zo lang op, dat eindelijk de Generaal souworof hem vergunde op deeze punt een gemaskeerde batterij van zwaar geschut aan te leggen. De Turken hadden nu, met 't lumieren van den dag, niet zodra de zeilen los, of zich op 't onverwachtst uit 'dit zwaar geschut begroet voelende, vielen, om dit vuur te ontwijken, aan de andere zijde op de laager wal.

Hier zaten zij nu wel vast, maar hoe voor de Rus-

(*) 't Is met een uistteekend genoegen, dat ik den Heer DE TOTT, dien ik meer dan eens heb wedersproken, hier de rechtvaardigheid laat wedervaaren, dat hij deeze mogelijkheid 't eerst heeft ingezien: schoon de Heer REDELIJKHEID, die meer praktijk dan lectuur, boven al in 't fransch, hadt, dit zeker niet geleezen heeft. Z. De Gedenkschriften. I. Deel, bladz. 353.

fieftick of lusthuis, dus onder zijn neus, drie à vier maanden lang. Alle dagen voer ik

Rusfen hier voordeel meê te doen? Voor hunne groote fchepen, die 'er in 't gezicht van lagen, was 't, van wegens de bezwaarlijkheid des vaarwaters, niet te waagen 'er op af te komen, en voor de kleine een te heet hang-ijzer. Op dien tijd commandeerde mijn zeer bijzondere vriend, wijlen de Heer J. H. O. DE WINTER (*), die nu, zo wij vertrouwen, reeds

(*) Deeze Heer hadt zich door zijne perfoneele verdienften een goede reputatie verworven in onze marine, die hij verwisfelde voor de posten van Generaal-veldtuig-meester, Haven-meester en 't Gouverneurschap van *Barataria* op St. Eustatius, welke posten, waarvan hij de revenuen met twee leêge handen kon wegsnijten, hij alhier te Amsterdam twee jaaren bekleedde. Tot aan de keel toe vol van vergenoegen met zijn vaderland, begaf hij zich in 1787, na eerst een stukje *roast-beef* gegeten te hebben, in Rusfifchen dienst, in welken hij door de veelvermogende voorspraak van den Heer Ridder VAN KINSBERGEN terstond als Lt. Kollonel aangemen, voorwaar zich de geleegenheid niet liet ontslippen, om zich en zijner natie eer aan te doen. Papieren tusfchen den Prins van NASSAU en zijn Ed. zaliger gewisfelt, geeven getuigenisfe van 't aanzienlijk deel, welk de laafte in de

over-

ik deeze schepen voorbij. Geene van hen hadt de zeilen aangeslagen; dus konden dee-

reeds lang *Hallelujah* zingt (zingen was ook in deeze waereld zijn bijzonder vermaak) een dubbele sloep, een vaar-

overwinning des eersten voor *Oczakow* geluid heeft. En des niet te min, hadt de Prins *POTEMKIN*, gesfeld aan 't hoofd der marine van de Zwarte Zee, de aartigheid deezen verdienstvollen man te verwaarloozen, hem dagen, weken, maanden lang, *folto mare*, op allerlei ongeleegen uren, vruchteloos, ontogesproken achter zich te doen nalooopen, en eindelijk zo goed als hulpeloos en niet weinig baloorig te *St. Petersburg* te laatenzitten; tot dat de Prins van *NASSAU*, die nu over de galeivloot in de Oost-Zee 't bevel voerde, hem van de Keizerin voor zijn commando badt. Hier bekwam hij 't bevel over eene der divisiën deezer armade, aanzienlijk genoeg, om elders aan een officier van veel hooger rang te betrouwen; want dezelve bestond niet minder dan uit twaalf zo *Chebecquen* als *Galeijen*, van 18 tot 28. stukken. Te *Croonstad* verliet ik zijn Ed. in de na-lente des jaars 1789, bevordert tot den rang van *Kollonel*, vergierd met 't ridderkruis van *St. George*, beschonken met een gouden degen, vol van moed en vertrouwen, dat de fortuin, tot noch toe zijne geslagen vij-

deezee *baarsche* parlevinkers 'er ook niet mede excerceeren: even min oefenden zij zich met 't geschut of eenig scheeps-handwerk, maar leefden 'er als in een prove-

niers-

vaartuig niet veel grooter dan een Texelsche loots-schuit, voerende op de plecht twee horizontale mortieren (*licornes*)

vijandin, hem eindelijk eens zou toelachen. Dan dit varken, 't geen allerlei kneepen heeft, speelde hem kort daarna een part, die kapitaal was. De Rusfen, gewoon een pond lau-rieren te koopen, was 't ook ten koste van hondert pond menschen-bloeds, vonden hier harde nooten te kraaken, toen zij een aanval deden op de Zweeden, die zich, min talrijk, muurvast achter kl'ppen en verzenkingen verschanst hadden. De Rusfen zegepraalden, maar ten koste van een aantal ge-neuvelden. Mijnen vriend, die altoos voor aan in 't heefte vuur was, vergruisde een kanons-kogel de rechter hand, aan welke wond hij met rang van Brigadier overleedt!

Ik heb aan het einde deezes bundels zijn schaduwbeeld geplaatst, van eene zo treffende gelijkenisse, dat alle zijne vrienden hem daaruit terstond zullen herkennen, die ik wel ernstig gebeden wil hebben, de nigtstrektheid mijner vriend-schap

niershuis. Wat kan dat voor een Groot Admiraal zijn!

De *Reisen* of Kapiteins, die over de *Turksche* marine het bevel voeren, zijn alle

nes) hondert ponders, acht metaale vier-ponders, toegelucht als een kotter, leggende zestien riemen, en bemand met 50 koppen. Die mijn vriend gekend hebben, weten dat hij voor geen klein geruchtje vervaard was. Met dit en eenige andere dergelijke zee-monsters werden vier Turksche linie-schepen en een zwaar fregat aangevallen. De Heer DE WINTER hadt 't geluk een der grootste schepen (wie zou 't gelooven?) te doen strijken. Zo als hij op zij' van 't schip leggende den Turkschen kapitein toeroept als krijgsgevangenen bij hem over te stappen, schieten de ongedisciplineerde Turken hem, uit de poorten met klein geweer, zijn bootsman en vijf van zijne luit aan zijne zij' neêr. Bij geluk hadt hij een dreg achter uit laten vallen. Hierop in een oogenblik ingepalmd. Toen aan 't de-

mo-

schap niet bij de schraalheid van dit gedenkftuk te willen afmeetten.

le even ontbloot van kundigheeden omtrent de zeevaart, de behandeling van een
schip,

moliecren (dit verstondt hij meesterlijk) aan 't schieten van brand kogels (*). Hij zelve niet, maar de Commandant
van

(*) De Rusfen, die op hunne manier ook kristenen zijn, bedienen zich van brandkogels, een wapen van *sinjeur* den Czar, een wapen waartegen geen marine van den aardbodem bestand is, een wapen, dat de vernieling van beiden de strijdende partijen onvermijdelijk na zich sleept, zo beiden 'er zich van bedienen. Zie hier wat ik 'er van weet. Zij laaten gieten eene bombe met zes gaten. Deeze vullen zij met eene compositie van brandstoffen, daar zij een geheim van maaken. Vervolgens steeken zij dezelve in een linnen zak, doortrokken van de meest brandbaare stoffen. Alsdan zetten zij ze vast op een houten stoel. Wanneer zij hun mortier, die niet op een rolpaard, maar op een sled, om 't recul met touwen-matten bekleed, legt, gelaaden hebben, snijden zij den hals van den zak, wrijven 'er een handvol sijn kruid in, steeken ze met dien open mond in de laading. De brandkogel uit de mortier gevloogen, vertoont nu eene groote klomp vuurs, zo lang die zak brandt, daarna spuuwt dezelve uit hare monden stralen vuurs, zo lang en zo dik als een arm.

schip, en (is 't nodig te zeggen?) een taktiek. Zij moeten 't bevelhebberschap over een oorlogschip koopen. Zonder acht te geeven op iets, dat na verdiensten gelijk, bekomt de meestbiedende den voorrang. Hierom tracht hij zich op alle mogelijke wijzen schadeloos te stellen, en zijne voor-
schot-

van Kinburn, die dit bloedbad over de borstweering van 't fort aanzag, heeft mij verhaalt, hoe hij hem vier schepen heeft zien in den brand schieten, 't geen meer dan twee duizend Turken 't leeven kostte. Daags daarop hebbe ik de overblijfsels dier verschrikkelijke slachting gezien.

't Is genoeg dat zo een enkele kogel in 't boord blijft steeken, om 't schip te verbranden. Te vergeefsch stopt men eenige der monden van die vuurbraakende hydra; mer zo veel te meer vinnigheids spuwt zij uit de andere een vuur, dat water noch uitblussen, noch verdooven kan. — Naar ik uit 't werk van den Heer DE TOTTE kan opmaaken, bedienden zij zich ook van dit eerlijk huismiddeltje, om de Turksche schepen te Thesmè te verbranden. Allerliefste schepzels!

fehotten weder te innen. Naauwlijks zijn zij buiten 't gezicht van *Constantinopolen*, of zij zetten de helft huuner manschap aan wal, ten einde hun maandgeld en 't profijt der mondbehoeftens na zich te haalen. Eene zo aanzienelijke vermindering van volk zou hen aan groote gevaaren kunnen blootstellen, droegen zij geen zorg de eerste haven de beste te zoeken, daar maanden te blijven leggen, en die niet dan met een goeden voordewind te verlaaten.

Hunne stuurloos, meest *Grieken*, hebben geen kennisse van de stuurmanskonst. Zij hebben, of hadden voor korten tijd nog groot gebrek aan kaarten (82). Die van de
Zwar.

(82) HADGI-CALFAH, in zijn Werk over de Regeering des volks, beklagt zich over 't gebrek zijner natie aan land- en zee-kaarten; dat zij ontbloot van deezen en ook van zee-boeken, in de Witte en Zwarte zeeën op goed geluk moeten voortdwaalen. Z. Toderini. Tom. 3. p. 129.

Zwarte Zee, die naar de observatiën van den Heer Ridder VAN KINSBERGEN, door den Heer Kapitein VAN WOENSEL gemaakt en bij *van Keulen* uitgegeeven is, welke ik den *Terferai Emini* (na den *Capudan Pacha*, den eersten man in hunne marine) schonk, was hem een zeer welkom present. Land-kennis, verkreegen door eene lange ervaring, is 't eenigste waarop zij vaaren. Verliezen zij den wal uit het gezicht, zo zijn ze 't boekje kwijt; 't kompas kan hen niet helpen. Wordt 'er eens een *Caravel* na *Egypte* of de kusten van *Syriën* gezonden, zo gaat de kapitein eerst na *Smyrna* om af te wachten 't vertrek van eenig kristen-vaartuig na de plaats zijner bestemming, 't geen hem tot loots moet strekken (83).

Aan

(83) Ook zijn de Russen geen tovenaars. Voor eenige jaaren moesten Hollandfche lootzen, door wijlen

Aan boord van hunne schepen heerscht noch order, noch krijgstucht. Boô is 'er meester. Jan-maat is 'er baas. De victualie wordt 'er niet behoorlijk verdeelt, zo min als 't water. Iedereen eet apart, wanneer en wat hij wil; NB. zo hij 't heeft. De *Turksche* bottelier zou niet wel een lijst der aan boord zijnde victualie kunnen opmaaken.

Op de Admiraliteits-werf te *Constantinopelen*, die ik in 't bijzonder geval geweest ben meer dan vijftig maalen te bezichtigen (iets, dat de achterkousige Muzulmans anders niet gaarne toelaaten) werkten in mijn tijd vijf hondert lui, of eigenlijk twee hondert en vijftig. Want ieder werkman niet meer dan 10 *para's*, een zesthalf, voor dag-

len den Russischen Heer Consul OLDENKOP ('k noem man en paard) daartoe op order der Russische Admiraliteit gehuurd, hen uit de Sond na Portsmouth (een gevaarlijk vaar-water!) lootzen.

dagloon krijgende, 't geen te weinig is, heeft vrijheid een leerborst, waartoe hij een jongen knaap neemt, mede te brengen, waarvoor men hem ook 10 *para's* betaalt. Voor 't overige werken zij zo weinig en steelen zij zo veel als mogelijk. Nu dit is niets bijzonders.

Wat aangaat den scheepsbouw en de takelagie, hierin schijnen zij een strootje gevordert te zijn; waarvoor zij de *Engelschen* en boven al de *Franschen* danken moeten. Hun beste schip zal nu dat zijn, 't geen door den Heer LE ROY, een Fransch Constructeur, in mijn tijd gebouwd is.

Han scheepshuishouden is zo gebrekkig, als 't altoos geweest is. De kajuit is verdeelt in veele kleine kamertjes voor de officieren. Meenigmaal ziet men van buiten tuschen de vengsters breede planken als koekoeken uitsteeken, om van hunne buuren niet bekeeken te worden. Dit, hunne

ouderwetze, hooge spiegels (84) met vreemd snij-werk, een overvloed van vermilioen en berlijns-blaauw zeer bont aangebragt, geeft hun een belachlijk aanzien. Boven op de kampagne staat een *kiosk* of pavillioen. Van voren tot achteren zijn de batterijen bezet met kleine houten hutten, waarin zij winkel, koffij-huis en keuken houden. Vuur en licht, pijpen enz. worden, in alle hoeken van 't schip, de kruid-kamer zeker uitgezondert, alle uren van den dag en nacht geduld.

Gefchut-rollen, de ziel der militaire discipline ter zee, die voor en in den slag ijder zijne plaatze en functie aanwijzen, en verftoken van dewelke een oorlogfchip, bemand met vijf

(84) 'Er is een fraaije plaat van den Zee-flag *de la Hogue*, van de voorgaande eeuw. Zo zien 'er de Turfche fchepen omtrent uit. Ook hebben zij veel overeenkomst met een Zaandamfche fluit.

vijf of zes hondert koppen, een doolhof, een dolhuis wordt, 't excerceeren met 't kanon is 'er niet bekend. 't Zoude uuren vorderen, een *Turksch* oorlogschip tot den slag klaar te maaken: en noch hoe!

Hunne batterij is zamengesteld uit stukken van allerlei caliber: men ziet een zes-ponder naast een kartouw of zestig-ponder leggen. Ook zijn hunne stukken te lang en de rolpaarden in eevenreedigheid van de rest. Oordeel uit dit geheel, welk eene verwarring in een slag met dergelijke stukken 'er heerschen moet, door de bezwaarlijkheid om de passende kardoezen en kogels te vinden.

Tegenwoordig bestaat hunne marine uit vierentwintig schepen van linie. Van deeze zijn 'er acht zo goed als onbekwaam om zee te bouwen. Schoon de zestien anderen bijna nieuw zijn, kunnen zij niet lang voorhouden. 't Is niet te gelooven, hoe weinig

nig zij 'er zich aan gelegen laten leggen, ze te behouden. Wanneer zij afgetakeld worden, laat men 'er de zwaarte in, of zo men ze ligt, neemt men de middelste 'er uit, zo dat zij alle een sterken katterug krijgen, offchoon men ze ook bij 't bouwen veel staapeling geeft. Men vindt 'er die van zeventien tot tweeëntwintig duim doorzakken.

De historie van 't kalfateren en bouten is even zo verwaarloost, en dat enkel door 't bedrog van de bedienden van de werf, die niet alleen 't dagloon van de breekers in hun zak steeken, maar ook 't ijzer van de bouten, in plaatze van welke zij 'er houten pennen in slaan.

Onmogelijk zou een *Türkisch* Esquader een storm van acht dagen kunnen uithouden. Onlangs verlooren zij in de *Zwarte-Zee* een nieuwnagel.

Zo men den staat der magazijnen mag

afmeeten naar 't overige, moet 't 'er ook schraaltjes meê geschaapen staan.

Ten befluite de onkunde, de desorders, 't fleelen en 't verwaarloozen zijn in de Ottomansche Zee-macht tot zulk eene hoogte gesteege, dat 'er geen één *Turksch* schip gevonden wordt in staat te slaan, noch veel min te verslaan, een eenig oorlogs vaartuig, hoe zwak 't ook zijn mag.

Staat der Ottomansche Zee-macht in 1785.

Stukken

II. Schepen van 74: waarvan een goed en
't ander noch op de
helling.

XII. ——— 64: 8 in goeden staaten
4 slecht.

X. ——— 50: 8 ——— I —
en een op de helling.

Totaal XXIV. Schepen van linie.

II.

II. Fregatten 44: in goeden staat.

III. ——— 40: twee goed, een slecht.

III. ——— 36: in goeden staat.

V. ——— 32: drie goed, twee slecht.

VI. ——— 30: goed.

Totaal XV. Fregatten.

II. Barken ——— 36: op stapel.

XV. Chebecquen — 12: 7 goed en 5 op
stapel.

VII. Galeijen in goeden staat.

III. Bombardeer-Galjooten, een in goe-
den staat, 3 op stapel.

I. Canonneer-sloop, op stapel.

Totaal LXVIII. Schepen en vaartuigen.

Ook staan 'er noch twee groote schepen,
en eenige kleinere vaartuigen op stapel,
maar de timmerlui werken 'er zo vlijtig
aan, dat men met geen teleskoop 'er 't
ein-

einde van zien kan. Te *Sinope*, meer befaamd door de geboorte van *DIOGENES* dan door de constructie zijner schepen, zag ik in 1786 noch twee schepen van linie op stapel staan. Zo veel van de *Turksche* Zee-macht.

Even als voor de *Franschen* goude horlogie-kettings, *berloques*, gespen en duizenderlei galanteriën en snuisterijen een geliefkoosde opschik zijn, alzo zijn 't de wapenen voor de *Turken*. Men ziet 'er, die onder derzelver gewicht zwoegen en dreigen te bezwijken, gewapend met een musket, pistoolen, *hanjaaren*, *attagans* (eene soort van zabels en lange snij-mesfen) in den gordel, met eedel gesteentens, goud of zilver ingelegd, in 't staal konstig uitgewerkt. 't Is niet dat dit volk als in een bestendigen staat van oorlog leeft, dat de straten of openbaare wegen 'er zo onveilig

lig zijn; 't tegendeel is Waar, en men ziet ze op hun sofa, in hun eige huis, in de diepste rust de wapenen bij zich draagen. Deeze zijn hunne gieraaden. Ook voert de armste boer een meer of min fraaije snaphaan bij zich, laat de land-straat ook noch zo veilig zijn.

Deeze bijzonderheid toont zeker geen verwijfd, maar wel een moedig en krijg-zuchtig volk aan. Dus kon de Heer Abt RAYNAL wel recht hebben, wanneer hij zegt: dat hij, die de militaire discipline onder hen zou weeten intevoeren, een vijand der kristenheid zou zijn; offchoon ook de militaire discipline den moed verkoelt.

't Is min de talrijkheid dan de discipline, die de legers geducht maakt. 't Zijn deeze, of, voor eene zee-mogendheid, welgestelde vlooten, die een Staat zijn aanzien geeven. Even als op de beurs van Amsterdam alleen

leen de rijkste koopman 't meest is aangezien, alzo is 't onder de Staaten die geen, welke hierin de eerste is. Oordeel hoe 't den *Turken* vergaan zou, zo dan eens Vrankrijk, nu Pruissen met deeze arme zukkels geen medelijden hadt, en hun de hand niet een weinig boven 't hoofd hieldt.

Welk een jammer voor een volk zo rijk in resources (85), als uit 't volgende zal blijken!

De

(85) 't Geld, waarvan ik in den text niet spreek, is ook een voornaame, eene hoofdresource. De gewoone inkomen des Turkschen rijks worden, naar mijn best geheugen, *annis communibus*, op 20,000,000 piasters begroot. De partikuliere schatkist des Sultans, hiervan afgezondert, is met zo veele gegrendelde deuren verzorgd, dat ik 'er nimmer heb kunnen inkijken. De rijkdommen aan zilver, goud, juweelen in 't Serrail te vinden, zijn onrekenbaar. Men geeft 'er zeer breed van op. Mij dunkr, 'er staat mij zo iets schaduwaachtigs van voor, dat de *Turken* onlangs

De *Turksche* landmacht laat zich in de volgende vier klasfen verdeelen.

I. De ordinaire, reguliere in soldij staande militie.

II. De ordinaire militie, die in geen soldij staat.

III. De buitengewoone militie, geligt in tijd van oorlog, en die niet langer soldij trekt, dan als dezelve duurt.

IV. De vrijwilligers, die in de armee alleen gevoed worden, zonder soldij te trekken.

EER.

langs eene geldleening bij ons beproefden; ik herinner mij niet op welke securiteit, maar zeker met weinig succes. Zo zij dat kruis noch hebben, waar Sultan SALADIN (Zie Toderini, Tom. III. p. 74) eens 200,000 ducaaten voor weigerde, is 't jammer, dat zij 'er geen koopman voor zoeken. Misschien zou de markt wat laager zijn!

EERSTE KLASSE.

Aan 't hoofd derzelven staan de *Jeni-Cheri* of de Janitzaaren.

Men verdeelt ze in *Dimaths*, *Bolukis*, *Seijmings*, *Adjengoglans*, *Kerlaners* (86).

2°. De *Dimaths* zijn verdeeld in honderd regimenten, van welke 'er negen- en- tachtig op de frontieren gebruikt worden. De andere elf dienen te *Constantinopolen*. Vier van deeze elf zijn onder de order van de *Solaks-Bachi*, en maaken een gedeelte van de wacht van den Sultan uit.

2°. De *Bolukis* zijn in een- en- zestig regi-

(86) De manier van 't aanneemen der Janitzaaren laat zich smakelijker verhaalen dan ondervinden. De *Bas-Chiaus*, die als de Kapitein van de tweede *oda* is, krijgt den rekrut bij 't oor en geeft hem een muilpeer. Z. MARSIGLI, *Etat Militaire*. p. 70.

gimenten verdeelt; hiervan dienen alleen drie in de hoofdstad; de rest is voor de frontieren.

30. De *Seymenys* tellen vierendertig regimenten, alle dienende op de grenzen.

40. De *Adjengoglans* bestaan uit vierendertig regimenten altoos te *Constantinopolen*.

50. De *Kerlaners* zijn verdeeld in vierendertig regimenten. Deeze zijn enkel werkzaam ten dienste van 't corps Janitzaaren. De *Oltars* zijn van vijftentwintig à dertig koppen. De andere zijn van tusfchen de 200 en 300 in tijd van oorlog. In vredens-tijd is niets vast bestemd.

De Keizerlijke fchat betaalt hondert en vijftig duizend Janitzaaren, (ieder Janitzaar bekomt 7 aspers 's daags, waarvan 120 een piaster, in mijn tijd 22½ stuiver *hollandsch* maakten) namelijk hondert en tien duizend voor de frontieren, en veertig duizend voor *Constantinopolen*. Deeze laatften

alleen worden gekleed. Men geeft aan ieder *chambrée* veertig okken (120 lb) schraapenvleesch en twintig brooden 's daags. In tijd van oorlog is de kost overvloediger.

Men geeft hun NB geen wapenen, maar, wanneer zij campeeren, deelt men ze uit aan die geenen, welke ze missen.

De Ottomansche vorsten worden door deze militie bewaakt. Wanneer hij sterft, zo moet de Kislar-Aga laten zien 't lijk des overleedenen Sultans aan den Janitzaar-Aga, den Seimen-Bachi, en den Koul Kurasfi van deze bende.

Een gedeelte der regimenten heeft tot Collonels de Generaals van hun corps; andere hebben niet meer dan de *Tchorbagis* (87) onder welke de Odi-bachi, of Luitenant Collonels dienen.

Van

(87) Een woord, dat mij meenigmaal uit mijn humeur gebragt heeft. — Hoe zo? *Tchorba* betekent

Van de officieren hebben zommige vrijheid om te mogen trouwen, andere niet. Ook zijn 'er maar eenige, die zich de baarden durven laten groeijen. Maar terwijl de kap niet meer den munnik, als de baard den officier maakt, zo wil ik met alle deeze gebaarde en ongebaarde heeren niemand verveelen.

Dit is nu het roompje des *Turkschen* legers! 't geen ik van de geweeren gezegd heb, heeft den militairen en zelfs niet militairen lezer alreeds doen voelen, dat 't noch
kwa-

kent in 't Turksch soup; daar ik nu op mijn terugtocht na Trebifonde meenigmaal mijn eige soup (wilde ik ze niet aangebrand eeten; en daar hou ik niet van) moest koken, en mij de Turken meest *Tchor-bagi* noemden. dagt ik in mijne kreupele etymologie, daar zij mij een compliment maakten, dat zij mij voor kok uitscholden.

100000 excuusen voor zo eene *povere digresie!*

kwelijk afgetapte melk is. Achttien maanden hebbe ik mij in de *Turksche* Hoofdstad, zes maanden in een aantal *Turksche* provinciën in *Afiën* opgehouden, en te vergeefs heb ik mij bijna blind gekeeken, om ergens een schaduw van militaire exercitie te zien (88).

De

(88) MARSIGLI die een werk in fol. over 't krijgsweezen der *Turken* heeft geschreeven, heeft geen één Hoofdstuk over de exercitiën. De Russen hebben hen nogtans, in den vorigen oorlog, zo gevoelig overteed (verhaalde ik hier de trekken der behendigheid hunner kanonniërs, men hielt dat verhaal zeker voor verdacht) van de kragt van 't geschut, dat zij zich eindelijk hebben laten overhaalen, van Fransche Artilleristen, hun door den Koning van Frankrijk met opzet gezonden, eenige lesjes te neemen; zoals ik de *Muzulmans* daar dan heb meê zien exerceeren. Maar wat helpen mischien vijftig, hondert matige kanonniërs tegen eene Mogendheid, die een corps van 30,000 Artilleristen heeft?

De *Spahis*.

Deeze zijn Cavallerij. Hun vast getal is twaalf duizend, onder aanvoeren van hunnen bijzonderen generaal, de *Spahis-Agasfi*.

De *Seliktars*.

Een ander corps Cavallerij, ook van twaalf duizend man, en insgelijks gecommandeert door den *Seliktar-Agasfi*.

Noch vier compagnien Cavallerij, ieder van zes hondert koppen; van welke de eene helft den *Spahis*, de andere den *Seliktars* is toegevoegd. Zij zijn de wacht voor den *Sangera-Cherif*, dien zij in 't veld begeleiden. Maar zij zijn meest al noch op geen twee derden na compleet.

De Oiybediyr.

Dit is een corps Infanterie van vijf hondert koppen, even als dat der Janitzaaren, verdeelt in verscheiden regimenten, die den naam van *Junaath* en *Boulucki* voeren. De helft 'er van dient op de frontieren. Deszelfs generaal, *Diebedsjys-bachi* genaamd, heeft de zorg en de bewaaring der wapenen en krijgsbehoefkens.

De Topdiya.

Deeze zijn de Canoniers, ook verdeelt in *Diemaath* en *Beulucki*; zij leggen voor een gedeelte te *Constantinopolen* en voor een gedeelte op de grenzen. Hun getal bedraagt vijf duizend en hun generaal veldtuigmeester heet *Topchi-Bachi*.

Dit getal (laaten de artilleristen ook noch zo knap zijn) is gewis niet geëvenredigd aan de groot-

grootte der legermagt, aan 't menigvuldig geschut, 't geen nu bij de legers in gebruik is. Het corps artilleristen in *Rusland* is dertig duizend man sterk.

De *Topchis* zijn de eenigen, die ik, zo als ik gezegd heb, zich heb zien oefenen in den wapenhandel. Mij dunkt dat ik eenige met eene genoegzaame naauwkeurigheid tien schooten in een minuut heb zien doen.

De *Top-arabadchi*.

Dit is een corps Infanterie, bestemd om de affuiten te bezorgen en te vervoeren, zo als ook tot 't transport van andere krijgsbehoefkens. Hun getal is mij onbekend. Hun generaal noemt zich *Top-arabadchi-bachi*.

De *Tchadir Cuchlyteris*.

Een corps van acht hondert infanteristen, wier post 't is de tenten en de bagagie

des Sultans, Groot-Vizirs enz. te bewaaken.

Voeg hier bij eene bende van twee hondert luiden, de veldmuzikanten des Sultans.

De *Suzaldiys*.

Zijn een nieuw corps artilleristen, twee duizend man sterk, eerst in 't jaar 1783 opgericht. Zij worden uit den partikulieren schat des Groot-Vizirs betaald.

Deeze onderscheiden corpsen formeeren den vasten *état* der *Turksche* legermagt. De *Fertienferaths*, of gewapende manschappen, op de grenzen, die dienen, om 't in-compleet der vaste armee te vervullen, kunnen bezwaarlijk daar toe gebragt worden.

De chefs der zes eerstgenoemde corpsen assisteeren alleen bij den *Muchareria* of *conseil de guerre*.

Dus bedraagt de *permanente état* van de
Turk-

Turksche krijgsmacht te land, S. E. 187,900 man.

T W E E D E K L A S S E.

De *Turksche* Keizers zijn in de gewoonte, naarmate zij veroveringen maaken, den krijgslui hunne verdiensten te beloonen, met hun in de aangewonnen landen leengoederen te schenken. Deze leengoederen geeven hun t genot der tiendens en publieke belastingen, benevens de territoriaale, civile jurisdictie. Naarmate der voordeelen zijn zij gehouden, in tijd van oorlog, onder de Beglerbeys of Pacha's van hunne gouvernementen, met zeker getal manschap te veld te trekken. Deze leengoederen gaan over van vader op zoon. Zij worden verdeelt in *Timariots* en *Zaïms*. De eersten genieten een inkomen van vijf tot twintig duizend, min één, aspers. De *Zaïms* van

twintig tot honderduizend, min één, aspers. De eersten zijn verplicht voor ieder drie duizend aspers een ruiter met zijn takelagie, de laatste voor ieder vijf duizend een dito daar te stellen.

In oude tijden gaf dit een provenu van 200,000, koppen. MARSIGLI begroot 't op 154,292, anderen op 123,570. Deeze manschappen moet men als eene gewapende landmacht aanmerken, of bij onze schutten vergelijken; edoch waren zij nimmer zo goed, d. i. niet zo wel geëxerceerd.

Maar gelijk de kiad komt ook in de beste instellingen, waaraan men, gelijk aan de oude-brug, bestendig de hand moet houden, wil men ze niet zien vervallen; alzo hebben deeze leenhouders de slimheid gehad deeze belasting beetje bij beetje zo in te palmen, dat ze geheel buiten effect geraakte. ABDUL-HAMED zaliger heeft in mijn tijd getracht deeze abuizen af te schaffen, en die zaak weder op den ouden

voet

voet te brengen: maar de uitslag zijner pogingen is mij onbekend.

Tot deeze landmacht komt noch die van Vidin en Egijpte, bedraagende tezamen 6,000 man.

De Kiurden, dat is te zeggen, de burgers en steeliën van Kurdistan, leveren 30,000 ruiters, uitneemend goed om den dienst van hufaaren te verrichten.

Twaalf duizend Bulgaaren, den dienst van knechts doende, zullen de hekfluiters der *Turksche* armee zijn.

DERDE KLASSE.

Eene zo geduchte macht (zij kon 't zijn, was zij wel gedisciplineerd; zij is 't nu alleen door haar getal, beloopende, de manschap van de marine 'er bij gereekend, op 485,900 man) moest, zou men zeggen, volstaan om met succes te oorlogen. 't Te-
gen-

316 'T MILITAIRE WEEZEN DER TURKEN ENZ.
gendeel is waar; de Sultan is gehouden bovendien noch bij een ruptuur troepen te ligten, die alleen gedurende de vijandlickeeden dienst doen; men noemt ze *Miriarlens*. Zij worden uit de bijzondere beurs des Sultans betaald. Naarmate dezelve vet of schraal gespekt is, of naargelang der omstandigheeden worden 'er veele of weinige aangenomen.

VIERDE KLASSE.

Godsdienst, Vaderland en Vrijheid zijn drie hoog-klinkende woorden, van een scherp, schelkklkend, kruistoonig geluid, waarmede men oude vrouwen, kinderen en gekken, *Jooden, Kristenen, Turken*, altoos in 't harnas jaagt. Deeze stuipen brengen de *Giomellis* of *Turksche* vrijwilligers in de wapenen. Men telt 'er niet veel meer dan vijf duizend bij de armee. Zij kunnen op geene soldij, maar op de vrije kost aanspraak maaken.

In.

*Inrichting, Commando, enz. der Turksche
Legers.*

't Is precies zo doenlijk te leeren leezen, schrijven, een auteur te zijn, zonder 't A B te kennen, als het 't is een leger te gebieden, voor hem, die geen compagnie weet te excerceeren. Deeze inleiding voorfeld niet veel goeds van de *Turksche* militaire operatien.

De Groot-Vizir is, gelijk een ieder weet, de man, die hun leger aanvoert. Men weet hoe de gunst des Sultans of eener Sultane favorite een waterdrager (*sakka*) tot Groot-Vizir verheffen kan. Bij mijn tijd bekleedde iemand die post, die geen tien jaaren geleeden in *Galata* een kommenij gehouden

den hadt. Wat kan dat voor een Veldmaarschalk geeven!

Alle standen, ik beken 't, vorderen hun leertijd; in geenen, van den hoogsten tot den laagsten, van de kerkelijke leeraaren af, die door rechtzinnigheid van leer 't geweten — tot de schoenmakers toe, die door rechtzinnigheid van leest den voet voor lijkdoorns bewaaren, wordt men dan na gedaane proef toegelaaten. De konst der regeering alleen is hiervan uitgezondert, even als 't zwemmen in de eende-kuikens; is zij eene ingeeven kennis, over land- en zee-, over burgerlijke en militaire zaaken uitspraak doende, en bewind voerende, met *oneindige competentie*! Zo denken 'er over de vrienden Muzulmans, en veelen hunner confraters.

Bij 't uitbreeken van een oorlog vordert 't een geruimen tijd, eer 't leger, dat te zamen komen moet, uit zo verspreidde en af.

afgeleegen landen, verzameld is; een leger dat zich duizende van ongereegelttheeden veroorlooft in de landen, welke deeze manschappen doortrekken, als kudden-vee zonder herder.

Zij hebben een quartiermeester generaal, die de marsch-routen, bestemt, en de campementen afsteekt; doch zijne kundigheeden in de *castrametatie* strekken zich zelden verder uit, dan dat hij de proviant in 't midden weet te plaatzen, en zorgt dat geene tent opgeslaagen wordt, voordat die voor den provoost 'er staat. Vervolgens zet ieder zijn tent, naar zijn goedvinden, zonder ze op een lijn te zetten, of 'er straaten en uitgangen aan te maaken. Voeg hier bij een eindeloozen sleep van allerlei gereedschap, en men zal kunnen opmaaken, welke verwarring 'er in een *Turksch* camp moet heerschen. Eilieve! bezie toch eens de XXV plaat in 't werk van den Graaf MARSIGLI, zo gij 't hebt, en gij zult bekennen, dat 't onmogelijk is een

een gequalificeerder doolhof uit te denken, dan dat der *Turksche* gecampeerde cavallerij. In deeze verwarring hebben zij wel eens hun heil gevonden, naarmate 't den vijand, die hen in hun camp overviel, 't bijna onmogelijk maakte 'er weder uit te geraaken, zonder veel hair te laten.

Wanneer zij opbreeken, gaat de infanterie vooruit; zijn zij in hun land, marcheeren zij zonder order; ieder voegt zich daar hij wil. Dus marcheerde zeker, in den voorlaatsten veldtocht de Groot-Vizir, toen hij 't beleegerde *Belgrado* wilde ontzetten. Zonder deeze verwarring, met de voorzorge van altoos een corps ligte troepen vooruit te zenden, om te recognosceeren, zoude 't den *Oostenrijkers* zo ligt niet gevallen zien, hem onverhoeds op 't lijf te zitten, en totaal te slaan, 't geen 't verlies dier vestinge ten gevolge hadt, en aan de *Turksche* zaaken een zo misfelijk aanzien gaf, een
aan

aanzien zo onderscheiden van 't geen zij een jaar vroeger hadden toen zij, 't plan der operatiën, 't geen zeker heer van mijne kennisfe, de Baron B..... voor hun gesteld hadt, volgende, den *Oostenrijkers* zo veel schriks aanjoegen.

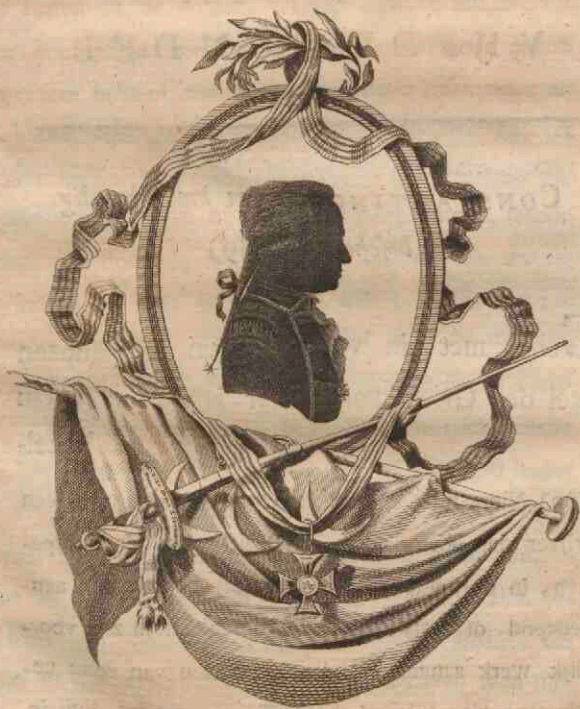
Ieder een weet (zegt de hr. M.) dat een campement, waarover een kundig generaal commandeert, in orde van batailje, of 'er 't naaste aan is. Het geen wij dus van hun manier van campeeren gezegd hebben, geeft een begrip van hun flagorde. Gewoonlijk valt hunne ruitery, de zabel in de vuist, onder een afgrijzelyk geschreeuw den vijand in de flank. Kan deeze dien schok weerstaan, houdt hij zich geflooten, geeft hij zonder contenance te verliezen een geregeld en bestendig vuur, zo gelukt 't hem meest altoos deeze verwarde benden overhoop te smijten.

't Volgende, getrokken uit de allernieuwste berichten omtrent het militaire weezen

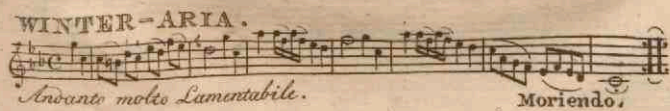
der *Turken* zal den lezer een denkbeeld kunnen geeven van de geëxerceerdheid hunner legers.

„ Eenige dagen voor mijn komst te So-
 „ phia, wilde de Groot-Vizir de proef
 „ neemen, om zijn leger in drie gelederen
 „ te rangeeren, en 't zelve te doen ma-
 „ nœuvreeren op zijn *Europeaansch*. De Ot-
 „ tomanfche krijgsbenden, die altoos gewei-
 „ gerd hebben zich te voegen naar de
 „ regels van een militaire taktiek, onder-
 „ wierpen zich eenige uren *taliter qualiter*
 „ aan een exercitie, die men aanmerkte, als
 „ een parade, in de hoop op een gefchenk;
 „ waarvan het niet uittellen's anderen daags
 „ een algemeenen opftand verwekte; de
 „ Janitzaaren ijlden naar de tent van den
 „ Groot Vizir, om hem in flukken te hou-
 „ wen; deeze hadt het geluk zulks verkleed te
 „ ontkomen in de tent van den Reis-Ef-
 „ fendi, welke terftond twaalf maal hondert
 „ dui-

„ duizend *livres* aan de troupen deedt uit-
„ betaalen, die, door dit geschenk bevreedigd,
„ den Groot-Vizir vergunden wederom aan
„ hun hoofd te verschijnen”. De Graaf FER-
RIERES DE SAUVEBOEUF. tom. I. p. 135.

WINTER-ARIA.

V I J F D E B U N D E L.

CONSTANTINOPOLEN *krijgskundig* *beschouwd.* (89)

Gelijk met de veroveringen van dezen
zetel des Griekschcn keizer - rijks, de *Turken*
’t zel-

(89) Niemand heeft, mijns weetens, den dierlijken
schrijver der Historie van de Bezittingen der Europe-
aanen, in de beide Indiën, het tot een misdaad aan-
gereekend, of ’t als eene onvolkomenheid in zijn voor-
treffelijk werk aangezien, dat hij zelden van eene ee-
nigzints aanzienelijke plaatze afstapt, zonder zich in

't zelve den doodsteek gaven — want ik reeken nu voor niets de splinter, die 'er DAVID COMMENUS te *Trebizonde* van overbleef; behalve dat ook deeze binnen kort 't lot

te laten in de wijzen, waarop dezelve aangevallen en verdedigd zou kunnen worden: offchoon ook 't verlies of behoud dier plaatze den Staat, aan wien zij behoort, niet gevoelig aandeedt. Mischien zal dit suk, voor zo verre 't militair is, niet even gunstig worden opgenomen bij 't publiek, 't geen mij, schoon noch niet stokoud, reeds bekend is voor een weinig grilziek, en zich zelve niet altoos gelijk in zijne oordeelvellingen. Mij dagt echter dat de militaire Raat van Constantinopolen, met wiens verlies 't Turksche rijk verlooren gaat, eene wat meer omflagtige beschrijvinge verdiende. Den onkrijgskundigen leezzer zal zij weinig behaagen; ook verzoek ik hem, bij al wat heilig is, ze maar over te slaan; den anderen zal ze, ik ben 'er gerust op, zeer belangrijk zijn. — Heeft men ooit met recht een maaltijd bedilt, om dat 'er één schotel op tafel stondt, waarvan men niet proefde?

't lot van CONSTANTINUS PALÆOLOGUS hadt — alzo zal wederom met 't verlies deezes zetels des *Turkschen* rijks dit laatste in duigen vallen.

't Is niet dat de Sultans zich niet bevin- den in omstandigheeden geheel onderscheiden van die des *Griekschen* Keizers, wien voor de verovering van *Constantinopolen* buiten 't zelve reeds niets overbleef: — 't is om deeze reeden, dat alle de pacha's, beyg- lerbey's enz. of verre de meesten, zeker de vermogendste (90) altoos tot opstand genee- gen,

(90) De Pacha van Bagdad is reeds jaaren lang een onderdaan des Sultans bijna enkel in naam. Doe- ze weet dit zeer wel en behandelt hem altoos met veel menagement. Ik heb zelve noch een brief van den Groot-Vizir voor hem, waarin hij hem *broedert*. En eilieve zeg mij eens, hoe men een gouverneur, die meer dan 300 mijlen (en welke mijlen, en in welk land!) van C. woont, en die 100,000 man onder de wapenen kan stellen, bedwingen kan!

gen, onderdaanen in schijn, zich onmiddellijk der heerschappije des Sultans zullen onttrekken, zodra 't verlies der hoofdstad hem dwingende elders heul en troost te zoeken, dit staatkundig uurwerk komt stil te staan.

Meenigmaal heb ik mij aldaar met luiden van kunde in aanzienelijke posten gesteld, over deeze gevaarlijke gesteldheid van zaken onderhouden. Hun scheen ze min dringende, dan mij, die toen 't zee-weezen der *Russen* noch te *Cherson* noch te *Sevastopol* kende. Het streelt zeker mijne eigenliefde van achteren uit de papieren van luiden van diepe militaire kunde, die alles met eige oogen opzettelijk onderzocht hebben, te zien, dat dit onheil den *Turken* onmiddellijk voor de deur staat, en dat ik also den bal niet misgeslaagen heb. Maar zo mij dit streelt, doet 't mij leed, daar ik altoos gehoopt had, dat zij door zo meenige harde lessen wijzer geworden hun land-

en zeemacht eindelijk in dien staat zouden gebragt hebben, dat zij een veroverzieken nabuur met vertrouwen onder de oogen konden zien, 't doet mij leed, zeg ik, dat de abuizen bij hen zo diep zijn ingekankerd, dat een uitvoerlijk plan van hervorming eene wiskundige onmogelijkheid is, dat de beste poogingen niet meer dan een *palliatif* zijn voor ongeneeslijke kwaalen, die 't alleen voor een tijd kan verschuiven.

Even nu als een hooge boom niet omvalt zonder te beschaadigen, of te verpletteren die hem omringen, alzo is de nasleep des ingestorten *Turkschen* rijks onbereekenbaar. Wie zal 'er door vergruist worden? wie zal de afgescheide brokken van dit ontmoetbaar gebouw na zich neemen, om 'er 't zijne mede te vergrooten?

Wat hiervan zij, *Constantinoplen* uit dit gezichtpunt beschouwd, wordt oneindig belangrijk. Zo mijn lezer deel neemt in den
toe-

toestand der waereld, behoef ik hem om geene verschooning te vraagen voor de bijzonderheeden, in welke ik gaa treeden, omtrent de wijze waarop deeze stad aangevallen en principaal verdedigd kan worden: opdat de *genie* 't gebrekkige van 't militaire vervulle.

Voor een dozijn jaaren mogt deeze memorie een *hors-d'oeuvre* schijnen. Toen de *Rusfen*, in hun oorlogen met de *Turken*, Dnieper, Bog, Dniester en Donau passeeren, hunne legers hondert mijlen moesten laten marcheeren, zodat zij als afgemat waren, voordat zij op 't slag-veld kwamen, toen zij eene menigte vestingen te veroveren hadden, om zich eene vrije retraite te menageeren; allen operatiën, die veel tijd, manschappen en kosten vorderen, wilde zij eindelijk tot hun geliefd oogmerk, 't verdringen der *Turken* uit *Europa* en *Constantinopelen* komen, toen, zeg ik, mogt dit gevaar

zich in een ver verschiet vertoonen, en deeze memorie een overboodig werk schijnen: maar zedert zij te *Cherson* een admiraliteit, te *Sevastople* een vloot, en de vrije vaart op de *Zwarte-Zee* hebben, kan de Sultan 's avonds, in zijn Serrail te *Constantinoplen* gerust gaan slaapen, en 's morgens of der *Rusfen* krijgs-gevangene, of gedwongen zijn te vluchten, en hun zijn gansche rijk, als 't ware, ten prooi te laten. (91)

Dit

(91) „ En Janvier 1786, une fregatte Russe entra
 „ pendant la nuit dans le Bosphore, sans que les gar-
 „ des des Châteaux d'Europe & d'Asie, absentes ou en-
 „ dormies, s'en fussent apperçues, et vint mouller
 „ dans le Port de Constantinople. La Porte fit ses
 „ plaintes à l'Envoyé de Russie, sur la témérité du
 „ commandant, qui donna pour excuse de sa hardiesse,
 „ plutôt que de son ignorance, qu'un brouillard épais
 „ lui ayant dérobé la vue de terre, il avoit été entraîné,
 „ malgré lui, par les courans, auxquels il n'avoit pu
 „ résister; quoiqu'il lui eût été ordonné de remettre
 „ sur-

Dit is letterlijk waar; en (een paerdje dat noch harder draaft) ik neem aan te bewijzen, (92) dat zo, in plaats van den Prins POTEKIN, onze Vice-Admiraal en Ridder VAN KINSBERGEN het opper-gebied over de *Russische* marine op de *Zwarte-Zee* gevoerd, zo de Keizerin zijnen ijver en arbeidzaamheid helpende, maar halven wind hadt willen zeilen, *Constantinopelen* voor haare zegepraalende wapenen reeds zoude hebben moeten bukken; en zo de grootte dier residentie 't moeilijk zoude gemaakt hebben haar

„sur-le-champ à la voile, cela ne prouva pas moins qu'une
 „escadre pourroit entrer de même à l'improviste, et
 „bombarder cette capitale". Le comte FERRIERES DE
 SAUVEBOEUF, *ibid.* tom I. p. 65.

(92) Dit zal ik hiernamaals, evenwel in deeze wereld, in 't vervolg van dit werk doen, bij welzijn, wanneer ik mijn lezer in de *Krim* te *Sevastople* zal gevoerd hebben.

haar te behouden, zij gewis dezelve zou hebben kunnen rantzoeneeren, en 'er een onnoemelijken schat uit trekken. Zo is 't dan wel niet te verwonderen, dat deeze Vorstin zich zo veele moeite gaf, om dien Heer in haaren dienst te lokken, hem *Carte-Blanche* aangeboden hebbende! — Ergdenkenden en wangunstigen zullen deezen uitstap van vleijerije verdenken. Dan ik betuige, zo zeer ik wensche bij alle, die mij kennen, de reputatie van een eerlijk mensch te behouden, dat het gezegde naar 't zuiver ingeeven van mijn geweeten, naar mijne beste overtuiging, en voorzeker buiten kennis van dien Heer, hier neêrgezet is. (93)

De

(93) Ook is Sultan SELIM, in de tegenwoordige gesteldheid van zaaken, 't behoud zijner residentie den Koning van Zweeden verschuldigd. Zonder zijne vermogende diversie zou de groote Russische Vloot de Turkische zeker geslaagen en zich met haare zegepraalen-

De slag, dien de *Rusfen* den *Turken* be-
reiden, zal hun uit de *Zwarte-Zee* toege-
bragt worden. Schoon de vlooten der eer-
sten in de *Oost-Zee* veel zwaarer zijn dan
die op de *Zwarte-Zee*, zullen deezen 'er
't werktuig niet van zijn.

Voor eerst is de weg uit *Cronstad* naar de
Dardanellen lang.

Ten tweede moeten zij *Zweeden*, *Dene-*
marken, *Holland*, *Engeland*, *Vrankrijk*,
Spanje voorbij zeilen: 't geen niet toegaan
kan, zonder eenige deezer mogendheeden
ombrage te geeven.

Ten derde zijn de *Zuide-Winden* bij de
Dardanellen, in 't fraaije seizoen zeldzaam,
en de stroomen altoos contrarie.

Ten vierde is *Sevastople* een hoek van
de
kende magt voor 't *Serrail* gelegd, of zouden de *Con-*
stantinoplers zich aan een bezoek van die van *Sevas-*
tope bloot gesteld hebben.

de waereld, daar geene mogendheid hen bespiedt.

Ten vijfde zijn de Noorde-Winden op de Zwarte-Zee in den zomer als een pasfaat.

Ten zesde loopen de stroomen uit deeze vliedend den Bosphorus in, en 't Serrail voorbij: zodat zij 'er den ingang in den nach van aangedaan hebbende, (de Kust is hoog genoeg, om den ingang van 't Kanaal bij helder weêr, op 9 à 10 mijlen te kunnen peilen) met 't kriecken van den dag, eer de Sultan zich noch den slaap uit de oogen geveegt heeft, voor zijn Paleis kunnen leggen.

Daarom zullen wij vooreerst en vooral met de verdediging van 't Kanaal van Constantinople van den kant der Zwarte-Zee ons ophouden.

De Bosphorus is aan deszelfs ingang dertien hondert roeden breed; maar deeze breedte neemt allengs af tot aan de punten, uit-

uitsteekende in *Europa* en *Asia*, *Cavacks* genaamd. 't Vaarwater is doorgaans van eene ongelijke breedte, maar altoos veel min breed dan de Bosphorus zelve, van 9. 13. 15. 17. zeer zelden 42 vademen diep. Een grond van kiezelsteen (*gravier*). Van den ingang tot aan deeze punten is de stroom, gebooren uit den toevloed van water in de *Zwarte-Zee*, door zo veele rivieren, den *Don* of *Tanais*, den *Dnieper* of *Boristhenes*, den *Bog* of *Hypanis*, den *Dniester* of *Danastris*, den *Donau* of *Isther* aangebragt, wel vooraan sterk, maar minder als hij 't na beneden is. Deeze stroom is bovenal vliegende in de zes zomer-maanden, wanneer de N. Winden bestendig waaijen. Maar in herfst en winter waaijen 'er ook Z. Winden, welke dien stroom zeer stremmen, en zelfs dooden.

Deeze laatste zoude men moeten nutten, om in 't Vaar-water, 't zij aan zijne engste,
't zij

't zij aan zijne ondiepste plaatze, verzenkingen te maaken. Oude schepen, met steenen, zand, enz. gevuld, alles *specie*, die men aan den oever in overvloed vindt, en die men ter verbreeding van 't Kanaal (op dat 't geen men van de ruimte afneemt in de diepte — men aan 't water wedergeeve in de breedte) zoude moeten wegruimen, in menigte bij, naast en op elkander gezonken, zouden mischien 't vaarwater zo ondiep kunnen maaken, dat 't voor Oorlog-schepen niet meer vaarbaar was. Dit zou, zal men zeggen, geen klusje, maar een zwaare karrewei zijn. Wat zwaarigheid! zo 'er maar een kijk van goed succes op was. Wie zal na der *Franschen* Hercules-arbeid te *Cherburg* zeggen, dat iets van die natuur onmogelijk is?

En alsdan mogten de *Rusfen* hun gansche Esquader van de *Zwarte-Zee*, toch enkel ingericht om den arme *Turken* katte-kwaad te

te doen, inzouten, of 'er brandhout van hakken, waaraan zij toch in de *Krim* zo groot gebrek hebben.

't Zij nu dat dit ontwerp onuitvoerlijk is, 't zij 'er de *Turken* niet om gedacht hebben, 't zij ze de vrije vaart voor hunne eige Oorlog-schepen niet hebben willen verliezen, zij hebben getracht zich te dekken tegen een aanval, op de volgende manier.

Twee oude kasteelen moeten een vijandelijke vloot afweeren. Maar zij leggen op een te grooten afstand, om hun vuur te kunnen kruitzen; en zij zijn te zwak om 't vijandelijk vuur te kunnen weêrslaan; om nu niet te spreken, dat zij door een klein getal troepen, die men in de nabuurige bogten aan wal kan zetten, den *Turken* zelfs voor den neus zouden kunnen weggenomen worden.

De twee nieuwe kasteelen, in 't jaar 1773 gebouwd, hebben dezelve gebreken: uitge-

nomen dat zij nader aan elkan der leggen
Met recht werpt men den Heer Baron DE
TOTT voor, — dat hij voor dezelve eene
flechte plaats heeft uitgekozen — dat hij
de hoogtens van waar de vijand ze met
zijn geschut zou kunnen bestrijken, niet
geslecht heeft — dat hij 'er 't vuur
zodaanig van heeft verdeeld, dat 't grootste
gedeelte 'er van niet kan werken, voordat
de vijand of met zijne schepen op de zijde
'er van legt, of 't reeds gepasfeerd is: daar
met 't grootste vuur N. O. en N. W. aan
te leggen, men de schepen van vooren tot
achteren hadt kunnen beschieten.

De nieuwe batterijen der beide *Kavacks*,
van steen opgemetzeld, zo als die der
voorgemelde kasteelen, zijn des te slechter,
naarmaate derzelver schietgaten niet meer
dan vier à vijf voeten boven water zijn.
Binnen kort zou de overmacht van 't vij-
andelijk geschut dit vuur doen zwijgen.

De

De *Turksche* artilleristen zijn ook zo slecht, dat men in 't geheel geen staat mag maaken, noch op de juistheid van 't schot, noch op de gezwindheid van 't vuur, zo noodzaaklijk in dergelijke geleegenheeden.

Hieruit is 't op te maaken, dat een vijand van eene grooter magt in scheepen, dus meester van de *Zwarte-Zee*, welke in de tegenwoordige gesteldheid van zaaken deeze pasfage zou zoeken te forceeren, 'er zeer waarschijnlijk in slaagen zou: daar de aangehaalde gebreken der kasteelen en batterijen hem niet zouden behoeven tegen te houden. Wat meer is, al hadden ze ook deeze gebreken niet, zouden ze 't evenwel niet kunnen doen. Als een vloot een pasfage wil forceeren, zo die alleen op eene plaatze weêrstand vindt, laat ze ook noch zo sterk zijn, zal 't hem altoos gelukken. De vaart van de schepen, stroom en wind meê hebbende, zal ze in een snip voorbij die

gevreese plaatze voeren, waarvan ze ook noch 't vuur door 't hunne zullen doen verflaauwen. Maar wanneer deeze passage, door een ketting van verdediging, meer dan één weêrstand biedt, zo zullen de scheepen, altoos meer of min aan romp en tui-gage beschadigd door 't eerste vuur, vertraagd in hun vaart, noch meer aan een tweede blootgesteld zijn; 't geen zij niet zullen durven waagen.

Maar gesteld, dat, in weêrwil van al den kijk op een goeden uitkomst, de vijand deeze onderneeming niet durfde waagen, zou 't hem in dat geval gemakkelijk zijn kleine corpsen troupen aan de nabuurige kusten van Europa en Asia aan land te zetten, en deeze kasteelen te doen aangrijpen van achteren, alwaar zij niet geslankeerd, waar zij gevolglijk ligt te beklimmen en stormenderhand weg te neemen zouden zijn. Deeze operatie vordert enkel eene eenvoudi-

dige kennisfe van 't locale, die de *Rusfen* ligt krijgen kunnen.

Digt bij de oude kasteelen in Europa en Asia, zijn verscheiden plaatzen zeer geschikt tot 't aan land zetten van troepen, die in éénen nacht ze zouden kunnen forceeren: ondertusfchen dat 't gefchut der fchepen eene nuttige diverfie na den zee kant maakte. Deeze ontfcheepingsplaatzen zijn, aan den kant van Europa, van *Fanaraky* af tot *Eski-Fanary*, dat is op eene uitgestrektheid van 4,000 roeden. Verscheide inhammen en bogten, die de *Turksche Caiquen* doorgaans tot eene werkplaatze dienen, en waarin de oorlogsfloepen en barken de manfchap aan land kunnen zetten, zouden die landinge zeer bevorderlijk zijn.

Aan de zijde van Asia vindt men, op een afstand van 200 roeden van 't kasteel, een ruimen inham, geformeerd door een valei, open voor den mond van een beek. In weêrwil van de nabijheid des kasteels,

kan geen één zijner stukken deezen inham beschieten. Deeze plaats zou de ontscheeping zeer begunstigen. *Riva* 800 roeden verder, zounoch voordeeliger zijn, daar men overal zeer gemaklijk voet aan wal kan zetten. Op 400 roeden afstand van land kunnen de schepen op 19 vademmen ankeren. De anker-grond is 'er zo goed, dat de schepen geen gevaar loopen van verdrijven, in weêrwil der heftigheid van de stroomen en de N. winden.

't Armzaalig kasteel van *Riva* zou niet kunnen hinderen, dat men zo veel volks aan land zette, als men nodig heeft, om 't te neemen, zo als ook 't *Fanaraky* van *Asia*. De ligtheid der communicatiën, de hoogtens, die elkander achtervolgens en de nieuwe kasteelen bestrijken, laten vermoeden, dat de eerste attaque gelukt zijnde, alles wat 'er beneden is, 't een na 't ander, zou weggenomen worden in éenen nacht.

Dit

Dit geklaart zijnde, zou 'er geen hinderpaal meer tegen den doortocht der Schepen zijn; geholpen door den stroom en de N. winden, kunnen zij in drie uren tijds voor de punt van 't Serrail zijn, zich 't een achter 't ander vertuijen, of voorttweeankers vast leggen en de hoofdstad des *Turkischen* rijks tot de overgaaf dwingen.

Is *Constantinopolen* zo ligt te overrompen, 't is 't niet min het te verdedigen. De natuur zelve heeft deeze verdediging zo te land als te water aangewezen.

't Kanaal van *Constantinopolen* heeft op zijn naauwst niet meer dan 700 roeden breedte. 't Is omringd van hoogtens van 30 tot 150 voeten, waarmede men voordeel zou kunnen doen, om 'er geschut op te planten.

Beide de oevers hebben zeer goede ankerplaatzen, zeer geschikt om 'er vlottende batterijen in te leggen, die den doortocht noch veel enger zouden maaken, en al hun vuur met veel voordeel tegen de schepen,

niet in 't zelfe geval zich bevindende, zouden kunnen ontwikkelen.

In de kasteelen of op de batterijen vindt men thans geene mortieren. 't Is echter derzelver vuur 't welk de schepen 't meeste vreezen, wijl 't hen aan een zichtbaar gevaar blootstelt. Eén éénige bombe is volstaande om een schip in de lucht te doen springen, en een geheel esquader in desorder te brengen, 't zij door 't springen, 't zij door 't in den brand steeken van de naaste schepen. Men kan niet te veel mortieren plaatsen bovenal op de uithoeken, van waar men het schot na boven en beneeden de batterijen kan wenden.

Men kan 'er vlottende batterijen bijvoegen, uit welke men de schepen, 't zij met gloeiende, 't zij met brandkogels zou kunnen beschieten.

De canoneer-sloepen behoorden van een zwaar charter te zijn; zullen zij 't kanaal met

met eenigen nadruk beschermen. Zij behoorden te zijn van 12 stukken 24 ponders. Men heeft opgemerkt, dat de twee hooge uithoeken, die 400 roeden beneeden de nieuwe kasteelen zijn, het kanaal zeer eng maaken. Derzelver schuinſche richting zou de directie van 't vuur begunſtigen, en maaken dat men de vijandelijke ſchepen voorin zou kunnen ſchieten. Men zoude bij de *Cavacks* de vlottende batterijen ten anker kunnen leggen, op vier ankers, gekat in een haane-poot, en met ijzere kettingen vast gehouden. De eerſte deezer vlottende batterijen moest 20 roeden van de kust, de tweede 30 roeden 'er van geänkerd leggen op 15 tot 18 vademen kiezel-ſteen in Europa, en 20 tot 30 vademen ſchelpen in Aſia. Men moest ze in een diagonaal met den ingang van 't kanaal op een ſpring leggen. Deeze batterijen zouden eene des te geduchter ketting formeeren, naarmaate

om ze te forceeren, men 'er op zou moeten vallen, en zich met hen vermengen. Hen te enteren, zou gevaarlijk zijn. Deeze legging is des te gelukkiger, daar hier op 100 roeden afstands van land een klip legt, welke de pasfage enger maakt.

Keurt men deeze vlottende batterijen af, zo gebruike men een getal van 20 canonneer-floepen, ieder een stuk van 24 p op de bak, op een fleê, voerende. Men moest ze met den voorsteeven na 't N. ankeren, en ze zo aan elkander vastmaaken, dat noch wind noch stroom ze uit hun directie kon brengen.

't Gezegde omtrent de weêrloozen staat der kasteelen van de land-zijde in Europa en Asia, doet den militairen leezer reeds van zelfs begrijpen, hoe zeer 't nodig is, achter beide dezelve eene plaatze voor 2000 man te ruimen, en 'er de nodige magazijnen voor mond- en krijgsbehoefstns bij

bij aan te leggen, waardoor men deeze kasteelen tegen eene overrompeling kan dekken. Zonder te spreken, dat een dergelyk geretrancheert campement het land in de buurt der kasteelen of onmogelijk of bezwaarlijk maaken zou: zonder te spreken dat een vijand elders geland, een zo gewichtigen post niet achter zich zou durven laaten, maar dien eerst zou moeten wegnemen, 't geen hem waarschijnlijk verzwakken, zeer zeker hem vertraagen zou.

Eene andere wijze waarop *Rusland* de *Turksche* hoofdstad zou kunnen wegnemen, is door een corps d' armee ergens op de kusten van de *Zwarte-Zee* aan wal te zetten, op den kortsten afstand van *Constantinopolen*. Bij geluk voor de *Turken* heeft de natuur dezelve (de kusten) doorgaans zeer steil gemaakt, bezet met hooge klippen. De kleine inhammen tusfchen de kasteelen van *Europa* en *Esky-Fanary* zijn niet

niet groot genoeg voor de landinge van duizend manschappen.

Maar tusſchen *Esky-Fanary* en *Karabour-nou* is eene generaale landing gemaklijk. Om deeze moeilijk te maaken, behoorde men:

I. Op de aangelegenſte hoeken batterijen aan te leggen.

II. Andere wandelende batterijen van veldſtukken te hebben, die men in een rep vebrengen kan, daar de floepen wilden landen.

III. Twee corps Infanterij en Ruitery, groot naar evenredigheit der vijandelijke macht, 't een te zetten op de hoogtens van *Domusdere*, 't andere bij *Enicui*, en dit camp met cenige ligte retranchementen te verſterken.

IV. Eenige mortieren te plaatzen op de voor-naamſte hoogtens, om de vloot, die de ontſcheeping dekt, te beſchieten.

V. Twee

V. Twee torentjes voor 't maaken van feinen te bouwen, 't eene aan den hoek van *Esky-Fanary*, 't andere aan *Kara-bournou*; om van de eerste verschijning eener vijandelijke macht kondschap te kunnen geven.

Deeze zijn de voornaamste middelen, welke de Porte heeft, om een inval in haar land, en een aanval op haar hoofdstad afte weeren. 't Ontbreekt haar aan kalk noch steen, hout noch ijzer, noch handen, om ze te bewerkstelligen. Maar 't draalen is gevaarlijk. De noodwendigheid om de *Turksche* troupen alleen defensief te doen ageeren is een kind in de konst van oorlog bekend, laaten die troupen ook noch zo talrijk zijn. 't Is alleen door de keuze van de beste positiën, in overvloed op hunnen bodem te vinden, door 't met oordeel plaatsen van sterke retranchementen, dat een
op-

ongedisciplineerd en aan 't vuur ongewoont heir met eenig voordeel strijden kan tegen, en wel eens overwinnen kan een ander aan order en manœuvres gewoon.

't Kanaal van Constantinopolen, *Bosphorus Thracicus*, dat zich door de *Propontis* en *Hellespontus*, in de *Egeïsche Zee* of *Archipel* ontlast, maakt de *Turksche* hoofdstad ook van die zijde voor den vijand toegankelijk. Om deeze deur toe te grendelen, schoon, om reeden voorgemeld, hunne natuurlijke vijand dien niet zal inbreken, dienen de vermaarde kasteelen, bekend onder den naam van *Dardanellen*, juist bij den *Hellespontus* en de muuren van *Troja* geleege.

Op twee plaatzen is de doorgang versterkt. De eerste is voor aan den ingang tusfchen twee kaapen, de tweede is vier mijlen hooger, daar de pasfage 't engst is. De twee kasteelen, die deezen laatsten doorgang

gang versterken, heetten eigenlijk de *Dardanellen*, naar de oude stad *Dardana*.

In den vorigen oorlog met de *Rusfen* heeft men noch een nieuw kasteel, onder opzicht van den Heer Baron DE TOTT gebouwd.

't Nieuwe kasteel van Europa of Rome-liën *Inghi-Isfan*, is gebouwd aan den oever van de zee, en bestaat een heuvel, door een kleine valei afgescheiden van die, welke deeze plaatzen bestrijken.

Zonder ons in te laten in een breedvoerig detail der vestingbouwkundige bijzonderheeden, tot deeze kasteelen betrekkelijk, bijzonderheeden, die den Ingenieur, uit welke klasfe 'er misfchien niet één onder mijne lezers gevonden wordt, alleen fmaaken kan en zeker fmaaken zou — in 't detail der ammunitie deezer kasteelen, 't geen wij beiden naar de nieuwfte, naauwkeurigfte en nimmer voor 't licht gekomen opgaave voor ons

ons hebben leggen, en waardoor wij deezen bundel met ettelijke vellen zouden kunnen doen zwellen, willen wij *kristelijker* met onzen lezer, en eerlijker met zijn beurs omgaan, hem dit verdriet en deeze waarschijnlijk voor hem zeer nodelooze uitgaa-ve bespaaren, en dit alleen uit mijn wijsloopig handschrift resumeeren, dat alle deeze kasteelen, in hunnen tegenwoordigen staat voor een vijandelijke vloot een niets beduidende hinderpaal zijn. 't Is eene uitgemaakte zaak, dat de Graaf ALEXEIORLOW, nadat de *Turken* bij *Tchesmé* geslaagen waren, indien hij, zijn voordeel wetende te doen met de Z. winden, die ettelijke dagen na dien slag woeljen (iets zeer zeldzaams in den zomer) hadt willen gaapen voor de pap, die het kriegsfortuin hem boodt, hij de pasage der *Dardanellen* zou hebben kunnen forceeren. 't Onbeschoft (93) geschut dier

kas-
(93) Is deeze uitdrukking ook onbeschoft? Beschaaf-
de

kasteelen is zo kwalijk geplaatst, dat men 'er zich niet van zou kunnen bedienen, onder 't vuur der vijandelijke schepen, die op zijn best maar ééne laag van de *Turken* te vreezen zouden hebben.

Wilden zij zich door des kundigen laten bestieren, zo behoorden zij deeze kasteelen te repareeren, borstweeringen van aarde op te richten, dit geschut op de behoorlijke affuiten te leggen, affuiten, geëvenredigd aan de stukken en bekwaam om derzelver schok uit te staan.

Behalven dit zou men de hinderpaalen noch kunnen vermeenigvuldigen, en noch

an-

de lezer oordeel. Men telt op de batterijen van de kasteelen der Dardanellen, om van veele andere zwaare kanonnen te zwijgen, de navolgende:

33 Stukken van 22 duim middellijns 10 voeten lang.

36 ——— — 13 ——— — 17 ——— —

20 ——— — 60⁰ ——— — 20 ——— —

Alles metaal geschut.

andere batterijen aanleggen. Die, welke men aan 't barbiers-punt heeft begonnen, en op de hoogtens aan de overzijde, zijn zeer wel geplaatst; men behoorde 'er stukken op te leggen en ze wel te onderhouden.

De hoogte van *Maita* in Europa, vlak over den laagen uithoek *Nahara*, verdiende niet te worden verwaarloosd. De schepen, moettende 't dicht onder de kust van Europa houden, veranderen van koers onder deeze hoogte, en zouden lang bloot leggen voor 't vuur der batterijen, die men 'er konde opwerpen.

Ten besciuite, met hoe veel zorgc men ook alle de voordeeligste uithoeken met zwaare batterijen versterke, dit alles zal weinig baaten, ten zij men ook de nabuurige kusten versterke en bezette; om voortc komen, dat de vijand een landing doende, alle deeze forten en batterijen niet in den rug valle, en 'er zich van vermeestere. —

'Er

'Er legt mij noch iets op 't hart, maar ik durf 'er niet meê uitkomen; schoon ik anders noch al iets durv'. Maar 'er zijn dingen, die tegen de aangenomene denkwijze zo ijsfelijk aanloopen, die men als zo verderflijk zal aanmerken, zo gevaarlijk om ze aan den neus van 't publiek te hangen, dat ik haast niet weet of ik 'k zal er eens een advocaat en een dominé over spreken.

Men ondermijnt een stuk gronds, en laat een duizend menschen of vier in de lucht springen.

Men masqueert een batterij met schroot gelaaden, en veegt ettelijke duizend menschen uit de waereld, als of ze geen geld van bakkeren gekost hadden.

Men schiet met brandstoffen een vloot in den brand, en geeft den H. LAURENTIUS eenige duizenden confraters.

Dit alles is geoorloofd, EERLIJK,
BRAAF, GLORIEUS!

Zo is 't dan gepermitteerd in den oorlog zijn vijand allen mogelijken kwaad te doen, zonder eenige de allergeeringste *égards* te hebben voor de menschheid? Is 't? Bedenk u wel.... Ja. Nu dan zo heb ik noch een pijl op mijn koker, waarmede de *Turken* de vliegen beter van zich zouden kunnen afhouden, als met al hun gewapende manschap: een pijl, tegen welke hunne vijanden geen schild hebben.

Waar zal dat op uitkomen!.. *parturiunt montes* denkt wel iemand. Vriend! 't zal op geen muisje zijn; daar verbeur ik mijn rechter knevel onder.

Hoor maar wel toe; en zo ik te met wat duister was, spreek 'er eens met uw Dr. over.

De pijl, die ik beoog, is de pest (94). Dee-
ze

(94) Dit woord alleen zal veele mijner lezers een afgrijzen aanjaagen. Ik prijs nog meer, dan ik mij ver-

ze ziekte heeft een zaadstofte; men kan ze voortplanten als knollen en aardappelen. Breng deeze zaadstofte onder de aanraa-
king

verwonder over, hunne menschlievendheid. Men houde 't mij echter ten beste, zo ik mij veroorloof dit onderwerp wat fijner uittepluizen, d. i. te onderzoeken, of 't een Staat geoorloofd is zich te bedienen van de pest als een wapen ter defensie. Hier dunkt mij zie ik zommige, geleerd hoe weinig de Mogendheden buiten, voor en in den oorlog, zich onder elkanderen bekommeren over recht en edelmoedigheid, lagchen over mijne eenvoudigheid; en 'er scheelt niet veel aan, of ik houde 'er hen zelve gezelschap in. 't Zou mij evenwel spijten, mij zo lang met dit onderwerp 't hoofd te hebben gebroken, zonder mijne *diepe kennis*! te mogen laten luchten.

Is 't een Staat geoorloofd zich te bedienen van de pest als een wapen ter defensie? 't Is niet betrekkelijk tot de aanvallende Mogendheid, dat 't moeilijk valt dit te onderzoeken en de geoorloofdheid te bewijzen; want pleegt men raad met alle de argelistigheden der kunst van den oorlog, voorwaar men zal

king van een gezond mensch, en binnen kort zal hij van de pest worden aangegrepen.

moeten belijden, dat 't menschelijk vernuft nergens meer op uit is, principaal onder de beschaafde natiën, zo als zij zich noemen, dan om elkander 't meest mogelijk met de minste moeite en gevaar den hals te breeken.

De eenigste reden, waarom men deeze manier van defensie als ongeoorloofd mischien zou mogen houden, is wijl dezelve maar van eenen kant gebruikt kunnende worden, men met ongelijke wapenen strijdt: 't geen niet edelmoedig is. Maar ook van deeze laatste manier van elkander te beoorlogen, zijn voorbeelden voor handen, van niemand gelaakt; waartoe behooren de inundatiën, een wapen, zeker maar van eene zijde bruikbaar.

De vraag is dus eigenlijk, mag een Staat zich bedienen van de pest, als een middel van defensie, voor zo verre door dat middel andere volkeren, die met denzelven in geen staat van vijandelijkheid zijn, gevaar loopen aangestooken, en 'er de slachtoffers van te worden?

Wat

pen. enz. enz. enz. De etter der pestbui-
len is de rijkste aan deeze zaad-stoffe. Al-
les

Wat leidraad gebruikt, om 't best te geraaken uit
't doolhof der tegenswoordige questie? Moet men de
zelve oplossen naar de letter van geschreeven traktaa-
ten en conventiën tusfchen de Mogendheeden? Is 't
beter 't recht der natuur en volkeren in te roepen?
of blijft 'er iets anders over, dan zich te slaaven op
de kragt van voorbeelden en usantiën?

Voor eerst zijn de Turken, zo veel mij bekend is,
noch nimmer gekomen op de gedagten, om zich te
bedienen van de pest als een wapen ter defensie;
alzo kunnen traktaaten tusfchen hen, de Oostenrijkers
en Russen daar niet van reppen.

Ten tweeden en ingeval traktaaten den Turken 't ge-
bruik van dit huismiddeltje ontzeiden, wat zou dit
baaten? daar deeze zelve traktaaten, bij 't opkomen
van ieder oorlog, als verbroken zouden kunnen worden
aangemerkt.

Zo 'er niets grondigs, iets beslissends over kan ge-
zegd worden, 't is in 't recht der natuur en der
volkeren alleen dat dit gezogt moet worden.

les wat door eenen aan de pest zieken of
gestorven aangeraakt, doordrongen is van
zijn

Om dit onderwerp meest mogelijk eenvoudig te
maaken, zal ik de Mogendheden onder elkanderen
beschouwen als partikulieren; want ook voorwaar in
den staat der natuur staan de staatendommen tot elk-
ander, als de partikulieren onderling in ieder staaten-
dom: d. i. even zo als, in dien staat, de partikulieren
onder een aan geene andere wetten dan die der natuur
gehouden zijn, even ook zo zijn 't de staatendommen.

Een voorbeeld van partikulieren: een sterke, vier-
kante knevel valt een zwak jongeling aan, wiens
leeven verlooren is, ten zij hij dien knevel door list
of behendigheid 't vengster weet uittewerken; mag
die jongeling dat doen, wanneer hij weet, dat de
val van dat brok twee onschuldige wichtjes, die on-
der 't vengster leggen speelen, gaat vergruizen? GRO-
TIUS schijnt te zeggen jaa. „ IV. 1. An et innocen-
tes, qui interpositi defensionem aut fugam, sine qua
mors evadi non potest, impediunt, transfodi aut
obteri possunt, disputatur. Sunt qui licere id pu-
tant, etiam Theologi. Et certe naturam solam si
„ re-

zijn zweet en andere uitwerpzelen, kan ook
deezee ziekte voortplanten. Wol enz. hier
in

„ respicimus, multo minor apud eam est socie-
„ tatis respectus, quam propriæ salutis cura. At lex
„ dilectionis præsertim Evangelica, quæ alterum nobis
„ æquat, plane id non permittit. *De jure Belli &c.*
„ Lib. II. Cap. I. Dan de wetten van 't Euangelie
klemmen de Turken niet.

Een ander voorbeeld ook van partikulieren. Ik heb
een Vriend gehad. Hij is niet meer! Let op zijn ge-
val. Na zes weken omdwaalens door den Oceaan,
in een mast- en reddeloos schip, met 350 koppen be-
mand, bekomen zij, noch vijftig mijlen van land,
een zwaar lek. Dit brengt veertien voeten waters in
't schip. Dertig van de bedaardsten, de rapsten, de
moedigsten bergen zich in de boot. Een man meer
daar in opgenomen, stelt bij een holle zee en storm-
achtig weêr, alle die dertig in 't dreigendst gevaar
van zinken. De rest van de equipage wil ook zijn
leeven redden. Men springt in zee en zwemt trops-
wijze na die reeds vol geladen boot. Dan hier keert
men hen overal met riemen, haaken, meslen af, sloot

in geweekt, kan dit heillooze smet lang behouden (95) en zeker des te langer, naarmaa.

hen onder, in één woord vermoordt hen. Strijdt dit tegen de wetten der natuur?

Hoor nu PUFFENDORF hier over: „ Ici se présente un autre cas, que je me propose à examiner. „ Supposons, que dans un Naufrage, plusieurs personnes se sont jetées dans une petite Chaloupe, qui „ n'appartienne pas plus (3) aux uns qu'aux autres, et „ que la Chaloupe ne soit pas assez forte pour les porter tous à la fois. Faut-il tirer au sort qui seront „ ceux

(95) Zie hier 'er noch een versch voorbeeld van, 't geen de Heer MICHEL de doctor van de *quarantaine* te Marseille, de best geregelde van geheel Europa, mij heeft medegedeeld.

Omslreeks van 't jaar 1784 komt een Raguzzeër uit een haven van de Levant te Marseille, eene menigte Turken aan boord hebbende. Zij waren ruim een maand op zee, en reeds drie weken in de *quarantaine* geweest, altoos gezond. 't Geval wil dat een der Turken ziek wordt. Nu vordert de ordonnantie

maate men 'er zorgvuldiger de lucht afhoudt.

Zo-

„ ceux qu'on chasera ? &c. *Le droit de la nature*. Lib. II.

„ Ch. VI. Zeker zou 't billijkste wezen te looten; maar eerlijke PUFFENDORF! hoe weinig hebt gij een denkbeeld

van

tie van 't huis, dat zodra iemand ziek wordt, hij zich geheel naakt ontkleedt, om te ontdekken of hij ook eenig teeken van pest op 't lijf heeft. Dit gedoogde de Turkfche eerbaarheid niet. Zij verkoozen liever, schoon alle gezond zijnde en hun quarantaine in een week stondt te eindigen, wederom intepakken, en een andere haven te zoeken. Een der Turken geeft een oppasfer van 't huis een lederen beurs, dien hij bij 't verpakken ergens in een hoek van een koffer vindt. Deeze was besmet, stak hem aan, rukte hem weg, zonder dat zijn dood, door de goede voorzorge, verder gevolgen hadt. De Turken zelve bekwamen ook deeze ziekte op eene deerlijke wijze aan boord, twee derden van 't volk stierf 'er aan. Men nam ze eindelijk wederom te Marseille in *quarantaine*. Een bewijs, dat deeze zaadstoffe zich ten minste zes weken conserveert.

Zodra nu *Rusland*, *Oostenrijk*, of wie 't
ook

van deeze schrikkelijke situatie, van 't misbaar, dat de confusie, de zinneloosheid, die haar vergezellen, kunnen vormen, om dit middel in 't allergeeringste voor praktikabel te houden! BARBEYRAC, die op No. 3. hier een noot bijvoegt, zegt dat de boot 't eigendom is van den schipper, die meester is, liefdaadig die geene 'er in te laten die hij wil, en ze 'er wederom uit te jaagen, naar goeddunken. Maar met permissie van zijn Hooggeleerden houde ik dit voor een flater. Bij dergelijke omstandigheden is de boot eerst het eigendom der gansche equipage, mischien daarna van die geene, welke de sterkste en kloekste zijnde, 'er zich van meester gemaakt hebben. De looting nu in dergelijke verwarring onbruikbaar zijnde, zo blijft de vraag: mogen die dertig, die in de boot zitten, hun leeven redden ten koste van dat van drie honderd, die zij afkeeren? In 't boek de *Officio Hominis & Civis* Lib. I. Cap. V. 8. beantwoordt PUFFENDORF die vraag met een *mij dunkt*. (*)

't In-

(*) Niets is ligter dan een meesterachtigen toon aan te nemen, en deeze vraagen *ad libitum* te beantwoorden. Maar een

ook zijn mag, mienen maakte den Sultan
vij-

t Instinct van eigenbehoud () is een tijran, die alle andere wetten overheert, eene drift, die alle redeneeringen opslorpt. Te vergeefs zal een rechtsgeleerde be-

bedaard onderzoeker laat zich daar niet mede paaijen. Ik voor mij bekenne mijne onbevoegdheid tot uitspraak; en, na deeze bekentenis, zo men mij vroeg, wie die bevoegdheid toekomt, zou ik mij verleege vinden, 'er op te antwoorden. De Hooggeleerde Heeren zijn zo ellendig doorbakken van hunnen collegiaalcn flenter, zoo gekeetend aan aangenomen denkwijzen, zo belemmerd door menagementen voor hun stand, dat deeze hunne uitwijzingen misfchien door geen vrij onderzoek zullen voorafgegaan zijn, zonder 't welk zij echter bij een ieder, ongewoon *jurare in verba magistri*, niet meer dan rook en wind zijn. —

(*) 't Is van dit instinct, en niet van de wetten der natuur in 't algemeen, dat CICEERO in de bekende plaatze (†) zegt:
„ *Est hac non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepi-*
„ *mus, legimus, verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, ex-*
„ *pressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti sed imbuti*
„ *sumus: ut si v'ra nostra in aliquas insidias, si in vim, in tela*
„ *aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio*
„ *esset expediende salutis.*”

(†) In Oratiene pro Milone.

vijandelijk aan te grijpen, kon hij de volgende taal voeren:

Al-

betoogen de onrechtvaardigheid der ontweldigings van een stuk hout, 't geen een ander, ook in 't water gevallen, 't eerst gegreepen heeft ter redding van zijn leeven; die zelve rechtgeleerde zou, in weêrwil van zijn betoog en eige overtuiging, in dezelve omstandigheden 't zelve doen, zo hij knap genoeg was.

De huiverigheid in 't doen van uitspraak, waarteneen bij twee zulke te recht beroemde schrijvers als GROTIUS en PUFFENDORF moet iedereen op de hoede doen zijn. Ik vermeet mij niet te willen beslissen, maar ik verzoek om verſchooning, zo ik 't waage deezen grondregel neêr te ſtellen, een grondregel, (die 'er mogelijk geen is, dien ik niemand opdring, en waarop ik weet, dat de meeste keurmeesters hun ſtempel niet zullen zetten) namelijk *dat 't geoorloofd is een ander te ſchaa-den en te vernielen, zo meenigmaal 't inſtinct van eigen behoud 'er ons toe dwingt, d. i. zo meenigmaal wij, zonder die ſchade of vernieling, zelve verloren zouden gaan.*

Zijn nu de ſtaatendommen, door geene traktaaten
aan

Alles, wat leeft en gevoelt, gaf de natuur
mid-

aan elkander gebonden, in 't zelve geval, als de partikulieren onderling in den staat der natuur — houdt mijn aanstonds neêrgezette grondregel steek — is de Staat van Turkijen in 't geval van een partikulier, die zich niet kan redden zonder een onnozelen aan zijn eigen-behoud op te offeren, zo is de vraag beantwoord, of die Staat gebruik mag maaken van de pest als een middel van defensie.

Tot hiertoe heb ik de geoorloofdheid deezer nieuwe manier van oorlogen Onderzocht, voor zo verre de nabuurige Mogendheeden 'er mede een slacht-offer van zouden kunnen worden. Ik bekenne, dat 'er weinig kans is een groot rijk te *empesteeren*, zonder dat de nabuuren 'er een schampschoot van krijgen. Dan hieromtrent verzoeken ik mijne lezers drie zaaken op te merken.

I. Dat hoe groot dit gevaar ook in zich zelve zijn mag, de Turken 't in de hand hebben, 't zelve zeer te verminderen, bijaldien zij die landen, grenzende aan 't rijk, waarop zij 't gemunt hebben, van hun voorneemen waarschuwen, die 't alsdan vrij staat om hunne staaten een *kordon* te trekken.

middelen ter zelfbehoud. (96) Gij hebt de
krijgs-

II. Dat ik enkel en alleen dit aanraade als een defensief wapen: iets, dat hemelsbreed aflegt van offensief. Inderdaad zeer veele zaaken staan in 't eerste geval vrij, die in 't laatste verboden worden: een onderscheid, dat mischien niet altoos genoeg in 't oog gehouden wordt.

III. Dat ik dit huismiddeltje vooreerst aanraade als een bullebak, wiens dreigend aanzien zeer waarschijnlijk de vermetelheid zelve in de schulp zal doen kruipen; principaal dier geenen, welke de pijnelijkheid zijner neepen gesmaakt hebben.

(96) „Hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris,
„& mos gentibus, & feris natura ipsa praescripsit, ut
„omnem semper vim, quacunque opè possent, à
„corpore, a capite, a vita sua propulsarent. CICERO
„RO, pro Milone.”

„Non alia longè ratione atque ipsa videtur,
„Protrahere ad gestum pueros infantia linguae,
„Cum facit ut digito, quæ sint praesentia monstrant.
„Sentit enim vim quisque suam, quam possit abuti.
„Cornua nata prius vitulo quam frontibus extant,

„Il-

krijgstucht, wij de perzoneele bravoure. Maar deeze is onbestand tegens uwe krijgskunde, die ons nationaal karakter, of de aart van onze regeeringsform van ons afwijst, die uwe veroverzieke woelachtigheid ook nimmer onder ons zult laten wortelen. Zo moeten wij of ons gedweelijk onderwerpen aan onze vernieling, of listig nieuwe wapens tegens u uitvinden. Deeze zijn de pest.

Zijt gewaarschuuwd! te vergeefs zult gij uwe staaten omringen met *cordons*. Hoe weinig zullen zij u baaten! daar haare verwoesting u van tien onverwachte zijden zal worden aangebragt.

Te

„ *Illis iratus petit atque infensus inurget.*

„ *At catuli pantherarum, scymnique leonum*

„ *Unguibus ac pedibus jam tum, morsuque repugnant;*

„ *Vixdum ipsis sunt dentes unguesque creati.*

„ *Alituum porro genus alis omne videmus*

„ *Fidere & a pennis tremulum petere auxiliatum.*

LUCRETIUS Lib. V. vers. 1029.

Tev vergeefs zult gij haaren voortgang door lazareths zoeken te stoppen. Voordat uwe artzen half zullen hebben uitgemaakt, of deeze vernieling 't uitwerkzel of der pest of eener kwaadaartige rotkoorts is (97), zal zij aan hondert onderscheide woorden tevens uitbarstende, uwe kloekheid verschalkende, niet dan uit gebrek

(97) Dit ziet hierop: bijna nimmer ontstaat deeze ziekte in Europa, dat dezelve niet een aantal doodgravers aan de kost geholpen heeft, voor dat de faculteit, die doorgaans een schrik heeft 't vonnis der pest over een Staat uit te spreken, opgehouden heeft te twisten over den aart der epidemie. Die laastelijk Rusland, en bovenal Moscou, zo deerlijk teisterde, was wel een pest in *pestima forma*, en toch wilde men te St. Petersburg en buiten Rusland ze voor eenen boosaartigen Roodenloop doen doorgaan. En dit is bijna altoos 't geval. Zodat 't zaadstof deezer ziekte aan hondert plaatzen kan vatten, voordat de waakzaamste policij 'er zich tegen behoeft.

brek aan slachtoffers onder u ophouden te woeden.

Kiest dus, of eenen nabuur, die u niet deert, en die zeker u niet zoekt te ont. rusten, te laten 't genot des vreedes, of zo gij dien stoort, maakt staat uwe woonin. gen in installen, uwe landen verwandelt te zien in kerkhoven; en gedenkt, dat de tal. lelooze duizenden van lijken (98) die ze
zul-

(98) Wijle de heer profesor SCHREIBER, een leerling van onzen BOERHAAVE, die de Ukrainfche pest van 't jaar 1738 en 39 hadt bijgewoont, zegt 'er van: „ *Adeoq̃ue non est improbabile, Pestilentiam „ ope unguentorum per integras civitates et regna feri „ posse; si venenum pestilens in eis incarcerari et in „ vigore conservari potest; quod credibile faciemus in se. „ quentibus. Calluit eiusmodi artem, sed prudenter „ celavit ANTONIUS PORTUS de Peste. Lib. I. Cap. XXVII.*” Zeker zijn 'er beter middelen dan zalven, om 't miasma van de pest te incarcer. ceeren, die ik, in weêrwil van mijn geheel betoog, toch oirbaarst vind' voor mij zelven te houden.

zullen bezaaijen, door uwen vijandelijkken aanval, ter uwer verantwoording zullen leggen (99).

Zoudt gij ook denken, lezer, dat eene vijandelijkheid in zin hebbende mogendheid zich noch eens achter de ooren zou krabben, eer ze 't zwaard uit de scheê trok!

Heeft

Dat de pest zich laat verbruggen door eene plaats, zonder ze aan te fleeken, heeft de Hoogl. DE HAEN ook geweeten: „*Et vicina regna ab hac labe (pestifera) immunia esse possunt, et nihilominus res pestiferæ nobis inde afferri*”. *Rat. Med. Vol. IV. p. 263.*

(99) Die geene gelegenheid gehad heeft 't aandoenelijk schilderij der verwoestingen deezer ziekte op 't raadhuis van Marseille (waarop die der pest dier koopstad zo treffend afgebeeld staan) te gaan bekijken, die lees bij LUCRETIVS Lib. VI. eene beschrijvinge haarer armzaaligheid, eene beschrijvinge, die ik grooten lust had hier in te lasen; ware 't niet dat zij 150 regels lang was.

Heeft nu in Vrankrijk de Nationaale Vergadering haare erkenzenisse voorde leer van de onvervreemdbaarheid des rechts van het volk op 't oppergezag, den *Geneeffchen* wijsgeer be- toond, door hem een stand-beeld enz. toetedenken, (waardoor deze Vergadering, zeker! haare tijdreekenkundige kennis der menschelijke opiniën bijzonder heeft aandedag gelegd: daar deze zelve leer denkelijk wel 150 jaaren reeds gepreedikt werdt, voordat de schrijver van 't *Contract Social* noch in de broek gestoken was,) op wat belooning moet ik dan niet hoopen van de rechtvaardigheid des *Divans*, zodra het bovengemeld middel tot behoud van den *Turkschen* staat, waarvan mij de uitvinding en openbaaring geheel alleen toekomt, tot haare ooren gekomen zal zijn! Waren de beelden niet verboden door den godsdienst der Muzulmannen, mogt ik wel op 10 stand-beelden, zo te paard als te voet staat maaken. Hoe

grootsch zou ik 'er niet op zijn, mij in zo goed gezelschap te bevinden!

Indien 't evenwel een bijzienden mensch vrij stóndt te gluuren door de reeten van 't gordijn, 'tgeen tusschen 't tegenwoordige hangt en 't toekomende, zoude ik durven raaden, dat de *Porte* nimmer zal luisteren naar mijn voorstel; en in dat geval zou ik haar den nabijzijnden ondergang van 't Ottomansche rijk durven voorspellen; en dat niet uit de gedaanten der gesternten, maar uit de ervaring der historiën van voorgaande en tegenwoordige tijden, die ons toeroept, dat eene groote Mogendheid, die haare militaire magt verwaarloost, en door geene alliantieën genoegzaam beschut wordt, onmogelijk staande kan blijven, zo meenigmaal zij tot nabuur heeft eene andere groote Mogendheid, die bestendig aanzienelijke, wel geëfende, geharde, dappere legers op de been houdt.

Het *Turksche* rijk kan op tweederlei ma-

nieren verlooren gaan; 't kan of aan eene beroerte plotzeling sterven, of aan eene slepende ziekte uitteeren. Zijn lot hangt af van 't gedrag zijner vijanden.

Zo de *Russen* wijs zijn, zullen zij 't eerste de voorkeuze geeven, en wel op deeze manier. In de *Krim* kan altoos een garnizoen van 10 tot 15,000 man gehouden worden, wier daarzijn niemand ontrust. Zonder zich in 't zweet te werken, kunnen zij in twee jaaren een esquader van 10 schepen van linie en even zo veel zwaare fregatten hebben. De vrije vaart door 't kanaal van *Constantinopelen* geeft hun de geleegenheid zo veele zwaare koopvaardijfchepen, in *Engeland*, *Holland*, *Zweedan* enz. opgekogt, als zij oirbaar vinden, langs dien weg in de *Krim* te doen komen. Ter zelve tijd dat deeze hun ten transporten dienen, kunnen zij ze noch ieder beleggen met een twintigtal ligt te behandelen en echter zwa-

re *caronnades*. Dertig deezer transportsche-
pen voldoen om voor zo een kort rekje
10,000 man over te voeren. Zodra zij nu
dergelijke armade van 50 zo groote als klei-
ne schepen, de manschappen den nodige
proviand bij een hebben, wachten zij of 't
oogenblik af, dat de *Capudan-Pacha* met
de weinige schepen, welke de Sultan in or-
dinaire tijden in dienst heeft, om in den
zomer van de *Grieksche* bewoners der eilanden,
in de Archipel 't kop-geld af te haalen,
derwaarts getrokken is, of zo zij 't glorie-
rijker vinden, stooren zij zich aan deeze
lorren niet, en lagchen om allen tegenstand.
Men zorgt dat geene schepen uit eenige
haven van dit schier-eiland na de *Turksche*
residentie gestooken, geene *émisfaires* te
land over *Perekop* den *Turken* van deeze
toebereidzels verwittige. Men neemt de
lange zomersche nachten, de alsdan regee-
rende N. pasfaat te baat. Kotters enz. on-
der-

derfcheppen op zee, alle kleine *Turksche* vaartuigen, die den wil na C. hebben. Men doet met den ondergang van de zonne den mond van den *Bosphorus* aan; 's morgens met 't lumieren van den dag, giert men in weêrwil van alle de *Turksche* kasteelen (100) der-

(100) In 't jaar 1773 was *Turkijen* in openbaaren oorlog' met *Rusland*, in wiens dienst onze Heer Ridder VAN KINSBERGEN zich toen zo uitmuntend voordeedt, in zijne alom bekende expeditiën op de Zwarte Zee. Bij gelegenheid van eene daarvan, werd dezelve gezonden, om den ingang van den *Bosphorus* te recognosceeren, wanneer hij, ik mag zeggen, de vermeetelheid hadt, om tot in 't gezicht van Constantinopolen 'er in te dringen. En in weêrwil van alle de halsbreekendheid deezer avontuur, van alle de kasteelen en batterijen, bekwam hij alleen vijf dooden, eenige gewonden, geringe schâ aan tuigagie, waarvan 't verlies van de nok van de voormarſe raâ de aanmerkelijkſte was. Staan nu de zaaken zo in oorlog, maak 'er uit op, wat men bij manier van overrompeling zou kunnen doen!

derzelver half slaapende wachten en artilleristen, die men om 't quartier een schot na hemel of hel laat doen, 't kanaal in, en legt zich in anderhalf uur voor de punt van 't Serrail. Men wendt 't vuur der gansche armade derwaarts, schiet 't zelve en ook een gedeelte der stad in brand, ten einde den vijand schrik aan te jaagen. Verbeeld u nu den indruk door dergelijk verschijnzel gemaakt op de onmilitaire Muzulmans; verbeeld u de verbaasdheid en de verwarring, die bij den vijand moet heerschen. Oproer zal 'er der eerste gevolgen van zijn. 't Is tien tegen één dat de Sultan zijne brandende paleizen moettende verlaten, niet wetende werwaarts zich te bergen, verhindert door de *Russische* schepen te wijken in *Natoliën*, belemmert door al den omslag van zijn hofstoet en vrouwen, door 't in opstand gekomen gemeen vermoord wordt. Deeze is allerwaarschijnlijkst

lijkt 't einde van 't eerste bedrijf van dit treurspel der heerschzucht. Wat nu verder gedaan? Men heeft wel 10,000 man op de transporten; maar *Constantinopolen* telt zeker meer dan 500,000 bewoners! Men zendt een vlag, bedreigt hen met 't in den brand steeken der gansche stad, tenzij men zich overgeeeve. Hier toe, 't kan niet misfen, moeten zij overgaan. Men neemt een aantal van gijzelaars, houdt op met 't vuuren, zet de manschap aan de wal, beveelt den inwoners alle hunne wapenen af te geeven, doet die wel bewaaren, zet overal wachten uit, houdt op met verwoesten, en doet de rust en order herleeven. Dit noem ik de beroerte des *Turkschen* rijks, waaraan de *Russen* 't kunnen doen sterven, wanneer zij willen.

Onderstel dat zij die zelve schepen na de *Dardanellen* doen afzakken, deeze kasteelen neemen, ze bezetten met hunne artilleristen.

En

En dat dan vrij alle de machten van Europa hen vernestelen uit hunne veroveringe!

Met zo veel waarschijnlijkheid 't vrijstaat den aanstaanden val (hoe leed mij die prognosticatie ook doet) des *Turkschen* rijks te voorspellen, zo moeilijk, om niet meer te zeggen, is 't den nasleep van dien val te berekenen. Zo ik de politieke kaart wel inzie, zal 't *Rusland* zijn, 't geen dit rijk de hartader zal afteeken. De *Grieken*, de oude eigenaars van deszelfs hoofdstad, een aanmerkelijk deel der onderdaanen des Sultans, hebben denzelven godsdienst als de *Rusfen*, en verwachten van hen hunne verlosinge. De bezittingen der laatsten aan de oevers van de *Zwarte Zee*, *Taganrok* in 't *Asofsche* meir, te *Sevastopol* in de *Krim*, te *Cherson* aan den *Dnieper*, stellen hen in de gelegenheid op drie plaatzen zich tot den aanval te bereiden, en van een op de
Zwar.

Zwarte Zee bestemde *rendez-vous* de Turkische hoofdstad te overrompelen. Voor Oostenrijk zou dit veel meer voeten in de aarde hebben.

Zalig zijn de bezitters. Hoe zeer de edele schrijver der *Voyage Pittoresque*, Z. *Discours Préliminaire*, p. VII. IX. & X. van zijne gewoone menschen-kennisfe, van zijne ervaarenheid in 't politieke afwijkende, schijne te onderstellen, dat de glorierijke CATHARINA II. met de vernielinge des Ottomanschen rijks niets anders beoogt is dan de vrijmaakinge haarer geloofsgenooten, de uitkomst zal 't leeren, dat de *Rusfen* zich zelve niet zullen vergeeten. In hoe verre zij precies hun honger na wingewesten zullen verzadigen, kan ik niet wel uitrekenen, daar deeze gebeurtenissen ook afhangen van de gesteldheid, principaal der militaire en federative macht der groote Mogendheeden van Europa, noch meer aan rijzen

En dat dan vrij alle de machten van Europa hen vernestelen uit hunne veroveringe!

Met zo veel waarschijnlijkheid 't vrijstaat den aanstaanden val (hoe leed mij die prognosticatie ook doet) des *Turkschen* rijks te voorspellen, zo moeilijk, om niet meer te zeggen, is 't den nasleep van dien val te berekenen. Zo ik de politieke kaart wel inzie, zal 't *Rusland* zijn, 't geen dit rijk de hartader zal afsteeken. De *Grieken*, de oude eigenaars van deszelfs hoofdstad, een aanmerkelijk deel der onderdaanen des Sultans, hebben denzelven godsdienst als de *Russen*, en verwachten van hen hunne verlossinge. De bezittingen der laatsten aan de oevers van de *Zwarte Zee*, *Taganrok* in 't *Afossche* meir, te *Sevastopol* in de *Krim*, te *Cherson* aan den *Dnieper*, stellen hen in de gelegenheid op drie plaatzen zich tot den aanval te bereiden, en van een op de
Zwar.

Zwarte Zee bestemde *rendez-vous* de Turkische hoofdstad te overrompelen. Voor Oostenrijk zou dit veel meer voeten in de aarde hebben.

Zalig zijn de bezitters. Hoe zeer de edele schrijver der *Voyage Pittoresque*, Z. Discours Préliminaire, p. VII. IX. & X. van zijne gewoone menschen-kennisfe, van zijne ervaarenheid in 't politieke afwijkende, schijne te onderstellen, dat de glorieijke CATHARINA II. met de vernielinge des Ottomanschen rijks niets anders beoogt is dan de vrijmaakinge haarer geloofsgenooten, de uitkomst zal 't leeren, dat de *Rusfen* zich zelve niet zullen vergeeten. In hoe verre zij precies hun honger na wingewesten zullen verzadigen, kan ik niet wel uitrekenen, daar deeze gebeurtenissen ook afhangen van de gesteldheid, principaal der militaire en federative macht der groote Mogendheeden van Europa, noch meer aan rijzen

gen. Deeze moeten op 't aannaderen van dit onweêr 't zelve ontwijken. Werwaarts? 't Natuurlijkste, 't gelegenste is in *Natoliën*, na *Bagdad*, den ouden zetel der Kaliphen, eene groote, aanzienelijke, volkrijke stad, niet verre van 't oude *Babylon*, welk door zijne legginge aan den *Euphraat*, die zich ontlast in den *Persischen* golf, een brug van communicatie kon worden van koop-handel tusfchen *Asia* en *Europa*; eene stad, uit welke de *Muzulmans* een weinig beleerd door tegenspoed, een weinig meer militair geworden, de veroveringe van 't in zich verdeeld, dat is machteloos *Persien*, met allen mogelijken kans op een goeden uitkomst zouden kunnen beproeven. —

De landengte van *Suez* maakt als een brug, waar over men uit *Europa* in *Asia* gaat. *ALEXANDER*, die buiten zijne oogenblikken van *étourderie* misfchien zo veel verstands bezat als *DON QUICHOT* buiten die van

van de *ridderij*, zag de aangelcegenheid deezer legginge in, en wilde daar den zetel zijner alleenheerschinge vestigen: en dat in een tijd, waarin de ervaring de volkeren noch niet geleerd hadt, welke eene rijke ader van voorspoed de koophandel voor een Staat is. Weinig uren van *Alexandriën* legt *Caïro*, waar van *Memphis* voortijds een deel kan gemaakt hebben, eene stad, in grootte en volrijkheid, met *Constantinopolen* wedijverende, gelegen in 't vruchtbare, rijke *Egypten*. De vlucht des Sultans herwaarts, vergezeld met eene matige macht, 't ontzag, den *Muzulmans* eigen voor deezen eersten hunner geloofsgenooten, doet op zijne komste den burger oorlog der *Beijs* en hunner *Mammelukken* onmiddelijk ophouden, hem voor den wettigen Souverein erkennen, en bevestigt den zetel eens rijks, waarmede de inhaligheid zelve zich zou kunnen vergenoegen, eens rijks, 't

geen verstandig aangelegd, een der bloeiendste van de waereld worden, den loop des Koophandels van ons Waerelddeel eene andere wending geeven, en de *Kaap de Goede Hoop* tot een instal maaken kan. —

Misfchien zullen deeze voordeelen den bij die omwentelinghe heerschenden Sultan niet genoeg in 't oog loopen. De meenigte van groote eilanden, zijne Domeinen in den Archipel, laat hem de ruimste keuze bij die omwentelinghe, voor eene nieuwe residentie. 't Is om onze consciëntie niet te bezwaaren, met de historiefchrijvers der volgende tijden, 't gras voor de voeten weg te maaijen, dat wij ons geweld aan doen, en hun de beschrijvinge dier omwentelinghe, de historie deezer nieuwe residentie, volkrijkheid, enz. enz. enz. voor den neus niet wegneemen; met welke beezigheid wij hun Ed. veel genoegten toewenschen.

Z E S.

Z E S D E B U N D E L.

*Over de Grieken. Verbastering der mo-
derne Grieken, en waarom? Hun ka-
rakter, zeden, manieren, levens-
wijz.*

De *Turken*, ik beken 't, zijn de hoofd-
beweegreden geweest van mijn marsch her-
waarts. De *Grieken* echter zijn altoos, was
't ook eene zijdelingsche, aandacht over-
waardig. Een onkundig lezer mogt uit

mijn stilzwijgen opmaaken, of dat zij hier niet thuis hooren, of dat ik vergeeten had, hoe deeze natie, zij die 's menschen geest eertijds de hoogste eer aandeeden, zij die thans 't kan zijn de helft der bevolkinge van *Turkijen* noch uitmaaken, door hunne vorige bezittinge van dit land, een zeker, schoon oud en tot hiertoe verjaard, recht 'er op hebben.

De geest is 't geen ons boven een beeld of schilderij 't edelst verheft, en de na-
neeven van hen, die ons de oogen open den,
onze denkvermogens en uitbreidden en voed-
zel gaven, verdienen, uit erkentenisfe voor
hunne voorouders, onze vereeringe.

De *Grieken* zijn daarenboven met de
Turken, en de overige bewooners deezer
landen zo vermengd, zij speelen 'er eene
zo luidruftige rol onder, dat 't moeilijk
zou zijn ze niet gade te slaan; en des te
meer, daar zij bij de deftige Muzulmans

af-

afsteeken als 't wit bij 't zwart, 't licht bij de duisternisfe.

Dit *Contrast* geeft de doodsteek — anderen hebben 't voor mij ook bemerkt: maar dit doet 'er niet toe — aan 't stelzel van zeker schrijver, meer kenbaar door genie dan door methodiekheid van voordragt, die 't gewaagd heeft, 't onderscheid tusſchen de menſchen alleen afteleiden uit 't verſchil der luchtſtreeken; een stelzel, 't geen zeker min fortuin gemaakt, even zo als des ſchrijvers reputatie min geſchitterd zou hebben, bijaldien hij geſchreeven hadt voor eene natie, min verliefd op gewaagde ſtellingen, op meesterachtige uitſpraaken; aan welke laaſte omſtandigheid 't ook te wijten is, dat een ander bij en van dit zelve volk, ook kort na dien tijd, allen onderscheid tusſchen de menſchen, enkel en alleen aan de opvoeding heeft durven dank wijten: de handtaſtelijkſte, de armzaaligſte wonder-

spreek, die immer op den oceaan der menschelijke opiniën boven dreef, doch nu, zo als wij hoopen en vertrouwen, reeds in de eeuwigheid der vergeetelheid begraven legt. (101).

De

(101) HORATIUS, die voorwaar langer dan de man dien ik hier onder 't vilmes heb, zijne gedagten bekookte, voordat hij ze gemeen maakte, heeft leevendiger en meer naar waarheid gevoelt 't voordeel, beide van gelukkig gebooren, en gelukkig opgevoed te zijn:

— *Quid mens rite, quid indoles,*

Nutrita faustis sub penetralibus,

Posset; —

Fortes creantur fortibus & bonis:

Est in juvenis, est in equis patrum

Virtus: nec imbellem feroces

Progenerant aquila columbam.

Doctrina sed vim promovet insitam

Rectique culcus pectora roborant.

Lib. IV. Od. IV.

De *Grieken* hebben eene zo kenbaare physiognomie, zij zijn zo meenigmaal bekeeken, dat mijne voorgangers, of scheel, of bijziende, of blind moesten geweest zijn, om te maaken, dat 't geen ik van hen gaa aantekenen *splinter* nieuw is. Ik voor mijn aandeel, zal dubbel vergenoegd zijn, (en den Kristelijken leezer recommandeer ik 't ook te zijn) bijaldien mij bij toeval, een toeval daar ik niet eens voor instaa, hier of daar een enkel, klein, nieuw bemerkinge mogt afloopen: iets waarop zeer geringe kijk was, zo ik, gelijk men zegt, met dit volkje geen zak zout gegeten hebbende, geene andere resources had, als mijne Collega's *predecesseurs* uitteschrijven.

Behalven 't geen 'er van, door mijne eige oogen en ooren tot mijnen geest is opgeklommen, zal ik mij met vergenoegen hegten aan den Heer *GUY*s; niet, dat ik 't H. Nachtmaal zou gebruiken op zijne on-

feilbaarheid, in 't beweeran der overeenkomst tusſchen de oude en moderne *Grieken*, maar alleen, om de bevalligheid, de aartigheid zijner voordragt wille.

Iets voorzeker, waarin de moderne *Grieken* geheel niet overeenkomen met hunne voorvaderen, is de opgeklaardheid van verſtand. Zwakheid van geest, onkunde en dweepachtig bijgeloof is hun erſdeel, hun nagelaaten door eene domme, ſuperſtitieuſe en heerschzuchtige geestelijkheid, de zuivere oorzaak deezer eclips (102). 't Is noch
lig-

(102) Was deeze verandering, vraagt wel iemand, ook 't gewrocht eener ſtaats-omwenteling, zo geſchikt, om een volk, door 't verlies zijner vrijheid, te degradeeren, allen lust tot de beoefening zijner verſtandelijke vermogens te ontnemen? Dan dit is 't geval niet met de *Grieken*. Nadat hun land een Romeinsch wingewest geworden was, bleeven zij noch immer 't verlichtſte volk van Europa, leverden zij de ſchool op, waarin hunne veroveraars hunne
op-

ligter, — schoon in zich zelfs moeilijk,
— na te gaan, den trapswijzen voortgang
van onzen geest in de geleerde loopbaan,
en den langzaamen aanwas onzer denkbeel-
den; dan 't is te begripen, hoe eene natie
welke de opklaaring des verstands tot een

ZO

opvoedinge gingen volmaaken. „ Griekenland, hoe
„ wel beroofd van haar wereldlijk gebied, behieldt
„ de bovenhand in schoone Kunsten en Wetenschap.
„ pen, en ontving, ten dien opzichte, eere van zijne
„ overwinnaars, want de beroemdste Romeinen bega-
„ ven zich derwaarts, om onderweezen te worden
„ in de uitmuntendste takken der Letterkunde. —
„ En de *Grieksche* Geleerdheid werd, volgens 't ge-
„ tuigenis van PLUTARCHUS, voor zo noodzakelijk
„ een tak der opvoeding gehouden, onder dat oor-
„ deelkundig volk, dat een Romein, die de *Griek-*
„ *sche* taal niet verstondt, nooit tot een hoogen trap
„ van achting kon geraaken.” *Z. Geschiedenis van*
Oud-Griekenland, door WILLIAM ROBERTSON,
Boek IV. H. II. blad. 95.

zo hoogen trap gebragt hadt, wederom tot zulke laagte, tot zulke beneevelinge kan wegzinken. Deeze onteerende revolutie is ongelooflijk kort ('t komt hier op geen paar minuten aan) op de verbreidinge eener nieuwe leer in de waereld gekomen. Deeze leer is (alle K. Leeraars zeggen 't, en veelen zouden 'er een eed op doen) van een Goddelijken oorsprong. Wie, vraagen zij, zou heiligschendig 'er aan durven twijfelen!

Maar haare tolken, die ze kwalijk begrepen, ze verbasterd, ze verdorven hebben (103) door allerlei onkruid, zijn de onbetwistbaare werktuigen van deeze geestelijke versterving (*gangræna*) onzer vermogens,

(103) Ik hoop, dat de lezer eenige toegeevendheid zal gebruiken, en mij ten goede houden, dat ik hem hier een oogenblik verdrietig valle, met te herhaalen, iets 't geen men mischien in honderd zeer rechtzinnige godgeleerde werken vinden kan.

gens, door zo veele eeuwen, tot aan de hervorminge, en denkelyk ook voor een gedeelte des vals van twee zeer groote rijken geweest. (104) En hoe kan 't anders zijn?

(104) Men moet toch bekennen, zei onlangs de Eerwaarde L... met een *crescendo*, dat de K. godsdienst op de waereld een invloed gehad heeft, die

VERBAAST! — VERBAAST?

Stel de bevolking van onzen aardbodem op elfhondert millioenen menschen, die van *Europa* op hondert vijftig, geef aan de drie andere waereld-deelen noch vijftig millioenen Kristenen, zo zijn 'er noch van de vijf menschen niet één, die van J. C. immer hoorde spreken; en noch hoe?

Zonder van 't heilrijke, van de zaligmaakende kragt deezer leer, een slip te willen afdoen, zal ik bij mijnen K. leezer toch in geene ongenade vervallen, zo ik als historie-schrijver der menschelijke meeningen, zonder aanneeming van land of stand, zonder kiezen van partij, of 't doen van uitspraak (iets waar-

zijn? zodra de menschen, door hoop en
vree.

waartoe wij, was 'took bevoegd, ons ongehouden rekenen: want „ *qui requirunt, quid quaque de re ipsi
sentiamus, id curiosius faciunt quam necesse est.*”
cic.) daadzaaken *historice* verhaale, mij veroorloof op te merken, dat gelijktijdig met de verkondiging der leere van J. C. of beter die zijner suppoosten, eene ons te vooren onbekende (den Jooden mischien uitgezondert) menschen-haat, om godsdienstige meeningen zich, zo niet over den aardbodem, ten minste over 't aanzienlijkste deel van denzelven, heeft beginnen te verspreiden; — dat 't toen een eer geworden is in de schandelijkste domheid, in 't slijk van bijgeloof weg te zinken; — dat 't verloochenen zijner natuur, eene van haare eerste bestemmingen te niet te doen, gehouden is geworden deczer zelve natuur eene nieuwe waardigheid bij te zetten.

Schoon voor de opkomst van deeze nieuwe leer, de opiniën der onder 't veel-godendom leevende Heidenen, zo meenigvuldig mogten zijn, als de menschen, men vindt nogthans geene of zeer geringe sporen, dat dit verschil van denkwijze de zaaden

van

vreeze verleid, toelaaten, dat die klasfe onder

van menschenliefde, van meededoogen en goedwil-
ligheid, die de Schepper in ons hart gelegd hadt,
verfikte. „ De verschillende godsdiensten, aangeno-
„ men in de Romeinsche waereld, werden aange-
„ merkt door 't volk, als alle gelijkelijk echt (*hoe is*
„ *dit mogelijk?*) — door de philosoophen, als alle
„ gelijkelijk valsch (*dit begrijp ik*) — en door de
„ overheeden, als alle gelijkelijk nuttig. Alzo bragt
„ de verdraagzaamheid niet alleen onderlinge toegee-
„ vendheid, maar zelfs godsdienstige eendragt voort.
„ 't Bijgeloof des volks werdt niet verbitterd door
„ eenig inmengzel van theologischen wrok; noch was
„ 't gebonden aan de ketens van eenig speculatief
„ stelsel. De vroomen Veel-godendienaar, schoon
„ van harte verknogt aan zijne nationaale godsdienst-
„ plechtigheeden, duldde met een ingewikkeld geloof
„ alle de onderscheiden godsdiensten deraarde." GIB-
BON.

Deeze gulde eeuw van broederliefde, verdraag-
zaamheid en eendragt, heeft met de preekiking der
K. Openbaaringe (zeker door de averechtsheid haarer

uit-

der hen, welke listigheids genoeg hadden
hen

uitleggers) opgehouden onder de menschen, onder welke 't nu allengs eene mode werdt, elkander, uit hoofde van verschil in godsdienstige begrippen, te kwellen, te vervolgen en te vernielen, (eene mode, die 33,095,890 zielen, zoo groot als klein, aan ons geslacht gekost heeft) item den eenen ander beurtelings de deur des Hemels, voor den neus toe te sluiten.

De volgende plaats uit TERTULLIANUS getuigt van de kristelijke fluweelachtigheid: „ *At enim super-*
„ *sunt alia spectacula, ille ultimus & perpetuus judi-*
„ *cii dies, ille nationibus insperatus, ille derisus, cum*
„ *tantu seculi vetustas, & tot ejus nativitates uno igne*
„ *haurientur. Quæ tunc spectaculi latitudo? quid ad-*
„ *mirationem? quid rideam? ubi gaudeam, ubi exultem spec-*
„ *tans tot & tantos Reges, qui in coelum recepti nun-*
„ *tiabuntur, cum ipso Jove & ipsis suis testibus in*
„ *imis tenebris congemiscentes? item Præsides, persecuta-*
„ *res Domini nominis, sævioribus quam ipsi flammis scæ-*
„ *vierunt, insultantibus contra Christianis, liquescen-*
„ *tes? quos præterea sapientes, illos philosophos, coram*
„ *discipulis suis una conflagentibus, erubescentes.*
„ Tunc

hen met deeze beide driften te bezielen,

zo

„*Tunc magis tragoedi audiendi, magis scilicet vocales
in sua propria calamitate.*” De spectaculis libr. III.

Opheldering, uitbreiding, beschaaving des verstands begon toen met affchuuwen betracht te worden. Het leezen werd door de Kerkvaders niet dan met de uiterste omzichtigheid gedoogd. De geest-gesteldheid der Kristenen, kenbaar in de *historia litteraria* van zo zo veele eeuwen, getuigt van den gelukkigen uitflag, waarmede deeze leer verkondigt werd.

Schoon onze eige bewustheid ons leert, dat de zintuigen en de zinnelijke vermaaken ons tot ons behoud gegeven zijn, niettemin beschouwden die zelve Kerkvaders 't als eene doodzonde den minsten, den schuldloosten lust in te willigen. De ijver deezer helden heeft 't bijzonder gelaaden tegen valsch hair, *alias* paruiken, muziek, goud- of zilver-werk, klederen van eenige, uitgenomen de witte, kleur, gemaklijke bedden. Den Barbiers verklaart TERTULLIANUS een openbaaren oorlog, noemende 't scheeren een *leugen tegen ons eige aangezicht*, eene goddelooze poging om de werken des Scheppers te verbeteren.

De

zo veel gezags (105) over hen neemen,
om

De geestdrijverij of ijhoofdigheid der eerste Kristenen ging zo verre, dat, in spijt van 't onvervreemdbaar instinct tot eige behoud, 't geen de natuur aan alles wat leeft, zo vast sneedde, als de zwaarte aan 't goud, zij wedijverden in de eerste eeuwen, om hun leeven noodeloos op te offeren, en zich een gewaande martelaars-kroon op 't hoofd te zetten.

En

(105) Om zich een gepast denkbeeld te maaken van den invloed, dien de geestelijken zich over de gemoederen der gemeente verworven hadden, heeft men zich alleen te herinneren, dat zij, kort en lang na J. C., zich de gaave der wonderwerken aanmatigden, d. i. 't voorrecht om de wetten der natuur, ter slaavinge zijner leer, voor een oogenblik te doen stil staan, d. i. van hooger hand in commissie gesteld te zijn; d. i. bijna zelfs Goddelijk te zijn. Deeze kragt door J. C. aan zijne Apostelen medegedeeld, van dezen uitgegaan in de Kerkvaders, Bisschoppen, Pauzen, Priesters, enz. ook Leeken, beweert, of beweerde men, volgens 't getuigen der kerkelijke historiefchrijvers,

om hun 't gebruik hunner reden afteftaan,
en zich als blinden te laten beftieren, zo
kon

En wat al misfelijke denkbeelden vormden zij zich
niet van 't huwelijk, zonder 't welk onze aardbodem
een kerkhof wordt? Zo zij 't toelieten, fchijnt 't alleen
ge-

vers, den dienaaren des H. Woords bygebleeven te
zijn door verſcheide eeuwen heen, tot dat zij (deeze
kracht) als eene piramide in een onzichtbaar punt,
'k wil zeggen, in een bundel *fprookjes van 't rood
kruisje* uitloopt. 't Zij nu de geestelyken dadelijk 't
voorrecht hadden om wonderen te doen, 't zij de
eenvoudigen dit geloofden, 't komt op 't zelve uit;
en die wonderen, of 't geloof in die wonderen moest
den priester een onbegrensd gezag op den geest van
't algemeen geeven.

Deeze wonderwerken beftonden doorgaans in 't
uitdrijven der duivelen, 't geneezen der hoopelooste
ziektens, de gaaf van gezichten-zien, van prophetee-
ren, van taalen te leeren zonder meester, grammatica
of lexicon, 't opwekken der dooden. Dit laafte, 't geen
een baas van een wonderwerk is, was iets niets zeld-

kon 't niet misfen, of deeze aanvoerders
moesten zich op allerlei aart tegen 't fchit-
te-

geweeft te zijn, als een onvermijdelijk kwaad. De
ongehuwde ftaat werdt zeer vereerd. „ 't Begunfig-
„ de gevoelen der kerkvaders was, dat zo Adam
„ zijn Schepper gehoorzaam gebleeven was, hij voor
„ altoos geleefd zou hebben in een ftaat van maag-
„ delijke reinheid, en dat deeze of geene fchulde-
„ looze manier van voortplantinge 't Paradijs bevolkt
„ zou hebben, met een geflacht van fchuldellooze en
„ onfterflijke weezens”. ORIGENES, wiens voor-
beeld klemt, omdat 't aantoonde de verregaandheid van
de bedwelminge der Kristenen, bragt zich in denzeiven
ftaat, als de *Kislar-Aga* of opzichter der vrouwen des Sul-
tans d. i. in de onmogelijkheid om 't kroost van ORIGE-

NES

zaams ten tijde van IRENÆUS, die echter bijna 200
jaaren na J. C. bloeide: fchoon de Bifchop THEO-
PHILUS, omftreeks dien tijd uitgevordert om dit ter
bekeering eens ongeloovigen vuilik te verrichten, 'er
voor optornde. Z. GIBBON. Vol. I. p. 476. Ed.
in 4to.

teren en 't verbreiden des reden-lichts verzetten, en ons tot de klasfe van min dan fpreekende aapen degradeeren.

Zeker is 't wel, dat een reiziger landen ontmoet, wier bewooners, fchoon de re-
for-

nes voort te planten; offchoon ik in 't zekere meen onderrecht te zijn, hoe 't hem daarna genoeg fpeet toen de *maes* gevlogen was. En deeze *amputatie* genoot de eer der menfchelijke bewondering. Zo groot eene eer is 't van hen bewondert te worden!

Ik zwijg van verſcheide gruwelen, alleen dienſtig om de maatschappij met ſchelman te bevolken, hoedaanig zijn de *absoluties* voor noch te begaane euveldaaden, aſlaten, overtollige goede werken en derze *verfabrick*, mitsgaders eene legio van geestelijke kwakzalvery en bedrog, dewelke de verbastering der K. leer (en van deeze ſpreek ik alleen; niet van de K. leer zelve; die laat ik daar) onder de menſchen gebragt heeft, en noch brengt, daar, waar 't gezeegend licht der Hervorminge noch niet ſchijnt. Op dit ſtuk zyn de II. XV. en XVI Chapt. van GIBBON overleezenswaardig, wiens gedagten ik ook hier en elders overneem.

formatie 'er noch niet is doorgedrongen, schoon de onder hen heerschende leer noch dezelve is, als zij was, voor een half dozijn eeuwen, uitgenomen dat haar leeraaren nu geene zo afgodendienstige aanbiddinge meer genieten) wier bewooners nogtans niet meer in dezelve duisternisse omzweeven, 't is waar, maar 't is 't ook tevens, dat deeze begonnen ontbolstering 't gewrocht is der zijdelingsche lichtstraalen, welke die zelve reformatie, geholpen door de boek-drukkunst, van hunne nabuuren af-tot hen geschooten heeft.

Van dit voordeel zijn verftoken de *Grieken*, van welke wij begonnen te spreken, voor welke niets dan eenige groote staats-omwenteling 'er eene zijn kan in hun manier van denken, in den staat der wetenschappen onder hen.

Alle, die deeze natie van nabij hebben leeren kennen, zullen met mij instemmen, dat

dat dezelve naar gis, zes hondert zonne-
jaaren achteruit is.

Die in 't water legt, grijpt ter reddinge
overal na. Dit geeft een min ongunstig
aanzien aan hunne onkunde, die hen de
zo evengezegde omwenteling doet of deedt
verhoopen van den kant van Rusland, (105)
uit welken hoek hun hunne vermeende
verlosfers moesten aanwaaijen. Maar zedert
zij, in den voorlaatsfen oorlog, toen de *Rus-*
sen een esquader in den Archipel hadden,
derzelver homigachtigheid van nabij hebben
leeren kennen, zouden zij op mijn eer sta-
pel.

(105) „ De Grieken vleijen zich, dat de Groot-
„ Hertog van Muskovien hen noch eens uit hunne
„ ellende verlossen, en 't Turksch Keizerrijk vernie-
„ len zal: maar behalven dat 'er geen kijk is op dee-
„ ze staatsomwenteling, zouden zij, al veranderden
„ zij ook van meester, 'er niet knapper om wor-
„ den”. Z. TOURNEFORT, *Voyage du Levant*. tom.
I. p. 38.

pelzot moeten zijn, zo zij niet begreepen, dat zij met die vrijmakinge van den wal in de floot zouden raaken.

Zo de *oude Grieken* leevendig, woelig, luidruchtig zelfs tot 't tierachtige toe, vrolijk, doorsleepen geestig, een weinig lichtzinnig, een weinig zonder karakter geweest zijn, zo hebben hunne na-neeven den ouden mensch niet uitgetrokken. Maar te leeven, en zo lang geleefd te hebben, als een veroverd volk, onder de plak der meesters, heeft 't karakter deezer natie eene aparte wending gegeven. Vrees heeft 't zelve tot laagheid doen daalen. „ De Grieken behouden enkel de droevige herinnering van 't geen zij geweest zijn, en „ trekken waaraan zij altoos kenbaar zijn. „ In de eilanden van den Archipel is 't „ een slecht gepeupel, der ellende, onkunde en slavernij overgegeeven; in de steden zijn 't rijke en trotsche slaaven. Te „ Athe-

„Athenen prêekt een domme paap voor
„dat volk, 't welk een Demosthenes ten
„reedenaar hadt: *tristes reliquiae Danaum.*”
GUYs tom. I. p. 18. Bestendig onder-
drukt, worden de *Grieken* op hun beurt,
bij gelegenheid, onderdrukkers. 't Is alzo
verre van algemeen waar te zijn, 't geen
de Heer de GUYs van hen zegt: „De sla-
„vinnen worden behandeld, zo als oudtijds
„bij de *Grieken*, dat is, met veel goed-
„aartigheid en menschlijkheid, en na een
„zekeren tijd zorgt men haar in vrijheid
„te stellen. Tom. I. p. 51.” Ik voor mij
ben honderdmaal oorgetuigen geweest, hoe
fatzoenelijke luiden deezer natie, de *archon-*
tes en *archontisfa's*, hunne bedienden be-
graauwden als honden. Dit loopt des te
sterker in 't oog, naarmate 't zelve zich
gewent aan de stilte, ordentlijkheid, zagt-
heid, heerschende tusfchen meester en knecht,
in de *Turksche* huishoudens, in de welke

men nimmer, d. i. oneindig zelden, hoort, 'k zal niet zeggen de bediendens of *Tchoadars* bekijken, meesterachtig gecommandeert, maar zelfs niet overluid toegesproken worden. Hoe menigmaal ben ik niet bij *Effendi's* geweest, waar mij pijp of kof-fij geboden wierdt, zonder dat ik eens gemerkt had, dat de heer iets bevolen hadt: daar zij toch zonder zijn bevel dit nimmer zouden gedaan hebben! Ik herhaal 't, de Turksche gezelschappen kenmerken zich zo zeer door stilte en ordentlijkheid, als die van zekere andere schreeuwachtige natie door de gelijkenis met een dolhuis.

't Zoude zeer belangrijk zijn 't *Turksch* en *Grieksch* bloed scheikundig te analyseren. 't Laatste moet geheel andere bestanddeelen hebben, waar van daan zij dat vuur, die levendigheid ontleenen. Luister toe, en hoor hoe zij zich uitdrukken, wanneer eenige sterke drift hunne aandoeningen doet opbrui-

bruifchen. Maar verbeeld 'er u tevens bij, dat de *Jooden* in variatie van stemme, in heftigheid van gebaarden 'er geen handwater bij hebben.

„ Moeder! (*'t is eene jonge dochter, die spreekt*) kijk na de zee... Zie dat on-
 „ weêr. Men zegt dat de groote *Kaïk* van
 „ *Zaphiri* verongelukt is. Hij zonk; mij
 „ dunkt, ik zag 't, uit onze *Kiosk*. Ja,
 „ die schuit met dat groot zeil, ik zweer
 „ 't bij mijn' oogen, is gezonken, en de
 „ arme *Paranama* (107) was 'er met haar
 „ beide kinderen in, die zij van *Chalki* te
 „ rug bragt. Als zij de zee zich zag ope-
 „ nen, om haar te verslinden, zal zij haa-
 „ re kinderen in de armen genomen heb-
 „ ben:

(107) De naam, dien de Grieken aan haare minne-
 geeven, voor welke zij eene elders ongekende liefde
 en verknogtheid hebben, die maakt, dat deeze *Para-*
nama's meenigmaal in de familiën ingelijfd worden.

„ben: arme schaapjes! wij vergaan; en
 „ik, ongelukkige! ben 't, die u doet omko-
 „men, die u op zee heeft durven waa-
 „gen, die dit afschuwelijk onweêr niet
 „vooruitgezien heeft. Ongelukkige moe-
 „der! waaghals van een *Zaphiri*, die ge-
 „vaaren noch vreest, noch kent. Slechte
 „kaerel, gij zijt 'er de oorzaak van, maar
 „gij zult ook met ons omkomen.”

Kind, wat nieuws? (Zij komt te rug...)

„Moeder, moeder! *Paranama*,... kom
 „schielijk, kom *Paranama* kijken, daar
 „komt zij; 't zee-water loopt van haar
 „kleêren, zij heeft 'er van in gekreegen,
 „zij meende te sterven: wat vreugde! ik
 „ben half mal; ik heb den Hemel gebee-
 „den, en uit zo een goed hart, dat zij
 „gered is.” *Guys*, tom. 1. p. 95 &c.

Deeze stormachtige aart wordt door een
 strootje aan 't kookken gebragt. 't Gesprek
 eens toornigen *Grieks* is een ketting van
 vloec-

vloeken en verwenschingen. 't Hoogste, waartoe een gramstoorige Muzulman zich laat vervoeren, is iemand voor een ongeloo- vigen, een zwijn uittemaaken. Geen ander volk is zo stip ter waarneming van 't ge- bod: *gij zult den naam des Heere niet ijdelijk misbruiken.*

Om eene haverklap vloeken de *Grieken* bij de *Πατρις*, d. i. bij de H. Maagd. Zij zweeren bij hun oogen, bij hun en eens an- ders hoofd, bij hunne kinderen; niets hoort men dagelijker dan de *μα τω θεω, μα, τῇ ψυχῇ μου*, *bij God, bij mijn Ziel.* Ook hebben zij eene zoete collectie van verwen- schingen. Indien de leergierige lezer zich daarin wil volmaaken, hij raadpleege *GUY'S*, Tom. I. p. 371. &c.

Maar *per saldo* is 't met hen, als met lui- den, die alles met eede bevestigen; 't is dat zij weinig geloofd worden. *Graccia mendax.*

Een

Een zo leevendig, zo vrolijk volkje is een liefhebber van festijnen. Daar zijn zij in hun kragt; principaal als 'er braaf te likken valt, daar zij veel van houden, en daar 't doorgaans ook niet aan hapert.

't Tooneel-spel onzes levens, (de lezer merke wel op, dat ik 't noch treur- noch blijspel noem) laat zich goed in drie hoofdbedrijven verdeelen, de geboorte, 't huwelijk en de begraafnis. De *Grieken* toonen regt, dat zij deeze waarheid voelen, want zij vieren ze dat 't een aart heeft.

De doop, kort op de geboorte volgende, geeft hun 't eerst geleegenheid deeze hunne neiging aan den dag te leggen. Ik heb de zelve meer dan eens bijgewoond. Maar 't was mij altoos aanstootelijk te zien, hoe de menschen, pas in de waereld gekomen arme schepzels! door een zomtijds half dronken *Papas*, gekneepen, geknoeid en gemorreld wierden.

'k Mag

'k Mag met dat gemors niet te doen hebben.

De bruiloft zal meer mijn zaak zijn. Daar ik in mijne verhaalen 'er wel eens wat van St. Anne laat onder loopen, zou ik, om de voorzigtigheid, hier wel den 16 brief van GUYS vertaald inlascchen: maar deeze eerlijke man heeft 't voor mij wat te veel op met de ouden. Echter zal ik de *Grieksche* bruiloft zo beschrijven, dat de lezer, mits hij een *Dollondsche* bril opzet, kan merken dat ik GUYS geleezen heb, iemand, die zeker, met 't plan om te *auteursen* na de *Levant* gereisd, stipter geweest is in 't aantekenen van veele bijzonderheeden, die mij, eer een vrolijken dan een ernstigen klant, ontslipt zijn; daar dit mijn plan niet was.

De woestste volkeren der aarde vieren hun trouwdag als den schoonsten van hun leeven. Oordeel of dezelve bij de *Grieken*

ook

ook plechtig moet zijn! Oudtijds hadt men over 't huwelijk een zwaar hoofd; men pleegde raad met filosofhen en orakels, tegenswoordig loopt men 'er losser overheen, trouwt en vermenigvuldigt zich bij deeze natie, die haare star voor de rest laat zorgen, en bij welke men weinig ongehuuwde luiden ontmoet. Zij trouwen omtrent wanneer 't hun in 't hoofd komt, zonder gelijk hunne voorouders, zich te binden aan vaste maanden (108). Maar zij bedienen zich van een *dierlijk foldeerzel*, d. i. van de goede officiën van vrouwen, die 't gemeen koppelaarsters noemt, noodzakelijk geworden door 't afgetrokken leeven der meisjes.

't Huwelijk is voorafgegaan van geschenken;

(108) De Grieken trouwden eertijds enkel meest in de maand Januarij, daarom bijgenaamd *Gamelion*, Z. GUYS tom, I. p. 236. en doorgaans Lettr. XVI.

ken; men spreidt ze, niet zonder ijdele waan, ten toon, meest in de kamer, alwaar nabestaanden der bruid bezoeken ontvangen. Trouwens ik geloof, dat dit gebruik vrij algemeen is; en men behoeft geen *logica* gestudeerd te hebben, om te kunnen argumenteeren over de kragt der presenten:

't Zelve is ook waar van de maaltijden en festijnen, die voor en na de bruiloft gegeven worden, waarop *Grieken* zich braaf te goed doen. Dit gebruik is ook vrij algemeen, denkelyk wyl *sine Cerere & Baccho friget Venus*.

's Daags voor de bruiloft brengt men als in zegepraal de bruid na 't bad. Dit vind ik zeer goed, principaal in warme landen, ook zou ik 't niet afkeuren, al ging zij 'er ook 's daags daarop in; ja zelfs al deedt zij 't de veertien eerst navolgende dagen van haar trouwen. Mischien mag 't den vijftienden niet meer zo nodig zijn.

Al-

Alles tot deeze plechtigheid betrekkelijk geschiedt met eene groote publiciteit en luidruchtigheid, met musikanten, met dansers, met voorzangers van 't bruiloftslied. Dan komt de bruid, half onder de armen gedraagen door haare naabestaanden, gevolgd van een meenigmaal noch langer stoet, als die der begraafnisfe van een *Amsterdamschen herder*, welke eerste mischien noch langzaamer voortgaat. Een van 't gevolg draagt eene brandende fakkel; ging dezelve uit, men hielt 't voor een ongelukkig voorteeken.

Wanneer zij in de kerk gekomen zijn, neemt de priester hun de kroonen van 't hoofd, en wisselt ze: zo als men 't elders de ringen doet, en weidt die kroonen daarna.

Den nieuw getrouwden biedt men ten teeken van aanneeminge in de familie, een drink-

drink-schaal. De bruid, en daarna de bloed-
verwanten, benevens alle de gasten *proeven*
'er eens uit.

„ Zodra als de nieuwgetrouwde van
„ deze plechtigheid te rug keert, zo strekt
„ men een tapijt over een zeef uit, en men
„ laat 'er haar over gaan, zo als zij tot
„ haar man *ἵππυς* Zo de zeef, waarop
„ zij de voorzichtigheid heeft steevig toe
„ te treden, onder haare voeten niet
„ barstte, zou men tegen haar een vermoee-
„ den opvatten, 't welk haar man zou ont-
„ rusten; *maar hij is gerust en wel te vree-*
„ *den na de beproeving van de zeef.*” Zie
GUYs. tom. I. p. 240.

Daarna gaat men eeten, drinken, zingen,
dansen. (109) De vrienden bedanken elk-
an.

(109) De Grieken hebben ook hunne spelen, hun
bijzonder eigen. 't Algemeenste daar van is de *Man-*
gala, een spel, 't geen twee luiden met hoorntjes of

ander voor de eer van 't aangenaam gezelschap; brúigom en bruid gaan na bed, &c. &c. &c.

en
schelpjes speelen, in een langwerpig bord, waarin een dozijn, naar mijn geheugen, holtens in gewerkt zijn. De *intrigue* 'er van is, in eenige daar van een zeker getal te brengen.

Ook hebben zij 't schaak-spel. Schoon ik meer *mat* maak, dan gemaakt word, (NB. in 't schaaken) en dus iets van dit spel versta, zijn de figuren der stukken, en haare beweegingen zo vreemd, dat ik 'er niet wijs uit heb kunnen worden, schoon ik 'er wel eens bij stond te gaapen.

Ik kwam eens op een morgen bij een paar *Essendi's*, die zelfsverveeling deedt geeuwen. Wat meent gij dat ze uitvonden, om zich den tijd te korten? Zij lieten een paar *Tchoôdars* of kamer-lakeijen komen, om voor zich op 't tapijt een partijtje te schaaken, te lûi zijnde om 't zelve te doen. Oordeel of men onder diergelijke natie veele jaagers vindt!

De

en na verloop van een maand, zit de jonge man zich met beide de handen in 't haar....

Zo

De Grieken, die zo leevendig als de Turken doodsch zijn, en nog meer de Griekinnen, houden veel van vertellingen. De lezer vergenoege zich met dit staaltje, behelzende niet enkel eene vertelling, maar ook eene waare geschiedenis: „ De Groot-vizir Ibrahim Pacha, gezeeten aan een der vengsters van „ zijn paleis, zag iemand voorbij gaan, dien hij „ meende te herkennen. Deeze Turk tot de uiterste „ armoede gebragt, zelfs dien dag geen brood, gehad heb- „ bende, om aan zijne kinderen te geeven, geperst „ door hun geschrei, ging na de markt, om de eeni- „ ge pels, die hem overbleef, te verkoopen. Ibrahim „ Pacha deedt hem voor zich komen; maar wanneer „ hij hem wel betracht hadt, herkende hij zijne ver- „ gissing. Hij ondervroeg hem nogtans, en om hem „ gerust te stellen met goedaartigheid. Wat is uw „ beroep, zegt hij hem, en waar ging gij na toe?

D d 2

„ Heer;

Zo als 'er tusfchen 't trouw- en 't fterf-
bed meest eenige mei-maandjes verloopen ,

zo

„ Heer, antwoordde de Muzulman, gij verwaardigt
„ u de oogen te laten vallen op een ongelukkigen,
„ die niet altoos in de behoefte was, en die
„ heden gedwongen is zijne klederen te verkoopen,
„ om brood te hebben. Hij fchilderde hem zijne
„ omftandigheeden af, en de menschlievende Vizir
„ werdt 'er van aangedaan: want weldoen was zijne
„ uitfpanning van de pijnlijke zorg der publieke
„ zaaken. Ik koop, zegt hij hem, uwe pels, en geef
„ ze u te rug. Hij deedt hem een goede fluiwer
„ toetellen, en zondt hem in de rijl te rug, op dat
„ de vreugde des te fchielijker in zijn huis weder-
„ keerde. Hij vervoegde zich vervolgens bij de Sul-
„ tane, zijne echtgenoote, en verhaalde haar wat hij
„ gedaan hadt. Ik kan niet anders dan u prijzen,
„ zegt zij hem, over 't goed, dat gij dien man ge-
„ daan hebt: nu is 't mijne zaak zorge te draagen,
„ voor zijne vrouw. Zij beveelt dat men haar doe
„ verfchijnen. Zij komt met haar zuster. Men zendt

„ ze

zo zal ik des lezers vreugd nu niet flooren.

Ik wil eerst zo lang van dit volk schrijven, tot dat 't mij zelfs verveelt; geene andere confideratie zal mij doen ophouden.

De

„ze na 't bad, en kleedt ze netjes; de Princes be-
„val, dat alle de meisjes van 't Harem, meer dan
„twee hondert in getal. ieder haar een kleed gaven.
„Zij voegde 'er een beurs vol sequinen bij, en zij
„zegt haar, toen zij haar te rug zondt: uwe zuster
„is ongetrouwd, geef haar een man naar haar zin,
„en laat mij voor 't huwlijks-goed zorgen. Dee-
„ze Princes wilde haar echtgenoot overtreffen in
„edelmoedigheid, en de boosheid der menschen
„heeft twee zo weldaadige weezens niet op aarde
„willen laten!” (*)

(*) „Zij was de dochter van Sultan-Achmed, die haar
„ten huwelijk gaf aan Ibrahim Pacha, den prachtigsten, den
„milddadigsten, den minzaamsten Vizir, dien men immer
„zag. In de staats-omwentelingen van 1730 werd hij ge-
„wurgd.”

De begraafnis zal van deezen bundel het hek sluiten.

Vooreerst verzoek ik u op bruidstraanen, want de *Griekſche* vrolijkheid en trakteezlekte gaat zo gaauw niet over. Nu volgen festijnen op festijnen. Men zet zich nu niet wel als oudtijds aan zilvere tafels (die toch *en pasſant* gezegd, zeer klein moeten geweest zijn, of de menſchen waren toen ſchrikkelijk rijk!) zommige eeten op zijn Oostersch; maar de fatzoenelijke klasſe volgt onze manieren. Drie dingen maaken van deeze festijnen de hoofdingrediënten uit; eeten, drinken, muziek: trouwens die een goede maag en een weinig aanleg tot vrolijkheid meêbrengt, mag 'er zich overal mée vergenoegen.

Wanneer men nu den buik vol heeft, gaat 't op een dansen. Zij hebben 'er verſcheide van; maar bij mijn tijd was de *Romeika* 't meest in de mode. 't Dansen dee-

zer

zer natie vordert geen leertijd, en ik, die zeker nimmer dans-meester had, en 'er ook geen neemen zal, wierd ik ook noch ouder als METHUSALEM, herinner mij te *Sevastopelen* op een gezelschap met Grieksche koopvaardij-schippers te hebben m^{ee} omgesprongen, en dat niet zonder een buitengemeen succes! En zo verre 't dansen niet meer is dan een vrolijk gehuppel, (misschien een instinct ter bevordering van de spijsverttering?) is mij alle dans onverschillig; dat zij dansen van nu tot morgen! Doch wanneer de kunst 'er zich gaat m^{ee} bemoeijen, en de *Grieksche* fatzoenelijke vrouwen dansen, of slepen in een aart van afgemeeten passen, zo val ik in slaap. —

Nu begint 't jonge vrouwtje wel eens wat misfelijk te worden; haare ongemakelijkheid is een bewijs, dat de man niet altoos geslaapen heeft. Zo komen de vruchten des huwelijks in de wereld. De *Grieksche*

vrouwen mogen haare kinderen wat gek praatē, maar ik herinner mij niet, dat zij, onder den naam van baakeren, ze half verftikken: een duidelijc bewijs, dat 't eene dwaaling der onzen is, die waanen, dat men zonder de *baakerij* ze niet kan behandelen. Behalven in mijn verftandig vaderland heb ik nergens de luiermant met al haar kantjes, bantjes, musjes, flepjes en wifewasjes ontmoet. Waarlijk onze vrouwtjes maaken 'er een omflag mēe, dat een nadenkend man wel fhrikken zou 'er iets meer aan te

Met de opvoeding loopt 't bij den grooten hoop zo wat in 't wild; en misfchien waren de kinderen 'er niet veel flechter om aan, was 't niet dat 't bijgeloof oogē, die zich pas openen voor 't licht, verdraait en fcheel doet zien.

De zeevaart en al haar nasleep heeft voor de *Grieken* eene bijzondere aantreklijkheid. Alle de matroozen, alle de deks-
of

officieren over 't meerder getal der Keizerlijke zee-macht zijn *Grieken*. Zij zijn 't die de koopvaarders over zee brengen, zo als 't hunne handen zijn, die de schepen, groot en klein, in elkander werken. Die met de koopvaardij niet aan de kost kan komen, wordt een vischer.

Behalven eeten, drinken en spinnen, leeren de gemeene meisjes niet veel, want babbelen en zo wat kwaadspreken leeren zij van zelfs.

En zo zij 't spinnen al niet oeffenden als eene kostwinning, zij zouden 't denkelijk doen uit liefhebberij. De *Grieksche* juffrouwtjes ziet men bestendig met de klosjes zij spinnen. Wanneer zij weeken of maanden daar meê vermorst hebben, laten zij 'er zich een hembd van weeven. Daar van dit hembd de mouwen uithangen, zo behoeft men bij geene *Grieksche* vrouw geslaapen te hebben, om te weten dat 't

hembd niet *van witte zijde gaas is*. Daar deeze hembden nu zeer duur zijn, hebben weinige 'er genoeg verschot van voor een warm, zweetrijk land. Om der zindelijkheid wille zouden zij veel beter doen, ze voor 't min kostbaar linnen of katoen te verwisfelen: maar dit zal een dooven geprêekt zijn.

Met de opvoeding van de voornaame gaat 't iets beter, en 't is zeker, dat de groote, grondige kennis van 't oude *Grieksch* hier moet gezogt worden, en gevonden wordt. De taal, die de moderne *Grieken* spreken — een abominabel, mij ergelijk bargoens — zal ongeveer van 't litterale *Grieksch* verscheelen, als die taal, welke men in de wandeling te *Hamburg* spreekt, 't *plat. duitsch* (*Bas-saxon*) verscheelt van 't *Nederduitsch*. Anderzints heeft men mij gruwelijk voorgeloogen, toen men mij verzekerde bij herhaalinge, dat een maatig geor-

ganifeerd modern *Grieksch* hoofd, de taal zijner voorvaderen in drie maanden beet heeft. Dat hij 'er nu tien jaaren in wroete, en oordeel of zijne kunde doorkneet moet zijn!

(ô Gij glorieijke *Boristhenes*! Gelukkige stroom, die de rietrijke oevers bewatert van 't nieuw *Cherson*, bewaarplaats eens schats, eens wonders van *Grieksche* geleerdheid, eens Bischops, genoeg een *Griek*, om den *Aeneas* en in zijne taal, en in vaersfen over te brengen, en dat.... 'k zal niet zeggen hoe!)

Iemand mag dit werk, ondernomen op order van H. R. K. M. belachlijk vinden, dit doet niet hier ter zaak. Dat 'er op onze of andere hooge-scholen geen profesoren gevonden worden, bekwaam om iets goeds in heure taal voor te brengen, is niet wat ik beweet: maar hoe zou deeze *partus laboriosus* zijn, vergeleeken met dien eens geleerden van *Lavidia*, voortijds *Athenen*?

nen? Ik blijf 'er zo op aandringen, omdat ik mijn vriend den H. H. C. gescheenen heb hier van de wijs te zijn, zo als eenige anderen denken zullen. In weêrwil hier van zoude ik geneegen zijn te gelooven, dat men aan 't *Phanal* hier en daar een wel opgevoed juffrouwtje vindt, bij wie meer dan één oud profesfor in deeze taal een lesje zou kunnen neemen.

Of der *Grieken* opvoeding met 't geen men talenten noemt, instrumentaal-vocaalmuzijk, teekenen, schilderen, danzen, zich veel bemoeit, is iets, waaraan ik bijkans niet twijfel, daar ik 'er nimmer eenig spoor van zag. —

Een ander in 't ooglopend zwak deezer natie doet haar de pracht en 't maaken eener grootsche vertooning zeer beminnen: Een *Griek*, die niet een weinig figuur maakt, moet wel arm wezen. Hunne huizen mogen elders maar van één verdieping zijn, schoon

ik

ik ze ook buiten *Constantinopolen* twee verdiepingen hoog gezien heb; zeker is 't, dat zij in de hoofdstad zo hoog zijn als die der *Turken*. Derzelver meubileering, die der *Turken* gelijk, is zeer eenvoudig. *Cyprische* matten, of zo *Smyrnsche* als *Saloniesche* tapijten op de vloer, sofa's rondom den wand, bij zommige een klein, laag *secrétairtje*, een K. aan 't kruis, met een lamp 'er voor, maaken 'er 't voornaamste weezen van uit.

Eenige weinige kamers hunner huizen hebben, in weerwil van den Heer *GUYS* (110), kleine schoorsteenen, hebbende, doorgaans de sneê van een halve tent. 't Is waar men bedient 'er zich zelden van; en ik herinner mij geen zes maal in 't koudste van den
win-

(110) „ *Il n'y point de cheminées dans les chambres
des maisons Grecques.*” tom. 1. 34.

winter 'er in te hebben zien stookten. In deeze landen is 't wêer meest zagt genoeg, om zich met een groot vuur-confoor (*Mangal*) te kunnen verwarmen. Maar in onze glazen-kasfige paleizen is 't 's winters doorgaans wat koeler. Die wil, maake den lof des turf-vuurs. Men klappertandt elders, schoon ook wat nader aan de pool, min hard. De stoofjes verdienen eene onherroepelijke *excommunicatie*. Daarom moest de *Tendour* 't meubel onzer landslui zijn. Ik wil 'er mijne lezers, en noch meer mijne lezeressen mée bekend maaken.

De *Tendour* (III) is eene vierkante tafel,

(III) „ Cette table est couverte d'un tapis, qui de
 „ tout côté tombe jusqu'à terre, et d'un autre en soie
 „ plus ou moins riche, qui pare le *Tendour*, autour
 „ duquel on s'assied sur le *sopha* ou sur des carreaux.
 „ On peut mettre à la fois les pieds et les mains
 „ sous la couverture, qui, enveloppant le brasier de

„ tout.

fel, op vier voeten rustende, waarvan de zijden ieder zelden meer dan vijf voeten hebben, die een bodem heeft, twee à drie duimen hooger dan de grond, dewelke met blik beslaagen is. Op deezen plaatst men een ijzeren vuurtest, met een blikken kap, doorboord met gaten. Over deeze tafel hangt men een wolle deeken, die tot op en over den grond sleept, overdekt met een even lange, katoene, gestikte bed-deeken. Boven op die tafel legt een vierkant kleed, aan wiens fraaiheid men veel wendt. Wanneer men nu onder dit afhangend kleed tot over de middel gezeeten is, deelt zich die warmte zo wel meede, dat men aan geen vuur denkt. Zijn de handen verkleumd, een oogenblik 'er onder gehouden, zijn ze ontdooit. Zit men 's winters op die tafel

te

„toute part, entretient une chaleur douce & agréa-
ble.” GUYs, tom. I. p. 35.

te schrijven; de warmte van 't blad, laauw geworden door 't vuur, wiens hitte zich in de *Tendour*, als in een vuur-mand besluit, houdt de handen leenig. — Een paar ingereekende turf-koolen zouden genoeg zijn, om een dozijn menschen een halven dag te verwarmen. Dus is dit een zeer economisch meubel. Ik hoop, dat onze Dames 'er zich van zullen bedienen. Ik ben zo verzekerd van deszelfs voordeeligen invloed op haare waarde gezondheid, dat ik noch geen zes weeken nadat dit boekje 't levenslicht aanschouwd zal hebben, een plechtige deputatie van 't Amsterdamsch *Collegium Medicum* (wiens eindlooze en weergaellooze waakzaamheid voor de gezondheid zijner stad-genooten, wiens voorbeeldeloze en onnavolgbare zorgen, ter weeringe van alle medicinaale strooperijen, alle hoogstschadelijke kwakzalverijen, alle verderflijke inkruipzels, wiens scherptziende oog ter in-

stand-

standhouding der privilegiën hunner medebroeders, waereldkundig zijn) verwacht, ten einde mij voor de communicatie van zo goed nieuws te bedanken.

Deeze vuurtest kan noch een anderen dienst doen. Men wil ook des winters zijne vrienden een goed onthaal geeven. Maar onze vertrekken, schoon men 'er ook een snotterig vuur in stookt, zijn als dan bijna zo frisch als ijs-kelders. De oude Heeren, gezeeten bij den schoorsteen, braaden zich den rug; de rest van 't gezelschap mag op de vingers fluiten. 't Is genoeg dat men onder 't tafel-kleed, een ander kleed tot op den grond neêrhangt, waaronder men aan den disch gezeeten warm blijft, zodra men onder de tafel, liefst rond, een dergelijke vuurtest zet: wel te verstaan met vuur 'er in. Dit is gebruikelijk bij de *Provençaalen*, bij wie de brand zeer duur is; en zij bevinden 'er zich recht wel bij. —

Keeren wij té rug tot de *Griekſche* pracht, meest ten toon gefpreid in de vrouwelijke kleeding. Verſcheiden mijner vriendinnen vroegen mij, bij mijne weder-opftanding in 't vaderland, of ik ook in mijne talrijke collectie van natuurlijke zeldzaamheeden, een garnituur deezer kleeding had mede gebragt. Om een aart van amende honorable te doen voor deeze mijne ſchandelijke vergeetelheid, gaa ik 'er hier eene beſchrijving van geeven. Ik heb niet waargenomen, dat de goude kettingen 'er een ingredient van uitmaaken. Ik heb wel eens rijke *Armenifche* koopmans vrouwen zien draagen allerlei nieuwe of ſchoongefchuurde goudemunten, door middel van gaatjes aan elkander gefchakeld, bij wijze van een ſjerp over den ſchouder, wanneer zij op haar zondags uitgedost waren. En dit is 't al.

't Hembd, 't geen wel van witte ſijde, doch niet van gaas is, hangt haar tot op de hiel.

hielen. De gordel dient om 't op te fchor-
ten. De mouwen van dit hembd zijn wijd,
zonder plooiën, zonder boord. Voortijds
droegen de dames algemeen een lange wij-
de, nu zijden dan katoenen broek, aan de
enkel toegehaald. Bij mijn komst in *Smyr-
na* zag ik ze noch draagen; zij hing bene-
den de rokken uit. Ze mistondt niet.
Maar ik heb naderhand aan 't *Phanal* en
te *Pera* bespeurd, dat ze uit de mode is.
't Is mij voorgekomen, dat de *Grieksche*
vrouwen, voetje voor voetje, de kleeding
der Franken naderen. Zo draagen zij nu
een rok, die voortijds een vierkant stuk
was, 't geen zij omsloegen en in den gordel
vaststaken, doch nu een rok is, als die onzer
vrouwen. De *anteri*, die om de middel
sluit, en de borst ondersteunt — eene
voorzorge door 't warm klimaat en de ba-
den noodwendig gemaakt — krijgt door den
zo gemelden rok een ander aanzien, dan zij

oudtijds moet gehad hebben. De *caftan* wordt alleen des zomers gebeezigd, en nagelaaten des winters, wanneer men een pels draagt, die van vooren wijd open hangt, en om den rand en op de naaden met goude en zilvere *galonnen*, meenigmaal al vrij smakeloos, belegd is; waarvan zo aanstonds meer. 't Heeft mij niet min gestooten als Milady CRAVEN, dat de dames, bezorgd zeker dat men de rijkheid haarer pelterijen niet mogt opmerken, van buiten de pels de geheele rug met een stuk 'er van bedekten. Deeze lap heeft veel overeenkomst met 't stuk gevuld zeil-doek, dat de visch-boeren op den rug draagen, om 't drukken van de kaar of visch-ben te voorkomen. 't Zelve gaf haar een misfelijk aanzien, en verdorf haar gansche leest. Ook hebben de dames van *Constantinopolen*, die in 't stuk van modes de wet geeven, zo als de koop-
lui

lui van Smyrna de wissel reguleeren, deeze bonte lap geremoveerd.

De bovengemelde *galons* zijn doorgaans lomp en van een slechte keur. Dit metaal en 't zilvere moet van eene onweêrstaanbaare aantreklijkheid zijn in de oogen van dit volk. Naarmaate der vrouwen aart meer van den opschik werk maakt, bevljtigen zij zich 't te doen schitteren, zouden zij 't ook aanbrengen noch belachlijker als koekebakken in een treurspel. De meisjes, die van zich een kostwinning maaken, zijn 'er, zo zij 'er maar gelegenheid toe hebben, niet de nalaatigste in.

„ *Vous pensez bien, M. que les Courti-*
„ *sannes avoient un luxe particulier, et un*
„ *maniere d'ajustement, qui sont encore affec-*
„ *tés aux femmes de cet état, mais que d'au-*
„ *tres n'imitent que trop souvent.*

„ *Je n'entrerais point sur cet article*
„ *dans des détails & des comparaisons qui*

„pourroient blesser les mœurs & l'honné-
 „teté. La curiosité doit avoir ses bornes,
 „& respecter celles que prescrit la décence.”

GUYS, Tom. I. p. 70.

*Arrigite aures, curiosissimi lectores! operæ
 pretium est attendere, & quæ pudico nostra
 auctori fuerit mens, paucis accipite:*

*Meretriculas ex Graecis quæ libidini pu-
 blicae serviunt, parum contentas, quam ip-
 sis largita est natura, pulcritudine & formâ,
 Byzantinis quibusdam in fabulâ est, nova-
 rum illecebrarum gratiâ, eas quas non licet
 nominare præ verecundiâ partes, quasque ma-
 res alibi sine ornamentis, sint modo mundaе,
 inodoraе! (112) & sanæ amant, filis fim-
 briis-*

(112) Hier niet aan (de munditia) te denken gaf tallooze
 maalen aanleiding tot verkoeling, onverschilligheid, af-
 keer, walging, haat, echtbreuk. „SOLON statuit
 „ut puella, priusquam induceretur in thalamum,
 „malum cydonium arroderet, ne quid offenderet oris
 „halitus. Haec cura poterat videri indigna legislato-

*briisque aureis ornare solere. — Et nunc lectorem rogatum vellem, antiquis quare magis quam recentioribus, Græcis Latinisve magis quam Gallis aut Belgis licet esse ob-
scoenis?*

6 *Opinio regina mundi!*

Juffrouw tjjes zijn niet nieuwsgierig; want
gij zult 't niet weeten! Dit alleen zal ik u
zeg-

„re, nisi frequenter res nihili dirimeret mortalium ami-
„citas.” ERASMUS *de matrimonio Christiano*. d. i.
„SOLON heeft eene wet gemaakt, dat eene jonge
dochter, voor dat zij haaren man te bed gebragt
werdt, in een kweepeer bijten moest, op dat haare
adem niet onaangenaam zou zijn. Deeze voorzorg
zou men veellicht eens wetgeevers onwaardig kunnen
rekenen, was 't niet, dat de grootste kleinigheden
dikwerf der sterfelingen vriendschap vernielden.” —
Hadt SOLON wetten gemaakt voor de burgeresien van de
52° N.B. (de lengte laat ik haar Ed. raaden) mis-
fehien hadt de *savonette* de kweepeer wel gezelschap
gehouden.

zeggen, dat de *Griekſche* meisjes gewoon zijn, niet zelden klaater goud tuſſchen de blaâren der liefſte bloemen in te voegen, om ze daarmêe op te ſchikken: een walg-lijk gezicht, 't geen mij, haar ziende der-gelijke ruikers op de borst draagen, altoos aanſtootelijk geweest is: — cene *bizarre-rie* die de andere, noch vreemder, gelooflijk maakt.

De gordel is een voornaam ſtuk haarer kleeding. De eenvoudigſte is enkel een breede band van voren toegegespt, met een pinsbekke uitgewerkte geſp. Vermo-genden draagen dien met bloemen, goud en zilver geſtikt, met een groote ronde geſp van zilver, goud, met allerlei edele geſteen-tens ingelegd. Een koſtbaare *chaal*, van de fabriek van *Cachemir*, gewerkt van een zo fijne wol, dat men ze volſtrekt voor ſij-de zou houden, (men vindt 'er die 1000 piasters 't ſtuk koſten) los om den middel
ge.

geslaagen, vervult 'er de plaats van. Anderen bedienen zich alleen van een sijden doek.

Maar 't zamengesteldste stuk van 't *Grieksche*, en ook 't *Turksche* optooizel is haar kapzel. Als deeze dames *en négligé* zijn, draagen zij alleen een wolle opstaande calotje, waarom zij een stuk neteldoek slaan. Dit noemen zij *Doudondournou*. Maar wanneer zij opgeschikt zijn, hebben zij de ongepoeijerde 'haren, in een aantal van tresfen gevlochten, die zij nu langs den rug los laten hangen, nu opslaan en aan 't kapzel vastmaaken. 't Zelve bestaat uit twee à drie calotjes, los op elkander staande, bijna in de figuur van een grenadiersmuts, veeltijds is de buitenste van zwart fluweel. Hier slaan zij nu neteldoek, nu gekleurde sijden-gaas om. Wanneer zij recht opgeschikt zijn, besteecken zij deeze muts met pluimen en bloemen, behangen dezelve

zeggen, dat de *Griekſche* meisjes gewoon zijn, niet zelden klaater goud tuſſchen de blaâren der liefſte bloemen in te voegen, om ze daarmêe op te ſchikken: een walgelijk gezicht, 't geen mij, haar ziende dergelijke ruikers op de borſt draagen, altoos aanſtootelijk geweest is: — eene *bizarre-rie* die de andere, noch vreemder, gelooflijk maakt.

De gordel is een voornaam ſtuk haarer kleeding. De eenvoudigſte is enkel een breede band van voren toegegespt, met een pinsbekke uitgewerkte geſp. Vermogenden draagen dien met bloemen, goud en zilver geſtikt, met een groote ronde geſp van zilver, goud, met allerlei edele geſteentens ingelegd. Een koſtbaare *chaal*, van de fabriek van *Cachemir*, gewerkt van een zo fijne wol, dat men ze volſtrekt voor ſijde zou houden, (men vindt 'er die 1000 piasters 't ſtuk koſten) los om den middel

ge.

geslaagen, vervult 'er de plaats van. Anderen bedienen zich alleen van een sijden doek.

Maar 't zamengesteldste stuk van 't *Grieksche*, en ook 't *Turksche* optooizel is haar kapzel. Als deeze dames en *négligé* zijn, draagen zij alleen een wolle opstaande calotje, waarom zij een stuk neteldoek slaan. Dit noemen zij *Doudondournou*. Maar wanneer zij opgeschikt zijn, hebben zij de ongepoeijerde 'haren, in een aantal van tresfen gevlochten, die zij nu langs den rug los laten hangen, nu opslaan en aan 't kapzel vastmaaken. 't Zelve bestaat uit twee à drie calotjes, los op elkander staande, bijna in de figuur van een grenadiersmuts, veeltijds is de buitenste van zwart fluweel. Hier slaan zij nu neteldoek, nu gekleurde sijde-gaas om. Wanneer zij recht opgeschikt zijn, besteecken zij deeze muts met pluimen en bloemen, behangen dezelve

met allerlei huisraad van ringen, orliëttē, kraalen, clinquant, alles, wat maar blinkt, zo dat een dergelijk hoofd veel naa een uitdragers winkel gelijkt, waar aan niets voelt dan smaak.

Over dit kapzel slaan zij een *chaal*, die 't zelve, 't hoofd en de zijden van 't aangezicht bedekt, zo meenigmaal zij uitgaan, gevolgd van een of meer dienstmaagden: want de tijden zijn zeer verandert, zedert den Heer GUYs, die zegt (tom. I. p. 28) dat de vrouwen bestendig thuis zitten te koekeloeren; iets waar in zij, zo min als de jonge juffrouwtjes, weinig plaisir vinden. Hoe vooringenomen ik ook voor deezen aangenaamen schrijver ben, dunkt mij dat zijn voorgenomen plan, om overeenkomsten te vinden tusschen de oude en de hedendaagsche *Grieken*, hem wel eens en meer dan eens van 't pad gebragt heeft. Hier aan is ook te wijten, dat hij gewaagt heeft elders

ders (tom. I. p. 115) te zeggen, „ dat dit
„ volk (de *Grieken*) zo lichtzinnig als 't ook
„ is, zo groot voorstander van nieuwigheid
„ men 't zich ook voorstelt, nimmer afge-
„ hangen heeft, zo als wij, van de grillen
„ en onstandvastigheid der mode, die ons
„ beheerscht.” Ieder nadenkend lezer, be-
kend met 't karakter der vrouwen, moet
a priori dit wonderspreukig toeschijnen; en
ik kan hem *a posteriori* verzekeren, dat
dezelve thans zo standvastig niet meer zijn,
daar ik in mijn tijd haare kleeding heb zien
veranderen. Ook is 't te onrecht, dat men van
haar kleeding in 't algemeen spreekt; daar
de sterk onder elkander verschillende costu-
men van veele derzelven vorderen, dat
men bestemme van welke men spreekt. Ik
voor mij hield mij alleen bezig met die
der hoofdstad en van *Smyrna*.

Wanneer de gemelde schrijver van de
Turken spreekt, is zijn zeggen niet zo voor-
in-

ingenomen, en van meer gezag. Zo vind ik zijne beschrijvinge eener *Turksche* begraafnisfe, eene plechtigheid, zo als veele andere, welke de Muzulmans niet gaerne door ongelooovige oogen ontheilgd zien, en die dus maar ter sluip kan waargenomen worden, zo naauwkeurig, dat ik niet oirbaar vinde 'er iets aan te veranderen:

„ Ik zag vooreerst, 's morgens om tien
 „ uuren, den doodgraver arbeiden; de slaa-
 „ ven en vrouwen van 't huis, waren op 't
 „ kerk-hof gezeeten, en alle begonnen
 „ toen te weenen. Na dit *præludium*, om-
 „ helsden zij alle, de eene na de andere,
 „ een dier kolommen, (113) welke men
 „ op

(113) Bij ieder dier graven staan twee kolommen. Die aan 't hoefdeneind van 't graf staat, draagt een tulband, wiens snée den stand des overleedenen aanwijst. 't Geen 'er onder staat, drukt zijn geboorte en bedrijf uit. Die der vrouwen hebben uitgehouden bloemen. Doorgaans staat 'er niets op.

„ op de graven zet, zeggende: *ogloun*,
„ *ogloun*, *jana Musjaphir gueldi*. „ Mijn
„ zoon, mijn zoon, zie hier een vreemde-
„ ling of gast, die u komt bezoeken.”
„ Hierop beginnen zij wederom te weenen
„ en te snikken, maar dit onwêr duurde
„ niet. Alle gingen zij zitten te praa-
„ ten.

„ 's Middags hoorde ik een gebrom en
„ een treurig geschreeuw; 't was de lijk-
„ staatie, die aankwam. Dezelve was voor-
„ afgegaan door een *Turk*, draagende op
„ zijn hoofd een klein kistje; vier andere
„ *Turken*, droegen de doodkist (114) op
„ hunne schouders. Vervolgens kwamen
„ de vader, de bloedverwanten en vrienden
„ van

(114) Onder hen is dit draagen eene godsdienstige daad.
Zodra een *Turk*, ook te paard gezeeten een lijksaat-
zie ontmoet, slijgt hij af, en neemt een der armen
van de baar, tot dat een ander hem aflost.

„ zij een godsdienstig zwak hebben. Dee-
„ ze kist, met zwaluw-staarten in een ge-
„ werkt, in 't graf afgelaaten zijnde, zo
„ zette men 'er de dood-kist in, en lag
„ planken en andere stukken hout 'er bo-
„ ven op. Vervolgens namen alle de *Tur-*
„ *ken* schuppen, en vulden 't graf met
„ aarde.

„ Dit is een laatste plicht, waar van
„ alle die geene, welke eene begraafnisfe
„ bijwoonen, zich ieder op zijn beurt
„ kwijten.

„ Maar voordat men 't lijk beaardigt,
„ wordt 't naar de Moskée gebragt. Aldaar,
„ na een gebed *Fatka* voorgelezen te heb-
„ ben, vraagt de *Imam* aan de omstanders,
„ welk getuigenis zij te geeven hebben van
„ 't leeven en de zeden des overleedenen: ie-
„ der neemt dan op zijn beurt 't woord,
„ en verhaalt de goede daaden van den
„ overleedenen, die ter zijner kennisfe ge-
„ ko.

„ komen zijn. Dan wordt 't lijk gewas-
„ schen, en ingepakt als een mumie, zo
„ dat men 't niet ziet. In de doodkist
„ legt men naast 't lijk eenige welriekende
„ drogerijen; men beurt 't op, en brengt
„ 't na de begraafplaats. Voor dat 't neêr-
„ gelaaten wordt, beveelt de *Imam* de wee-
„ nende omstanders te zwijgen, hun zeg-
„ gende: „ „ schort voor een oogenblik uw
„ „ geklag op, en laat mij deezen Muzul-
„ „ man leeren wat hij doen moet, bij zijn
„ „ komst in de andere waereld.” „ Als dan
„ zich naar 't oor van den dooden bukkende,
„ leert hij hem, wat hij den boozen geest,
„ die niet misfen zal hem te ondervraagen
„ over zijn godsdienst, moet antwoorden,
„ enz. (*zo bedient zich een bedriegachtige*
geestelijkheid van de menschelijke ligtgeloovig-
heid ten haaren meesten profijt!) Dit onder-
„ wijs geëindigd zijnde, herhaalt hij met
„ alle de omstanders 't *Fatka*, en men laat

Ff

„ 't lijk

„ 't lijk zakken. Nadat ieder driemaal 'er
„ aarde op geworpen heeft, zo als de
„ Romeinen dit deden, gaat ieder weg.
„ De *Imam* alleen blijft, bukt zich, en
„ luistert toe om te hooren, of de over-
„ leedene spartelt, als de engel des doods
„ hem komt haalen; hij zegt hem 't laatst
„ vaarwel; en om wél betaald te worden,
„ vergeet hij niet de familie 't beste nieuws
„ van den overleedenen te brengen. —

„ 't Geen ik gedurende deeze treurige
„ plechtigheid waarnam, was de houding
„ van den vader, dien men ligt herkende.
„ 't Was een eerwaardige grijsaart, wiens
„ weezen 't indrukfel eener manlijke droef-
„ heid droeg, zonder eenig toefstel of ver-
„ tooning, die gewoonlijk aan de omstan-
„ ders de gewoone stof tot troost in den
„ mond leggen. Voor 't overige zijn de
„ *Turken*, op dit artikel, de redelijkste
„ menschen van de waereld. Dit ziet men

„ voor-

„voornaamelijk in de openbaare rampspoeden. Bij deeze gelegenheid barst de „*Griek* uit, en doet zijn geschreeuw en ge- „klag hooren; de *Jood* schreit en is troos- „teloos; de *Turk* alleen slaat zijn oog he- „melwaarts, bukt 't hoofd, als om zich te „onderwerpen aan den soeverainen wille- „keur van den Meester der gebeurtenissen; „in dit stuk meer een Kristen, zo ik 't zo „zeggen durv', als de meesten van ons.”
G. tom. I. p. 340. —

Uit 't oog, uit 't hart, zegt 't spreekwoord; en wanneer de boedel eens tot liquiditeit gebragt is, wordt de overleedene haast vergeeten. Grootehoedaanigheeden, ik beken 't, zijn 't alleen die ons recht geeven ons bestaan te verlengen tot voorbij 't graf; maar 't kleedt een sentimenteel karakter recht wel, de gevoeligheid, de vriendschap, de erkentnisse niet te doen uitsterven met de begraafnis. Zo begrijpen 't

de *Grieken*, die van tijd tot tijd de graven hunner bloedverwanten, hunner vrienden gaan bezoeken, om zich te herinneren aan hunne deugden, hunne weldaaden, en door eene verleevendiging hunner perzoonen, hen, als 't ware, voor een oogenblik uit 't graf terug te roepen.

„ *Supersunt multa quæ possem loqui,*
„ *Et copiosa abundat rerum varietas;*
„ *Sed temperatæ suaves sunt argutiæ,*
„ *Immodicæ offendunt. Ergo „*

Einde van dit Deel.

Fouten, aldus te verbeteren:

Bladz.	12	regel	22	staat ons gt. te bergen	lees ons &c. te bergen.
—	54	—	17	— deze emunctoria	— zekere emunctoria.
—	75	—	13	— de gustibus non est disputandum	lees de gustibus NUNC! est disputandum.
—	116	—	19	— brood-honger	— één honger.
—	117	—	2	— vrouween	— vrouwen en.
—	155	—	22	— de soldaaten	— de weezenlijke soldaaten.
—	161	—	9	— ongeenden	— ongekenden.
—	167	—	11	— handelt	— handelt of handelen.
—	170	—	10	— de zede-	— der zede.
—	205	—	5	— weetenfchappen	— weetenschap.
—	210	—	8	— maar 't zou zo amufant	lees maar zou 't wel zo amufant.
—	229	—	20	— cause	— cause.
—	245	—	22	— deeze	— Bij deeze
—	302	—	20	— onreekenbaar	— onbereekenbaar.
—	329	—	11	— Dnieper	— den Dnieper.
—	330	—	15	— mouller	— moullier.
—	334	—	6	— vliedend	— vliegend.
—	360	—	19	— An	— An.
—	364	—	3	— dat de	— van de.
—	381	—	12	— beöogt is	— beöogt.
—	382	—	23	— dat men 't eerst	— dat men in 't eerste.
—	396	—	8	— die zijner fuppoosten	lees die verbastert door zijne fuppoosten.
—	415	—	10	— waarop Grieken	— waarop de Grieken.

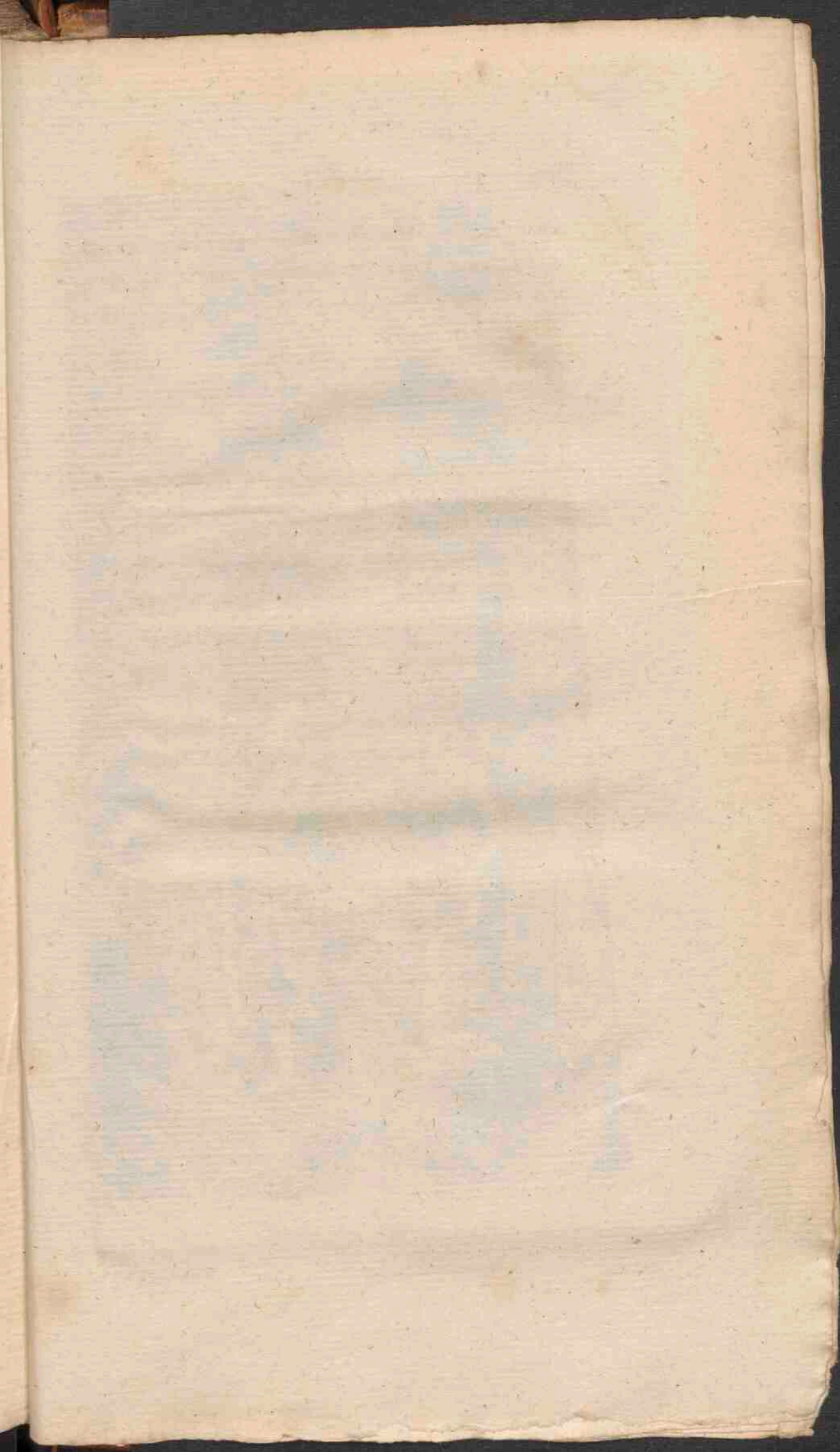
NB.

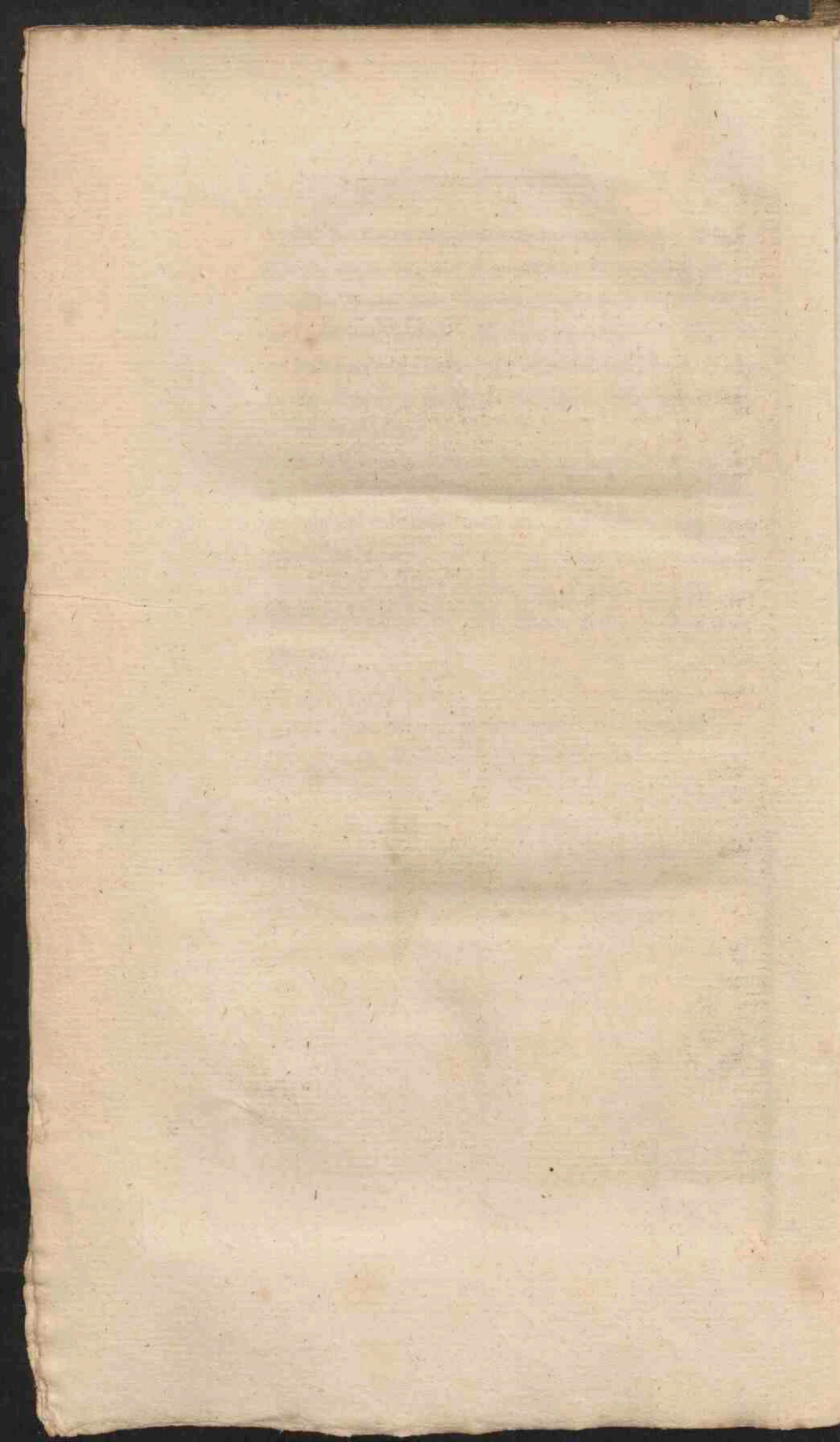
~~Handwritten text~~

NB. De andere mijn zinsloorende fouten gelieven de lezers door de vingers te zien, uit hoofde van de gebrekkigheid der Turkische Drukkerijen, waaraan 't ook te wijten is, dat dit Werk zo lang uitbleef: offchoon mijn Arabische Uitgever PORTLOHAH-EFFENDI mij verzekerd hadt, dat ik op *eene spoedige uitgaave de eeuwigheid kon ingaan*: eene geheel Oosterfche uitdrukking!

 Behalven deeze fouten staan 'er noch ergens een paar **ONWAARHEEDEN** in dit Boek. Leest de lezer ze zonder erg en onbemerkt weg, zij zullen hem aan slaap noch gezondheid deeren; heeft hij 'er de snof van, zo zullen ze hem op geen dwaalweg brengen. En na deeze ruitelijke *confesfie*, zo 't publiek mij geen *absolutie* geeft, zo neem ik ze mij zelve.

~~Handwritten text~~

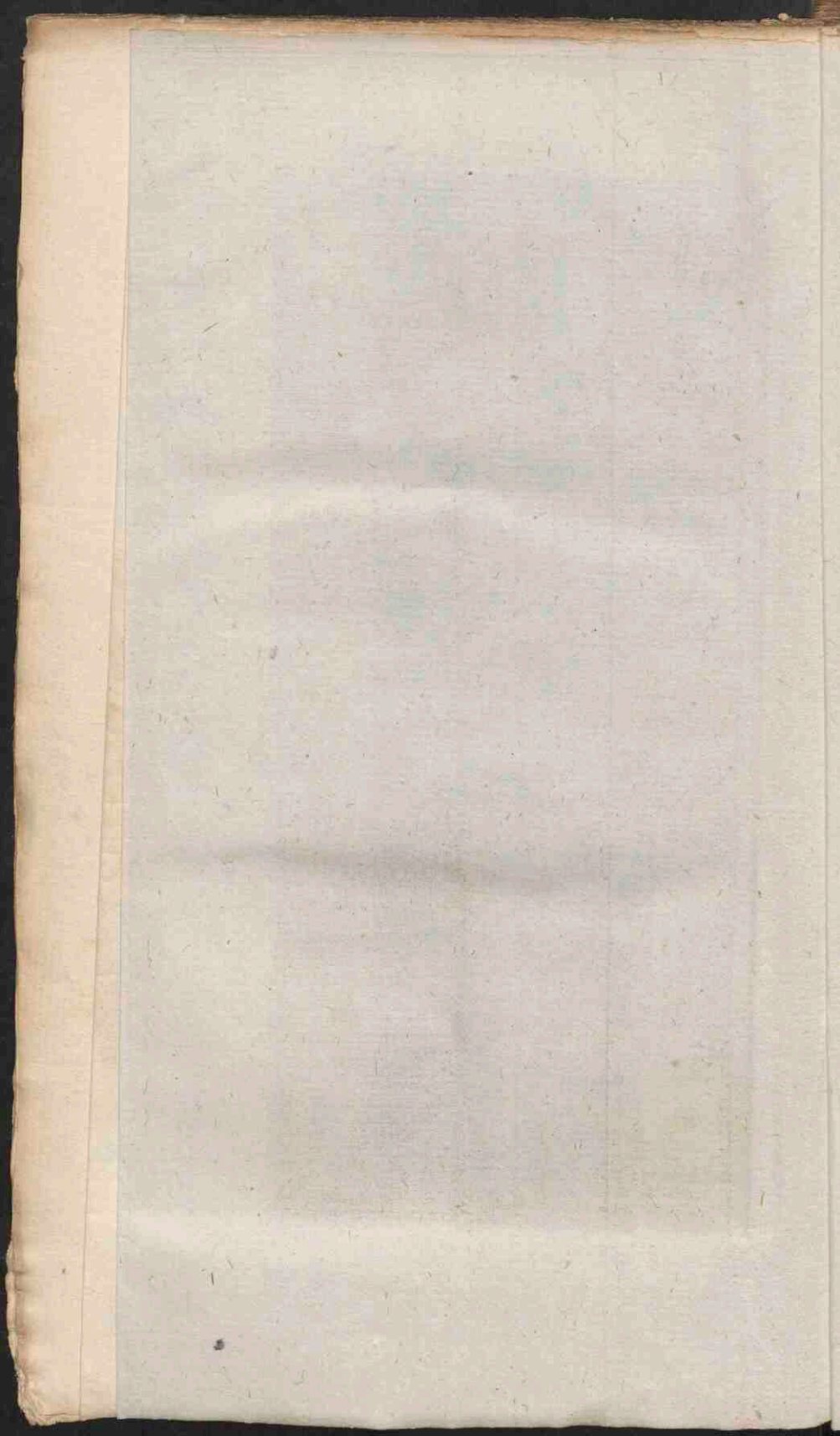
P. v. W. l. inv. P. Wagenaar J. féc.

F. Sanyon Sculp. Rotterdam.

Begraafnis

en

Brüiloft.

J. Vander Steen ad viv. pinx. P. Wagenaar del.

C. Brouwer Sculp.

Gezicht van Constantinopolen, genomen uit het Zweedsche Hôtel te Pera.

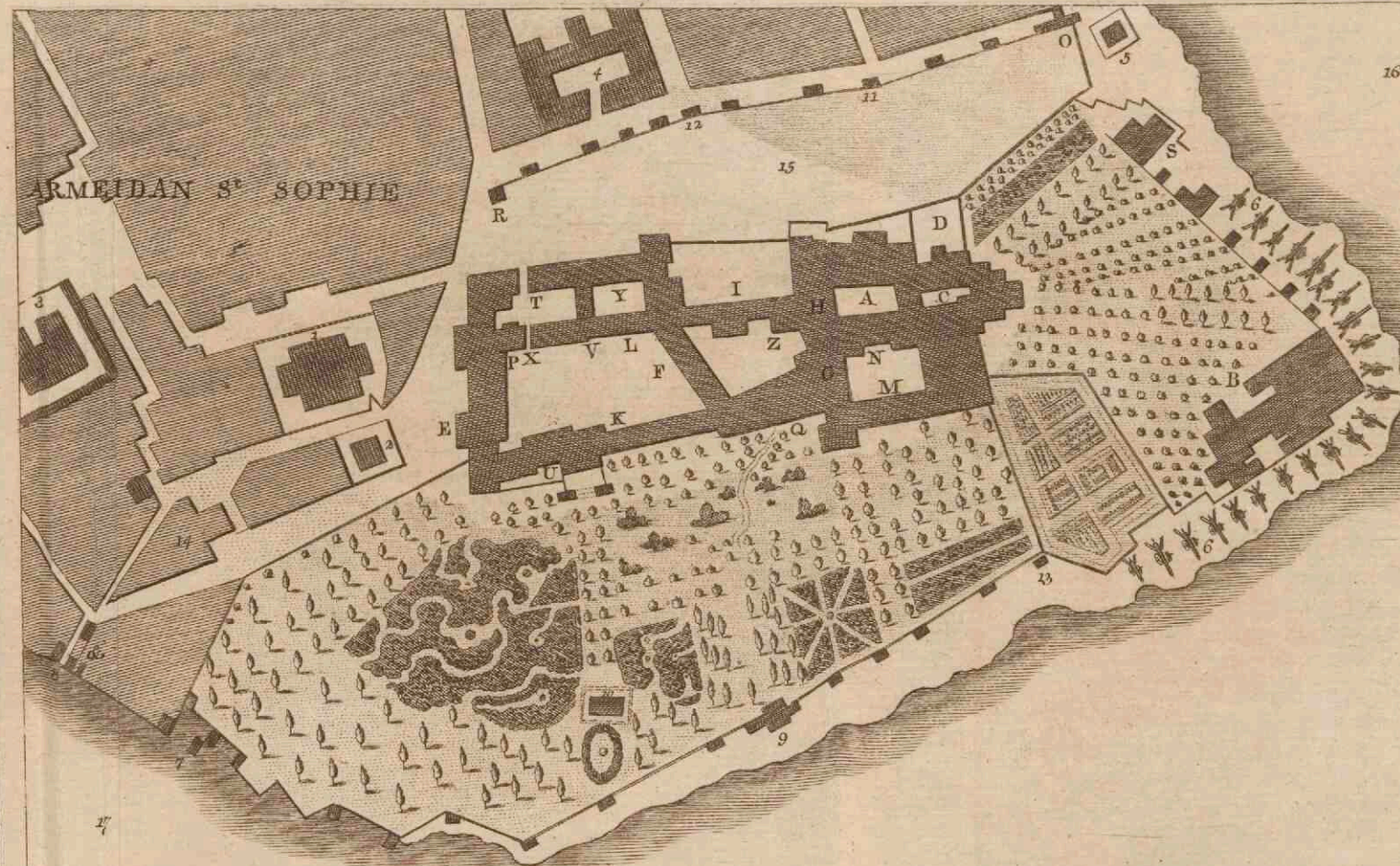
1. Batterijen.
2. Badehi Kapousfi of Poort.
3. Schuiten-huizen van den Grooten Heer.
4. Plaats van de Djami of Moskee van de Sultane Valide.
5. Tol.
6. Pachi, Kapousfi.
7. Zindan, Kapⁱ.
8. Odown, Kⁱ.
9. Ayafina, Kⁱ.
10. Ounkapani, Kⁱ.
11. Degbali, Kⁱ.
12. Aya, Kⁱ.
13. Fanaï, Kⁱ.
14. Balata, Kⁱ.
15. Aivanbifari, Kⁱ.
16. Egri, Kⁱ.
17. Ederne, Kⁱ.
18. Top, Kⁱ.
19. Yegni, Kⁱ.
20. Silivri, Kⁱ.
21. Iedikoute, Kⁱ.
22. 't Kasteel der zeven Torens.
23. Waterbak.
24. Serrail van den Groot-Vizir.
25. Vifir Kann.
26. Afgebrande Kolom.
27. Sultan Bajaset Djami.
28. Befestins of Markten.

PLATTEGROND VAN CONSTANTINOPOLLEN, TOPHANA, GALATA EN PERA.

29. Egyptische Befestin.
30. Eski, of oud Serrail.
31. Sultan Soliman Dgⁱ.
32. Aga Serai.
33. Chek Zadé Dgⁱ.
34. Paarden - Markt.
35. Sultan Mehemet Dgⁱ.
36. Sultan Selim Dgⁱ.
37. Ekimoglou Pacha Dgⁱ.
38. Vleesch - Markt, of Hal.
39. Edermé Bajaset Dgⁱ.
40. Paleis van Constantijn.
41. Aijneli kavac Sultan Serai.
42. Hout - Magazijn voor de Marine.
43. Trinitarissen.
44. Toren van Galata.
45. De Cordeliers.
46. De Recolets.
47. It Choglan van den G. H.
48. Hôtel van Frankrijk.
49. Capucijnen.
50. Dominicaanen.
51. Geschut - Gieterij.
52. 't Magazijn van 't Kanon en de Affuiten.
53. Proviant - Magazijn.
54. Waterleiding.
55. Kiosk van den G. H.
56. Kiosk van den Kapt. Pacha.

A. Gedeelte, bewoond door den Grooten Heer in den winter. B. Gedeelte, bewoond in den zomer. C. Harem, of vrouwenvertrek des G. H. D. De woning der 4 Vrouwen, welke 'er den naam van voeren, die zonder gehuwd te zijn, en zonder 't te kunnen zijn, de 4 Vrouwen voorstellen, die de wet den Mahometanen toekent. E. Bab-Humayoun (verheeven Poort) of ingang van 't Serrail, bewaard door 50 Capigis of Poortieren, enkel gewapend met een stok. F. Orta-Kapousfi (Middenpoort) bewaard gelijk de eerste; hier zijn twee torens, welke een uitsiek in de plaats maaken, tusschen welke is d'Gellat-Odosfy. G. (kamer der Scherp-richters) waar men de Vizirs arresteert, wanneer men ze ter dood wil brengen: iets dat verklaart de gewoone uitdrukking, tusschen de twee poorten arresteeren. H. Bad-Seadet (poort des Geluks). Deeze leidt na de zaal des throons, en van daar in de vertrekken des G. H. I. Zaal van den throon. K. Zaal van den Divan, in den hoogsten toren van 't Serrail. L. Fontein; ter zijde zijn de twee mortieren, waarin men den veroordeelden Musti dood stampt: wijl men hun bloed niet mag vergieten. M. Keukens in verscheide departementen verdeeld, ten dienste van den G. H., zijn harem, en de andere luiden, die in 't paleis gevoed worden. N. Logement van den Kiskar-Agasfi, (Opperste der zwarte gesneedenen) die 't opzicht heeft over 't Harem en het paleis van den G. H. De Khasnadar, de thesaurier van 't

PLATTE GROND VAN 'T PALEIS OF SERRAIL DES GROOTEN HEERS TE CONSTANTINOPOLLEN.

harem, is de tweede der zwarte gesneedenen. O. Logement van den Bostangi-Bachu, 't hoofd der Bostangis, de wachters in de tuinen des G. H. P. Logement van den Ak-Aga, Oppersten der witte gesneedenen, die bij de Vrouwen niet worden toegelaten. Q. 't Logement van de Montbaoh-Emini, Over-Hofmeester. R. Alaykiosk, van waar de G. H. in 't Serrail ziet komen den optocht en groote plechtigheden. S. Sepet-Chiler, ander Kiosk van den G. H. T. Stallen en Zaaln voor de tuigen. U. Hospitaal. V. Oude Grieksche Kerk, thans het tuighuis. X. Fontein, die de Grieken in eerbied houden, en welker water zij, op zekere feestdagen, gulzig komen drinken: het geen men hun doet betalen. Y. Zaal van de Munt, Tarapghan-Emini, hoofd en opziener van de Munt. Z. Kiosk der Vizirs, en stallen des G. H.

1. Moskee van St. Sophia. 2. Fontein.
3. Obelisk. 4. Serrail van den Groot Vizir.
5. Kiosk van den Kapit. Pacha.
6. Batterij op de punt van 't Serrail.
7. Poort der Zwarten. 8. Ahor Kapousfi.
9. Kiosk van den G. H.
10. De Grootte Belvedere.
11. Ballchi Kapousfi.
12. Bostandachi Kapousfi. 13. Mosquee.
14. Menagerie. 15. De groote Plaats.
16. 't Inkomen van de Haven van Constantinopolen.
17. Zee van Marmora.

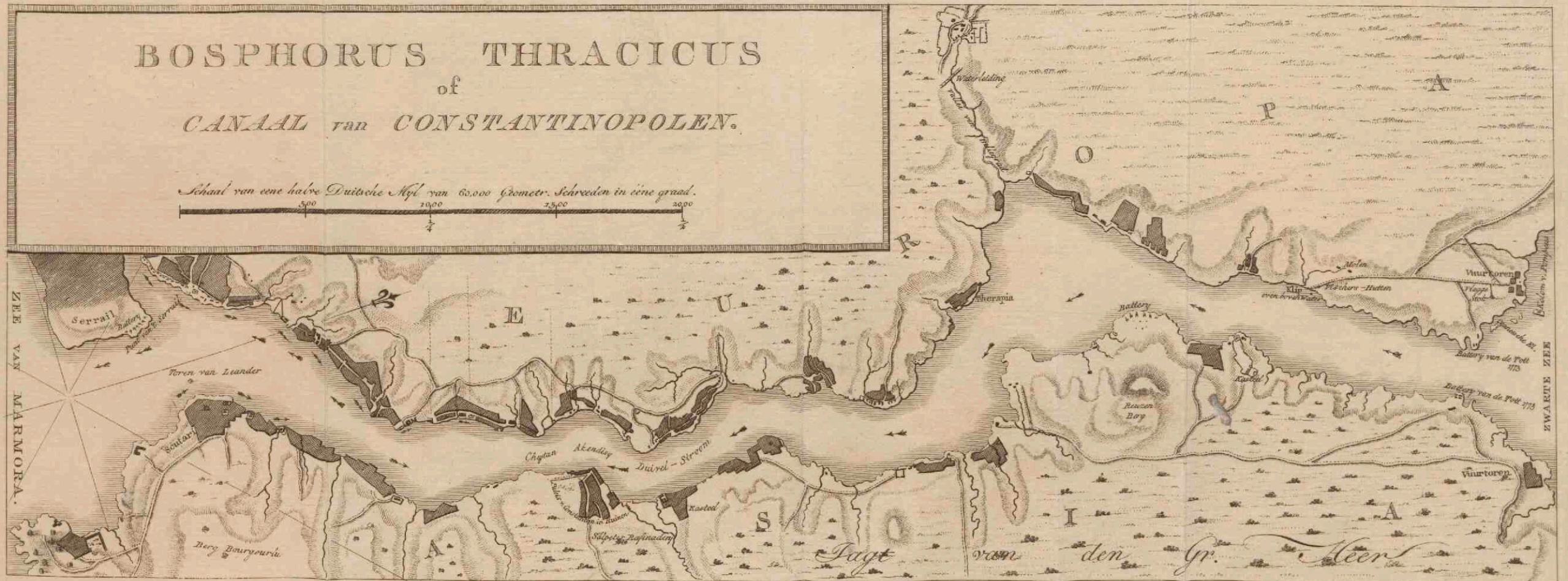
BOSPHORUS THRACICUS

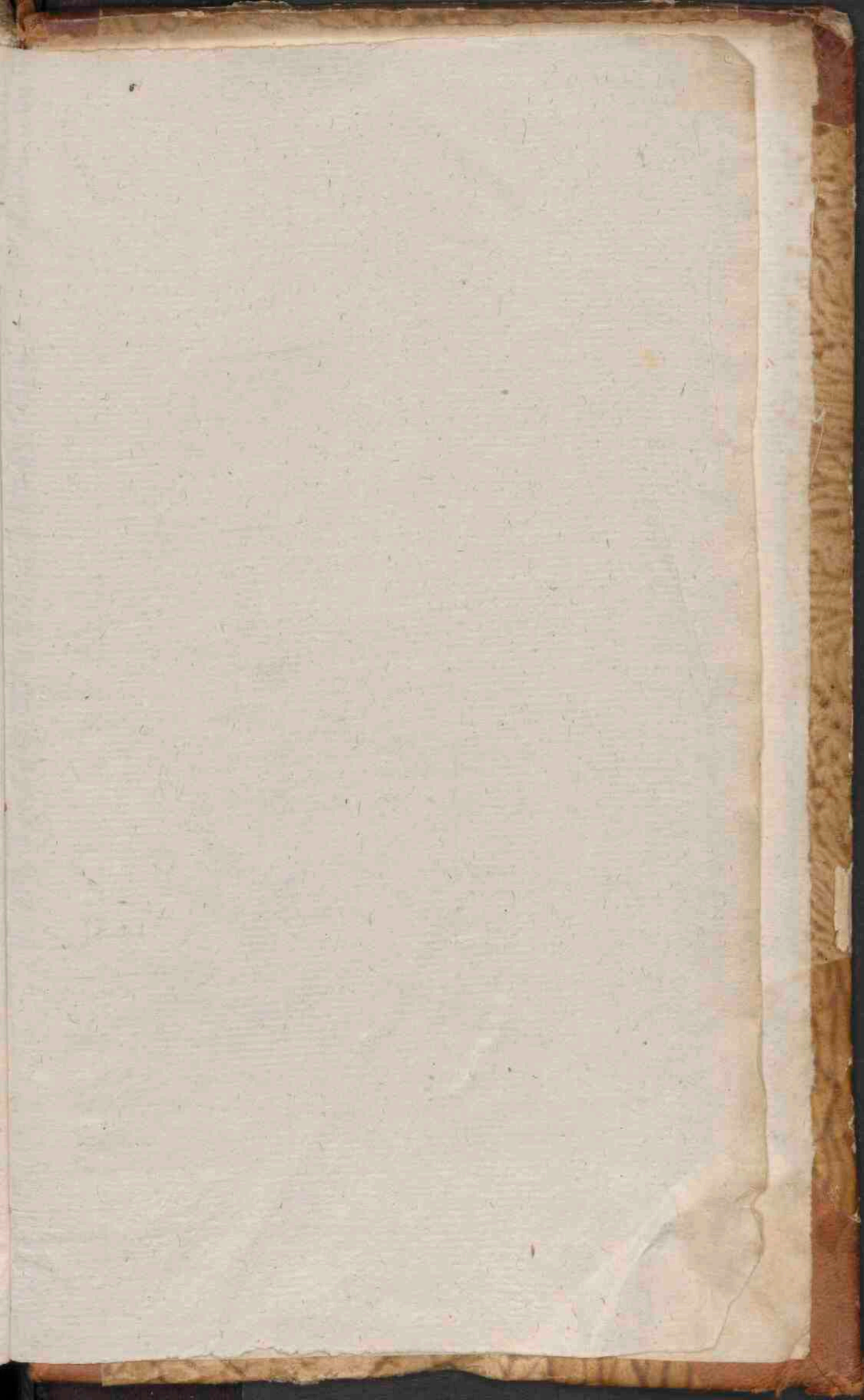
of

CANAAL van CONSTANTINOPOLEN.

Schaal van een halve Duitche Mgl van 60,000 Geometr. Schreden in een graad.

500 1000 1500 2000

27365

